

Kaijus Ervasti

RIITAPROSESSIUUDISTUKSEN ARVIOINTI
Lakimiesten ja tuomioistuimen kansliahenkilökunnan
käsityksiä ja kokemuksia uudesta riita-asioiden menettelystä

English Summary
AN ASSESSMENT OF THE REFORM OF CIVIL PROCEDURE IN FINLAND
Opinions and Experiences of Lawyers and Court Officials with the New Civil Procedure

Helsinki 1998

ESIPUHE

Tämä tutkimus on kolmas raportti alioikeusuudistuksen seurantahankkeessa, joka aloitettiin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 1994. Raportissa on kartoitettu tuomioistuimien työntekijöiden ja niissä työksensä asioivien henkilöiden käsityksiä riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyä koskevan uudistuksen vaikutuksista sekä erilaisista eduista ja haitoista, joita uudistuksen eri osa-alueisiin sisältyy. Tutkimus perustuu kesällä 1997 käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle, tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille tehtyihin kyselyihin.

Tutkimusta on ohjannut laitoksen yleisen yksikön tutkimusjohtaja Jyrki Tala. Tutkimuksen on rahoittanut oikeusministeriö, jonka kehitysyksikkö erityisesti on ollut tutkimuksen tukena. Myös lukuisat tuomarit, asianajajat ja yleiset oikeusavustajat ovat eri yhteyksissä käydyissä keskusteluissa antaneet asiantuntevia kommentteja, joista on ollut apua tutkimuksen suunnittelussa. Myös erityisesti keskustelut tutkija, OTK Sampo Teittisen kanssa ovat olleet hedelmällisiä työn kannalta. Tutkimusaineiston tilastollisessa käsittelyssä ja tutkimusaineiston hankinnassa ovat avustaneet VTM Jani Erola ja OTK Heini Kainulainen. Tutkimuksen graafisesta ulkoasusta on huolehtinut osastosihteeri Eira Mykkänen.

Helsingissä 11. päivänä elokuuta 1998

Kaijus Ervasti

Tutkija

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUSMENETELMÄ JA -AINEISTO	4
3	RATKAISUVALLAN DELEGOINTI JA RIITA-ASIOIDEN RATKAISEMINEN KIRJALLISESSA VALMISTELUSSA	13
	3.1 Ratkaisuvallan delegointia koskevat säännökset	13
	3.2 Kansliahenkilökunta asioiden ratkaisijana tutkimusaineiston valossa.....	14
	3.3 Johtopäätöksiä ja keskustelua	32
4	YLEISPIIRTEINEN KUVA UUDEN RIITAPROSESSIN KESKEISISTÄ EDUISTA JA HAITOISTA	36
5	HAASTEHAKEMUS JA KIRJALLINEN VALMISTELU	43
6	SOVINTOMENETTELY RIITA-ASIOISSA.....	53
	6.1 Johdanto.....	53
	6.2 Sovintoja koskeva uudistus.....	58
	6.3 Sovinnot tehtyjen kyselyiden valossa.....	61
	6.4 Johtopäätöksiä	75
7	ERÄITÄ ERILLISKYSYMYKSIÄ	77
	7.1 Preklusio	77
	7.2 Pöytäkirja ja tuomio	83
	7.3 Tuomioistuimen kokoonpano	94
8	OIKEUDENKÄYNTIKULUT JA NIIDEN KORVAAMINEN	100
	8.1 Kulujen korvaamista koskevat säännökset.....	100
	8.2 Oikeudenkäyntikulut ja kulukorvausuudistus kyselyn valossa.....	102
	8.3 Oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttaminen ja järjestelmän kehittäminen.....	108
9	OIKEUDEN SAANTIMAHDOLLISUUDET JA OIKEUSTURVA	114
	9.1 Oikeuden saantimahdollisuuksia ja prosessitulvaa koskeva keskustelu	114
	9.2 Prosessikynnys	125
	9.3 Toimijoiden arvioita työn määrästä ja laadusta	132
	9.4 Oikeusturvan ja aineellisen oikeuden toteutuminen riitaprosessissa	139
10	UUSI RIITAPROSESSI ERI TOIMIJOIDEN ARVIOISSA; JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	143
	10.1 Keskeiset tutkimustulokset.....	143
	10.2 Järjestelmän kehittämismahdollisuudet	151
	KIRJALLISUUS	157
	LIITTEET	163
	SUMMARY	229

1 JOHDANTO

Suomessa tuomioistuinten toimintaa on tutkittu empiirisesti vain vähän ja meillä on suhteellisen niukasti tietoa siitä, millä tavoin tuomioistuimet toimivat käytännössä. Oikeussosiologista tai empiiristä oikeustutkimusta on ylipäänsä harrastettu Suomessa melko vähän, eikä täällä ole päässyt syntymään yhtä voimakasta oikeussosiologian tai empiirisen oikeustutkimuksen traditiota kuin monissa muissa maissa.¹ Erityisesti Yhdysvalloissa on tehty aina 1960-luvulta lähtien lukuisia empiirisiä tutkimuksia tuomareista, tuomioistuinta ja tuomioistuinmenettelystä sekä tuomioistuinten ulkopuolisista riidanratkaisumenetelmistä. Myös Suomessa niin tieteen kuin käytännönkin näkökulmasta olisi tarvetta saada tietoa siitä, kuinka tuomioistuimet todellisuudessa toimivat sekä erityisesti tuomioistuinta koskevien lainuudistusten vaikutuksista.

Kansainvälisestä tutkimuksesta ja keskustelusta voidaan listata ainakin kymmenen keskeistä ongelmakenttää tai lähestymistapaa, joiden kautta tuomioistuinten toimintaa, riitaprosessia sekä riitoja ja konflikteja on pyritty viime vuosikymmeninä lähestymään. Kyse on nimenomaan empiiriseen oikeustutkimukseen tai oikeussosiologiseen tutkimukseen liittyvistä näkökulmista.

- 1) Oikeuden saantimahdollisuudet tai oikeuteen pääsy sekä prosessikynnys.
- 2) Oikeudellistuminen ja "prosessitulva".
- 3) Erilaiset riitojen käsittely- ja ratkaisuvaihtoehdot viralliskoneistossa ja sen ulkopuolella.
- 4) Erilaisten asianosaisten – kuten yritykset tai yksityishenkilöt – menestyminen oikeudenkäynneissä.
- 5) Tuomioistuimen erilaiset roolit ja funktiot riidanratkaisukentässä sekä muualla.
- 6) Riitojen syntyminen sekä vääryyskokemusten muuttuminen oikeudellisiksi konflikteiksi ja tuomioistuinriidoiksi.
- 7) Ihmisten kokemukset tuomioistuinta ja luottamus oikeuslaitokseen.
- 8) Oikeudellisen avun merkitys riidanratkaisussa.
- 9) Tuomareiden sosiaalinen tausta ja sen merkitys tuomitsemistoiminnalle.
- 10) Tuomioistuimet ja riidat osana oikeuskulttuuria ja sen muutosta.

Tässä tutkimuksessa suomalaista riitaprosessia ja sitä koskevia uudistuksia on tarkasteltu monilta osin oikeuden saantimahdollisuuksien tai oikeuteen pää-

¹ Ks. Ervasti 1998, 371 ja siinä viitattu kirjallisuus.

syn näkökulmasta ja erityistä huomiota on kiinnitetty prosessikynnykseen. Näin ollen tutkimuksella on kiinteä yhteys *Access to Justice*-tutkimussuuntaukseen. Tällöin on pyritty arvioimaan kansalaisten mahdollisuuksia saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi sekä hahmottamaan kuvaa tämänhetkisestä kehityssuunnasta. Toisaalta on pyritty kartoittamaan tekijöitä, jotka ovat esteenä tuomioistuimeen pääsulle. Lisäksi tutkimuksessa on erityisesti käsitelty sovintomenettelyä ja sen suhdetta perinteiseen riidanratkaisuun. Onkin huomattava, että "oikeuteen pääsulla" on viitattu yleensä laajasti kansalaisten oikeuden saantimahdollisuuksiin eri riidanratkaisumenettelyissä – eikä ainoastaan tuomioistuimeen pääsyyn. Oikeuteen pääsyä on käytetty tässä tutkimuksessa yleisenä kehyksenä konkreettisempien ja pragmaattisempien tutkimustavoitteiden taustalla.

Empiirisen tuomioistuintutkimuksen tai tuomioistuin sosiologian lisäksi tutkimuksen lähtökohtana on ollut myös toinen tutkimusperinne, lainsäädännön vaikutustutkimukset. Suomessa järjestelmällisesti koottua ja kriittisesti arvioitua tietoa laeista, niiden synnystä ja vaikutuksista on vain niukasti. Perushavaintona lainsäädännön vaikutustutkimuksissa on ollut se, että laeilla saavutetaan yleensä vain puutteellisesti niille asetetut tavoitteet. Lisäksi laeilla on usein odottamattomia sivu- ja haittavaikutuksia. Lakien vaikutuksia määrittävät ainakin neljä tekijää: 1) säännöstö itse ja sen sisältö, 2) säännösten toimeenpano viranomaisorganisaatiossa ja tuomioistuimissa, 3) se, miten kohdealueen toimijat toteuttavat ja noudattavat säännöksiä ja suhtautuvat niihin sekä 4) toimintaympäristön muutokset alueella, jossa säännöksiä on tarkoitus toteuttaa.² Tämän jaottelun pohjalta voidaan listata muun muassa seuraavia alioikeusuudistuksen vaikutuksia määrittäviä tekijöitä:

- 1) Riita-asioiden menettelyuudistukseen, käräjäoikeuksien organisaatioon ja kokoonpanoon sekä oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen liittyvät uudet säädökset itsessään.
- 2) Tuomioistuinten soveltamiskäytäntö ja tuomareiden ammattikäytännöt.
- 3) Asianajajien, yleisten oikeusavustajien ja muiden riitaprosessiin osallistuvien tahojen toimintatavat ja -käytännöt uudessa tilanteessa.
- 4) Tuomioistuinten toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset (esimerkiksi juttumäärien kasvu laman seurauksena, paineet karsia julkisen hallinnon menoja, uusien asiaryhmien siirtäminen tuomioistuinasioiksi, muutokset työsuhteissa ja vuokra-asuntomarkkinoilla, hometalo-ongelman esiintulo jne.).

² Ervasti & Tala 1996, 9–22.

Tutkimuksen kohteena on suomalainen riitaprosessi ja erityisesti vuoden 1993 joulukuussa toteutettu riita-asioiden menettelyuudistus sekä siihen liittyvä oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva uudistus. Alioikeusuudistusta – jonka yksi keskeinen osa riita-asioiden menettelyuudistus on – voidaan pitää merkittävimpänä prosessioikeudellisena uudistuksena koko 1900-luvulla. Aikaisemmin alioikeusuudistuksen – ja erityisesti riita-asioiden menettelyuudistuksen – vaikutuksia on tutkittu Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa oikeudenkäyntiasiakirjojen valossa. Tässä tutkimuksessa näkökulmaa on pyritty laajentamaan tutkimalla oikeudenkäynneissä ammatikseen toimivien ihmisten käsityksiä riitaprosessista ja prosessiuudistusten onnistumisesta. Tutkimusaineistona on käytetty käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle, tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille tehtyjä kyselyitä.

Tutkimus jakautuu kymmeneen lukuun. Johdannon jälkeen toisessa luvussa on käsitelty tutkimusmenetelmää ja -aineistoa. Samassa yhteydessä on kerrottu tutkimuksen tavoitteista. Kolmannessa luvussa on käsitelty riita-asioiden delegointia ja asioiden ratkaisemista kirjallisessa valmistelussa käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle lähetettyjen kyselyiden valossa. Neljännessä luvussa taas on pyritty luomaan tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille lähetettyjen kyselyiden pohjalta yleiskuva uuden riitaprosessin keskeisistä eduista ja haitoista. Samalla on selvitetty, kuinka eri toimijat suhtautuvat uuteen menettelyyn kokonaisuudessaan. Viidennessä luvussa keskitytään haastehakemukseen ja kirjalliseen valmisteluun. Kuudes luku käsittelee käräjäoikeuksien sovintomenettelyä ja tuomioistuimen vahvistamia sovintoja. Nykymuotoinen sovintomenettely on uusi instituutio suomalaisessa siviiliprosessissa ja aiheutta on käsitelty hieman muita uudistuksen osa-alueita laajemmin. On muun muassa kartoitettu, mitkä tekijät helpottavat sovinnon aikaansaamista ja mikä on tuomarin rooli sovintojen synnyttäjänä. Seitsemännessä luvussa on käsitelty preklusiota, pöytäkirjaa ja tuomiota sekä tuomioistuimen kokoonpanoa ja kahdeksannessa luvussa oikeudenkäyntikuluja. Yhdeksännen luvun kohteena ovat oikeuden saantimahdollisuudet, oikeusturva ja prosessikynnys. Näitä kysymyksiä on osaltaan pyritty valottamaan kansainvälisen keskustelun pohjalta. Kymmenennessä luvussa esitetään tiivistettynä keskeiset tutkimustulokset ja keskustellaan järjestelmän kehittämismahdollisuuksista.

Alioikeusuudistusta koskevaa tutkimushanketta on tarkoitus jatkaa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa. Seuraavassa vaiheessa on tarkoitus tutkia ainakin lautamiesjärjestelmän toimivuutta ja sovintomenettelyä riita-asioissa sekä aloittaa rikosprosessiuudistuksen arviointi.

2 TUTKIMUSMENETELMÄ JA -AINEISTO

Tarkoituksena tässä tutkimuksessa on tuottaa monipuolista tietoa alioikeusuudistuksen ja erityisesti riita-asioiden menettelyä koskevan uudistuksen vaikutuksista sekä keskeisistä ongelmista. Tutkimus on osa alioikeusuudistuksen seurantahanketta, joka on ollut vireillä Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuodesta 1994 lähtien. Aikaisemmin tutkimuslaitoksella on tarkasteltu alioikeusuudistusta oikeudenkäyntipöytäkirjojen valossa sekä oikeudenkäyntikuluja useammassakin tutkimusraportissa.³

Vaikka oikeudenkäyntipöytäkirjoihin kohdistuvilla tutkimuksilla onkin saatu tärkeää tietoa alioikeusuudistuksesta ja riitaprosessista ylipäänsä, aikaisempaa syvällisemmän kuvan saamiseksi ja ongelmien täsmentämiseksi päätettiin alioikeusuudistusta tutkia myös tuomioistuimen työntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin siten, että tuomareille, tuomioistuimen kansliahenkilökunnalle, asianajajille sekä yleisille oikeusavustajille lähetettiin kesällä 1997 kysely alioikeusuudistuksen toteutumisesta ja riitaprosessista. Näin on pyritty saamaan aikaisempaa tarkempi kuva siitä, miten uudistus on toteuttanut sille asetettuja tavoitteita ja miltä osin tavoitteet ovat mahdollisesti jääneet toteutumatta. Samalla on kiinnitetty huomiota alioikeusuudistuksen toteuttamiseen liittyviin ongelmiin sekä mahdollisiin muutostarpeisiin.

Tutkimuksessa on pyritty luomaan *kokonaiskuva* riita-asioiden ratkaisemisesta ja ajankohtaisista uudistuksista. Lisäksi on kerätty yksityiskohtaista tietoa uudistuksen eri osa-alueista. Kyselylomakkeet olivat sen vuoksi melko pitkiä ja työläitä täyttää. Kohderyhmiltä kysyttiin hyvin monenlaisia tietoja – esimerkiksi riita-asioiden delegoinnista, haastehakemuksista, sovintoista, preklusiosta ja oikeudenkäyntikuluista – sekä uudistukseen liittyviä hyviä ja huonoja puolia, joita he olivat havainneet riitaprosessin eri vaiheissa. Osa kysymyksistä oli laadittu siten, että niiden avulla voidaan kuvata *määrällisesti* tuomioistuimen työntekijöiden ja asiakkaiden kokemuksia ja käsityksiä sekä verrata niitä keskenään. Kyselyssä käytettiin kuitenkin paljon myös avoimia kysymyksiä, joissa ei annettu valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan vastaajat saivat itse kirjoittaa kokemuksistaan. Näitä kysymyksiä käsiteltäessä painotuu *laadullinen* tarkastelu. Avokysymykset nähtiin tärkeiksi sen vuoksi, että vastaavia tutkimuksia oikeudenkäynneistä ei ole tehty aiemmin ja tällä tavoin käy mahdolliseksi löytää sellaisia yksittäisiä tekijöitä ja ongelmia, jotka

³ Ks. Ervasti 1994, Ervasti 1997a, Ervasti 1997b, Jaakkola & Vuorinen 1997.

olisivat jääneet piiloon, jos tutkimus olisi tehty vain valmiiden vastausvaihtoehtojen avulla.⁴

Kysymysten laatimiseen käytettiin suhteellisen paljon aikaa. Kysymyslunnoksia luetettiin useaan otteeseen oikeusministeriön oikeushallinto-osaston ja kehitysyksikön sekä Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johdon edustajilla. Lisäksi kysymyslunnoksista käytiin keskustelua useiden tuomarien ja asianajajien kanssa. Erityisesti Helsingin käräjäoikeuden edustajien kanssa käytiin kysymyksiä tarkoin läpi. Kun kysymykset oli saatu riittävän valmiiksi, tehtiin pienimuotoinen koekysely, jossa kysymykset lähetettiin viiteen käräjäoikeuteen. Niissä joku tuomareista ja kansliahenkilökunnasta täytti lomakkeen ja kommentoi sitä. Asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnattua lomaketta taas testattiin kolmella asianajajalla ja kahdella yleisellä oikeusavustajalla. Kysymyslunnoksista saatiin paljon hyvää kriittistä palautetta ja näin saatiin korjattua ilmeisimmät virheellisyydet ja eniten epäselvyyttä aiheuttavat kohdat kysymyslomakkeista.

Kokonaisuudessaan tutkimus on *yleiskartoitus*, jonka avulla voidaan selvittää yksityiskohtaisempaa tutkimusta vaativia asioita sekä suunnitella tutkimustyön suuntaamista vastaisuudessa. Toisaalta tutkimusaineistosta nousee esiin yksittäisiä asioita koskevia havaintoja, joista on hyötyä pohdittaessa alioikeusprosessin kehittämistä ja korjaamista.

Kysely eri toimijaryhmille

Kyselyt lähetettiin kaikille toimijaryhmille 29.5.1997 ja niihin pyydettiin vastauksia 13.6.1997 mennessä. Niille tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille, jotka eivät olleet vastanneet ensimmäisellä kierroksella, lähetettiin 29.7.1997 kysely uudelleen ja vastauksia pyydettiin 15.8. mennessä. Koska asianajajien vastausprosentti jäi vielä toisenkin kyselykierroksen jälkeen melko huonoksi, päätettiin niiltä asianajajilta, jotka olivat jättäneet vastaamatta, vielä puhelinsoitoilla pyytää vastauksia. Näin saatiin myös informaatiota siitä, miksei osa asianajajista vastannut kyselyyn.

Tuomioistuimen kansliahenkilökunnalle suunnatun kyselyn tarkoituksena oli selvittää, millä tavoin OK 5:3 mukaisten riita-asioiden ratkaisuvallan dele-

⁴ Yhteiskuntatieteissä monet ovat nykyisin katsoneet, ettei tiukan kategorinen jako kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen tutkimukseen ole mielekäs. Nämä lähestymistavat on nähty tällöin toisiaan täydentäviksi, eikä toisiaan poissulkeviksi analyysimalleiksi. Alasuu-tari 1993, 9–17.

gointi kansliahenkilökunnalle on käytännössä toiminut ja millaisia vaikutuksia uudistuksella on ollut. Kansliahenkilökunnalle suunnattiin kuuden sivun mittainen kyselylomake (ks. liite 1), jossa tiedusteltiin muun muassa heidän ratkaisemiensa asioiden määriä, haastehakemuksiin liittyviä ongelmia, minkälaisia asioita he tarkistavat haastehakemuksista, millaisissa tapauksissa asioita siirretään notaareille tai tuomareille, mitä ongelmia liittyy oikeudenkäyntikuluihin, miten usein haastehakemuksia pyydetään täydentämään sekä minkälaista koulutusta ja ohjeistusta he ovat saaneet.

Kansliahenkilökunnalle suunnattu kysely porrastettiin siten, että alle 50 000 asukkaan käräjäoikeuksilta pyydettiin vastaus yhdeltä summaarisia asioita ratkaisevalta kansliahenkilöltä, 50 000–80 000 asukkaan käräjäoikeuksista kahdelta, yli 80 000 asukkaan käräjäoikeuksista kolmelta sekä Helsingin käräjäoikeudesta viideltä kansliahenkilöltä. Kyselykaavakkeet lähetettiin laamaneille, joita pyydettiin jakamaan ne sellaisille summaarisia asioita ratkaiseville kansliahenkilöille, jotka maaliskuussa 1997 ovat tilastojen mukaan ratkaisseet eniten oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 pykälän mukaisia riita-asioita kirjallisessa valmistelussa. Kyselyä ei voitu suunnata suoraan kansliahenkilökunnalle itselleen, koska ei ole olemassa mitään yleistä tiedostoa, josta näkisi keillä kaikilla on OK 5:3 mukainen oikeus ratkaista riita-asioita. Tällä hetkellä ei ole ylipäänsä tietoa siitä, kuinka paljon itsenäiseen ratkaisemiseen oikeutettua kansliahenkilökuntaa käräjäoikeuksissa kaikkiaan on.⁵

Kaikkiaan kysely pyydettiin välittämään 106 kansliahenkilökuntaan kuuluvalla tuomioistuimen työntekijälle, joita pyydettiin vastaamaan nimettömänä kyselyyn. Vastauksia saatiin yhteensä 95 eli vastausprosentti oli 90, mitä voidaan pitää erittäin hyvänä. Itse asiassa käräjäoikeuksien kansliahenkilökunta vastasi kaikista ryhmistä tunnollisimmin kyselyyn. Avokysymyksiin annetut vastaukset ovat myös olleet voittopuolisesti hyvin seikkaperäisiä. Näin kysely antaa varsin hyvän kuvan kansliahenkilökunnan ratkaisutoiminnasta käräjäoikeuksissa sekä ongelmista, joita siihen liittyy. Joissain vastauksissa viitattiin siihen, että aika kyselylle oli huono tai siihen, että kysely oli työläs.

"Kysely oli työläs. Sunnuntaina kävin tätä läpi 4 tuntia (konseptin laatimiseksi) ja tämän näköisen tuloksen saavuttamiseen meni 3,5 tuntia. Kuitenkin pidän kyselyä hyvänä, mitä tästä saattaakin seurata vai seuraako mitään."

⁵ Tällaisen tiedon puute tuntuu sinänsä oudolta ottaen huomioon tuomiovallan tärkeän aseman.

"Tämänkin olisi voinut lähettää ennen loma-aikaa. Nytkin istun tätä täyttämässä mökin rapulla + 27."

"Kommenttina totean, että vastaukseni voivat antaa osittain väärän kuvan asioista, koska moni mielestäni tärkeä asia jäi kysymättä, tilaa kommentteihin oli vähän ja kysymyksen asettelu oli välillä sellainen, että oli vaikea vastata.. Hakemusasioihin kiinnitetään kautta linjan liian vähän huomiota (kuten tässäkin tutkimuksessa). Lainsäätäjänkin on unohtanut hakemusasiat lähes kokonaan, vaikka ne ovat tavallisen ihmisen kannalta niitä tärkeimpiä ja yleensä ainoita asioita, joiden kautta he joutuvat oikeuden kanssa tekemisiin."

Tuomareille suunnatun kyselyn (ks. liite 2) tarkoituksena oli selvittää alioikeusuudistuksen ja erityisesti riita-asioiden menettelyä koskevan uudistuksen vaikutuksia heidän tähänastisen kokemuksensa valossa. Lisäksi kysely sisälsi joitain selkeitä mielipidekysymyksiä järjestelmän tilasta ja kehittämisestä. Kysymyksiä esitettiin muun muassa haastehakemuksesta, sovinnoista, preklusiosta, tuomiosta ja pöytäkirjasta, oikeudenkäyntikuluista, lautamiesjärjestelmästä sekä prosessikynnyksestä.⁶

Kysely lähetettiin kaikille 68:lle laamannille sekä 116 tuomarille. Tuomarit valittiin siten, että Valtiokalenterista valittiin joka kolmas käräjätuomari siinä järjestyksessä, kun heidän nimensä siellä ovat. Kyselyssä kysyttiin myös vastaajan nimeä, jotta kysymyslomake saatettiin lähettää uudelleen niille, jotka eivät vastanneet ensimmäisellä kerralla. Vastauksia saatiin seuraavasti:

Taulukko 1 Tuomareille suunnatun kyselyn vastaukset

	Kysely	Vastaukset			Vastaus-%
		1. kierros	2. kierros	Yhteensä	
Laamannit	68	42	10	52	76
Käräjätuomarit	116	36	23	59	51
Yhteensä	184	78	33	111	60

Kaikkiaan viisi käräjätuomaria tai laamannia ilmoitti, etteivät he voi vastata kyselyyn. Yksi ilmoitti vastanneensa jo kerran, mutta ilmeisesti vastaus oli kadonnut postissa ja hän kieltäytyi vastaamasta uudelleen. Yksi taas oli ehtinyt jäädä eläkkeelle ja kolme ilmoitti, että he olivat olleet pitkään virkavapaalla, eivätkä siksi voineet vastata kyselyyn.

⁶ Lautamiesjärjestelmää koskevat tulokset raportoidaan vuoden 1999 taitteessa lautamiehiä koskevan erillisen selvityksen yhteydessä.

Onkin huomattava, että Valtionkalenterissa on mainittu vain vakinaiset tuomarit ja osa heistä toimii tosiasiasa muissa tehtävissä. On varsin todennäköistä, että vastaamattomien joukossa on joitakuita muitakin tuomareita, jotka eivät hoida virkaansa, mutteivät ole siitä erikseen ilmoittaneet. Kahden virkavapaalla olevan tuomarin sijasta vastasi heidän sijaisensa. Vastaukset olivat varsin yksityiskohtaisia ja joiltain tuomareilta saatiin vastauksen mukana erillisiä kirjoituksia alioikeusuudistuksen ongelmista ja kehittämismahdollisuuksista sekä muuta materiaalia. Joissain vastauksissa tuotiin esiin vastaamisen työläys.

"Liian lyhyt vastausaika."

"Huh, huh, mikä lomake. Perusteellinen vastaus veisi monta päivää, eikä siihen ole nyt aikaa!"

Naiset vastasivat kyselyyn hieman harvemmin kuin miehet. Naisista kyselyyn vastasi 50 prosenttia ja miehistä 62 prosenttia. Naisten absoluuttinen määrä (N=42) on otoksessa kuitenkin huomattavasti pienempi kuin miesten (N=142), joten yksittäiset tapauksetkin näkyvät helposti naisia koskevissa prosenttiluvuissa.

Asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnatun kyselyn (ks. liite 3) tarkoituksena oli kartoittaa tuomioistuimissa ammatikseen asioivien henkilöiden käsityksiä alioikeusuudistuksen onnistumisesta ja ongelmista. Heiltä kysyttiin pitkälti samoja asioita kuin tuomareilta. Tämä mahdollistaa vertailun tuomarien ja asiamiesten kokemusten ja näkemysten välillä. Asianajajat valittiin siten, että Suomen Asianajajaliiton asianajajaluettelosta poimittiin umpimähkäisesti joka neljäs asianajaja, joille lähetettiin kysely. Kaikkiaan kysely lähetettiin 355 asianajajalle. Yleisistä oikeusavustajista taas valittiin joka toinen eli kysely lähetettiin 106:lle yleiselle oikeusavustajalle.

Taulukko 2 Asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnatun kyselyn vastaukset

	Kysely	Vastaukset				Vastaus-%
		1. kierros	2. kierros	3. kierros	Yhteensä	
Asianajajat	323	71	41	46	158	49
Yl. oikeusavustajat	106	30	27	-	57	54
Yhteensä	429	101	68	46	215	50

Yleisten oikeusavustajien ja asianajajien vastausprosentti jäi huonommaksi kuin tuomarien. Asianajajien osalta verrattiin eräitä taustatietoja vastanneiden ja vastaamatta jättäneiden välillä. Erot vastanneiden ja vastaamatta jättäneiden välillä eivät ole kovin suuria. Molemmissa ryhmissä asianajajat ovat toimineet keskimäärin 9 vuotta (mediaani) asianajajana. Myöskään asianajotoimistojen koossa ei havaittu eroja, vaan molemmissa ryhmissä toimistossa työkentelevien juristien määrän mediaani oli 2 ja keskiarvo 5. Naisista kyselyyn vastasi 41 prosenttia ja miehistä 50 prosenttia. On kuitenkin huomattava, että kyselyyn osallistuneiden naisten määrä (N=58) oli suhteellisen pieni ja tämän vuoksi yksittäiset tapauksetkin heijastuvat helposti vastausprosenttiin. Selkein ero vastanneiden ja vastaamatta jättäneiden välillä oli siinä, että helsinkiläiset asianajajat vastasivat jonkin verran muita harvemmin kyselyyn. Alle 80 000 asukkaan käräjäoikeuksissa pääasiallisesti asioivista vastasi kyselyyn 49 prosenttia ja 80 000–500 000 asukkaan käräjäoikeuksissa asioivista 54 prosenttia. Sen sijaan pääasiassa Helsingissä asioivista asianajajista kyselyyn vastasi vain 42 prosenttia.

Kun asianajajilta karhuttiin vastauksia puhelinsoitoin kahden kirjallisen kyselyn jälkeen, osa asianajajista kieltäytyi vastaamasta kyselyyn. Heiltä tiedusteltiin syytä vastaamatta jättämiseen. Yleisin syy vastaamatta jättämiselle oli kiire ja kyselyn työläys. Monet ilmoittivat esteeksi myös loman. Muita yleisiä syitä olivat se, ettei henkilö harjoittanut asianajotoimintaa tai ei hoitanut tuomioistuinasioita tai siviiliasioita sekä loma. On huomattava, että syy vastaamatta jättämiselle saatiin noin kahdelta kolmasosalta (N=98) kaikista vastaamatta jättäneistä. Loppuja asianajajista ei tavoitettu henkilökohtaisesti (N=30) tai he lupasivat vastata, mutteivät kuitenkaan toimineet lupaamallaan tavalla (N=39). On huomattava, että kaikkiaan 36 prosenttia vastaajista joko ei hoitanut siviiliasioita tai oli hoitanut vain vähän, oli raskaana tai äitiyslomalla ja jätti siksi vastaamatta. Nämä henkilöt ovat tavallaan "väärinä" vastaajia kyselyyn ja jos tämä otettaisiin huomioon vastausprosenttia laskettaessa, se olisi edellä esitettyä parempi.⁷

⁷ Asianajajia, jotka eivät vastanneet kyselyyn, oli siis 165. Kahdesta vastauslomakkeesta ei kyetty päättämään, kuka vastaaja oli. Näin ollen "vastaamattomia" koskevissa luvuissa on tosiasiallisesti mukana kaksi sellaista asianajajaa, jotka ovat vastanneet. Tämän vuoksi "vastaamattomien" määrä tässä laskelmassa on yhteensä 167.

Taulukko 3 Asianajajien esittämät syyt kyselyyn vastaamatta jättämiselle prosentteina (N=98)

	%
Kiire/kyselyn työläys	36
Ei hoida siviiliasioita	22
Lomalla/ulkomailla	17
Sairaana/äitiyslomalla	9
Vähän kokemusta	6
Muitakin kyselyitä tullut	4
Kysely hyödytön	2
Muu syy	4
Yhteensä	100

Monet asianajajat viittaisivat myös saatekirjeissään kiireisiinsä, miksi vastaus oli myöhästynyt tai viittasivat kyselyn työläyteen. On myös huomattava, että vuonna 1997 niin asianajajille, yleisille oikeusavustajille kuin tuomareillekin kohdistettiin myös muita kyselyitä, mikä on heikentänyt vastausmotivaatiota. Suomen Asianajajaliitto toteutti säännönmukaisesti tehtävän asianajajatutkimuksen ja asianajotoimistojen kulututkimuksen juuri samaan aikaan. Tuomareilta taas tiedusteltiin heidän sivutoimiaan ja yleistä oikeusapua koskevan uudistuksen yhteydessä tehtiin kysely yleisille oikeusavustajille.

Tuomareita, asianajajia ja yleisiä oikeusavustajia koskevia taustatietoja

Tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnatuissa kyselyissä pyrittiin aluksi kartoittamaan joitakin taustatietoja vastaajista. Vastaaajilta kysyttiin muun muassa sukupuolta, missä käräjäoikeudessa he toimivat, kuinka kauan he ovat olleet nykyisessä toimessaan ja millaisten tuomioistuinasioiden kanssa he ovat olleet tekemisissä.

Sukupuoli. Vastanneista tuomareista noin viidennes oli naisia ja asianajajista joka seitsemäs. Yleisistä oikeusavustajista taas naisia oli lähes puolet. Tämä johtunee siitä, että naisten osuus yleisissä oikeusavustajissa on suurempi kuin tuomarien ja asianajajien ryhmissä. Toisaalta naisten osuus vastanneista tuomareista ja asianajajista on jonkin verran alhaisempi kuin alkuperäisessä otoksessa.⁸

⁸ Tuomareita koskevassa otoksessa naisia oli 23 prosenttia. Vuonna 1995 tehdyn selvityksen mukaan käräjätuomareista naisia oli 28 prosenttia. Ks. Jaakkola 1985, 15. Tämän tutkimuksen kyselyn otos on muodostettu vain vakinaisessa virassa olevien tuoma-

Taulukko 4 Vastajien sukupuoli

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Mies	89	81	133	85	33	58
Nainen	21	19	24	15	24	42
Yhteensä	110	100	157	100	57	100

Käräjäoikeus. Tuomareilta kysyttiin missä käräjäoikeudessa he työskentelevät. Asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta taas kysyttiin, missä käräjäoikeudessa he pääasiallisesti asioivat. Käräjäoikeudet on jaettu neljään ryhmään sen mukaan, kuinka laaja asukasohja käräjäoikeuden alueella on. Kuten seuraavasta taulukosta nähdään, tuomarit ja yleiset oikeusavustajat jakautuvat tasaisemmin eri suuruusluokkille paikkakunnille kuin asianajajat. Erityisen huomattavaa on asianajajien voimakas keskittyminen Helsinkiin. Vaikka helsinkiläiset asianajajat vastasivat muita huonommin kyselyyn, he ovat suurin ryhmä vastanneiden joukossa.

Taulukko 5 Erikokoisissa käräjäoikeuksissa toimivat vastaajat⁹

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
alle 50 000	31	28	10	7	14	25
50 000–79 999	27	25	31	20	14	25
80 000–499 999	38	35	55	36	25	46
500 000–	14	12	57	37	2	4
Yhteensä	110	100	153	100	55	100

Ammatissaoloaika. Asianajajien ja yleisten oikeusavustajien kokeneisuus ammatissaan ei eroa toisistaan. Molemmat ryhmät ovat toimineet keskimäärin 9 vuotta asianajajana tai yleisenä oikeusavustajana (mediaani). Tuomarit ovat sen sijaan olleet selkeästi kauemmin virassaan, keskimäärin 18 vuotta (mediaani). Osaltaan tämä johtuu siitä, että kysely lähetettiin vain vakinaisessa virassa oleville tuomareille ja kestää yleensä jonkin aikaa, ennen kuin tuomari saa vakinaisen viran, vaikka hän hoitaisikin tuomarin tehtäviä. On myös huomattava, että asianajajat säännönmukaisesti ja yleiset oikeusavustajatkin usein ovat ennen nykyistä tehtäväänsä hoitaneet joitakin vuosia tuomioistuinasioita. Tuomareista 37 prosenttia oli työskennellyt välittömästi ennen alioikeusuudistusta raastuvanoikeudessa, 53 prosenttia kihlakunnanoikeudessa, 8

reiden joukosta. Edellä mainitussa selvityksessä ovat mukana myös viransijaisina toimivat tuomarit, mikä saattaa joiltain osin selittää eron naisten osuudessa.

⁹ Ryhmä 500 000 tai enemmän tarkoittaa Helsinkiä.

prosenttia muussa tuomioistuimessa ja 2 prosenttia muualla kuin tuomioistuimessa.

Työympäristö. Asianajajilta kysyttiin, kuinka monta lakimestä heidän edustamassaan asianajotoimistossa työskentelee. Vastaavasti yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, kuinka monta juristia heidän edustamassaan oikeusaputoimistossa on. Niin asianajajat kuin yleiset oikeusavustajatkin työskentelevät tyypillisimmin yksin tai yhdessä yhden lakimieskoulutuksen saaneen kollegan kanssa.¹⁰

Taulukko 6 Toimipaikassa työskentelevien lakimiesten määrä

	Asianajajat		Yl. oikeusavustajat	
	N	%	N	%
1	57	37	27	49
2	33	21	15	27
3	20	13	4	7
4 tai enemmän	44	29	9	16
Yhteensä	154	100	55	99

Työtehtävät. Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, ovatko he ratkaisseet tai ajaneet vuosina 1994–1997 riita-, rikos- ja hakemusasioita. Yleiset oikeusavustajat olivat poikkeuksetta ajaneet kaikenlaisia asioita. Myös tuomareista ja asianajajista neljä viidesosaa ilmoitti hoitaneensa riita-, rikos- ja hakemusasioita (ks. liitetaulukot 21–23). Riita-asioita olivat ajaneet kaikki vastanneet asianajajat. Tuomareista 97 prosenttia oli ratkaissut niitä. Koska kysely keskittyi nimenomaisesti riita-asioiden menettelyuudistukseen, on luonnollista, että kyselyyn ovat vastanneet lähinnä ne henkilöt, jotka ovat olleet riita-asioiden kanssa tekemisissä.

¹⁰ Vastanneiden jakauma on hyvin lähellä jakaumaa joka saatiin vuoden 1997 asianajajatutkimuksessa. Sen mukaan 59 prosenttia asianajajista työskentelee 1–2 lakimiehen toimistossa ja 41 prosenttia useamman lakimiehen toimistossa. Asianajajatutkimus, 12. Tässä vastaavat prosenttiluvut ovat 58 ja 42.

3 RATKAISUVALLAN DELEGOINTI JA RIITA-ASIOIDEN RATKAISEMINEN KIRJALLISESSA VALMISTELUSSA

3.1 Ratkaisuvallan delegointia koskevat säännökset

Alioikeusuudistuksen yhteydessä joulukuussa 1993 tehtiin mahdolliseksi käräjäoikeuksien tuomiovallan delegointi eräissä asioissa käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle. Käräjäoikeuslain 19 §:n mukaan laamanni voi määrätä kansliahenkilökuntaan kuuluvat:

- 1) ratkaisemaan lainhuutoasioita;
- 2) ratkaisemaan kiinnitysasioita;
- 3) oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 §:n mukaisissa asioissa:
 - a) antamaan yksipuolisia tuomioita;
 - b) antamaan tuomioita silloin, kun vastaaja on myöntänyt kanteen;
 - c) tekemään päätöksiä asian jättämisestä sillensä, kun kantaja on peruuttanut kanteensa eikä vastaaja vaadi asian ratkaisemista;
- 4) kirjaamaan holhouksen;
- 5) ratkaisemaan avioliittolain 25 §:n 1 momentin nojalla avioerohakemuksen, kun kummallakin puolisoilla on kotipaikka Suomessa;
- 6) rekisteröimään avioehtosopimuksia.

Edellytyksenä ratkaisuvallan delegeoiselle on se, että kansliahenkilökuntaan kuuluva on vannonut tuomarivalan tai antanut vastaavan vakuutuksen sekä se, että hän on saanut tehtävään riittävän koulutuksen ja että hänellä on tehtävän hoitamiseen riittävä taito. Hallituksen esityksessä käräjäoikeuslaiksi on erityisesti painotettu kansliahenkilökuntaan kuuluvan kykyä erottaa vaikeasti ratkaistava asia riidattomasta.¹¹ Jos delegeoitu asia on laaja, tulkinnanvarainen tai muutoin vaikea ratkaista, se onkin siirrettävä notaarin tai käräjäoikeuden lainoppineen tuomarin ratkaistavaksi käräjäoikeuslain 19 §:n mukaan.

Hallituksen esityksessä käräjäoikeuslaiksi ratkaisuvallan siirtoa kansliahenkilökunnalle on perusteltu varsin niukasti. Esityksen perusteluissa on tuotu esiin se, että työskentelyn uudelleenjärjestämisen tarkoituksena on antaa tuomioistuimen lainoppineille jäsenille aikaisempaa paremmat mahdollisuu-

¹¹ HE 252/1992 vp, 13. Alunperin kansliahenkilökunnalla oli mahdollisuus antaa vain yksipuolisia tuomioita, mutta vuoden 1995 alusta voimaantulleella lainmuutoksella (1326/1994) tehtiin mahdolliseksi myös tuomioiden antaminen, kun vastaaja on myöntänyt

det keskittyä "varsinaisiin lainkäyttötehtäviin". Tämä edellyttää esityksen mukaan joidenkin rutiiniluontoisten, suurten asiaryhmien siirtämistä toimistohenkilöstön ja notaarien ratkaistavaksi. Tällaisina asioina on mainittu kirjaamisloukkoiset tehtävät ja rekisteröintitehtävät. Lisäksi on mainittu, että "työnjaon selkeyttämiseksi ja muodostamiseksi tarkoituksenmukaiseksi ehdotetaan, että toimistohenkilöstölle voitaisiin antaa itsenäistä päätösvaltaa sellaisissa summaarisen menettelyn piiriin kuuluvissa asioissa, joissa kansliahenkilöstö nykyisinkin suorittaa lähes kaiken työn, mutta ilman ratkaisuvallata".¹²

Friedmanin ja Percivalin mukaan tuomioistuinten funktio on muuttunut 1900-luvun aikana. Vielä viime vuosisadan lopulla (USA:ssa) valtaosa tuomioistuintyöstä oli perinteistä riidanratkaisua. Nykyisin taas ainakin määrällisesti tarkasteltuna valtaosa työstä on "rutiinihallintoa" (Routine Administration) eli rekisteröimisiä, vahvistamisia ja esimerkiksi kiistämättömien avioerojen ja saatavien käsittelyä. Kyse on moderniin länsimaiseen yhteiskuntaan liittyvästä ilmiöstä. On tuotu esiin, että byrokraattinen ja kiireinen yhteiskunta tarvitsee tämän tyyppistä formalisaatiota enemmän kuin esiteollinen yhteiskunta.¹³

3.2 Kansliahenkilökunta asioiden ratkaisijana tutkimusaineiston valossa

Yleistä

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, kansliahenkilökunnalle tehtiin kysely OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaisemisesta, ja vastausprosentti oli 90 eli erittäin hyvä. On huomattava, että kysely kohdistettiin niille kansliahenkilökuntaan kuuluville, jotka olivat maaliskuuhun 1997 aikana ratkaisseet *eniten* summaarisia riita-asioita, joten tulokset eivät kaikilta osin kuvasta välttämättä koko kansliahenkilökuntaa, vaan tiettyä osaa siitä.

kanteen sekä asian sillensä jättämistä koskevan päätöksen tekeminen, kun kantaja on peruuttanut kanteen.

¹² HE 252/1992 vp, 1 ja 13.

¹³ Friedman & Percival 1976, 267–271. Lempert on kritisoinut heidän johtopäätöksiään. Ks. Lempert 1978. Letto-Vanamo on taas 1500-luvun suomalaisia käräjäpöytäkirjoja koskevassa tarkastelussaan tuonut esille, että käräjiä ei käytetty ainoastaan konfliktien ratkaisua varten, vaan myös julkistamista, rekisteröintiä, täytäntöönpanoa ja hallintoa varten – siis ylipäänsä yhteisten asioiden hoitoa varten. Letto-Vanamo 1995, 169. Näin ollen yksioikoinen käsitys siitä, että aikaisemmin tuomioistuimissa olisi käsitelty vain "oikeita" riitoja ei pidä paikkaansa.

Taustatietoja ratkaisijoista. Valtaosa OK 5:3 mukaisia asioita ratkaisevista kansliahenkilöistä on naisia (98 %). Joukossa on vain muutamia miehiä (2 %) ja silloin kyse on haastemiehistä. Yleensä ratkaisijoiden virkana on joko toimistos sihteeri (85 %) tai osastosihteeri (12 %) ja vain harvoin joku muu (3 %). Kolme neljäosaa vastaajista on työskennellyt ennen alioikeusuudistusta raastuvan- tai kihlakunnanoikeudessa (77 %), ja jokunen muussa tuomioistuimessa (3 %). Viidennes (20 %) on työskennellyt ennen alioikeusuudistusta tuomioistuinlaitoksen ulkopuolella. Keskimäärin vastanneet ovat työskennelleet 13 vuotta tuomioistuinlaitoksen palveluksessa ja vain alle kolmannes vähemmän kuin 4 vuotta eli vastaajilla on yleensä ollut pitkä kokemus toiminnasta tuomioistuinlaitoksessa.

Yli puolet vastanneista on myös ratkaissut OK 5:3 mukaisia riita-asioita kolme vuotta tai enemmän eli uudistuksen alkuvaiheesta lähtien. Noin puolet kansliahenkilökunnasta ilmoitti, että alle 50 prosenttia heidän ajastaan kuluu riita-asioden ratkaisemiseen ja puolella ajankäytöstä suurempi osa kuluu niihin.

Kun kansliahenkilökunnalta kysyttiin, millaisena he kokevat OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaisemisen verrattuna muihin työtehtäviin 71 prosenttia vastasi, ettei koe sitä erityisen helppona tai vaikeana. Vastaajista 13 prosenttia taas piti ratkaisemista helppona ja 16 prosenttia vaikeana. (Ks. liitetaulukko 7.) Näin ollen valtaosa kansliahenkilökunnasta on sitä mieltä, että he kykenevät ratkaisemaan OK 5:3 mukaisia asioita samalla tavoin kuin hoitamaan muitakin työtehtäviään, eikä ratkaisutoiminta näyttäyty erityisen vaikeana.

Keskeiset ongelmat. Kysymyslomakkeen alussa kansliahenkilökunnalta kysyttiin yleisesti "Mitkä ovat mielestänne keskeisimmät ongelmat, kun kansliahenkilökunta käsittelee ja ratkaisee OK 5:3 mukaisia summaarisia asioita kirjallisessa menettelyssä?" Avokysymyksillä saadaan selville keskeisten ongelmien kirjo laajemmin kuin vain valmiisiin vaihtoehtoihin perustuvilla kysymyksillä. Samalla vastaukset kertovat, mitkä asiat yleisimmin koetaan ongelmallisina. Sinänsä vastaukset eivät kuitenkaan välttämättä tuo esiin kunkin ongelman todellista laajuutta. Joka tapauksessa yleisimpinä ongelmina vastaajat esittivät avovastauksissaan koulutuksen tai tietojen riittämättömyyden sekä korkoihin ja korkolakiin liittyvät ongelmat. Myös epäselviin haastehakemuksiin ja oikeudenkäyntikuluihin liittyviä ongelmia tuotiin useissa vastauksissa esiin.

Taulukko 7 Mitä asioita kansliahenkilökuntaan kuuluvat ovat maininneet (avovastauksessa) keskeisinä ongelmina OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaisemisessa (N=95)

	%
Koulutuksen tai tietojen riittämättömyys	30
Korkoihin tai korkolakiin liittyvät ongelmat	26
Epäselvät haastehakemukset	15
Oikeudenkäyntikuluihin liittyvät ongelmat	10

Yksittäisissä vastauksissa viitattiin muun muassa huoleen oikeuskäytännön yhtenäisyydestä, töiden organisointiin sekä vanhenemisaikoihin. Joissain vastauksissa valitettiin myös laintuntemuksen puutteellisuutta sekä tiedoksiantoon liittyviä ongelmia. Joidenkin asiakkaiden toimintatapoja myös kritisoitiin. Seuraavassa esimerkkejä kansliahenkilökunnan vastauksista keskeisimpiä ongelmia koskevaan kysymykseen:

- K2 - Erilaiset korkovaatimukset, esim. jotkut vaativat arvonnisäverolle korkoa, jotkut eivät. Olisi hyvä, jos olisi yhtenäinen käytäntö.
- Pitääkö kaikki ns. vastaukset, esim. 'ei ole rahaa maksaa' ym., tulkita vastaukseksi ja siirtää tuomarille.
 - 'Maallikkojen' tekemät omat haastehakemukset ovat yleensä todella sekaavia ja vaikeasti tulkittavia.
- K3 - Ennen haastehakemuksen vireilletuloa kantajan mahdolliset kysymykset tulevat ypt:n täytäntöönpanosta, ulosotosta, yms.
- Kun tiedoksianto ei onnistu tai joudutaan kansainväliseen tiedoksiantomenettelyyn tai huono haastehakemus!!
 - Kuolinpesät, uskotut miehet yms. oikeuskysymykset vaikeuttavat sinänsä helppoa velkomusta ->kenelle tiedoksi.
 - Kun vastaaja vastaa: onko vastauksella vaikutusta ratkaisuun – oma harjonta vastauksen sisällöstä tai sanamuodosta ei joskus riitä.
- K10 - Rajanveto-ongelmat: miten tarkkaan perustelut on esitettävä.
- Miten säilytetään yhtenäinen linja koko kärjäoikeudessa eri käsittelijöiden välillä, sekä pysyminen samalla linjalla muiden kärjäoikeuksien kanssa.
 - Oikeudenkäyntikuluille ei selviä normeja.
 - Uskottavuus ja luotettavuus ongelma – asiakkaat suhtautuvat kansliahenkilökuntaan eri tavalla kuin tuomareihin.
- K14 - Sihteerit saattavat käsitellä summaariset asiat eri tavalla – joku antaa mennä läpi helpommin kuin toinen.
- Korkolaki tuottaa ongelmia. Monikaan ei siirrä juttua notaarille. Omalla kohdallani notaari onkin hylännyt monta kertaa korot tuomiolla.
- K23 - Hakemuksista on osa tullessaan riittäviä.
- Yksityishenkilöiden ongelmahakemukset.

- Pieni saatava, isot kulut.
- Isot pääomat.

K25 - Itse koen ongelmana, että en voi ratkaista summaarisia, jotka haastemiehenä olen antanut tiedoksi, en edes sillensäjättöpäätöksiä.

- Vaihtuvakorkoisen viivästyskorkolausekkeen (KorkoL 4.1§ ja 4.4§) käytännön soveltaminen. (Ulosotto soittelee, ja kysyy minkä korkokannan mukaan milloinkin viivästyskorkoa peritään.)
- Tarvitsimme kaupparekisteritietoihin suorakäyttöyhteyden.
- En voi ratkaista summaarisia, joissa kantaja on luopunut kanteesta (tuomio), peruutuksia kylläkin.

K31 - Laintuntemusta pitäisi olla enemmän, koska on paljon erilaisia asioita.

Kansliahenkilökunnan vapaamuotoisten vastausten perusteella keskeisimmät ongelmat kansliahenkilökunnan ratkaisutoiminnassa näyttäisivät olevan kolmella suunnalla: 1) koulutuksessa ja opastuksessa, 2) lainsäädännössä ja sen tulkinnassa, 3) tuomioistuinten asiakkaiden toiminnassa. Kaikki nämä kysymykset kietoutuvat toisiinsa ja kuvastavat eri tasoilla ongelmia, joita yksittäisissä ratkaisutilanteissa syntyy. On kuitenkin huomattava, että suuri osa kansliahenkilökunnasta korosti järjestelmän toimivan kokonaisuudessaan hyvin.

Asioiden käsittelyä hidastavat ja nopeuttavat tekijät. Kansliahenkilökunnalta kysyttiin, mitkä tekijät hidastavat ja mitkä nopeuttavat OK 5:3 mukaisten asioiden käsittelyä verrattuna "normaalitapaukseen". Selkeästi eniten hidastavina tekijöinä pidettiin: 1) haastehakemuksessa ja sen tiedoissa olevia puutteita, 2) vaikeuksia tiedoksiannossa ja henkilöiden tavoitettavuudessa sekä 3) haastehakemuksen tuloa postissa. Vastaavasti nopeuttavina tekijöinä pidettiin haastehakemuksen selvyyttä, tiedoksiannon onnistumista ja haastehakemuksen tuloa sähköisessä muodossa. Monet kiinnittivät huomiota myös ulkomaille meneviin haasteisiin liittyviin ongelmiin. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista:

- K2 - Hidastavat: Tietysti vastaajien vaikea tavoitettavuus. Monta kantajaa ja vastaajaa samassa haastehakemuksessa, paljon erilaisia vaatimuksia.
- Nopeuttavat: Oikeat osoite- ym. tiedot. Vaatimukset esitetty selkeästi ja ymmärrettävästi. E-kirjeinä tulleissa asioissa harvoin huomautettavaa tai kysyttävää.

K3 - Hidastavat: Esim. Venäjälle menneet haastemiestiedoksiannot ovat lisääntyneet ja VIEVÄT AIKAA. Jos vastaajista yhdelle pitää ko. kanteen vuoksi määrätä uskottu mies, vie menettely aikaa paljon, eivätkä virkaholhoajat katso velvollisuudekseen ilmoittaa siitä, että uskottu mies on

saatu määrätyksi. Muutenkin suurimmat vaikeudet ovat olleet holhouslautakunnan toimihenkilöiden tietämättömyydessä. Korkolain muutokset hidastivat käsittelyä, ja yhä se on vaikeaa niin kantajille kuin meillekin.

- Nopeuttavat: Päätösten massakäsittelymahdollisuus. Tavalliset yksinkertaiset velkomukset ovat nopeita käsiteltäviä: vaatimusten kirjaaminen Tuomakselle on helppoa.

K10 - Hidastavat: Puutteellinen haastehakemus. Haasteen tiedoksiannossa on ongelmia. Kantajan/kantajan asiamiehen yhteystiedot puutteellisia; esim. ei ole ilmoitettu puhelinnumeroa, josta tavoittaa virka-aikana. Vastajan tiedot puutteellisia tai vääriä, esim. osoite ei enää voimassa. Kantaja on tavallinen "Matti Meikäläinen", joka hoitaa itse omaa asiaansa ja asia on vaikea.

- Nopeuttavat: Hyvin tehty haastehakemus. Jos kantajan käyttämä asiamies paneutunut asiaan (asianajaja tai juristi) on helpompi keskustella myös korjauksista. Tiedoksianto onnistuu heti. Vastaja ei anna vastausta.

Kansliahenkilökunnan mukaan siis pääosa asian käsittelyä hidastuttavista tekijöistä on osapuolista itsestään riippuvaisia, eikä tuomioistuimesta johtuvia. Etenkin haastehakemuksen laadulla on olennainen merkitys asian nopealle käsittelylle.

Haastehakemus

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin sitä, kuinka monta OK 5:3 mukaista asiaa he ovat ratkaisseet toukokuussa 1997 sekä sitä, kuinka montaa haastehakemusta he ovat pyytäneet täydentämään toukokuussa 1997. Vastanneiden ratkaisemien riita-asioiden määrän keskiarvo oli 51 ja mediaani 32. Haastehakemuksen täydennysten osalta keskiarvo oli 4 ja mediaani 3. Näiden lukujen valossa näyttäisi siltä, että haastehakemuksia pyydetään täydentämään noin kymmenesosassa tapauksista. On kuitenkin huomattava, että todellisuudessa täydentäminen on todennäköisesti vielä jonkin verran edellä esitettyä harvinaisempaa, koska kyselyssä on tiedusteltu kansliahenkilökunnan ratkaisemien asioiden määriä, eikä heidän käsittelemiensä haastehakemusten määriä.

Kuten taulukosta 8 näkyy, yleisimmin haastehakemuksen puutteet näyttävät liittyvän korkovaatimuksiin. Usein puutteet tai epäselvyydet liittyvät myös oikeudenkäyntikuluihin, puutteellisiin perusteluihin sekä puutteisiin valtuutuksessa. Haastehakemuksista puuttuu ilmeisesti melko usein myös allekirjoitus, minkä vuoksi haastehakemusta pyydetään täydentämään.

Taulukko 8 Mitä asioita kansliahenkilökuntaan kuuluvat ovat maininneet (avovastauksessa) keskeisimpinä ongelmina haastehakemuksissa (N=95)

	%
Epäselvyydet korkovaatimuksissa	77
Epäselvyydet oikeudenkäyntikuluissa	42
Puutteet vaatimuksen perusteluissa	39
Epäselvyydet valtuutuksessa	32
Puutteet osoitetiedoissa	28
Allekirjoituksen puuttuminen	12

Seuraavassa esimerkkejä kansliahenkilökunnan vastauksista:

- K3 - Yhteisvastuullisuusmerkintä, kun on monta vastaajaa.
 - Vuokraoikeuden purkaminen silloin kun häätöä vaaditaan.
 - Oikeudenkäyntikulujen painavat perusteet [huoneenvuokra-asioissa]; jatkuva laiminlyönti vuokranmaksussa/pitkältä ajalta.
- K17 - Oikeudenkäyntikuluja ei ole mainittu markkamääräisesti.
 - Korkovaatimuksesta puuttuu korkoprosentti tai päivämäärät ovat puutteellisesti ilmoitettu.
 - Vastaajan tiedot puutteelliset (syntymäaika, osoite..).
 - Yksityishenkilöiden tekemissä haastehakemuksissa myös perustelut ovat joskus niukat.
- K22 - Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä puuttuu.
 - Riidattomuus puuttuu.
 - Väärä oikeuspaikka.
 - Koron alkamispäivä puuttuu.
 - Valtakirja puuttuu.
 - Allekirjoitus puuttuu.

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin myös sitä, kuka yleensä pyytää täydennystä haastehakemuksiin, kansliahenkilökunta itsenäisesti, kansliahenkilökunta tuomarin (tai notaarin) pyynnöstä vai tuomari (tai notaari). Vastaajista 88 prosenttia ilmoitti, että kansliahenkilökunta pyytää itsenäisesti täydennykset ja 9 prosenttia ilmoitti, että täydennykset pyytää kansliahenkilökunta lainopineen jäsenen pyynnöstä. Vain kolme prosenttia ilmoitti, että tuomari tai notaari pyytää kantajaa täydentämään haastehakemustaan.

Käräjäoikeuslain 19 §:n mukaan laajat, tulkinnanvaraiset ja muutoin vaikeasti ratkaistavat asiat on siirrettävä notaarin tai käräjäoikeuden lainopineen jäsenen ratkaistavaksi. Kansliahenkilökunnalta kysyttiin avokysymyksellä, mitkä ovat yleisimmät syyt sille, että he ovat siirtäneet asian notaarin tai tuomarin käsiteltäväksi. Neljä viidesosaa vastaajista ilmoitti yleisimpien syiden joukossa sen, että vastaaja vastaa kanteeseen tai kiistää sen. Hieman alle puolet ilmoitti yleisimpien syiden joukossa myös sen, että tapaus

on vaikea tai sekava. Muita yleisiä syitä ovat olleet muun muassa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen suuruus sekä se, että kyse on juoksevaa velkakirjaa tai huoneenvuokraa koskevasta asiasta (ks. liitetaulukko 9). Seuraavassa esimerkkejä vastauksista, miksi asia siirretty notaarille tai tuomarille:

K9 - Vastaus saapunut.

- Erityinen vanhenemisaika.
- Huoneenvuokra tai häätö.
- Juokseva sitoumus.
- Hakemusta ei pyynnöstä huolimatta ole täydennetty.

K10 - Kun vastaaja on vastauksessaan kiistänyt saatavan, ja asia muuttuu sen johdosta riitaiseksi.

- Kun vastaajan vastaus epäselvä ja vaikeasti tulkittavissa.
- Jos oikeudenkäyntikuluvaatimus ylittää oman käräjäoikeuden normiston, asia siirretään notaarille. Hypoteekkikanne siirretään aina notaarille, samoin haastehakemus, joka [koskee] huoneenvuokrasaatavaa tai häätöä.

K55 - Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä puuttuu.

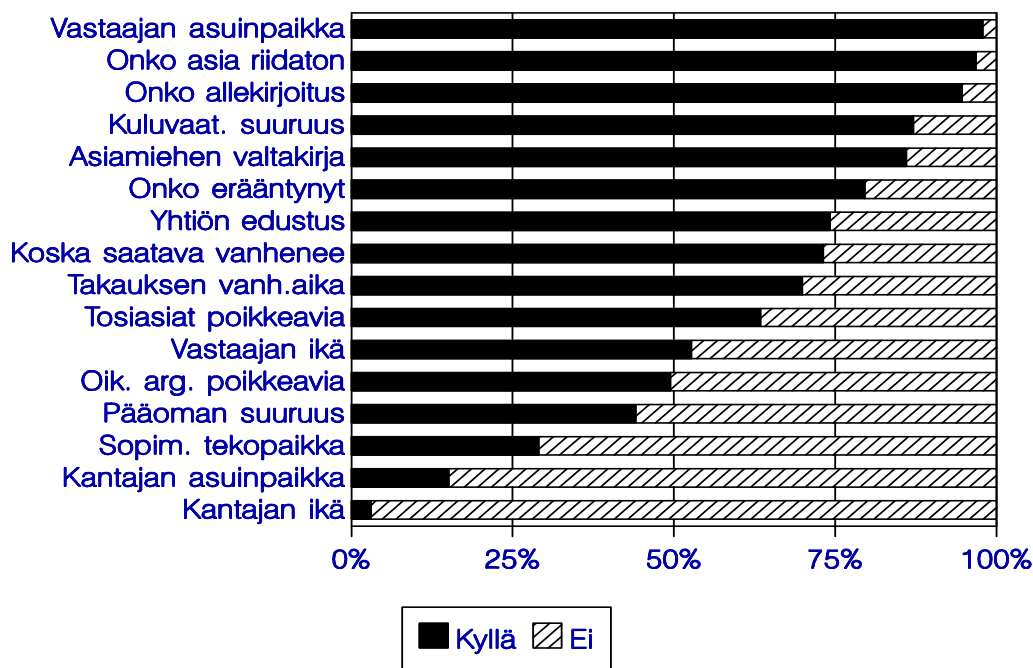
- Allekirjoitus puuttuu.
- Väärä forum.
- Velotaan korkoprosentti väärin.

Kuten vastauksistakin ilmenee, osassa käräjäoikeuksista on katsottu, että tietyntyyppiset asiat on katsottava aina vaikeiksi asioiksi, jotka on siirrettävä notaarille tai tuomarille. Tällaisiksi vaikeiksi asioiksi on joissain paikoissa katsottu tapaukset, joissa oikeudenkäyntikulut ovat poikkeuksellisen suuret, huoneenvuokrajutut, juoksevaa velkakirjaa koskevat jutut sekä hypoteekkikanteet.

Haastehakemuksen tietojen tarkistaminen

Kansliahenkilökunnalle tehtiin useita kysymyksiä asian ratkaisuun ja käsittelyyn liittyvistä ongelmista. Ensiksi kysyttiin sitä, mitä seikkoja kansliahenkilökunta yleensä tarkistaa haastehakemuksista. Kyselylomakkeessa oli 16 asiakohdan lista, joista vastaajaa pyydettiin ympyröimään ne, jotka hän yleensä tarkistaa haastehakemuksesta saadessaan sen käsittelyynsä.¹⁴ Esitetyt asiat liittyvät osin prosessinedellytyksiin ja osin kysymyksiin, jotka saattavat johtaa kanteen hylkäämiseen kirjallisessa menettelyssä.

¹⁴ Kaksi vastaaja eivät ympyröineet mitään kohtaa, vaan ilmoittivat, että heidän käräjäoikeudessaan notaari hoitaa tällaiset tarkistukset.

Kuvio 1 Kansliahenkilökunnan haastehakemuksista tarkistamat asiat (N=93)¹⁵

Tuomioistuimen alueelliseen toimivaltaan kuuluvat kysymykset kantajan ja vastaajan asuinpaikasta sekä sopimuksen tekopaikasta. Kun tuomioistuin saa jutun käsiteltäväkseen, sen on heti oikeudenkäynnin alussa tarkistettava, että se on oikeuspaikkaa koskevien säännösten mukaan oikeutettu käsittelemään jutun. Viran puolesta tuomioistuimen on tarkistettava, ettei juttua ole pantu vireille väärässä tuomioistuimessa vastoin ehdottomia forum-säännöksiä. Tahdonvaltaisia forum-säännöksiä tuomioistuin ei tutki, jollei vastaaja tee väitettä väärästä forumista. On kuitenkin katsottu, että tapauksissa, joissa vastaaja ei vastaa haastehakemukseen, tahdonvaltaisetkin oikeuspaikkasäännökset muuttuvat "ehdottomiksi" ja ne on otettava viran puolesta huomioon.¹⁶ Velkomuskanteissa oikeuspaikkaa koskevat säännökset tavallisesti ovat tahdonvaltaisia. Kuitenkin silloin, kun asia ratkaistaan kirjallisessa valmistelussa yksipuolisella tuomiolla vastaajan jätettyä vastaamatta tuomioistuimen on viran puolesta tutkittava myös tahdonvaltaiset forum-säännökset.

Käytännössä kirjallisessa valmistelussa ratkaistavat asiat ovat velkomuksia, joissa forumina on vastaajan kotipaikan tuomioistuin.¹⁷ Oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 1 §:n mukaan "kun joku velasta tai muusta henkilöä koskevasta riita-asiasta aikoo tehdä kanteen toista vastaan, haastettakoon hänet siihen oikeuteen, jonka piirissä haastettavan koti ja asuinpaikka on." Jos

¹⁵ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukosta 8.

¹⁶ Lappalainen 1995, 233–235.

¹⁷ Ks. Lappalainen 1995, 204–205.

velkomus perustuu huoneenvuokrasuhteeseen, forum määräytyy kuitenkin huoneiston sijaintipaikkakunnan mukaan (OK 10:5).

Kuten kuvioista 1 näkyy, yleisimmin kansliahenkilökunta on vastannut tarkistavansa juuri vastaajan asuinpaikan. Vastaajan asuinpaikan tarkistamisessa ei kyse ole ainoastaan siitä, onko juttu pantu vireille oikeassa tuomioistuimessa, vaan tieto on myös tärkeä sen vuoksi, että haaste saadaan toimitetuksi vastaajalle. Näin ollen on luonnollista, että vastaajan asuinpaikkaan kiinnitetään paljon huomiota. Sen sijaan kantajan asuinpaikkaan tai sopimuksen tekopaikkaan ei yleensä haastehakemuksen tietoja tarkistettaessa kiinnitetä huomiota. Sopimuksen tekopaikka ja kantajan koti- tai asuinpaikka voi joissain tapauksissa olla laillisenä oikeuspaikkana, mutta kirjallisessa valmistelussa ratkaistavissa velkomuksissa tällaiset tapaukset lienevät hyvin harvinaisia. Näin ollen on ymmärrettävää, etteivät ne korostu tietoja tarkistettaessa.

Asianosaisten oikeudenkäyntikelpoisuuteen kuuluvat kysymykset kantajan ja vastaajan iästä. Oikeudenkäyntikelpoisuudella tarkoitetaan asianosaisen oikeutta ajaa itse asiaansa oikeudenkäynnissä.¹⁸ Jos asianosaisella ei ole oikeudenkäyntikelpoisuutta, hän ei voi prosessata itse, vaan hänen puolestaan toimii lakimääräinen edustaja. Oikeudenkäyntikelpoisia ovat täysivaltaiset henkilöt. Alle 18-vuotiaat sekä holhottavaksi julistetut ovat vajaavaltaisia. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n mukaan vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää holhooja tai muu laillinen edustaja. Saman pykälän toisen momentin mukaan vajaavaltainen voi kuitenkin eräissä poikkeustapauksissa käyttää itse puhevaltaansa. Pääsääntöisesti vajaavaltaiset ovat oikeudenkäyntikelvottomia.

Kuten kuvioista 1 näkyy, noin puolet kansliahenkilökunnasta on ilmoittanut tarkistavansa vastaajan iän. Kantajan ikään sen sijaan kiinnitetään huomiota vain hyvin harvoin. On ymmärrettävää, että vastaajan ikään kiinnitetään useammin huomiota, koska hänen oikeuksiinsa liittyvät kysymykset nousevat korostetusti esiin vastaamattomuuden vuoksi.

Asianosaisen edustajaan kuuluvat kysymykset asiamiehen valtakirjasta sekä siitä kenellä on oikeus edustaa yhtiötä. Edustajalla on oltava kelpoisuus toimia päämiehensä puolesta. Edustusvallan perusteena voi olla lain säännös tai viranomaisen määräys taikka toisaalta asianosaisen valtuutus. Yhtiöitä ja muita juridisia henkilöitä edustavat oikeudenkäynnissä ne fyysiset henkilöt, joilla kyseisen yhteisön säännösten mukaan on oikeus siihen. Yleensä yhteisön edustajana on hallitus. Tavallisesti yhteisön nimenkirjoittamisoikeus on

¹⁸ Ks. Lappalainen 1995, 266–273.

annettu joko yhdelle hallituksen jäsenelle joko yksin tai yhdessä toisen jäsenen kanssa. Osakeyhtiössä, avoimessa yhtiössä ja kommandiittiyhtiössä toimitusjohtajalla on lakimääräisen edustajan asema yhtiön juoksevaa hallintoa koskevista asioissa.¹⁹

Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 4 §:ssä on säädetty, että oikeudenkäyntiasiamiehen on esitettävä päämiehen omakätisesti allekirjoittama valtakirja. Asianajajan tai yleisen oikeusavustajan tulee kuitenkin esittää valtakirja vain, jos tuomioistuimien niin määrää. Saman pykälän toisen momentin mukaan valtakirjasta käy yhtiön, osuuskunnan, säätiön tai muun sellaisen yhteisön osalta "oikeaksi todistettu ote valtuuttamiseen oikeutetun elimen siinä kokouksessa pidetystä pöytäkirjasta, jossa valtuutus on annettu".

Kansliahenkilökunnasta neljä viidesosaa ilmoitti tarkistavansa asiamiehen valtakirjan ja kolme neljäsosaa sen, kenellä on oikeus edustaa yhtiötä. Näin ollen asianosaisen edustus tarkistetaan yleensä, kun asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Osa kansliahenkilöistä ei kuitenkaan ole ilmoittanut tarkistavansa edustusta, joten käytäntö saattaa olla joiltain osin vaihtelevaa.

Selvään perusteettomuuteen liittyvät kysymykset, ovatko haastehakemuksessa esitetyt tosiasiat tai oikeudelliset argumentit tavallisuudesta poikkeavia sekä se, kiinnitetäänkö tarkistuksessa oikeudenkäyntikulujen suuruuteen huomiota. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 ja 14 §:n mukaan kanne on hyväksyttävä yksipuolisella tuomiolla valmistelussa, jollei vastaaja ole antanut vastausta määräajassa. Siltä osin kuin kantaja on luopunut kanteesta tai se on selvästi perusteeton, kanne on kuitenkin hylättävä tuomiolla.

Hallituksen esityksessä riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseksi on selvälle perusteettomuudelle annettu OK 5:6:n perusteluissa seuraava merkitys: "Perusteettomuudella tarkoitetaan ehdotuksessa sitä, että vaatimus ei perustu lakiin ja että ilmoitetusta perusteesta ei voi seurata pyydettyä seuraamusta. Lisäksi perusteettomuudella tarkoitetaan sitä, että vaatimuksen perusteet eivät vastaa yleisesti tiedossa olevia seikkoja." OK 12:13 perusteluissa taas perusteettomuus on määritelty seuraavasti: "Kannetta voidaan pitää selvästi perusteettomana esimerkiksi silloin, kun kantajan esitys on yleisesti tiedossa olevien tosiasioiden vastainen taikka kanne selvästi muutoin lakiin perustumaton."²⁰

¹⁹ Lappalainen 1995, 297–345.

²⁰ HE 15/1990 vp, 54 ja 95.

Aikaisemmin OK 12 luvussa on käytetty termiä "ilmeisen perusteeton". Virolaisen mukaan uusi ilmaus, "selvästi perusteeton" tarkoittaa suurinpiirtein samaa kuin "ilmeisesti perusteeton". Virolaisen mukaan vaatimus on perusteeton silloin, kun voidaan sanoa, ettei se perustu lakiin. Lisäksi perusteeton on vaatimus, jonka tueksi vedottu tosiseikka on notorisesti epätosi taikka ilmeisesti mahdoton.²¹ Myös Lappalainen on katsonut, että lain sanonta "selvästi perusteeton" tarkoittaa selvää juridista perusteettomuutta ja tapauksia, joissa kanteen tueksi esitetyt seikat ovat notorisesti epätosia tai mahdottomia.²²

Ei ole kuitenkaan selvää, milloin asia on "juridisesti perusteeton" tai "lakiin perustumaton". Lappalaisen mukaan oikeudellisessa perusteettomuudessa on kyse siitä, ettei kannetta saa hyväksyä yksipuolisella tuomiolla, jollei kantajan kanneperusteeksi esittämästään oikeustositseikastosta juridisesti seuraa se, mitä hän vaatii.²³ Useat lainsäädännökset on kirjoitettu suhteellisen avoimesti, eikä ole yksiselitteistä sääntöä siitä, milloin tietty vaatimus "juridisesti" seuraa oikeustositseikastosta. Tosiseikat sinänsä eivät paljasta mahdollisia juridisia seurauksia, vaan oikeudellinen ratkaisu edellyttää jonkinasteista tulkintaa.²⁴

Kun tuomioistuimet ratkaisevat riitoja, ne juuri määrittelevät tapahtumia ja oikeussäännöksiä tulkitsemalla, mikä on tapahtumien "juridinen" seuraus tai onko vaatimus "juridisesti" oikeutettu. Virolainen onkin korostanut, että "perusteettomuuden tulee olla siksi epäilyksetöntä, ettei edes vastaajan kuuleminen voisi ratkaisua muuksi muuttaa."²⁵

Joissain yhteyksissä on myös katsottu, että silloin, kun oikeudenkäyntikulut ovat poikkeavan suuret, kyse on oikeudellisesta perusteettomuudesta. Jotta kuluvaatimus olisi "selvästi perusteeton", sen täytyy tämän näkemyksen mukaan olla selvästi yleisesti linjasta poikkeava ja moninkertainen yleiseen vaatimustasoon nähden. Pelkkä lievä poikkeama yleisestä tasosta ei sinänsä vielä täytä "selvästi perusteettoman" tunnusmerkkejä.

²¹ Virolainen 1994, 182–183. Ks. "ilmeisestä perusteettomuudesta" Ellilä 1972, 314 ja Tirkkonen II 1977, 51.

²² Lappalainen 1994, 132. Lager on maksamismääräystä koskevassa tarkastelussaan katsonut, että "oikeudellisesti perusteettomana on pidettävä esim. pelivelkaa, korolle esitettyä perusteetonta korkovaatimusta, lapsen luovuttamisesta ottolapseksi luvattua hyvitystä ja muita hyvän tavan vastaisina pidettäviä sitoumuksia". Lager 1988, 209.

²³ Lappalainen 1990, 671. Näin myös Tirkkonen II 1977, 51.

²⁴ Oikeusteoriassa on todettu, että juridisen ratkaisun kuvaaminen normista ja tosiasiasta seuraavana loogisena johtopäätöksenä antaa puutteellisen käsityksen ratkaisuihin liittyvästä tulkinnallisuudesta. Ks. Aarnio 1989, 174–180.

²⁵ Virolainen 1994, 182.

Silloin, kun kanne hyväksytään yksipuolisella tuomiolla, kansliahenkilökunta voi itsenäisesti tehdä päätöksen. Sen sijaan kansliahenkilökuntaan kuuluva ei voi hylätä kannetta tuomiolla. Silloin, kun kanne on selvästi perusteeton, kansliahenkilökunnan tulisi siirtää asia tuomioistuimen lainopineen jäsenen ratkaistavaksi.

Noin kaksi kolmasosaa kansliahenkilökunnasta ilmoitti kiinnittävänsä huomiota siihen, ovatko esitetyt tosiasiat tavallisuudesta poikkeavia ja noin puolet siihen, ovatko oikeudelliset argumentit tavallisuudesta poikkeavia. Näyttäisikin siltä, että tuomioistuimissa on jonkin verran vaihtelevaa käytäntöä sen suhteen, kuinka paljon kansliahenkilökunta kiinnittää huomiota tavallisuudesta poikkeaviin kanteisiin. Oikeudenkäyntikulujen suuruuteen sen sijaan kiinnitti huomiota noin neljä viidesosaa kansliahenkilöistä.

Kysymykset *saatavan vanhenemisesta* ja siitä kiinnitetäänkö huomiota takauksen erityiseen vanhentumisaikaan liittyvät myös "oikeudelliseen perusteettomuuteen". Asetuksessa määrääjasta velkomisasioissa ja julkisesta haasteesta velkojille (9.11.1868) on säädetty saataville yleinen kymmenen vuoden vanhentumisaika (1 §). Lisäksi monille velvoitteille on säädetty erityisiä vanhentumisaikoja.

Erytyisesti siitä, missä määrin vanhentumisajat pitäisi ottaa tuomioistuimissa viran puolesta huomioon yksipuolista tuomiota annettaessa, on esitetty erilaisia näkemyksiä. Keskeinen kysymys on se, voidaanko kannetta pitää "selvästi perusteettomana" silloin, kun jokin vanhentumisaika on kulu-
nut umpeen.

Ellilä on katsonut käsitellessään aikaisemman lainsäädännön mukaista "ilmeistä perusteettomuutta", että "lainvalmistelutyössä mukana olleiden käsityksen mukaan tarkoittaa ilmeisesti perusteettomana mm. sellainen kanne, jonka mukaan saaminen tuomioistuimelle esitettyjen asiakirjain tai muiden todisteiden valossa on ilmeisesti vanhentunut" ja hän jatkaa "ja mielestäni on yhtä selvää, ettei myöskään erääntymättömyyden saamista saa yksipuolisella tuomiolla tuomita".²⁶ Tirkkonen puolestaan on katsonut, että saatavan erääntymättömyys- ja vanhentumistapauksissa kyse on prosessinedellytysten puuttumisesta, edellisessä ehdottoman ja jälkimmäisessä tahdonvaltaisen.²⁷

Aurejärven mukaan yleistä kymmenen vuoden vanhentumisaikaa ei oteta viran puolesta huomioon tuomioistuimissa, vaan velallisen täytyy tehdä vanhenemista koskeva väite. Aikaisemmin käytössä olleissa maksamismääräys- ja lainhakumenettelyissä yleinen vanhentumisaika sen sijaan tuli ottaa viran puolesta huomioon. Aurejärven mukaan eri-

²⁶ Ellilä 1972, 314.

²⁷ Tirkkonen II 1977, 51.

tyisten vanhentumisaikojen osalta ei voida esittää yleisesti, otetaanko ne huomioon viran puolesta. Hänen mukaansa "pyrkimys velkasuhteiden nopeaan selvittämiseen, joka usein on erityissäännösten rationa, näyttäisi monesti puoltavan myöntävää vastausta." Ainakin vekseliä ja takausta koskevat erityiset vanhenemisajat otetaan hänen mukaansa viran puolesta huomioon.²⁸ Myös Annola ym. ovat katsoneet, että takauksen erityinen vanhentumisaika on otettava viran puolesta huomioon tuomioistuimessa. Takauksen vanhentumista koskevia säännöksiä on kuitenkin pidetty vaikeatulkintaisina.²⁹

Virolainen on katsonut, ettei tuomioistuimen pitäisi viran puolesta ottaa huomioon kantajalle edullisia vastatosiseikkoja kuten vanhentumisaikoja, jollei vastaaja tule paikalle ja vetoa niihin. Myös muun muassa Ovaskainen on katsonut, ettei tuomioistuimen pitäisi ottaa mitään vanhentumisaikoja huomioon vastaajan jäätyä pois oikeudenkäynnistä.³⁰ Lappalainen puolestaan on katsonut, että saatavan vanhentuminen tulee ottaa viran puolesta huomioon vastaajan poissaollessa. Hänen mukaansa ei ole "mitään outoa siinä, että tuomioistuin pitää viran puolesta suuremmassa määrin huolta poissaolevan kuin saapuville tulleen vastaajan intressistä".³¹

Korkein oikeus on vuonna 1997 antanut kaksi ennakkopäätöstä (KKO 1997:25, KKO 1997:60), joissa on katsottu, että vanhentumisväite on luonteeltaan asiaväite, eikä kannetta voida sen vuoksi pitää oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 6 §:n 2 momentin mukaisesti perusteettomana.

Kansliahenkilökunnasta noin kolme neljäsosaa ilmoitti tarkistavansa, milloin saatava vanhenee. Takauksen erityisen vanhentumisajan kertoi tarkistavansa noin kaksi kolmasosaa vastaajista. Näin ollen käytäntö saattaa olla joiltain osin epäyhtenäinen vanhentumisaikojen tarkistamisessa, vaikka valtaosa onkin ilmoittanut tarkistavansa vanhentumisajat.

Saatavan erääntymisen tarkistamisesta on vastaajille esitetty oma kysymyksensä. Prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa on katsottu, että kantajan oikeussuojan tarve on myös prosessinedellytys eli ellei tällaista tarvetta ole, juttua ei voida ottaa tutkittavaksi. Saamista koskevissa asioissa tämä tarkoittaa muun muassa käytännössä sitä, että saamisen on oltava erääntynyt.³² Kuten kuviosta 1 näkyy, neljä viidesosaa kansliahenkilökunnasta ilmoitti tarkistavansa, onko saatava erääntynyt.

²⁸ Aurejärvi 1988, 196. Näin myös Halila & Ylöstalo 1971, 102–103.

²⁹ Annola ym. 1993, 170–171.

³⁰ Virolainen 1985, 998, Ovaskainen 1993, 34–35.

³¹ Lappalainen 1986, 397.

³² Reinikainen 1958, 125–126 ja Tirkkonen I 1961, 566.

Haastehakemuksen allekirjoituksen tarkistamista on myös tiedusteltu kansliahenkilökunnalta. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 2 §:n mukaan haastehakemus tulee olla asianosaisen tai muun laatijan allekirjoittama. Lähes kaikki kansliahenkilökuntaan kuuluvat ilmoittivatkin tarkistavansa, onko hakemuksessa allekirjoitus.

Lisäksi kansliahenkilöiltä kysyttiin, kiinnostävätkö he huomiota haastehakemusta tarkistaessaan *pääoman suuruuteen* ja hieman alle puolet ilmoitti toimivansa näin. Pääoman suuruudella ei sinänsä olekaan mitään juridista erityismerkitystä, miksi siihen pitäisi erityisesti kiinnittää huomiota.

Täydennyspyynnöt

Jos haastehakemus on puutteellinen, kantajaa on OK 5:5 mukaan kehotettava korjaamaan puute. Kansliahenkilökunnalta kysyttiin, ovatko he kehottaneet kantajaa korjaamaan haastehakemuksessa esitettyjä vaatimuksia tai luopumaan joistain vaatimuksista. Vastaajista neljä viidesosaa kertoi toimineensa joillain edellä mainituista tavoista ja yksi viidesosa ilmoitti, ettei ollut toiminnut millään näistä tavoista.

Taulukko 9 Onko kansliahenkilö haastehakemuksen saapumisen jälkeen kehottanut kantajaa muuttamaan tai korjaamaan haastehakemuksessa esitettyjä vaatimuksia tai luopumaan niistä

	Kyllä		Ei		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Korjaamaan	70	74	25	26	95	100
Muuttamaan	24	24	71	76	95	100
Luopumaan	15	16	80	84	95	100
Antanut jonkin kehotuksen	75	80	20	20	95	100

Kuten taulukosta 9 käy ilmi, kolme neljäsosaa kansliahenkilökunnasta ilmoittaa pyytäneensä kantajaa "korjaamaan" joissain tapauksissa hakemusta. Neljännes taas ilmoitti pyytäneensä kantajaa "muuttamaan" hakemustaan ja joka kuudes "luopumaan" jostain hakemuksen vaatimuksesta. Vastaajilta kysyttiin avovastauksella, millaisissa tapauksissa he olivat näin toimineet. Heistä 65 prosenttia ilmoitti toimineensa jollain kyseisistä tavoista korkovaatimukseen liittyen, 21 prosenttia oikeudenkäyntikuluihin liittyen ja 6 prosenttia saatavan vanhentumiseen liittyen. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista³³:

³³ Ks. liitetaulukko 10. Vrt. Tervo 1995, 426.

K7 - Kun näkee selvästi, että asiassa on kantajalle tullut selvä kirjoitusvirhe ja lisäksi ollut muitakin puutteita, esim. osoite, kotikunta.

K10 - Kun vaatimukset ylittävät esim. korkojen osalta sen, mihin kantajalla lain mukaan on oikeus.

- Kun vaatimukset ja perustelut ovat keskenään ristiriitaiset.
- Kun saatava on vanhentunut esim. takaajan osalta.

K49 - Pyydetty esim. saatavia, jotka eivät ole vielä erääntyneet.

- Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä puuttunut.
- Saatettu vaatia vuokraeriä siihen asti, kun vastaaja on häädetty asunnosta.

K74 - Esim. korkovaatimus, kun ei perustu lakiin.

- Häätövaatimus vastaajan selvityksen perusteella.
- Joku laskuvirhe.
- Eräpäivä liian varhainen.
- Hakemus vahingossa kahteen kertaan (vastaaja huomasi) samasta saata-vasta.

On jossain määrin epäselvää, mitä vastaajat ovat tarkoittaneet "korjaamisella", "muuttamisella" tai "luopumisella". Sen vuoksi asiaa on pyritty tarkentamaan muun muassa oikeudenkäyntikuluihin liittyvillä kysymyksillä.

Oikeudenkäyntikulut

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin, kuinka he toimivat, kun huomaavat, että oikeudenkäyntikulut ovat hakemuksessa poikkeuksellisen suuret. Kysymykseen saatiin useanlaisia vastauksia. Hieman alle puolet kansliahenkilökunnasta ilmoitti pyytävänsä kuluerittelyä ja 4 prosenttia ilmoitti pyytävänsä kantajaa alentamaan vaatimustaan. Hieman yli puolet vastaajista taas ilmoitti siirtävänsä asian tuomarille tai notaarille ja joka kahdeksas kysyvänsä heiltä neuvoa, miten toimia. Vastausten perusteella tavanomaiselta menettelytavalta näyttää se, että pyydetään kuluerittelyä ja kun se on saatu, asia siirretään notaarille tai ratkaistaan asia itse. Käytäntö näyttää kuitenkin vaihtelevan jonkin verran eri käräjäoikeuksissa, kuten seuraavista vastauksista käy ilmi:

- K2 - Käyn kysymässä työparilta tai notaarilta asiaa. Jos oikeudenkäyntikulut eivät heidän mielestään ole liialliset, en puutu asiaan, jos kerran vastaaja ei ole vastannut.
- K4 - Notaarille ratkaistavaksi. Yleensä haastehakemuksen tultua jo huomataan suuret kulut ja pyydetään lasku kuluista, joka laitetaan tiedoksi vastaajalle. Jos vastaaja ei hoksaa paljoksua kulujen määrää, notaari pienentää kulut sopivaksi.
- K10 - Otamme kantajaan/kantajan asiamieheen yhteyttä puhelimitse ja ilmoitamme, että oikeudenkäyntikuluvaatimus on niin suuri, että kansliahenkilökunnalla ei ole valtuuksia sitä ratkaista. Kysymme ovatko he valmiita pudottamaan oikeudenkäyntikuluvaatimusta. Jos eivät, pyydämme lähettämään oikeudenkäyntikuluista laskuerittelyn ja ilmoitamme, että asia siirretään notaarille. Vastaajalle lähetetään sitten haasteen mukana tämä laskuerittely ja laskun erittelyvaiheessa notaari päättää, tuomitaanko oikeudenkäyntikuluja vaadittua vähemmän.
- K12 - Puhelimitse ilmoitetaan, että katsomme ne liian suuriksi, kehotamme alentamaan niitä. Ellei kantaja/asiamies suostu alentamaan, ilmoitetaan kärjäoikeuden kanta ja alennetaan "yksipuolisella tuomiolla ja tuomiolla". Lähetetään ilmoitus ratkaisun antamisesta.
- K30 - Jo ennenkuin asia on ratkaisuvaiheessa, eli kun haastehakemus on tullut meille ja oikeudenkäyntikulut ovat huomattavasti suuremmat kuin mitä yleisesti on, otan yhteyttä kantajaan ja kerron, että meidän taulukoiden mukaan oikeudenkäyntikuluvaatimus ylittää "sallitut" määrät, jolloin useimmiten kantaja muuttaa oikeudenkäyntikuluvaatimustaan.
- K53 - Jos mukana ei ole laskua, pyydetään se. Harkinnan mukaan voi myös kantajalta kysyä, suostuuko tämä pienentämään oikeudenkäyntikuluvaatimusta. Näytän laskua tuomarille, joka ratkaisee, hyväksytäänkö se vai hylätäänkö osa vaatimuksesta. Ratkaisun antamisesta on tällöin ilmoitettava kantajalle etukäteen, jos osa oikeudenkäyntikuluista hylätään. Jos kuluvaatimus on suuri, ratkaisun tekee joka tapauksessa tuomari.
- K54 - Pyydän kulueroittelyn ja mahdollisesti teen tuomion siltä osin kun kulut on ylisuuret ja hylkään siis osan kuluista.
- K58 - Siirretään asia notaarin ratkaistavaksi, joka käyttää harkintavaltaa kulujen suhteen. Jos kuluja leikataan asiassahan annetaan tuomio, jota kansliahenkilökunta ei voi antaa.
- K79 - Ratkaisu vaatimuksen mukaan (laamannin yleisohje).

Näyttää siltä, että kansliahenkilökunta antaa joissain tapauksissa tuomioita, joissa he hylkäävät osan kuluvaatimuksista. Kärjäoikeuslain 19 § mukaan kansliahenkilökunta voi kuitenkin antaa tuomioita vain silloin, kun vastaaja on myöntänyt kanteen. Sen sijaan laissa ei ole annettu kansliahenkilökunnalle

mahdollisuutta hylätä osaa kanteesta tuomiolla. Näin ollen tällainen käytäntö poikkeaa laista. Joissain tapauksissa kantajalle on myös soitettu ja kehoitettu tätä alentamaan vaatimustaan, jotta kansliahenkilökuntaan kuuluva voisi hyväksyä vaatimuksen yksipuolisella tuomiolla. Myös vuoden 1994 oikeudenkäyntikuluja koskevassa tutkimuksessa tuli esiin tällaisia tapauksia. Tällainen menettely on kuitenkin ongelmallista muun muassa oikeudenkäyntien julkisuuden kannalta, vaikka tällaisella joustavalla menettelyllä on epäilemättä myös etuja. Koko oikeudenkäyntijärjestelmä perustuu nimenomaan sille, että asiat käsitellään tarkoin säännöksin rajatussa prosessissa, joka on julkista ja myös kontrolloitavissa.

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin erikseen, onko heidän käytössään jokin markkamääräinen raja, jonka ylittävissä vaatimuksissa asia siirretään lainoppineen tuomarin ratkaistavaksi. Hieman alle puolet vastaajista (46 %) ilmoitti, että käytössä oli tällainen raja (ks. liitetaulukko 13). Yleisimmin rajana oli 2 000, 2 500 tai 3 000 markkaa.

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin vielä, ovatko he vuoden 1996 aikana antaneet yksipuolisia tuomioita, joissa oikeudenkäyntikuluja on tuomittu vaadittua vähemmän tai korkoa eri päivästä tai eri korkokannan mukaan tai muutoin poikennut vaatimuksesta. Kuten seuraavasta taulukosta näkyy, noin viidennes kansliahenkilökunnasta ilmoittaa poikenneensa korkovaatimuksesta ja noin kymmenesosa oikeudenkäyntikuluvaatimuksesta yksipuolista tuomiota antaessaan.

Taulukko 10 Onko asianomainen vuoden 1996 aikana antanut yksipuolista tuomiota, jossa oikeudenkäyntikuluja olisi tuomittu vaadittua vähemmän tai korkoa eri päivästä tai eri korkokannan mukaan tai muutoin poikennut vaatimuksesta

	Kyllä		Ei		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Poikennut oikeudenkäyntikuluissa	11	12	83	88	94	100
Poikennut koroissa	18	19	76	91	94	100
Poikennut muutoin	1	1	93	99	94	100
Poikennut jollain tavoin	21	22	73	78	94	100

Jos vastaaja ei vastaa asiaan, kanne hyväksytään OK 5:13 ja 5:14 mukaan yksipuolisella tuomiolla. On myös huomattava, että OK 12:13 mukaan "jos yksipuolinen tuomio annetaan vastaajaa vastaan, kanne on hyväksyttävä". Hovioikeudet ovat myös useissa ratkaisuisaan päätyneet siihen tulokseen, että kannetta tai sen osaa ei voida hylätä yksipuolisella tuomiolla.³⁴

³⁴ Esim. Vaasan HO 2277/1994, Kouvolan HO 888/1994.

Kokonaisuudessaan vaikuttaa jossain määrin epäselvältä, millaisissa asioissa tuomioistuin voi pyytää asianosaisilta täydennystä haastehakemukseen ja millainen täydennyspyyntö voi olla sisällöltään. Näyttää siltä, että tuomioistuimet ovat pyytäneet täydennystä – tai vaatimuksen muuttamista – sellaisissakin tapauksissa, joissa kantajan vaatimus on täysin selvä, mutta joiltain osin lakiin perustumaton. Täydennyspyynnöt saattavat olla myös hyvin "epävirallisia". Lähtökohtaisesti vaatimukset pitäisi hylätä tuomiolla, jos ne ovat "selvästi perusteettomia" ja jolleivät ole, hyväksyä ne yksipuolisella tuomiolla. Käytetystä järjestelystä on kuitenkin epäilemättä hyötyä joustavuuden ja asiakkaiden palvelun kannalta. OK 5:5 mukaisen "kehotuksen" laajan käytön etuja ja haittoja voidaankin listata seuraavasti.³⁵

Etuja

- Helpottaa asian ratkaisemista käräjäoikeudessa ja säästää tuomioistuimen resursseja.
- Joustava menettely saattaa nopeuttaa käsittelyä.
- Monissa tapauksissa toiminta parantaa asiakaspalvelua: 1) toistuvasti tuomioistuimissa asioivat (repeat player) eivät välttämättä tunne eri käräjäoikeuksien käytäntöä esimerkiksi kulukorvauksissa ja 2) maallikot ja ylipäänsä tuomioistuimissa harvoin asioivat (one-shotters) tekevät helposti virheitä. Usein kantaja varmastikin haluaa hoitaa asian kuntoon heti alkuvaiheessa. Vaihtoehtona on vaatimuksen hylkääminen joiltain osin tuomiolla ja mahdollinen muutoksenhaku.

Haittoja

- Tuomioistuimen rooli hämärtyy. Lähtökohtaisesti tuomioistuin antaa sille esitettyihin vaatimuksiin ratkaisuja, joiden sisältö on kontrolloitavissa, eikä vaikuttamalla vaatimukseen. Koko oikeudenkäyntijärjestelmä perustuu sille, että asiat käsitellään tarkoin rajatussa prosessissa, joka on julkista ja kontrolloitavissa.
- Mahdolliset perusteettomat muutos- tai täydennyspyynnöt. Jos kantaja esimerkiksi muuttaa hakemustaan käräjäoikeuden yhteydenoton vuoksi, mutta muuttaakin sen jälkeen mielensä, koska pyyntö hänen mielestään on ollut perusteeton, tilanne on ongelmallinen mahdollisen muutoksenhaun kannalta.
- Muodollisesta järjestelmästä siirtyminen joustavampiin menettelyihin saattaa johtaa käytäntöjen vaihteluun eri käräjäoikeuksissa.
- Toistuvasti tuomioistuimissa asioivat oppivat "huonoille tavoille" eli saatetaan lähettää huonosti laadittuja haastehakemuksia käräjäoikeuksiin ajatellen, että käräjäoikeus kyllä soittaa ja pyytää täydennystä, jos jotain on väärin.

³⁵ Luettelo perustuu pääosin Sampo Teittisen käsikirjoituksesta antamiin kommentteihin.

Koulutus

Kansliahenkilökunnalta kysyttiin, olivatko he saaneet riittävästi koulutusta. Vastaajista 60 prosenttia kertoi saaneensa mielestään riittävästi koulutusta ja 40 prosenttia oli sitä mieltä, ettei koulutusta ollut annettu tarpeeksi. Kysymyksen, minkälaista koulutusta oli annettu, hieman yli puolet kertoi saaneensa koulutusta tuomioistuimen ulkopuolella ja kyse oli pääosin oikeusministeriön antamasta koulutuksesta. Hieman yli puolet myös kertoi saaneensa koulutusta tuomioistuimen sisällä. Noin kaksi kolmasosaa kansliahenkilökunnasta piti summaaristen asioiden ratkaisua varten annettuja yleisiä ohjeita riittävinä. Ohjeita yksittäisiä ratkaisuja tehtäessä taas piti yhdeksän kymmenestä riittävinä. Näin ollen näyttäisi siltä, että kansliahenkilökunnan mielestä ohjeet yksittäistapauksissa ovat yleensä riittäviä, mutta yleistä ohjeistusta voisi olla syytä kehittää. Koulutuksen lisäämiselle näyttäisi joka tapauksessa olevan ilmeistä tarvetta.

3.3 Johtopäätöksiä ja keskustelua

Koko 1900-luvun ajan yhden tuomarin ratkaisuvallaa on lisätty ja samalla asioita on siirretty yhä enemmän käsiteltäväksi erilaisissa summaarisissa menettelyissä. Myös alioikeusuudistuksen valmistelutöissä 1970-luvulta 1990-luvulle on korostettu, että yksinkertaisia asioita olisi siirrettävä aikaisempaa enemmän yhden tuomarin käsiteltäväksi. Ratkaisuvallan delegoiminen kansliahenkilökunnalle on kuitenkin suhteellisen myöhäsyntyinen idea. Kun käräjäoikeusuudistus ja riita-asioiden menettelyä koskevat uudistukset tulivat voimaan joulukuussa 1993, löytyy ensimmäinen virallisasiakirjan maininta siitä, että kansliahenkilökunta voisi myös itsenäisesti ratkaista riita-asioita, hallituksen esityksestä käräjäoikeuslaiksi, joka annettiin eduskunnalle syksyllä 1992.³⁶

Kansliahenkilökunnan merkitys riita-asioiden ratkaisijana on muodostunut merkittäväksi. Vuonna 1995 kansliahenkilökunta ratkaisi 51 prosenttia kaikista riita-asioista ja vuonna 1996 taas 67 prosenttia. Vuoden 1997 kansliahenkilökunta ratkaisi jo 70 prosenttia kaikista riita-asioista.³⁷ Ratkaisuvallan siirtämisellä kansliahenkilökunnalle saavutetaan varmastikin etua työnjaon organisoinnin kannalta. Jossain määrin erikoiselta tuntuu kuitenkin

³⁶ HE 252/1992 vp.

³⁷ Ks. Vuoden 1997 tiedot Torssonen 1998, 27. Kirjallisessa valmistelussa päättyneistä asioista kansliahenkilökunnan ratkaisemia oli 74 prosenttia.

se, että lähes kolme neljäsosaa riita-asioista on siirretty vailla lakimieskoulutusta olevien maallikoiden ratkaistavaksi vain viittaamalla lyhyesti tällaisen järjestelmän tarkoituksenmukaisuuteen. Mitään laajempia tai syvällisempiä perusteluita järjestelmän muutokselle ei ole virallisasiakirjoissa esitetty eikä ole verrattu uuden järjestelmän etuja ja haittoja systemaattisesti aikaisempaan järjestelmään.

Lappalainen pitää rekisteröintityyppisten tehtävien siirtämistä kansliahenkilökunnalle perusteltuna. Sen sijaan varsinaisten tuomitsemistehtävien siirtämisen henkilöille, joilla ei ole lainopillista koulutusta, hän näkee ongelmallisena. Lappalaisen mukaan "yksipuolisen tuomion kriteerit ja reunaehdot ovat siksi mutkikasta juridiikkaa, ettei niiden hallitsemista voida edellyttää muilta kuin lakimiehiltä".³⁸ Keskeisiä kysymyksiä ovatkin:

1. Minkälaisia valmiuksia ja kykyjä kansliahenkilökunnalta voidaan ratkaisutoimintaa koskevien säännösten valossa edellyttää.
2. Minkälaisia ovat kansliahenkilökunnan valmiudet todellisuudessa ja millä tavoin koulutus ja ohjaus toimivat.
3. Millainen on kansliahenkilökunnan vastuu päätöksistä edellisten kysymysten valossa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, yksipuolisen tuomion antamiseen ja riita-asian tutkimiseen liittyy monimutkaisia juridisia kysymyksiä. Erityisesti ongelmat keskittyvät prosessinedellytyksiin sekä siihen, milloin kannetta on pidettävä selvästi perusteettomana. Muun muassa siihen, miten epätavallisen suuriin oikeudenkäyntikuluihin tulisi suhtautua tai pitäisikö erilaiset vanhenemisajat saamisissa ottaa huomioon viran puolesta, on oikeustieteen piirissä annettu erilaisia vastauksia. Jo pelkästään se, ettei tiedeyhteisöllä tai juristikunnalla ole näihin kysymyksiin selkeän yksimielistä kantaa, vaan asioista käydään keskustelua viittaamalla melko monimutkaisiin juridisiin konstruktioihin herättää epäilyksiä, voidaanko kansliahenkilökunnan edellyttää hallitsevan näitä asioita. Osassa käräjäoikeuksia on tämä ongelma pyritty ratkaisemaan siten, että esimerkiksi juoksevaa velkakirjaa, huoneenvuokraa tai hypoteekikikanteita koskevat asiat tulkitaan aina vaikeiksi asioiksi, jotka tulee siirtää notaarille tai tuomarille.

Useat kansliahenkilökuntaan kuuluvat ovat tuoneet esiin sen, etteivät he pidä saamaansa koulutusta tai ohjeita riittävinä tai valmiuksiaan kaikilta osin tyydyttävinä. Esiin on noussut myös yksittäisiä kysymyksiä kuten korot, joiden osalta kansliahenkilökunta toivoo erityisesti lisäkoulutusta. Kansliahenkilökunnan koulutusta ja heidän ratkaisutoimintaansa liittyvää ohjeistusta

³⁸ Lappalainen 1995, 134.

pitäisi edelleen kehittää ja yhdenmukaistaa. Toisaalta on jossain määrin paradoksaalista, että samalla, kun asioita on siirretty juristeilta maallikoiden käsiteltäväksi, maallikot toivovat lisää lainopillista koulutusta.

Käräjäoikeuslain (581/1993) 20 §:n mukaan kansliahenkilökuntaan kuuluvaa syytetään virkavirheestä hovioikeudessa. Käräjäoikeuslaissa tai hallituksen esityksessä käräjäoikeuslaiksi (HE 252/1992 vp.) ei ole tarkemmin määritelty kansliahenkilökunnan vastuuta ratkaisuja tehtäessä. Vahingonkorvausvastuu määräytyy vahingonkorvauslain ja rikosoikeudellinen vastuu rikoslain säännösten ja virkarikoksia koskevan 40 luvun säännösten perusteella. Ilmeisestikään lainopillisen koulutuksen puute ei myöskään ole sellainen syy, jonka perusteella kansliahenkilökuntaan kuuluva voitaisiin jättää tuomitsematta rangaistukseen virkavirheestä.³⁹

Korkein oikeus on ratkaisussaan 1534/1983 katsonut oikeusneuvosmiesten syyllistyneen virkavirheeseen, mutta katsoi, että jäsenillä oli erilaiset velvollisuudet päätöksenteossa. Ratkaisussaan 3219/1985 korkein oikeus taas tuomitsi virkavirheestä raastuvanoikeuden kaksi oikeusneuvosmiestä ja kunnallisneuvosmiehen, kun nämä olivat tuominneet syytetyn rangaistukseen rikoksen yrityksestä, vaikka yritystä ei ollut säädetty rangaistavaksi. Korkein oikeus katsoi, että myös kunnallisneuvosmiehellä oli velvollisuus varmistua siitä, oliko rikoksen yritys rangaistava, eikä lainopillisen koulutuksen puuttuminen ollut sellainen syy, jonka perusteella hänet olisi voitu jättää rangaistukseen tuomitsematta.

Ei ole viitteitä siitä, että kansliahenkilökunta toimisi jotenkin huolimattomammin kuin lainoppineet tuomioistuimen jäsenet tarkistaessaan haastehakemuksia ja antaessaan yksipuolisia tuomioita. Vastuun kohdentumisen kannalta on kuitenkin ongelmallista, että kaikilta osin kansliahenkilökunnalla ei välttämättä ole tarvittavia tietoja hallitukseen kaikkia yksipuolisen tuomion antamiseen liittyviä juridisia kysymyksiä, vaan he ovat monessa suhteessa tosiasiaa riippuvaisia tuomioistuimen lainoppineiden jäsenten neuvoista ja ohjeista. Jotkut kansliahenkilökuntaan kuuluvat ovat tuoneet esiin myös sen, että eri henkilöiltä kysyttäessä ohjeet ja neuvot saattavat olla erilaisia.

Lainsäädännössä kuitenkin on lähdetty siitä, että kansliahenkilökuntaan kuuluvat tekevät ratkaisun itsenäisesti virkavastuulla. Jos tuomioistuimen lainoppinut jäsen esimerkiksi jättää jonkin asian tarkistamatta haastehakemuksesta ja tekee sen vuoksi väärän päätöksen, voidaan edellyttää, että hänen olisi pitänyt tietää, miten toimia. Jos taas kansliahenkilökuntaan kuuluva

³⁹ Myöskään lautamiesten vastuusta ei ole omia säännöksiään, vaan myös lautamiesten vastuun on katsottu toteutuvan rikoslain ja vahingonkorvauslain perusteella. HE 28/1986 vp, 18.

tekee väärän päätöksen sen vuoksi, että on saanut väärän ohjeen, vastuun kohdentaminen kansliahenkilöön on ongelmallista. Näin ollen vallan ja vastuun välinen suhde kansliahenkilökunnan ratkaisutoiminnassa sekä kansliahenkilökunnan kyky hallita yksipuolisen tuomion antamiseen liittyviä juridisia kysymyksiä tulisi ottaa selvitystyön kohteeksi ja miettiä olisiko järjestelmää kehitettävä tältä osin johdonmukaisemmaksi. Tällöin olisi syytä kehittää selkeitä ja täsmällisiä sekä aikaisempaa yksityiskohtaisempia sääntöjä siitä, millaisia asioita kansliahenkilökunta voi ratkaista ja millaisia ei. Toisaalta olisi syytä pohtia, tarvitaanko velkojen perinnässä monimutkaista prosessijuridiikkaa vai voitaisiinko säännöksiä yksinkertaistaa. Tuomioistuimet 2000-luvulle selvityksessä on lähdetty siitä, että puutteet voidaan korjata koulutuksella ja opastuksella:

"Summaariseen menettelyyn liittyvät epäkohdat ovat tulleet esiin kohonneina oikeudenkäyntikuluna ja siinä, että ratkaisuvälillä on siirtynyt lähes kokonaan kansliahenkilökunnalle. Horjuvuutta on ilmennyt jossain määrin lähinnä korkojen tuomitsemisessa ja siinä, että maksuvelvollisiksi on tuomittu epämääräisiä yhteenliittymiä ja toiminimiä, jotka eivät ole edes juridisia henkilöitä. Selvien ja yksinkertaisten asioiden osalta järjestelmä toimii jo tehokkaasti ja luotettavasti. Järjestelmän puutteet on korjattavissa koulutuksella ja opastuksella."⁴⁰

Selvityksessä on myös katsottu, ettei ole tarkoituksenmukaista rakentaa enää uutta menettelyä tai järjestelmää riidattomien asioiden ratkaisemista varten. Ulosotto 2000-toimikunta puolestaan on ehdottanut ns. heikon ulosottoperusteen käyttöönottoa, jolloin osa riidattomista saatavista saataisiin suoraan ilman tuomioistuinmenettelyä perintäkelpoisiksi. Käräjäoikeuteen jäisivät tällöin vain asiat, joissa halutaan oikeusvoimainen ratkaisu vastaisen varalle.⁴¹

⁴⁰ Tuomioistuimet 2000-luvulle, 21.

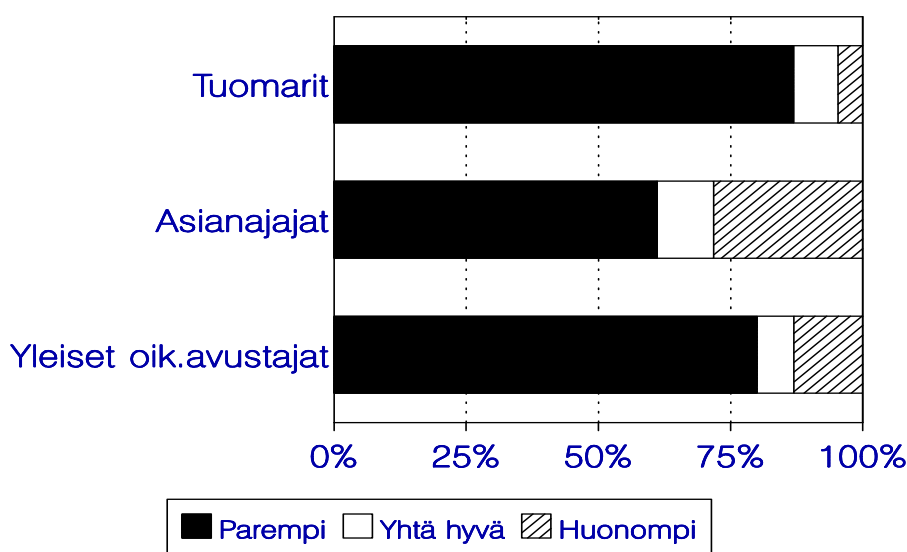
⁴¹ Ks. Ulosotto 2000-toimikunnan mietintö. Oikeudenkäyntikulutoimikunta taas on ehdottanut, että kirjallisessa valmistelussa ratkaistavissa velkomus- ja häätöasioissa tuomioistuin harkitsisi kuluja suuruuden viran puolesta. Ehdotuksen mukaan kuluja voisi alentaa myös kansliahenkilökunta. Ehdotuksen perusteluiden mukaan "oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen perustuisi oikeusministeriön antamaan määräykseen summaaristen asioiden oikeudenkäyntikulujen perusteista" eli tarkoituksena on siirtyä taksoitusjärjestelmään. Oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietintö, 44.

4 YLEISPIIRTEINEN KUVA UUDEN RIITAPROSESSIN KESKEISISTÄ EDUISTA JA HAITOISTA

Onko uusi prosessi parempi?

Tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnatussa kyselyssä tehtiin lukuisia joukko yksityiskohtaisia kysymyksiä uuden riitaprosessin erilaisista piirteistä ja uudistuksen eri osa-alueista. Aluksi kuitenkin pyrittiin saamaan avovastausten avulla yleiskuva siitä, mitä keskeisiä etuja ja haittoja eri toimijat ovat havainneet riitaprosessissa. Samalla tiedusteltiin sitä, pitävätkö he uutta siviiliasiain menettelyä kokonaisuudessaan parempana vai huonompaa kuin aikaisempaa menettelyä. Koska eri toimijat saattavat suhtautua hyvinkin kriittisesti uuden siviiliprosessin yksittäisiin piirteisiin, on ollut tarpeen hahmotella myös kokonaiskuva siitä, millaisena he näkevät uuden siviiliprosessin suhteessa vanhaan menettelyyn.

Tuomarit ja yleiset oikeusavustajat pitivät uutta riitaprosessia selkeästi parempana kuin aikaisempaa. Yli 80 prosenttia molemmista ryhmistä katsoi, että uusi menettely on parempi tai selvästi parempi kuin vanha menettely. Asianajajistakin reilusti yli puolet piti uutta menettelyä parempana. Kuitenkin yli neljännes asianajajista oli sitä mieltä, että uusi menettely on aikaisempaa huonompi. Asianajajat näyttäisivät suhtautuvan selvästi kriittisemmin uuteen menettelyyn kuin tuomarit tai yleiset oikeusavustajat.

Kuvio 2 Millainen uusi riita-asianmenettely on aikaisempaan verrattuna

Näyttäisi siltä, että pitkään asianajajina toimineet suhtautuvat kriittisemmin riita-asioiden menettelyuudistukseen kuin heidän nuoremmat kollegansa. Alle kaksitoista vuotta asianajajina toimineista noin kaksi kolmasosaa pitää uutta prosessia parempana tai selvästi parempana ja noin viidennes huonompana tai selvästi huonompana verrattuna aiempaan menettelyyn. Yli kolmetoista vuotta toimineista asianajajista taas vain puolet piti menettelyä parempana ja hieman alle puolet huonompana kuin vanha prosessi. Helsingissä toimivat sekä isojen toimistojen asianajajat näyttävät myös suhtautuvan jonkin verran muita positiivisemmin uudistukseen. Toisaalta näyttää siltä, että mitä pienemmissä käräjäoikeuksissa asianajajat työskentelevät, sitä herkemmin he katsovat uuden järjestelmän *selvästi* huonommaksi tai *selvästi* paremmaksi. (Ks. liitetaulukot 27–30.) Isoissa käräjäoikeuksissa työskentelevät käyttävät näitä ääriarvoja harvemmin. Tämä saattaa johtua siitä, että pienissä käräjäoikeuksissa yksittäisten tuomarien toiminta ja heidän suhteensa asianajajiin saattaa korostua enemmän kuin isoissa käräjäoikeuksissa.

Eri kokoisissa käräjäoikeuksissa työskentelevien tuomarien suhtautuminen uudistukseen ei poikkea suuresti toisistaan. Eroa on lähinnä sen suhteen, pitävätkö he uudistusta parempana vai selvästi parempana. Isoissa käräjäoikeuksissa työskentelevät näyttävät muita useammin pitävän uutta järjestelmää selvästi vanhaa parempana. Myöskään laamannien ja käräjätuomarien suhtautuminen ei kovin paljon poikkea toisistaan. Sen sijaan näyttäisi siltä, että kaikkein pisimpään tuomareina työskennelleet suhtautuvat jonkin verran kriittisemmin uudistukseen kuin nuoret tuomarit. Entiset kihlakunnan tuomarit näyttävät suhtautuvan myös hivenen kriittisemmin uudistukseen kuin entiset raastuvanoikeuden tuomarit (ks. liitetaulukot 31–34).

Kokonaisuudessaan näyttäisi siltä, että valtaosa eri toimijoista pitää uutta menettelyä parempana kuin vanhaa. Kuitenkin vanhemmat tuomarit ja asianajajat suhtautuvat uudistukseen kriittisemmin kuin nuoremmat. Osaltaan kyse saattaa olla siitä, että uuden menettelyn omaksuminen ja toimintatapojen muutos on vaikeampaa niille, jotka ovat pitempään toimineet vanhan prosessin mukaan.⁴² Toteutettu siviiliprosessiuudistus on siis eri toimijoiden vastusten perusteella kokonaisuudessaan ollut tarpeellinen, eikä paluuta vanhaan menettelyyn ole. Tätä kokonais kuvaa on syytä korostaa, sillä eri toimijat ovat suhtautuneet hyvinkin kriittisesti joihinkin uudistuksen osa-alueisiin tai niiden

⁴² Virolaisen mukaan "voimakkainta kritiikkiä ovat esittäneet ne, jotka jo alunperin suhtautuivat syystä tai toisesta torjuvasti riita-asiain menettelyuudistukseen". Hänen mukaansa kritiikissä ei usein ole niinkään kyse lakien huonoudesta vaan enemmänkin tavasta, joilla uusia säännöksiä on sovellettu ja tulkittu. Virolainen 1995b, 329–331.

käytännön toteuttamiseen. Toisaalta asianajajien näinkään kriittistä suhtautumista uudistukseen kokonaisuudessaan ei voida sivuuttaa, vaan on syytä kiinnittää huomiota niihin uudistuksen osa-alueisiin, joiden perusteella he erityisesti pitävät uutta menettelyä aikaisempaa huonompana.

Keskeisiä etuja ja haittoja

Edut. Kaikki toimijaryhmät korostivat avovastauksissaan useimmin uuden prosessin etuina keskitettyä oikeudenkäyntiä, nopeutta ja turhien istuntojen välttämistä. Myös riidattomien asioiden erottamista riitaisista pidettiin uudistuksen keskeisenä etuna samoin kuin uutta sovintomenettelyä ja suullista käsittelyä. Etenkin tuomarit korostivat työnteon parempaa suunnittelua uudessa prosessissa sekä sitä, että tuomiot ovat aikaisempaa paremmin perusteltuja. Asianajajat ja yleiset oikeusavustajat eivät kuitenkaan yhtä laajasti korostaneet perusteluiden parantumista. Myös ihmisläheisyyttä ja epämuodollisuutta korostettiin joissain vastauksissa.

Taulukosta 11 näkyy, kuinka suuri osa eri lakimiesryhmien edustajista on nostanut erilaisia riitaprosessin etuja esiin. On huomattava, ettei lukuja voi suoraan verrata eri toimijoiden välillä, koska esimerkiksi asianajajat jättivät huomattavasti useammin vastaamatta kokonaan avokysymyksiin tai vastasivat niihin hyvin niukasti, kun taas tuomarit monissa tapauksissa antoivat hyvin seikkaperäisiä vastauksia. Tällöin asianajajien näkemyksiä koskevat prosenttiluvut ovat kautta linjan tuomareiden lukuja pienempiä. Taulukko kuitenkin kuvaa, mitkä seikat on kunkin ryhmän sisällä nostettu tavallisimmin esiin uuden riitaprosessin etuina tai hyötyinä.

Taulukko 11 Mitä keskeisiä uuden riitaprosessin etuja vastaajat ovat (avovastaus) maininneet (prosentteina)

	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl. oik.avustajat %
Keskitetty oikeudenkäynti, nopeus, turhien istuntojen väheneminen	65	54	51
Työnteon parempi jäsentely tai suunnittelu	61	30	30
Valmistelu tai riidattomien ja riitaisten asioiden erottaminen	57	65	63
Sovintomenettely	42	23	28
Tuomiot ovat paremmin perusteltuja	32	6	7
Suullinen menettely	30	14	19
Ihmisläheisyys, epämuodollisuus	14	13	9
(N)	(111)	(158)	(57)

Taulukkoa tulkittaessa on toki huomattava, että siinä on esitetty asioita, jotka on helppo tulkita ja esittää määrällisesti. Kaikkia keskeisiä asioita tällainen tarkastelutapa ei välttämättä tavoita. Yksittäisissä vastauksissa esitettiin monia sellaisia eri etuja ja samantyyppisiäkin etuja hieman eri näkökulmista kirjattuna, ettei niiden esittäminen määrällisessä muodossa ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista. Seuraavassa esimerkkejä asiamiesten (asianajajien ja yleisten oikeusavustajien) sekä tuomareiden vastauksista kysymykseen "Mitkä ovat mielestänne nykyisen riita-asioiden menettelyn keskeisimmät edut käytännössä verrattuna aikaisempaan järjestelmään?".⁴³

A16 - Keskitetty käsittely -> nopea, asia ei unohdu.

- Näyttö ilmenee kirjallisessa valmistelussa -> ei yllätyksiä.
- Tarpeeton muodollisuus on poissa, sovintohalu lisääntynyt.

A76 - Kirjallinen esivalmistelu huomattavasti helpottaa asian käsittelyä.

- Asian vireilletuloajankohta on selvä.
- Yhteydenpito alioikeuden kanssa toimii.
- Oikeudenkäynti (valmistelu & pääkäsittely) pidetään tietynä sovittuna ajankohtana (tarkka kellonaika).

T4 - Ei tarvitse opiskella enää oikeudenkäyntiaineistoa lukuisia kertoja yhä uudelleen lukuisia käsittelykertoja varten.

- Syventyminen juttuun on perinpohjaisempaa kun keskitytään istumaan ja ratkaisemaan juttu pois periaatteessa kerralla.
- Jutut nykyisin paremmin tutkittuja ja tuomiot paremmin perusteltuja, lopputulos aikaisempaa varmemmin oikea.
- Sovintojen määrä lisääntynyt, kun niiden etuja on voimakkaasti asianosaisille ryhdytty korostamaan.

T14 - Mahdollisuus hyvään ja perusteelliseen kirjalliseen valmisteluun.

- Mahdollisuus hylätä tai jättää tutkimatta täysin perusteettomat jutut (OK 5:6).
- Edellytykset sovintojen aikaansaamiselle ovat parantuneet, jos tuomari on aktiivinen tässä suhteessa (OK 5:26).
- Suullinen valmistelu ja keskitetty pääkäsittely, jotka antavat mahdollisuuden asian perusteelliseen pääkäsittelyyn. Vaikuttaa oikeusturvaan parantavasti.

T21 - Omaksutut pääperiaatteet suullisuus, välittömyys ja keskitys entisiä suullis-pöytäkirjallista, lykkäyksiä ja tuomarin vaihdoksia parempi.

- Joustavat, palveluhenkiset menettelytavat entiseen jäykkään ja virkavaltaiseen menetelmään verrattuna.
- Aktiivinen prosessinjohto ainakin valmistelussa.
- Yleisesti käyttöön tullut työparityöskentely sekä käräjäsihteerin että tuomarin kannalta.

⁴³ Vastauksissa olevissa esimerkeissä A=asiamies (asianajajat ja yleiset oikeusavustajat), T=tuomari (käräjätuomarit ja laamannit).

Haitat. Uuden prosessin haittoina toivat kaikki toimijaryhmät useimmiten esiin prosessin kalleuden tai kulujen kasvun sekä prosessin hitauden. Myös sekä tuomareiden että asiamiesten toimintaa uudessa prosessissa moitittiin joissain tapauksissa. Mielenkiintoista on se, että tuomarit näyttävät suhtautuvan huomattavasti itsekriittisemmin oman ammattikuntansa toimintaan kuin asianajajat. Todistajankertomusten nauhoittamiseen ja niiden purkamattomuuteen kiinnitettiin myös useissa vastauksissa huomiota.

Taulukko 12 Mitä keskeisiä uuden riitaprosessin haittoja vastaajat ovat (avovastaus) maininneet (prosentteina)

	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl. oik.avustajat %
Hätaus tai käsittelyaikojen piteneminen	51	55	68
Kulukorvausten kasvu tai prosessin kalleus	43	58	47
Asiamiehet hallitsevat prosessia huonosti	26	5	-
Tuomareiden erilainen käytäntö tai prosessin huono hallinta	16	16	5
Maallikoiden vaikea toimia uudessa menettelyssä	17	-	2
Osapuolille on vaikea löytää yhteisiä aikoja	14	6	2
Todistajainkertomusten nauhoituksia ei pureta	10	13	4
Pöytäkirjojen niukkuus tai puutteellisuus	1	13	-
(N)	(111)	(158)	(57)

On syytä korostaa, että edellä olevassa taulukossakin esiintyy sellaisia haittatekijöitä, joita on helppo esittää määrällisesti, eikä se välttämättä tavoita kaikkea olennaista kritiikkiä. Asiamiehet esimerkiksi moittivat prosessia usein liian etupainotteiseksi ja toivat esiin sen, että he joutuvat tekemään usein turhaa työtä. He moittivat joissain tapauksissa uutta prosessia myös liian jäykäksi ja katsoivat, ettei se sovellu kaikenlaisiin juttuihin kuten erityisen pieniin tai todella suuriin juttuihin. Jotkut myös toivat esiin sen, että tuomarit ovat joissain tapauksissa painostaneet sovintoon. Seuraavassa esimerkkejä asianajajien ja yleisten oikeusavustajien vastauksista:

A19 - Preklusio, sen tarkoituksaan ei voi olla aineellisen totuuden selvittäminen tai selvittämisen edistäminen.

- Jutut seisovat edelleen kohtuuttomasti.

- Todistajakertomusten arviointi: nauhoja ei pureta eikä nauhoja kuunnella.

- Jutun aikana joutuu varautumaan moneen turhaan näyttökysymykseen tai väitteeseen joita ei aktualisoidakaan.

A48 - Oikeudenkäyntikulujen täysmääräinen korvausvelvollisuus hävinneelle.

- Yhden tuomarin istuntojen lukuisuus.

- Joissakin tuomareissa esiintyvä "pakkosovinto"-mentaliteetti.

- Vaihteleva käytäntö (epäyhtenäinen) esim. kirjallisten todisteiden vastaanottamisessa.

A64 - Toimii aikaisempaa huonommin pienissä ja suurissa jutuissa.

- Prosessin kalleus.
- Käytännössä vain yhden henkilön istuntoja.
- Todistajien saaminen paikalle samana päivänä hankalaa.

A76 - Aikaa kuluu usein liian paljon haastehakemuksen, vastauspyyntöjen, lausumien antamisen ja valmistelun välillä.

- Informaatio jutun edistymisestä ei tule muuten kuin oma-aloitteisella selvittelyllä.
- Prosessin liiallinen etupainotteisuus aiheuttaa asiakkaan kannalta kustannuksia.
- Pääkäsittelyn nauhoitusjärjestelmä: tekniset laitteet huonoja, nauhoja ei ilmeisesti riittävästi kuunnella, ei myöskään ilmeisesti HO:ssa.
- Prosessi tulee liian kalliiksi liiallisesta etupainotteisuudesta.
- Kaikkia osapuolia voi olla vaikea saada samaan istuntoon.

Tuomarit kiinnittivät monissa vastauksissa huomiota liian laajoihin haastehakemuksiin sekä joissain tapauksissa sääntöön, jonka mukaan välitön pääkäsittely on pidettävä 14 päivän kuluessa valmistelun päättymisestä. Eri ryhmien vastauksissa tuotiin myös esiin suullisen menettelyn ylikorostuminen, preklusiouhkaan liittyvät ongelmat, liiallinen muodollisuus sekä prosessuaalisten seikkojen liiallinen korostuminen nykyprosessissa.

T6 - Prosessin kalleus asianosaisille.

- Jossain tuomioistuimissa prosessin hitaus.
- Eri tuomareiden yksilöllinen sooloilu.
- Puutteellinen suullinen valmistelu.
- Liian ankara preklusio.

T14 - Vaikeaselkoinen maallikoille ja monelle asiamiehellekin, joita on hyvin eri tasoisia. Jotkut eivät kerta kaikkiaan osaa.

- Prosessin hidastuminen asiamiesten osaamattomuuden vuoksi. Haastehakemukset ja valmistautuminen suulliseen istuntoon puutteellista.
- Asiamiesten ja asianosaisten puutteellinen kyky kuulustella todistajia pääkäsittelyssä todistusteemoista huolimatta.
- Kirjallisen valmistelun toimimattomuus. Asiamiehet pystyvät liian harvoin laadukkaaseen työhön tässä vaiheessa.

T27 - Ei vielä toimi, valmistelua ei ymmärretä valmisteluksi.

- Asia prosessataan moneen kertaan.
- Suuremmissa jutuissa aikataulut.

T32 - Kaikkien perustelujen uloskirjoittaminen tuomiossa vie tuhattomasti aikaa.

- Todistajanlausuntojen nauhoittamisesta ei ole juurikaan hyötyä, niiden kuunteleminen kestää yhtä kauan kuin oikeudenkäyntipäivä. Sen vuoksi

on edelleen tehtävä muistiinpanoja todistajainlausunnoista, jotta nämä voitaisiin oikealla tavalla ottaa huomioon tuomiota tehdessä.

- Vain harvoin on asia niin yksinkertainen että tuomion pystyisi antamaan heti pääkäsittelyn päätyttyä.

T83 - Etupainotteisuudesta ja preklusiosta johtuen oikeuden käyminen on väistämättä kallistunut, täysimääräinen kuluriski on kuitenkin välttämättömyys.

- Joillekin jutuille proseduuri on liian raskas, ne olisi voitava käsitellä yhdessä istunnossa. Asunto-oikeudessa se on vielä mahdollista.

- Entisissä raastuvanoikeuksissa tuomarin toimenkuva huonontunut siltä osin, kun 3-tuomarin menettelystä on jouduttu luopumaan + lautamiesten mukaantulon myötä; lautamiehillä kun ei ole useimmiten sanottavaa vaikutusta lopputulokseen tai tuomarin päätöksentekoon ja heidän mukanaolonsa hidastaa prosessia.

Kuten vastauksista näkyy, monissa tapauksissa samat asiat nousevat esiin sekä myönteisinä että kielteisinä seikkoina. Vaikka samaan aikaan pidetään hyvänä esimerkiksi sitä, että sovinnot ovat lisääntyneet, joissain tapauksissa asianosaiset ovat kokeneet, että heitä on painostettu sovintoon. Myös asian hyvää valmistelua ja asiamiesten aikaisempaa parempaa perehtymistä juttuihin pidettiin hyvänä piirteenä, mutta toisaalta kritisoitiin prosessin liiallista etupainotteisuutta. Tuomioita pidetään usein aikaisempaa paremmin perusteltuina, mutta toisaalta jotkut kritisoivat niiden paisumista ja työmäärää niiden laadinnassa. Jotkut taas kehuvat uuden prosessin vapaamuotoisuutta, kun toiset kritisoivat sen liiallista muodollisuutta. Paljolti näyttäisikin siltä, että uuden prosessin sujuminen ja siihen liittyvät epäkohdat ovat paljon sidoksissa tuomareiden ja asiamiesten toimintaan sekä heidän keskinäisiin suhteisiinsa. Vain suhteellisen harvoissa esiin nostetuissa asioissa on kyse suoraan lainsäädäntöön liittyvistä kysymyksistä tai ongelmista.

5 HAASTEHAKEMUS JA KIRJALLINEN VALMISTELU

Riita-asioiden menettelyuudistuksen keskeisiä tavoitteita olivat suullisuuden, välittömyyden ja keskityksen toteuttaminen. Näiden tavoitteiden saavuttamisen – erityisesti keskityksen – katsottiin edellyttävän, että asia on riittävästi valmisteltu ennen kuin sitä aletaan käsitellä varsinaisessa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäynti jaettiin uudistuksen myötä kirjalliseen valmisteluun, suulliseen valmisteluun ja pääkäsittelyyn. Valmistelun tarkoituksena on oikeudenkäynnin kohteen selvittäminen ja täsmentäminen sekä oikeudenkäynnissä esitettävän aineiston kerääminen.

Oikeudenkäynnin aloittamiseen ja oikeudenkäyntimenettelyyn aikaisemmassa järjestelmässä on katsottu sisältyneen useita epäkohtia. Haastehakemukset olivat usein melko ylimalkaisia, eikä vastaaja kyennyt antamaan riittävää vastausta kanteeseen vielä ensimmäisessä oikeuden istunnossa. Usein kantaja kehitteli kannettaan oikeudenkäynnin alussa käyttäen kirjallisia oikeudenkäyntikirjelmiä. Haastehakemuksen täydentäminen ei ollut aikaisemmassa järjestelmässä mahdollista, vaan haaste oli annettava silloinkin, kun haastehakemus oli puutteellinen. Haastehakemuksessa ei myöskään tarvinnut lainkaan ilmoittaa esitettäväksi aiottua todistelua. Toisaalta varsinaisen oikeudenkäynnin alkua ei ollut vielä lainkaan tiedossa, kuinka vastaaja suhtautuu haastehakemuksen vaatimukseen tai mikä siinä on riitaista ja mikä riidatonta. Asianosaiset saivat aikaisemmassa järjestelmässä käyttää myös hyvin laajasti oikeudenkäyntikirjelmiä ja he tarvitsivat aikaa voidakseen tutustua toistensa kirjelmiin. Asioita jouduttiinkin tämän vuoksi usein lykkäämään.⁴⁴

Haastehakemus

Riita-asia tulee vireille tuomioistuimessa haastehakemuksella (OK 5:1). Uudistuksessa katsottiin, että haastehakemuksen tulisi olla aikaisempaa yksityiskohtaisempi. Hallituksen esityksen mukaan uuden järjestelmän mukaisen haastehakemuksen ja sen perusteluiden tulisi vastata suunnilleen samaa tasoa kuin kanteen kanteen kehittämisen jälkeen aikaisemmassa järjestelmässä.⁴⁵ Haastehakemuksessa on OK 5:2 mukaan ilmoitettava:

⁴⁴ HE 15/1990 vp, 11–13.

⁴⁵ HE 15/1990 vp, 50.

- 1) kantajan yksilöity vaatimus,
- 2) yksityiskohtaisesti seikat, joihin vaatimus perustuu,
- 3) mahdollisuuksien mukaan todisteet, jotka kantaja aikoo esittää sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen,
- 4) oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva vaatimus, sekä
- 5) millä perusteella tuomioistuin on toimivaltainen.

Lisäksi haastehakemuksessa on ilmoitettava tuomioistuimen nimi, asianosaisten nimet, ammatit ja kotipaikat sekä asianosaisten, heidän laillisen edustajansa tai asiamiehensä ja todistajan ja muun kuultavan puhelinnumero sekä osoite. Jos asia kantajan käsityksen mukaan ei ole riittävä, voidaan haastehakemus tehdä tätä suppeammin OK 5:3 mukaisesti.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, ovatko nykyisen järjestelmän mukaiset OK 5:2 mukaiset haastehakemukset käytännössä perusteellisempia ja paremmin jäsenneiltyjä kuin haastehakemukset aikaisemmassa menettelyssä. Tuomareista ja yleisistä oikeusavustajista yli 90 prosenttia piti nykyisiä haastehakemuksia aikaisempaa perusteellisempina ja asianajajistakin yli 80 prosenttia. Tältä osin kyselyssä saatu tulos on siis hyvin yksiselitteinen ja kiistaton.

Taulukko 13 Ovatko OK 5:2 mukaiset haastehakemukset aikaisempaa perusteellisempia

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oik.avustajat	
	N	%	N	%	N	%
Huomattavasti perusteellisempia	28	26	49	32	11	20
Perusteellisempia	71	67	91	61	40	74
Yhtä perusteellisia	6	6	10	7	3	6
Vähemmän perusteellisia	1	1	-	-	-	-
Huomattavasti vähemmän perusteellisia	-	-	-	-	-	-
Yhteensä	106	100	150	100	54	100

Eri toimijoilta tiedusteltiin avokysymyksillä haastehakemusta koskevan uudistuksen etuja ja haittoja. Niin tuomarit, asianajajat kuin yleiset oikeusavustajatkin pitivät useimmin uudistuksen etuina sitä, että vaatimukset haastehakemuksissa ovat aikaisempaa paremmin yksilöityjä tai jäsenneiltyjä, sitä, että todistelu tai näyttö tulee jo aikaisemmin esille sekä sitä, että juttuun on helppo päästä jo alusta asti "sisään". Joissain tapauksissa tuomarit korostivat myös sitä, että haastetta voidaan täydentää sekä sitä, että juttu voidaan ratkaista haastetta antamatta. Näin ollen uudistuksella saavutetut edut näyttäsivät näiden arvioiden mukaan käytännössä olevan hyvin samansuuntaisia kuin uudistusta valmisteltaessa ajateltiin. Seuraavassa esimerkkejä haastehakemuksen uudistamisen eduista:

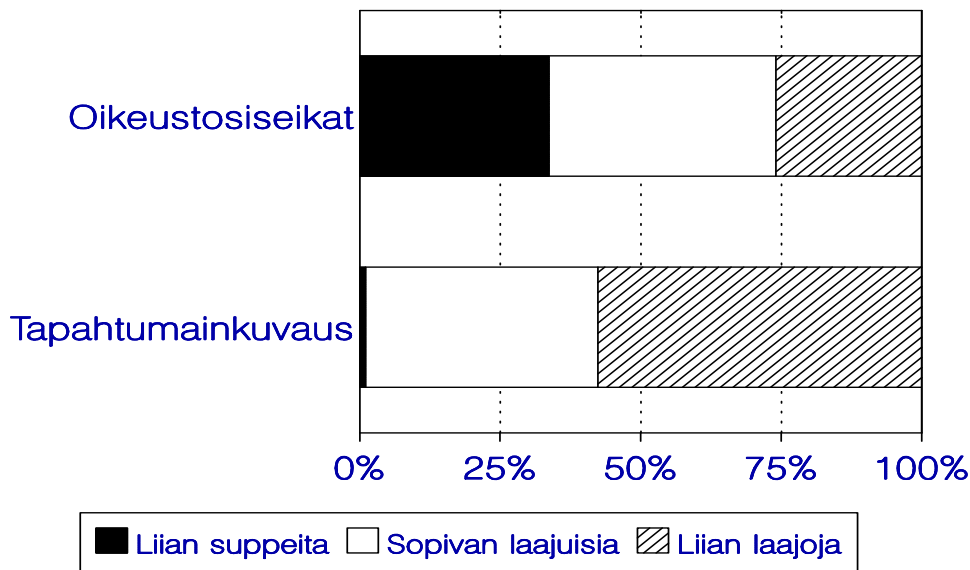
- T9 - Vaatimukset yksilöitävä ja perusteltava.
- Haastehakemukset selvästi yksilöitävä ja perusteltava.
 - Haastehakemukset selvästi aikaisempaa täydellisempiä (poikkeuksia on).
 - Kantajan todistelun ilmoittaminen jo haastehakemuksessa.
 - Forumkysymyksen miettimispakko.
- T11 - Vastaja pystyy paremmin vastaamaan yksilöityyn ja perusteltuun haastehakemukseen.
- Esitettyjen todisteiden valossa vastaajalla parempi mahdollisuus harkita: riidelläänkö ja mistä riidellään sekä todisteiden tarve.
 - Hyvä peruste sovintoneuvotteluille.
 - Tuomioistuin saa paremman kuvan vaatimuksista, perusteista ja mistä riita.
- T13 - Etupainotteisuuden selvä parantuminen (haastehakemus/vastaus).
- Aikaisemmasta ylimalkaisuudesta siirrytty yksilöityihin ja yksityiskohdaisiin vaatimuksiin ja perusteisiin.
 - Todistelun ja todistusteemojen esittäminen jouduttaa valmistelua ja antaa mahdollisuuden arvioida vastaanäyttöä.
 - Riitaisten oikeustositseikkojen ja todistelun kytkeminen toisiinsa.
 - Haastehakemuksen täydentämismahdollisuus.
- A72 - Tapahtumatietojen parempi ilmoittaminen.
- Perustelujen huomattava parantuminen.
 - Todisteiden ilmoittaminen.
 - Sovinnot helpottuu ja kikkailu poistuu.
- A77 - Selkeysvaatimus, eroteltava vaatimukset, oikeustositseikat, todistustositseikat jne. -> vähemmän haastehakemuksia, joista ei saa mitään tolkkua.
- Kanteen perustan ja perusteiden täytyy olla selvät, kanteen nostaminen "löyhin" perustein ja sen kehittäminen joskus myöhemmin epämääräisessä tulevaisuudessa ei mahdollista.

Vaikka haastehakemukset ovat aikaisempaa perusteellisempia ja uudella järjestelmällä on monia etuja, ei uudistus ole kuitenkaan sujunut kaikilta osin ongelmattomasti. Tuomarit ovat vastauksissaan kiinnittäneet paljon huomiota siihen, että haastehakemukset ovat liian laajoja. Asianajajat puolestaan ovat useissa tapauksissa katsoneet, että he joutuvat tekemään "turhaa" työtä ja varustautumaan "kaikkeen", kun ei tiedä vastapuolen reaktiota. Jotkut ovat samassa yhteydessä korostaneet preklusiouhan merkitystä. Useat tuomarit taas korostivat, ettei uudenmallisen haastehakemuksen laatiminen onnistu maallikoilta. Eri toimijoiden vastauksissa tuotiin esiin myös se, että laajempien ja perusteellisempien haastehakemusten laatiminen on lisännyt oikeudenkäyntikulujen määrää. Yksittäisissä vastauksissa tuotiin myös esille, että riitaisia asioita laitetaan liian usein vireille OK 5:3 mukaisella haastehakemuksella. Seuraavassa esimerkkejä haittoja koskevista vastauksista:

- T4 - Em. kovasti pidentyneet tekstit ja liitekasat.
- Em. oikeudenkäyntikulujen nousu.
 - Vaikka haastehakemukset laajoja, asianajajat eivät välttämättä tunnista mikä on oikeustositseikka, todistustositseikka, apufakta, tapahtumatieto tai taustatieto, vaan kirjoitetaan kaikki mahdollinen.
- T13 - Oikeustositseikkojen ja tapahtumainkuvauksen selkeä erottelu ei tahdo aina onnistua (oikeustositseikat/todistustositseikat).
- Todistusteemojen ilmoittaminen ei ole riittävän jäntevää ja tarkkaa.
 - Juridisen argumentaation esittäminen jo tässä vaiheessa joskus sotkee kokonaisuutta.
 - Asianosaisten yhteystietojen ilmoittaminen aika usein puutteellista.
- A23 - Kaikki asiamiehet eivät ole mieltäneet uudistuksen tarkoitusta.
- Asian vireillepano joskus hidasta selvittelytyön laajuudesta johtuen.
- A70 - Haastehakemuksen tulisi olla jotakin vanhan ja uuden systeemin väliltä. Vastaajan vastineen jälkeen kantajalla tulisi olla automaattinen mahdollisuus vanhanmalliseen kanteen kehittäilykirjelmään. Nyt tätä mahdollisuutta ei aina ole tai käräjäoikeus pyytää kommenttia jostain detaljista. Tästä seuraa se, että kantaja tuo usein "yllätyksiä" (esim. asiakirjoja) suulliseen valmisteluun, mikä johtaa automaattisesti lykkäykseen. Kirjalliseen valmisteluun tulisi panostaa enemmän ja säätää esim. pääsäännöksi kirjallisten todisteiden esittäminen jo tässä vaiheessa.
- A76 - Haastehakemus saattaa tarpeettomasti paisua. Asiakkaalle saattaa = aiheutuu helposti isot kustannukset, varsinkin jos tulee YPT.
- Vie helposti liikaa aikaa laatia todella perusteellinen haastehakemus.
 - Päämieheltä ei saa aina riittävää tietoa perusteellisen haastehakemuksen laatimiseen.
- A112 - Haastehakemusta laadittaessa voi olla vaikeaa ennakoita muutokset, jotka tapahtuivat asiassa ennen oikeudenkäyntiä.
- Haastehakemuksen laatiminen voi tietyissä selvissä asioissa olla liian monimutkainen.
 - Usein asianosainen ei itse pysty laatimaan haastetta sääntöjen mukaisesti.

Kokonaisuudessaan näyttäisi siltä, että *haastehakemukset ovat aikaisempaa perusteellisempia*. Samalla kuitenkin *haastehakemukset ovat ilmeisestikin paisuneet osin liian laajoiksi*. Tulos ei sinänsä ole yllättävä, sillä useissa alioikeusuudistusta koskevissa puheenvuoroissa on tuotu esiin samantyyppisiä havaintoja. Tuomareilta päätettiin kysyä, miltä osin haastehakemukset mahdollisesti ovat liian laajoja, jotta ongelmaa saataisiin täsmennettyä. Oikeustositseikkojen osalta tuomareiden näkemykset hajaantuvat. Suurin osa vastanneista oli kuitenkin sitä mieltä, että haastehakemukset ovat tältä osin sopivan laajuisia ja noin kolmannes piti niitä liian suppeina. Sen sijaan reilusti

yli puolet tuomareista oli sitä mieltä, että haastehakemukset ovat liian laajoja tapahtumainkuvauksen osalta.

Kuvio 3 Ovatko OK 5:2 mukaiset haastehakemukset tuomareiden mukaan sopivan laajuisia oikeustositseikkojen ja tapahtumainkuvauksen osalta⁴⁶

Pohdittaessa riita-asioiden menettelyuudistuksen ongelmia sekä menettelyn kehittämistä haastehakemus ja siihen liittyvät kysymykset ovat hyvin keskeisellä sijalla. Kun mietitään oikeudenkäyntikuluja, preklusiouhkaa ja sen merkitystä, eri toimijoiden ammattitaitoa ja kykyä toimia uuden prosessin mukaisesti tai muita keskeisiä menettelykysymyksiä, haastehakemuksen asema ja merkitys prosessissa korostuu.

Haastehakemuksen täydentäminen

Riita-asioiden menettelyuudistuksessa tehtiin mahdolliseksi täydentää haastehakemusta. OK 5:5 mukaan kantajaa on kehotettava määräajassa korjaamaan haastehakemusta, jos se on puutteellinen ja jos korjaaminen on valmistelun jatkamiseksi tarpeellista. Kantajalle on samalla ilmoitettava, millä tavoin haastehakemus on puutteellinen ja että kanne voidaan jättää tutkimatta tai hylätä, jos kantaja ei noudata kehotusta. Hallituksen esityksen mukaan täydentämiskehoituksen antaminen tulee käytännössä kysymykseen silloin, kun kantajan vaatimusta ja sen perusteluita ei ole ilmoitettu niin selvästi haasteha-

⁴⁶ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 37.

kemuksessa, että vastaaja voisi niiden perusteella antaa yksilöllisen vastauksen. Jos puute on vain vähäinen tai asiaan vaikuttamaton, täydentämiskehottusta ei pitäisi antaa. Hallituksen esityksessä on mainittu esimerkkeinä tapauksista, joissa haastehakemusta voidaan pyytää täydentämään, puuttuva tieto todisteista, joita tullaan esittämään, puutteellisuudet asianosaisten nimien, ammattien tai asuinpaikkojen ilmoittamisessa sekä puuttuva allekirjoitus.⁴⁷

Eri lakimiesryhmiltä pyydettiin yleisarviota siitä, kuinka usein haastehakemuksiin on pyydetty täydennystä. Kuten seuraavasta taulukosta nähdään, noin kaksi kolmasosaa asianajajista ja kolme neljäsosaa yleisistä oikeusavustajista on katsonut, ettei haastehakemuksia pyydetä täydentämään miltei koskaan. Tuomareista vain noin kymmenesosa antoi tällaisen vastauksen.

Taulukko 14 Kuinka usein on pyydetty täydennystä OK 5:2 mukaisiin haastehakemuksiin

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oik.avustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	10	9	99	64	40	76
Harvoin	41	38	41	26	7	13
Silloin tällöin	50	46	15	10	6	11
Usein	7	7	-	-	-	-
Lähes aina	-	-	-	-	-	-
Yhteensä	108	100	155	100	53	100

Minkään vastaajaryhmän näkökulmasta haastehakemuksiin ei pyydetä täydennystä usein. Tuomioistuimen näkökulmasta haastehakemuksen täydentämistä käytetään kuitenkin kohtalaisesti. On vaikea sanoa, mistä ero tuomareiden ja asiamiesten vastauksissa johtuu. Luultavasti kyse on osin siitä, että tuomarit käsittelevät myös muiden kuin asianajajien ja yleisten oikeusavustajien tekemiä haastehakemuksia. Toisaalta yksittäisen tuomarin käsittelemien riita-asioiden määrä on keskimäärin suurempi kuin yksittäisen asianajajan tai yleisen oikeusavustajan (ks. liitetaulukot 24–26). Tällöin myös näkökulma siihen, onko täydennyspyyntöjä vähän vai paljon, on myös luultavasti erilainen.

⁴⁷ HE 15/1990 vp, 52–53.

Kun tuomareilta kysyttiin avokysymyksellä, mitkä ovat yleisimmät syyt täydennyspyynnöille, lähes puolet esitti vastauksessaan syinä vaatimusten yksilöimättömyyden, epätasällisuuden tai ristiriitaisuuden sekä kanneperusteiden tai oikeustositseikkojen puutteellisuuden. Kolmasosa mainitsi myös puutteet todisteiden tai todistustositseikkojen ilmoittamisessa. Muita esitettyjä syitä olivat mm. puutteet forumin suhteen, epäselvyydet asianosaisia koskevissa tiedoissa, oikeudenkäyntikulujen määrän puuttuminen ja se, että maallikko on tehnyt haastehakemuksen. Asianajajat ja yleiset oikeusavustajat taas toivat esiin lukuisia yksittäisiä syitä, joiden nojalla vaaditaan tarkempia perusteluita. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista:

T8 - Sekavuus.

- Peruste puuttuu tai on epäselvästi yksilöity.
- Yhteystiedot puutteelliset.

T9 - Maallikoiden osalta vaatimukset riittävästi yksilöimättömät, samoin perusteet (=suurin osa täydentämissä koskee juuri maallikon tekemää haastehakemusta).

T11 - Vaatimusten perusteena olevat oikeustositseikat puuttuvat.

- Asiaa selostettu niin laajasti ja sekavasti, että oikeustositseikat jäävät epäselviksi. Oikeustositseikat ja tapahtumankulut "täydessä sekamelskassa".
- Vaatimukset erityisesti korkojen osalta.
- Todisteet + teemat, prosessiosoite + muiden asianosaisten ja todistajien yhteystiedot.

T52 - Riitainen asia vireille riidattomana.

- Vaatimuksen lainmukaisuuden selvittäminen (takaussaatavat, hypoteekikikanteet).
- Erilaiset huolimattomuusvirheet.

A48 - Tuomari ei ollut ymmärtänyt erästä laskutoimitusta.

- Vastaajan puhelinnumero puuttui.

A58 - Vaatimukset epäselviä tai puutteellisia.

- Vaatimukset jokseenkin sekavia.

A60 - Puheenjohtajan halukkuus näyttää lukeneensa haastehakemuksia.

- Jotkut puheenjohtajat tarttuvat "pilkkuun".

A77 - Oikeudenkäyntikulujen täsmentäminen, kun annetaan yksipuolinen tuomio.

Kirjallisen lausuman pyytäminen

Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 15 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuin voi kehottaa asianosaista toimittamaan kirjallisen valmistelun tai suullisen valmistelun aikana kirjallisen lausuman, jos tuomioistuin katsoo sen aiheelliseksi. Tällöin tuomioistuimen on määrättävä, mistä kysymyksestä asianosaisen on lausuttava. Hallituksen esityksessä on esitetty useita tapauksia, joissa kirjallista lausumaa voidaan pyytää:

- 1) Jollei vastauksesta ilmene vastaajan kannanottoa johonkin kantajan esiin tuomaan seikkaan, voidaan pyytää kirjallista lausumaa.
- 2) Joissakin asioissa voi olla tarkoituksenmukaista, että kannetta tai vastausta voidaan vielä kehittää kirjallisesti, ennen kuin asiaa käsitellään suullisessa istunnossa.
- 3) Voi olla tarpeen pyytää asianosaiselta kirjallinen kannanotto erityistä asiantuntemusta edellyttävästä teknisestä kysymyksestä.
- 4) Poikkeuksellisesti kirjallinen lausuma voidaan pyytää silloin, kun asianosaiselle aiheutuisi kohtuuttomia kustannuksia tai haittaa saapumisesta suulliseen käsittelyyn.

Hallituksen esityksessä on korostettu, että tuomioistuimen tulisi yksilöidä tarkasti se, mihin asianosaisen halutaan ottavan kantaa lausumassaan, koska vaarana muutoin on, että asianosaiset "puhuvat toistensa ohitse" tai laativat liian yleisluonteisia kirjelmiä.⁴⁸

Eri toimijoiden antamista vastauksista voidaan päätellä, että kirjallisen lausuman pyytäminen on ilmiönä tavanomaisempi kuin pyynnöt täydentää haastehakemusta.

Taulukko 15 Kuinka usein on pyydetty kirjallista lausumaa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oik.avustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	10	10	32	21	18	35
Harvoin	18	17	28	18	9	17
Silloin tällöin	35	33	48	32	11	21
Usein	31	29	27	18	10	19
Lähes aina	12	11	17	11	4	8
Yhteensä	106	100	152	100	52	100

⁴⁸ HE 15/1990 vp, 62.

Antamissaan avovastauksissa niin tuomarit, asianajajat kuin yleiset oikeusavustajatkin pitivät yleisimpinä syinä kirjallisille lausumapyynnöille vastaajan esiintuomia seikkoja, perusteita tai väitteitä sekä esitettyjen vaatimusten tai jonkin yksityiskohdan tai lausuman täsmentämistä. Tuomarit korostivat usein syynä myös asian selvittämistä jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä jutun hallintaa. Toisaalta useat asianajajat katsoivat, ettei lausumapyynnöille aina ollut selkeää syytä. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista:

- T3 - Vastauksessa on esitetty seikkoja, jotka asettavat kanteessa esitetyt vaatimukset uuteen valoon.
- Vastauksessa on ilmoitettu todiste, joka ilmeisesti vaikuttaa kanteeseen.
- T14 - Vastauksessa ilmoitetut uudet seikat ja kiistämiset.
- Kuittausvaatimukset.
- Vastaajan forumväitteet.
- Vastaajan esittämä pyyntö.
- T60 - Kansliarutiini: Kirjallisesta vastauksesta pyydetään poikkeuksetta kantajan lausuma; vasta sen jälkeen asia tutkitaan sillä mielellä, olisiko vielä jotain tehtävä ennen suullista käsittelyä.
- T95 - Vastauksessa tulee esiin sellaisia uusia seikkoja, jotka edellyttävät kantajan kommenttia. Esim. erilaiset prosessiväitteet (vähentyneet huomattavasti), vanhentumisväitteet.
- Lisäksi jos vastaaja tuo esiin uusia tosiasioita, jotka näyttäisivät kumoavan kantajan perustelut.
- Kirjallisen lausuman pyydän aina vain *yksilöityihin* kysymyksiin ja useimmiten siten, ettei se lisää kokonaiskäsittelyaikaa, koska istunto on jo usein siinä vaiheessa sovittu.
- T97 - Jutut pääsääntöisesti niin laajoja, että näkemysten selkiyttäminen ja kiertyttäminen on prosessin johdon kannalta tarpeellista. Juttu muutoin suullisessa valmistelussa liian raaka.
- Lausumapyynnön kysymykset yksilöityjä ja koskevat oikeudellisesti merkittäviä seikkoja, joihin vastapuolen kiistäminen tai väite antaa aihetta.
- Lausumapyyntö saattaa olla myös tarpeen silloin, kun kanne ja vastaus eivät kohtaa toisiaan. Kysymykset saattavat myös edesauttaa sovinnon syntymistä.
- Lausumapyynnot vähentävät selvästi "jaettuja suullisia valmisteluja" siten, että yksi erillinen suullinen valmisteluistunto pääsääntöisesti riittää.
- A5 - Syytä ei ole mainittu.
- A37 - Ei ole kohdalleni sattunut. Mielestäni käräjäoikeuksien tulisi huomattavasti useammin pyytää osapuolilta lisäkirjelmää.

A45 - Riidattomana (OK 5:3) vireille pantu asia muuttuu vastaajan kiistämisen johdosta riitaiseksi.

A77 - Vastapuoli esittää jotain ennestään ei-tiedossa ollutta oikeustosisekkää, näyttöä tms.

- Tuomioistuimen pyrkimys selvittää asia mahdollisimman pitkälle kirjallisessa esivalmistelussa, eritoten erottaa riitaiset ja riidattomat seikat.

Kokonaisuudessaan haastehakemusta koskeva uudistus näyttäisi antavan aikaisempaa paremmat valmiudet käsitellä riitaa yksilöidysti suullisessa käsittelyssä. Toisaalta on usein korostettu, että uusi siviiliprosessi on liian etupainotteinen. Monet ovat myös kritisoineet liiallista kirjelmien vaihtoa ja byrokraattisuutta. Virolaisen mukaan esimerkiksi "valmistelu on usein tarpeettoman kankeaa, sillä siinä noudatetaan jutun laadusta ja vaikeusasteesta riippumatta samaa kaavaa: haastehakemus, kirjallinen vastaus, lausumapyyntö kantajalle, lausumapyyntö vastaajalle...".⁴⁹ Näyttäisikin siltä, että monilta osin haastehakemukseen ja kirjalliseen valmisteluun liittyvät ongelmat ovat riippuvaisia enemmän asiamiesten ja tuomarien ammatti- ja soveltamiskäytännöistä kuin sinänsä suoranaisesti lainsäädännöstä.

⁴⁹ Virolainen 1995b, 334.

6 SOVINTOMENETTELY RIITA-ASIOISSA

6.1 Johdanto

Eri yhteyksissä on käyty paljon keskustelua perinteiselle tuomioistuintoiminnalle vaihtoehtoisista konfliktinratkaisutavoista. Keskustelua on käyty vaihtoehtoista *tuomioistuimen sisällä* sekä *tuomioistuimen ulkopuolella*. Asiaa on käsitelty etenkin 1960-luvun loppupuolelta lähtien mm. USA:ssa sekä Saksassa. Vaihtoehtoisten ratkaisumallien hakemisen taustalla ovat perinteisessä riidanratkaisussa ilmenneet ongelmat ja sitä vastaan esitetty kritiikki. Kritiikkiä on esitetty muun muassa tuomioistuinmenettelyn pitkästä kestästä ja korkeista kustannuksista, käsittelyn byrokraattisuudesta ja persoonattomuudesta, kommunikaation epätasapainosta, osapuolten välisen suhteen katkeamisesta sekä esteistä ja vaikeuksista tuomioistuimeen pääsyssä. Oikeuden vaihtoehtojen etsintä ja perinteisen ratkaisutoiminnan kritiikki on kytkeytynyt monilta osin keskusteluun oikeudellistumiskehityksestä ja normitulvasta.⁵⁰

Puhe "vaihtoehtoisista riidanratkaisutavoista" (Alternative Disputation Resolution) on vakiintunut tuomioistuin sosiologisissa tutkimuksissa. Kritzerin mukaan kuitenkin esimerkiksi neuvottelut, sovittelu, "minioikeudenkäynnit", summaarinen menettely ja monet muut "vaihtoehdot", joita on esiintynyt, eivät itse asiassa ole vaihtoehtoja perinteiselle riidanratkaisulle. Hänen mukaansa osuvampaa on kuvata niitä perinteisen menettelyn "täydentäjiksi".⁵¹

Vaihtoehtoisten konfliktinratkaisumallien on katsottu mahdollistavan *halvemman ja nopeamman menettelyn*, joka on myös perinteistä riidanratkaisua epävirallisempi ja epämuodollisempi. Usein on tuotu esiin se, että vaihtoehtoisissa menettelyissä asianosaiset *voivat määrätä itse "omasta" riidastaan*. Lisäksi vaihtoehtoisten ratkaisukeinojen on katsottu *säilyttävän osapuolten suhteet*.⁵² Vaihtoehtoisia riidanratkaisumalleja on toisaalta kritisoitu legalisti-

⁵⁰ Ks. Rottleuthner 1982, 148 ja Rottleuthner 1987, 141–146. Rottleuthnerin mukaan vaihtoehtoiset riidanratkaisumallit ovat saaneet virikkeensä etenkin kahdesta eri suunnasta: 1) *Teknokraattisista pohdinnoista*, joilla pyritään halpaan, nopeaan ja pysyvään riidanratkaisuun, ja 2) *Konfliktiteoreettisista pohdinnoista*, joissa korostuvat osapuolten väliset suhteet.

⁵¹ Kritzer 1985, 19–20.

⁵² Myös rikosten käsittelylle on haettu perinteiselle tuomioistuinmenettelylle vaihtoehtoisia keinoja. Rikosten sovittelujärjestelmän on esimerkiksi korostettu olevan tuomioistuinmenettelyä epämuodollisempi, jolloin osapuolten on mahdollista kohdata toisensa

sesta näkökulmasta. On pelätty muun muassa oikeussuojan ja yhtäläisten prosessuaalisten mahdollisuuksien vaarantuvan. Tällöin on korostettu perinteisen riidanratkaisumenettelyn parantamista muun muassa lisäämällä tuomareiden pätevyyttä, helpottamalla tuomioistuimeen pääsyä, parantamalla tuomioistuinmenettelyn läpinäkyvyyttä ja asianosaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia tuomioistuimissa.

Nousiainen on ollut sitä mieltä, että *adjukaatio* – muodollisten normien perusteella tehtävä riidanratkaisu – soveltuu sellaisten riitojen ratkaisuun, jossa riidan osapuolet ovat suhteellisen riippumattomia toisistaan. Adjukaation lisääntyminen on liittynyt hänen mukaansa vaihtosuhteiden yleistymiseen – nimenomaan vapaan kilpailun olosuhteissa. *Arbitraatio* – eli riidanratkaisu, jolle on ominaista mm. informaalisuus, sovittelu ja kohtuullistaminen – sopii adjukaatiota paremmin sellaisten riitojen käsittelyyn, jossa osapuolten tuleva yhteistyö on tarpeen turvata. Nousiainen katsoo, että arbitraation erilaiset muodot ovat yleistymässä. Hänen mukaansa tällainen kehitys sisältää mahdollisuuden entistä autonomisempaan riitojen ratkaisuun niin, että osapuolten välille syntyy aito keskustelu kaikista riitaan vaikuttavista kysymyksistä. Kääntöpuolena informaalisuudessa on kuitenkin irtaantuminen oikeusturvasta, legalismista ja heikomman lakiin perustuvien oikeuksien valvonnasta.⁵³

Erilaiset sovintomenettelyt ovat esiintyneet yhtenä keskeisimmistä vaihtoehtoista perinteiselle riidanratkaisulle. Eri maissa on kehitetty erilaisia malleja sovintojen lisäämiseksi. Sovittelu voi tapahtua tuomioistuimessa tai sen ulkopuolella, sovittelija voi olla tuomari, erillinen sovittelija tai sovintolautakunta. Sovinto voi olla pakollinen välivaihe ennen varsinaiseen tuomioistuinmenettelyyn siirtymistä tai se voi perustua vapaaehtoisuuteen. Yhdysvalloissa on tehty lukuisia empiirisiä tutkimuksia, joissa on vertailtu ihmisten kokemuksia perinteisessä tuomioistuinmenettelyssä ja sovintomenettelyssä. Niiden mukaan ihmiset kokevat yleensä sovintoratkaisun oikeudenmukaisempänä ja tyydyttävämpänä kuin tuomion sekä myös noudattavat niitä paremmin.⁵⁴

"aidosti" ja käsitellä myös moraalitunteita sekä päästä yksimielisyyteen lopputuloksesta. Sovittelua on pidetty myös halpana ja tehokkaana menettelynä verrattuna perinteiseen tuomioistuinmenettelyyn. Takala 1998, eri kohdin.

⁵³ Nousiainen K. 1986, 20–21.

⁵⁴ Ks. Tyler 1997, 877–881. Tylerin mukaan ei ole kuitenkaan yksiselitteistä kuvaa siitä, ovatko sovintomenettelyt tuomioistuimissa todella nopeampia ja halvempia, sillä tutkimustulokset ovat tältä osin ristiriitaisia. Ks. myös Galanter 1986, 202. Talous- ja liike-elämässä taas on perinteisesti käytetty ulkopuolisia välimiehiä tuomioistuimille vaihtoehtoisena riidanratkaisukeinona. Friedman 1990, 236, Alander 1991.

Eri riidanratkaisu- tai käsittelymuodoista ja vaihtoehtoisista riidanratkaisutavoista on esitetty jonkin verran toisistaan poikkeavia käsityksiä. Ei ole ylipäänsä selvää, millaisia toimia tai tapahtumia on pidettävä riidanratkaisu- tai käsittelymenetelmänä. Galanter on esimerkiksi käsitellyt riitojen erilaiset käsittelymenetelmät hyvin laajasti. Hän puhuu tässä yhteydessä muun muassa suhteesta poistumisesta, itseavusta, luopumisesta, hallinnollisesta päätöksenteosta, poliittisesta päätöksenteosta ja jopa terapiasta riidan käsittelymuotoina.⁵⁵

Myös Suomessa esiintyy lukuisia institutionaalisia "vaihtoehtoisia" riidanratkaisutapoja. Niitä voidaan listata ainakin seuraavasti, vaikei-kyseessä olekaan välttämättä mikään kattava luettelo kaikista mahdollisista riidanratkaisutavoista. Luettelossa ei ole mukana erilaisia itseavun muotoja kuten neuvottelut, vaan kyse on nimenomaan institutionaalisista – eli tiettyyn muotoon vakiintuneista ja pysyvistä – vaihtoehtoista.

1) *Erilaiset vaihtoehdot tuomioistuimissa.* Perinteisen riidanratkaisun vaihtoehtoina tuomioistuimissa on Suomessa käytetty erilaisia summaarisia menettelyitä – aikaisemmin maksamismääräysmenettelyä ja lainhakua ja nykyisin asian ratkaisemista kirjallisessa valmistelussa. Tuomioistuimissa käytävä sovintomenettely on myös vaihtoehto täysimittaiselle prosessille.

2) *Lautakunnat.* Suomessa esiintyy viralliskoneistossa lukuisia joukko erilaisia lautakuntia, joista osa on tuomioistuintyyppisiä, osa taas tuomioistuinjärjestelmää täydentäviä ja osa sille vaihtoehtoisia menettelytapoja. Riita-asioita käsittelevät muun muassa kuluttajavalituslautakunta ja potilasvahinkolautakunta sekä Suomen Asianajajaliiton kurinpitolautakunta, jolla on myös virallisesti määritelty asema.

3) *Valtuutetut ja asiamiehet.* Pohjoismaisille oikeusjärjestelmille on tyypillistä erilaiset valtuutetut ja asiamiehet, jotka täydentävät virallista riidanratkaisukoneistoa. Usein niillä on tosin monia muitakin funktioita. Tällaisia ovat esimerkiksi kuluttaja-asiamies, ulkomaalaisvaltuutettu ja tasa-arvovaltuutettu.

⁵⁵ Galanter 1986, 160–164.

4) *Oikeudelliset neuvontapalvelut.* Viime vuosikymmeninä kansalaisille on pyritty järjestämään mahdollisuuksia saada neuvontaa oikeudellisissa ongelmissa ja on luotu *viralliskoneistoon* erilaisia neuvontapalveluita. Näissä neuvontapalveluissa käsitellään lukuisia joukko riitoja – esimerkiksi sovittelemalla ja neuvottelemalla – ilman, että ne etenevät enää muihin instituutioihin. Tällaisia palveluja tarjoavat muun muassa kunnalliset kuluttajaneuvojat, velkaneuvojat ja yleiset oikeusaputoimistot. Lisäksi monilla *yksityisillä* tahoilla kuten ammattiliitoilla ja erilaisilla järjestöillä on ilmeisesti omia neuvontapalveluita ja oikeudellisen avun tarjontaa.

5) *Välimiesmenettely.* Liike-elämä on perinteisesti käyttänyt välimiesmenettelyä riitojensa ratkaisemaan. Siinä osapuolten valitsemat välimiehet ratkaisevat asian ja osapuolet kustantavat välimiehinä toimivien palkkiot.

6) *Erilaiset sovittelujärjestelmät.* Tunnetuin sovittelujärjestelmä Suomessa on ehkä rikosten ja riitojen sovittelujärjestelmä, joka toimii kunnissa sosiaalitoimen alaisuudessa, mutta vapaaehtoisten sovittelijoiden turvin.⁵⁶ Elinkeinoelämällä on ilmeisestikin erilaisia omia yksityisiä sovittelujärjestelmiä ja elimiä eri alojen riitojen ratkaisemiseksi. Tällainen on esimerkiksi Rakennusmestarien keskusliiton "rakennusalan sovittelukamari".

Suomen Asianajajaliitossa on valmisteltu vapaaehtoisen, epävirallisen sovintojärjestelmän luomista.⁵⁷ Suomen Asianajajaliiton sovintomenettelysääntöjen mukaan sovittelijana toimiva asianajaja on toimeksiantosuhteessa asianosaisiin. Ohjeiden mukaan sovittelijan tulee pyrkiä edistämään joutuisasti ja tehokkaasti riitakysymyksen sovinnollista ratkaisua. Hän ei toimi kuitenkaan asiassa tuomarina, eikä hänellä ole oikeutta antaa asianosaisia sitovia määräyksiä. Sovittelija voi kuitenkin antaa asianosaisten suostumuksella arvion riitakysymyksen todennäköisestä ratkaisusta tai tehdä asianosaisille sovintoesityksen.

Vaihtoehtoja koskeva keskustelu ja virallisjärjestelmään kohdistuva kritiikki on ollut voimakkainta Yhdysvalloissa. On kuitenkin huomattava, että muun muassa Blankenburgin ja Reifnerin mukaan Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmä poikkeaa monessa suhteessa merkittävästi mannereurooppalaisesta järjestelmästä. Esimerkiksi Saksan oikeusjärjestelmään ja tuomioistuinten toimintaan on jo pitkään sisältynyt monia piirteitä, jotka yhdysvaltalaisesta näkökulmasta näyttävät perinteisen virallisjärjestelmän vaihtoehtoina. Toisaalta monet

⁵⁶ Vuonna 1997 tässä järjestelmässä soviteltiin 3 626 juttua. Suurin osa tapauksista koski pahoinpitelyitä, varkauksia ja vahingontekoja. Mielityinen 1998, 218.

⁵⁷ Tuomioistuimet 2000-luvulle selvityksessä on suhtauduttu myönteisesti tällaiseen sovittelujärjestelmään ja ylipäänsä vaihtoehtoihin riidanratkaisutapoihin. Tuomioistuimet 2000-luvulle, 23.

ongelmat kuten oikeudenkäyntikustannukset ovat Yhdysvalloissa vakavampia kuin Euroopassa. Paineet etsiä vaihtoehtoja virallisjärjestelmälle ovatkin olleet Yhdysvalloissa suurempia kuin manner-Euroopassa.⁵⁸

Lempert on tuonut esiin, että tuomioistuinten merkitystä riitojen sovittelijana on väheksytty aikojen kuluessa. Hän on laatinut monipuolisen erottelun eri tavoista, joilla tuomioistuin voi avustaa osapuolia riidan sopimisessa:

- 1) Tuomioistuin määrittää normeja, jotka vaikuttavat riitojen yksityiseen sopimiseen tai kontrolloivat sitä.
- 2) Tuomioistuimet vahvistavat sovintoja.
- 3) Tuomioistuimet myötävaikuttavat riidan kustannusten kohoamiseen lisäten yksityisen sopimisen todennäköisyyttä.
- 4) Tuomioistuimet tuottavat tietoa vastaavanlaisista tapauksista kasvat-
taen siten samanlaisuutta riitojen sovinnossa.
- 5) Tuomioistuimen henkilökunnan työskentely välittäjinä kannustaa
yksi-mieliseen sovintoon riidassa.
- 6) Tuomioistuin ratkaisee joitakin kysymyksiä asiassa jättäen osan osa-
puolten sovittavaksi.
- 7) Tuomioistuin ratkaisee auktoritatiivisesti riitoja, joista osapuolet ei-
vät pääse yksimielisyyteen.⁵⁹

⁵⁸ Blankenburg & Reifner 1981, 227–228, 243–245. Parmentierin mukaan puhe ei-oikeudellisesta riidanratkaisusta Belgiassa on "anomaalista", koska hyvinvointivaltion organisaatiot ovat kattaneet laajasti elämää ja täyttäneet aukkoja yksilön ja yhteiskunnan välillä sekä siksi, ettei ole mitään aitoa "liikettä" tuomioistuimia vastaan riidan ratkaisijoina. Parmentier 1991, 44–45.

⁵⁹ Lempert 1978, 99–100. Ks. myös Galanter 1981, 153 ja Rottleuthner 1987, 157–158. Koulu on korostanut, että tuomioistuin edistäessään sovintoa jättää hyödyntämättä erityistä osaamisaluettaan, riidanratkaisun taitoa. Tämä taito on kuitenkin viimekädessä tuomioistuinten olemassaolon oikeutus. Koulu 1998, 187.

Tarkasteltaessa erilaisia riidanratkaisumuotoja kokonaisuutena, on huomattava, että niin tuomioistuinten perinteinen ratkaisutoiminta kuin toiminta sovintojen edistäjänäkin kattavat vain pienen osan koko riidanratkaisukentästä. Suurin osa riidoista sovitaan tai hoidetaan muulla tavoin ilman, että niitä viedään lainkaan tuomioistuimeen (ks. tästä tarkemmin luku 9).⁶⁰

6.2 Sovintoja koskeva uudistus

Tuomioistuimessa käytävästä sovintomenettelystä annettiin alioikeusuudistuksen yhteydessä (1993) uudet säännökset, joiden tarkoituksen on *edistää sovintojen syntymistä* aikaisempaa useammin. Kuitenkaan alioikeusmenettelyn uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 15/1990 vp.) ei ole lainkaan kerrottu, miksi sovintoja on pyritty edistämään ja miten omaksuttu sovintomenettely sopii yhteen alioikeusuudistuksen muiden tavoitteiden kanssa. Tehtyä ratkaisua on ylipäänsä perusteltu hyvin niukasti.⁶¹

Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 19 §:n mukaan valmistelussa on selvitettävä muun ohessa se, onko asiassa edellytyksiä sovinnolle. Saman luvun 26 §:n 1 momentissa on nimenomaisesti säädetty, että "asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomioistuimen on pyrittävä saamaan asianosaiset sopimaan asia". Toisen momentin mukaan tuomioistuin voi tehdä asianosaisille myös ehdotuksen asian sovinnolliseksi ratkaisuksi. Vaikka aiemminkin tuomioistuimen tuli lain mukaan kehottaa osapuolia sovintoon riita-asioissa, joissa sovinto on sallittu, käytännössä näin toimittiin harvoin.

⁶⁰ Galanter on korostanut tuomioistuinten merkitystä enemmän informaation välittäjinä kuin yksittäisten riitojen ratkaisijoina. Hän on katsonut, että tuomioistuimet auttavat näin osapuolia "kaupankäynnissä lain varjossa". Galanter 1981, 153–160. Mnookin ja Kornhauser ovat avioeroja koskevassa tarkastelussaan katsooneet avioerolain (USA:ssa) ensisijaisen merkityksen olevan siinä, että laki antaa osapuolille kehyksen, jossa he voivat itse käydä neuvotteluita ja "kaupankäyntiä" tuomioistuimen ulkopuolella. Mnookin & Kornhauser 1979, 950–951. Parmentierin mukaan mannereurooppalaisessa järjestelmässä tällainen kaupankäynti ei ole samassa laajuudessa mahdollista kuin USA:ssa, koska siinä missä osapuolet Amerikassa pääosin kontrolloivat prosessia, tuomarin rooli Euroopassa taas on hyvin merkittävä. Parmentier 1991, 40–41. Kaganin terminologiaa käyttäen voi sanoa, että amerikkalaista virallisjärjestelmää leimaa riitelevä legalismi (Adversarial Legalism) ja eurooppalaista taas byrokraattinen legalismi (Bureaucratic Legalism). Kagan 1994, 4.

⁶¹ Koulun mukaan "kokonaisuutena Suomen prosessijärjestelmä ei tue sovintojen syntymistä, joskin eräillä säännöksillä on sovintoja jossain määrin edistäviä vaikutuksia". Koulun 1998, 196.

Uudistus on *lisännyt* tuomioistuimessa sovittujen ja sillensä jääneiden tapausten määrää riita-asioissa.⁶² Toisaalta sovintomenettelyä koskevat säännökset ovat melko niukat ja tämä on johtanut joiltain osin epäyhtenäiseen käytäntöön. Sovintojen määrä vaihtelee eri alioikeuksissa ja saman käräjäoikeudenkin sisällä.⁶³ Vuonna 1995 "laajoista riita-asioista" sovittiin 18 prosenttia ja sillensä jäi 17 prosenttia.⁶⁴ Vuonna 1997 kaikista suulliseen käsittelyyn edenneistä riidoista sovittiin 25 prosenttia ja sellaisia sillensä jääneitä tapauksia, joiden osalta ei ole tietoa mahdollisesta sovinnosta, oli 4 prosenttia. Loput 71 prosenttia tapauksista päättyi tuomioon tai yksipuoliseen tuomioon.⁶⁵

Taulukko 18 Käräjäoikeuksien käsittelemien riita-asiat eri ratkaisuvaiheiden mukaan 1997⁶⁶

Ratkaisuvaihe	Kaikki tapaukset	Niistä vahvistettuja sovintoja	Niistä sillensä jääneitä, jotka tiedetään sovitun	Sillensä jääneet, joista ei tietoa, onko sovittu
Kirjallinen valmistelu	132293	928	3353	22430
Suullinen valmistelu	2405	1141	342	234
Pääkäsittely	4152	98	38	68
Asunto-oikeusmenettely	613	59	8	29
Yhteensä	139463	2226	3741	22761

Käyttöön otettua sovintomenettelyä on *kritisoitu* Suomessa eri näkökulmista. Lappalainen on muun muassa tuonut esiin sen, ettei siviiliprosessin päätehtävänä ole juttujen saattaminen pois päiväjärjestyksestä, vaan "prosessi toimii sanktiomekanismina sen turvaamiseksi, että yksityisoikeudellisten normien mukainen käyttäytyminen toteutuu yhteiskunnassa". Hänen mukaansa tuomarin onkin muistettava, että tuomioistuin on oikeudenjakaja eikä "sovintolautakunta". Hän korostaa erityisesti sitä, ettei tuomari saisi painostaa asianosaisia

⁶² Ervasti 1997a, 83.

⁶³ Näin myös Virolainen 1995b, 353.

⁶⁴ On huomattava, että Tilastokeskuksen tilastoissa "laajoiksi riita-asioiksi" on luokiteltu kaikki OK 5:2 mukaisella haastehakemuksella vireille tulleet asiat riippumatta, missä prosessin vaiheessa ne ovat päättyneet (kirjallinen valmistelu, suullinen valmistelu, pääkäsittely) sekä sellaiset OK 5:3 mukaisella haastehakemuksella vireille tulleet asiat, jotka ovat päättyneet suullisessa valmistelussa tai pääkäsittelyssä. Tällainen tilastointitapa ei ole kovin selkeä. Oikeusministeriö ja Tilastokeskus asettivat 4.2.1998 työryhmän (390/09/98 OM), joka kartoittaa oikeustilastointia ja pyrkii parantamaan sitä. Työryhmä on välimietinnössään ehdottanut riita-asioiden tilastointiperiaatteiden muuttamista. Ks. Riita-asiain käsitteet ja tilastointi.

⁶⁵ Norjassa Bergenin tuomioistuimessa vuonna 1996 ratkaistuista noin 700 riita-asioista rekisteröitiin sovituksi 43 prosenttia. Fanebust 1998, 117.

⁶⁶ Ks. Riita-asiain käsitteet ja tilastointi, tilastoliitteet.

sovintoon. Jos asianosainen haluaa asian ratkaistavaksi tuomiolla, tuomarin on tyydyttävä tähän.⁶⁷

Koulu puolestaan on katsonut, että tuomioistuinaloitteinen sovinnon edistäminen tuo mukanaan suuren määrän ongelmia, joita ei ennen tunnettu. Periaatteellisena kysymyksenä on se, millaista sovintoa tavoitellaan. Sovinto voidaan nähdä joko riidanratkaisuna tai konfliktinratkaisuna. Keskeinen kysymys on myös se, onko sovintoneuvotteluiden oltava julkisia, vai voiko tuomari keskustella asianosaisen kanssa ilman toisen osapuolen läsnäoloa. Esimerkiksi Koulu on pitänyt ei-julkista sovintotoimintaa arveluttavana ja katsoo, että se on ristiriidassa puolueettomuus- ja kuulemisperiaatteen kanssa.⁶⁸ Jotkut ovat korostaneet vaaroja, joita syntyy silloin, kun sovintoesitys pyritään saamaan aineellisen oikeuden mukaista lopputulosta myötäileväksi. Tuomarin on pelätty tällöin lyövän kantansa lukkoon jo ennen pääkäsittelyä.⁶⁹

Myös Leppänen on pitänyt sovintoratkaisujen voimakasta korostamista tuomioistuimissa ongelmallisena. Hänen mukaansa "pitkälle vietynä se on ristiriidassa sen perusajatuksen kanssa, että oikeudenkäynnissä toteutetaan materiaalista oikeutta yksittäistapauksessa ja yhteiskunnassa yleisemminkin". Pahimmassa tapauksessa hän katsoo voimakkaiden sovintopyrkimysten vaarantavan asianosaisten oikeusturvan. Toisaalta Leppänen on tuonut esiin myös tuomioistuimissa käytävien sovintoneuvotteluiden hyviä puolia.

- 1) Monissa tapauksissa asianosaiset ovat käyneet sovintoneuvotteluita jo ennen asian vireillepanoa tuomioistuimessa. Ulkopuolisen puolueettoman tuomarin mukaantulo neuvottelutilanteeseen saattaa auttaa pääsemään eroon lukkiutuneista asenteista.

⁶⁷ Lappalainen 1994, 127. Ks. myös Liljenfeldt & Liljenfeldt 1993, 300–304. Virolainen puolestaan on pitänyt positiivisena sitä, että uudistuksen myötä suurin osa riitaisista siviiliasioista on voitu ratkaista asianosaisten tekemällä sovinnolla. Kuitenkin myös hänkin on korostanut, ettei minkäänlainen pakkosovinto tule kysymykseen. Virolainen 1995b, 330, 351.

⁶⁸ Koulu 1995, 27–30. Vrt. Nousiainen 1995, 64–65. On esitetty erilaisia käsityksiä siitä, pitäisikö sovinnon vastata mahdollisimman pitkälle tuomiota, johon ilman sovintoa päädyttäisiin, vai pitäisikö asiassa ottaa huomioon myös oikeuden ulkopuolisia tekijöitä. Ks. Virolainen 1995b, 350. Hallituksen esityksen mukaan "tuomioistuimen ehdottaman sovinnon tulisi olla aineellisen oikeuden mukainen". HE 15/1990 vp, 29. Mm. Leppänen on lähtenyt siitä, että sovinnossakin tuomioistuimen tulisi pyrkiä "materiaalisesti" oikeaan ratkaisuun. Leppänen 1998, 116. Ks. myös Koulu 1998, 192–194.

⁶⁹ Peltonen 1995, 425.

- 2) Vasta oikeudenkäynnin kuluessa asianosaiset usein alkavat nähdä, mitkä ovat heidän todelliset menestymismahdollisuutensa.
- 3) Suullinen epämuodollinen valmisteluistunto tarjoaa luontevat puitteet sovintoneuvotteluille.⁷⁰

6.3 Sovinnot tehtyjen kyselyiden valossa

Tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille esitettiin useita kysymyksiä sovinnosta ja sovintomenettelystä. Heiltä kysyttiin muun muassa, millaisia etuja ja haittoja he näkevät nykyisin käytössä olevassa sovintomenettelyssä, päätyikö heidän viimeksi käsittelemänsä riita-asia sovintoon ja jos päätyi, missä vaiheessa, mitkä tekijät helpottavat sovinnon aikaansaamista, pitäisikö tuomarin pyrkiä sovintoon asiassa, jossa kanne vaikuttaa kauttaaltaan perustellulta ja oikealta, voiko tuomari keskustella sovinnosta osapuolten kanssa erikseen toisen osapuolen olematta paikalla ja onko tuomarin puolueettomuus vaarantunut sovintoneuvotteluiden aikana.

Yleiskuva nykyisen sovintomenettelyn eduista ja haitoista

Avovastauksissaan kaikki toimijaryhmät korostivat nykyisen sovintomenettelyn etuna sitä, että sovintoja syntyy aikaisempaa useammin jolloin asianosaisten välit säilyvät parempina verrattuna siihen tilanteeseen, että asia säilyy riitaisena loppuun saakka.⁷¹ Sovintojen etuina pidettiin myös asianosaisten työn ja kustannusten säästöä sekä ajansäästöä. Erityisesti tuomarit korostivat tuomioistuimen työtaakan keventymistä. Asianajajat ja yleiset oikeusavustajat taas katsoivat joissain tapauksissa, että tuomarin auktoriteetista on apua sovintoneuvotteluissa, sillä päämiehet saattavat suhtautua epäluuloisesti pelkästään asiamiesten kesken käytyihin sovintoneuvotteluihin. Joissain vastauksissa pidettiin positiivisena myös sitä, että sovinnon tekeminen on mahdollista kaikissa prosessin vaiheissa samoin kuin sitä, että asianosaiset sitoutuvat paremmin sovintoratkaisuun kuin tuomioon.⁷² Jotkut tuomarit

⁷⁰ Leppänen 1998, 111–116.

⁷¹ Yksi tuomareista katsoi, ettei nykyisessä sovintomenettelyssä ole erityisiä etuja verrattuna aikaisempaan järjestelmään ja hänen mukaansa sovintomenettelyä käytettiin aiemminkin, "vaikka sitä ei ole uutta lakia markkinoitaessa tuotu esiin".

⁷² Suomesta ei ole tutkimustietoja siitä, kuinka tehokasta asioiden hoitaminen eri menettelyissä on. Hollantilaisessa tutkimuksessa 1990-luvun taitteessa kävi kuitenkin ilmi, että vain 43 prosenttia tuomioistuinprosessissa juttunsa voittaneista kantajista oli kolmen vuoden kuluttua saanut kokonaan vastaajilta maksettavaksi tuomitut rahamäärät. Kantajista

korostivat vastauksissaan myös sitä, että asian päättyessä sovintoon välttyään hankalilta näyttökysymyksiltä.

Taulukko 19 Mitä keskeisiä etuja on nykyisessä sovintomenettelyssä (avovastaus)

	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl. oik.avustajat %
Asianosaisten välit säilyvät parempina/ välttyään turhilta riidoilta	53	22	28
Tuomioistuimen kustannusten, työn tai resurssien säästö	53	-	-
Asianosaisten kustannusten, työn tai resurssien säästö	43	23	33
Ajansäästö tai nopeus	41	19	26
Sovinto on lopullinen ratkaisu	9	1	5
Tuomarin arvovalta edesauttaa sovinnon syntymistä	4	14	19
(N)	(111)	(158)	(57)

Eri lakimiesryhmät korostavat sovintojen hyvinä puolina monilta osin samoja asioita, joilla sovintojen edistämistä on yleensä pyritty perustelemaan kansainvälisessä keskustelussa. Vastauksissa on tosin paljon painotettu käytännöllisteknokraattisia lähtökohtia, vaikka osapuolten välisiin suhteisiin on viitattu hyvin usein.

Rottleuthner on tuonut esiin, että tuomarien sovintoratkaisujen saavuttamiseksi käyttämissä strategioissa on usein vedottu juuri niihin asioihin, joita on yleensä pidetty tuomioistuimeen pääsyn esteinä eli 1) täysimittaisen prosessin pitkään keston, 2) kustannusten suuruuteen, 3) tuomioon päättyvän prosessin epävarmaan lopputulokseen sekä 4) prosessin henkiseen rasittavuuteen. Hänen mukaansa sovintoratkaisun seurauksena ei yleensä ole suhteen jatkuminen, vaan osapuolten eroaminen enemmän tai vähemmän rauhallisesti.⁷³ Galanterin mukaan ensisijainen selitys tuomareiden halulle edistää sovintoja on se, että näin voidaan suojella tuomioistuinta sietämättömiltä juttumääriltä. Toisaalta tuomarit oikeuttavat aktiivista sovinnonedistämistään myös osapuolten suuremmalla tyytyväisyydellä, osapuolten suhteiden korjaamisella ja epätoivottujen lopputulosten välttämällä yksittäistapauksissa.⁷⁴ Trubekin ym. oikeudenkäyntiasiamiehille tehdyssä kyselyssä kävi ilmi, että harkitessaan erilaisten riidanratkaisuinstituutioiden käyttöä riidassa asiamiehet korostivat hyvin pragmaattisia näkökohtia kuten nopeutta ja edullisuutta. Vastausten perusteella ei voida tehdä heidän mukaansa

22 prosenttia oli saanut osan tuomituista rahamääristä ja 35 prosenttia ei saanut vastaajilta mitään. Van Koppen & Malsch 1991, 809–810.

⁷³ Rottleuthner 1987, 155.

⁷⁴ Galanter 1986, 201–202.

johtopäätöstä, että vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot toimisivat paremmin suhteen pysyvyyden kannalta.⁷⁵

Seuraavassa esimerkkejä eri osapuolten vastauksista kysymykseen "Mitä keskeisiä etuja näette nykyisin käytössä olevassa sovintomenettelyssä?":

- T1 - Johtaa asianosaisten kannalta ajan ja kustannusten säästöön.
- Johtaa tuomioistuimen työnsäästöön.
 - Vähentää muutoksenhakuja.
 - Vaikutus asianosaisten henkilösuhteisiin saattaa olla parempi kuin loppuun asti käydyssä oikeusprosessissa.
- T9 - Nopeus, ei tarvitse kirjoittaa pitkää tuomiota perusteluineen.
- Saadaan heti täytäntöönpanokelpoinen "tuomio".
 - Ei yläpääkäsittelyä eikä siten todistajan kuulemisia.
 - Ei tarvitse välittää, onko asia "ratkaistu" aineellisoikeudellisesti oikein.
- T11 - Sovinnollisuuden ja neuvottelukyvyn kasvaminen "käräjoinnin" sijasta.
- Sovintovaihtoehto esillä koko prosessin ajan.
 - Lopullinen sovinto asianosaiselle positiivisempi vaihtoehto kuin pitkä, katkera, kallis riitaprosessi.
 - Sovinto vähentää tarpeettomia riitoja tuomioistuimista ja asianosaisen oikeudenkäyntikuluja. Nopea täytäntöönpano.
- A37 - Kirjallinen alkuvalmistelu ja suullinen valmistelu tuo esiin "totuuden" asiassa usein ennen pääkäsittelyä.
- Oikeudenmukaisen ja kokeneen tuomarin suullinen valmistelu voi viedä järkevään sovintoon.
 - Hyvä alkuvalmistelu ja suullinen valmistelu lisää myös asianajajan mahdollisuuksia houkutella asiakas hyvään sopimukseen.
- A118 - Sovintoja tulee aikaisempaa enemmän.
- Asia saa useammin nopean lopullisen ratkaisun.
 - Säästää oikeudenkäyntikuluja.
 - Sovintoon pääsemistä edesauttaa, kun tuomari ottaessaan sovinnon puheeksi kertoo näkemyksiään asiasta.
- A120 - Mahdollistaa laajemman harkintavallan ja "kohtuullisen" lopputuloksen.
- Sopimuksen/velvoitteen noudattaminen tehostuu.
 - Riidan pitkittymisen välttäminen.
 - Raskas pääkäsittely + todistajan kuuleminen voidaan välttää: erityisesti ulkopuolisille todistajan asemassa oleville henkilöille oikeudenkäynti on raskas.

⁷⁵ Trubek ym. 1984, 7–11.

Keskeisimpänä haittana kaikki lakimiesryhmät pitivät sitä, että sovintoratkaisu ei ole "materiaalisesti" oikea ja asianosaiset saattavat luopua oikeuksistaan.⁷⁶ Monet toivat esiin myös sen, että tuomarit saattavat pyrkiä sovintoon väkisin ja luottamus tuomarin puolueettomuuteen voi vaarantua. Usea tuomari katsoi tulevansa jääviksi asiassa sovintoneuvottelujen myötä. Osa asiamiehistä taas korosti haittana sitä, että kuluriski saattaa pakottaa osapuolen sovintoon. Jotkut korostivat samassa yhteydessä sitä, että silloin, kun asianosaisella on oikeusturvavakuutus, vakuutusyhtiöt saattavat edellyttää asian riitelemistä loppuun saakka.

Taulukko 20 Mitä keskeisiä haittoja on nykyisessä sovintomenettelyssä (avovastaus)

	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl. oik.avustajat %
Sovintoratkaisu ei ole materiaalisesti oikea ratkaisu tai asianosaiset saattavat luopua oikeuksistaan	37	27	37
Tuomarit saattavat pyrkiä sovintoon väkisin	31	32	25
Luottamus tuomarin puolueettomuuteen saattaa vaarantua	9	13	11
(N)	(111)	(158)	(57)

Vastauksissa korostuu hyvin paljon tuomarin erilaisten roolien ristiriitaisuus ja epätietoisuus siitä, kuinka ne on sovittavissa yhteen. Toisaalta monissa vastauksissa on painotettu sitä, että eri tuomareiden toimintatapa poikkeaa toisistaan sekä sitä, että sovintomenettelyyn liittyvät kielteiset piirteet – samoin kuin positiivisetkin – ovat paljon riippuvaisia oikeudenkäynnin eri toimijoiden – ja erityisesti tuomarin – persoonasta. Tämä puolestaan johtaa vaihteleviin käytäntöihin. Seuraavassa esimerkkejä siitä, mitä haittoja vastaajat näkevät nykyisessä sovintomenettelyssä:

⁷⁶ Juutilaisen tekemän kyselyn mukaan kuitenkin vain 10 prosenttia tuomareista oli sitä mieltä, että sovinnon tulisi olla "ennakkotuomion kaltainen" ja valtaosa oli sitä mieltä, että sovinnossa pitää ottaa huomioon ulkojuridisia seikkoja. Juutilainen 1996, 115.

- T13 - Sovinnon "pusertaminen" puoliväkinä.
- Sovintoehdotus -> tuomarin esteellisyys.
 - Sovinto perustuu usein vajavaiseen ja epätäydelliseen oikeudenkäyntiaineistoon.
 - Tuomareitten taitamaton menettely -> ei perehdytä juttuun riittävästi etukäteen, laiminlyödään aktiivinen prosessinjohto, ei tehdä yhteenvetoa, ei anneta "ennakkotietoa" menestymismahdollisuuksista, sovinnontekoon ryhdytään vääränä ajankohtana, tehdään sovintoehdotus tilanteessa, jossa asianosainen joutuu luopumaan selvistä oikeuksistaan.
- T74 - Asianosaiset tekevät syystä tai toisesta itselleen epäedullisia sovintoja.
- Sovinnon edistäminen on tuomarille vierasta, tuomarin toiminnan kaksijakoisuus.
 - Puolueettomuuden säilyttäminen vaarassa.
 - Asianosaiset ovat kokeneet sovinnon edistämisen sovintoon pakottamiseksi.
- T95 - Puuttuu kaikki koulutus siitä, miten sovintoja edistetään ja saadaan aikaan. Sovinnon aikaansaaminen jää liikaa tuomarin persoonallisuuden varaan.
- Ainakin alkuaikoina jonkinlainen "kilpailu" siitä kuka tekee eniten sovintoja.
 - Aina ei voi olla varma, ovatko asianosaiset todella ymmärtäneet tekemänsä sovinnon merkityksen.
- A37 - Valtaisa kuluriski pakottaa taloudellisesti heikomman osapuolen huonoon sovintoon.
- Valtaisa kuluriski estää oikeuden hakemisen pienissä asioissa. Pikku kiussa on nykyään sallittua.
 - Huono tai "laiska" tuomari voi pelkästään päästäkseen vähemmällä pakottaa sopimukseen.
 - Sovintoja tehdään oikeassa olevan kustannuksella, kun sovinnosta on tullut prosessin päämäärä oikeudellisen ratkaisun sijasta.
- A50 - Tuomioistuimien tekee harvempia ratkaisuja ja niitä on vielä entistäkin vaikeampi ennakoita tästä syystä.
- Asiakkaat ihmettelevät, miksi heidän pitäisi väen väkisin, niin kuin usein tuntuu, sopia selvänä pitämänsä asia.
 - Puheenjohtaja joutuu ehkä liikaakin sovinnon kauppamieheksi yleensä markkinoiden sopua esiintuomalla osapuolten kannalta vain heikkoja puolia.
 - Puheenjohtajan rooli saattaa vähän hämärtyä ja osapuolten vaikea uskoa, että sama tuomari voisi ennakkokäsitystensä lausumisen jälkeen uskottavasti tehdä puolueettoman ratkaisun asiassa.
 - Hämmäntävää ja asiamiehenkin kannalta jutun hoitoa vaikeuttavaa on, jos jo etukäteen on ilmoitettu jutun olevan huonon.
- A118 - Pelko oikeudenkäyntikuluista saattaa painostaa sellaisiinkin sopimuksiin, joita ei olisi syytä tehdä, vaan vaatia oikeuden ratkaisua.
- Sovintoon painostamisen tarkoitus voi olla vain välttää vaikean asian ratkaisemiselta.

- Epäselvyys voiko sovintoon sisältyä prosessin ulkopuolisia asioita ja tähän liittyvä täytäntöönpanokelpoisuus.

Sovintoneuvottelut ja sovintojen syntyminen prosessin eri vaiheissa

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, kuinka usein tuomari keskustelee asianosaisten kanssa sovinnosta kirjallisessa valmistelussa, suullisen valmistelun alkuvaiheessa, suullisen valmistelun loppuvaiheessa sekä pääkäsittelyssä (ks. liitetaulukot 42–45). Noin neljä viidesosaa asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista ilmoitti, että tuomari keskustelee vain harvoin tai ei juuri koskaan sovinnosta *kirjallisessa valmistelussa*. Tuomareista noin puolet antoi samanlaisen vastauksen ja toinen puoli taas katsoi, että he keskustelevat asianosaisten kanssa sovinnosta kirjallisessa valmistelussa ainakin silloin tällöin. Noin kolmannes kaikista ryhmistä katsoi, että tuomarit keskustelevat harvoin tai ei koskaan sovinnosta *suullisen valmistelun alkuvaiheessa* ja loppujen mukaan keskusteluita on ainakin silloin tällöin. *Suullisen valmistelun loppuvaiheessa* vain jotkut yksittäiset vastaajat katsoivat, että keskusteluita käydään harvoin tai ei lainkaan ja lähes kaikki olivat sitä mieltä, että keskusteluja käydään ainakin silloin tällöin – ja kaikissa ryhmissä useimpien mukaan usein tai miltei aina. Tuomareista yli puolet katsoi, että keskusteluita käydään harvoin tai ei lainkaan pääkäsittelyssä sekä asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista noin kolme neljäsosaa.

Sovintoneuvottelujen ja sovintojen syntymisen *painopiste* on selkeästi *suullisen valmistelun loppuvaiheessa*, vaikka hyvin monissa tapauksissa mahdollisesta sovinnosta keskustellaan jo suullisen valmistelun alkuvaiheessakin. Sekä tuomareiden että asianajajien ja yleisten oikeusavustajien antama kuva on tältä osin hyvin yhdenmukainen.

Kuvaa sovintoneuvotteluista ja sovinnosta haluttiin tarkentaa vielä kysymällä eri lakimiesryhmiltä, missä vaiheessa sovintoneuvotteluita käytiin ja päättyikö asia sovintoon heidän *viimeksi päättyneessä riitajutussaan*. Usein tällaisilla konkreettisia tapauksia koskevilla kysymyksillä voidaan saada luotettavampi kuva asioista kuin kysymyksillä, joissa pyydetään yleisluonteista arviota.

Tuomarien viimeksi käsittelemistä jutuista viidenneksessä keskusteltiin sovinnosta kirjallisessa valmistelussa ja asianajajien ja yleisten oikeusavustajien jutuista 7 prosentissa. Näiden tietojen valossa vaikuttaisi siltä, että kirjallisessa valmistelussa tuomarit keskustelevat sovinnosta useammin muiden kuin asianajajien ja yleisten oikeusavustajien kanssa. Kaikkien vastaajaryhmien käsittelemistä jutuista hieman alle puolessa oli keskusteltu sovinnosta suullisen valmistelun alkuvaiheessa. Suullisen valmistelun loppuvaiheessa taas sovinnosta oli keskusteltu 70–80 prosentissa tapauksista ja pääkäsittelyssä vain suhteellisen harvoin. Myös konkreettisia tapauksia koskeva kysymys vahvistaa kuvaa, että sovintoneuvotteluiden painopiste on suullisen valmistelun loppuvaiheessa. Vain erittäin harvoin esiintyi tapauksia, joissa tuomari ei keskustellut asianosaisten kanssa sovinnosta missään vaiheessa (ks. liitetaulukot 46–50).

Viimeisen tapauksen osalta kysyttiin myös sitä syntyikö asiassa sovinto ja jos syntyi, missä vaiheessa. Vastausten jakauma näkyy seuraavasta taulukosta.

Taulukko 21 Syntyikö sovinto viimeksi käsitellyssä ja jutussa ja jos syntyi, missä vaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oik.avustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kirjallinen valmistelu	4	4	3	2	1	2
Suullisen valmistelun alku	8	8	5	3	2	4
Suullisen valmistelun loppu	32	30	39	26	16	31
Pääkäsittely	2	2	5	3	6	11
Ei missään vaiheessa	59	56	102	66	27	52
Yhteensä	105	100	154	100	52	100

Tuomareiden ja yleisten oikeusavustajien viimeksi käsittelemistä jutuista hieman alle puolet päätyi sovintoon ja asianajajien jutuista noin kolmannes. Sovintojen määrä tilastojen valossa on noin kolmanneksen luokkaa suullisessa käsittelyssä olleissa asioissa eli samaa suuruusluokkaa kuin asianajajien vastauksissa. On vaikea sanoa, miksi tuomareiden ja yleisten oikeusavustajien ilmoittamat määrät ovat hieman suurempia. Joka tapauksessa *sovintojen syntymisen painopiste* on neuvotteluiden tapaan selkeästi *suullisen valmistelun loppuvaiheessa*.

Eri toimijoilta kysyttiin myös, onko *riidattomat asiat erotettu riitaisista* suullisen valmistelun päättyessä. Yli 90 prosenttia kaikista ryhmistä vastasi, että riidattomat asiat on erotettu riitaisista usein tai aina suullisen valmistelun päättyessä (ks. liitetaulukko 59). Tältä osin valmistelu näyttää täyttäneen tehtävänsä hyvin kattavasti. Yleensä suulli-

sessä valmistelussa on myös selvitetty *todistelun sisältöä*. Hieman alle kolmannes vastaajista oli sitä mieltä, ettei todistelua selvitetä koskaan tai vain harvoin (ks. liitetaulukko 60).

Yhtenä ongelmana valmistelussa on ilmeisesti se, että joissain tapauksissa *valmistelua joudutaan lykkäämään* asianosaisten puutteellisen valmistautumisen vuoksi. Noin puolet tuomareista ja asianajajista sekä viidennes yleisistä oikeusavustajista oli sitä mieltä, että tällaista tapahtui silloin tällöin, usein tai aina (ks. liitetaulukko 61).

Sovinnon aikaansaamista edistävät tekijät

Kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin erilaisten vaihtoehtojen avulla, mitkä tekijät helpottavat sovinnon aikaansaamista. Kaikkein selkeimpänä sovintoja edistävänä tekijänä niin tuomarit, asianajajat kuin yleiset oikeusavustajatkin pitivät sitä, että asianosaisilla tai vastapuolella on avustaja. Riidan kohteen arvon ollessa pieni ja silloin, kun jutussa on vähän asianosaisia, sovinnon aikaansaamisen oli helpompaa. Samat tekijät edistivät tuomarien mukaan myös tuomarin sovitteluaktiivisuutta. Toisaalta asianajajat katsoivat selvästi tuomareita ja yleisiä oikeusavustajia useammin sovintoa edistävän sen, että riidan kohteen arvo on suuri, juttu mutkikas ja asianosaiset yhteisöjä.

On sinänsä varsin mielenkiintoinen tulos, että lakimiesavustajien mukanaoloa pidetään yleisimpänä sovintoa edistävänä tekijänä. Usein sovittelua perinteiselle riidanratkaisulle vaihtoehtoisena toimintatapana korostavissa puheenvuoroissa on painotettu osapuolten keskinäistä kohtaamista ja samalla viitattu siihen, että liiallinen "legaalisuus" ja lakimiesten mukanaolo vaikeuttavat pääsyä sovinnolliseen ratkaisuun. Tosin on huomattava, että tässä käsitellyt tapaukset ovat edenneet jo tuomioistuinkäsittelyyn ja tilanne saattaa olla toinen riidoissa, jotka eivät lainkaan etene viralliskoneistoon.⁷⁷

⁷⁷ Toisaalta kyse on myös lakimiesten käsityksistä, eikä riidan osapuolten käsityksistä.

Taulukko 22 Mitkä tekijät helpottavat sovinnon aikaansaamista (prosentteina)

	Tuomarit %	Asianajat %	Yl. oik.avustajat %
Asianosaisella on avustaja	65	83	75
Asianosaisella ei ole avustajaa	5	1	2
Riidan kohteen arvo pieni	71	51	53
Riidan kohteen arvo suuri	5	12	2
Selvä ja yksinkertainen asia	58	34	47
Vaikea ja mutkikas asia	11	37	23
Vähän asianosaisia	51	45	58
Paljon asianosaisia	0	1	0
Asianosaiset yksityishenkilöitä	30	13	25
Asianosaiset yhteisöjä	8	24	2
Tuomarin sovintomyönteisyys	67	47	54
(N)	(111)	(158)	(57)

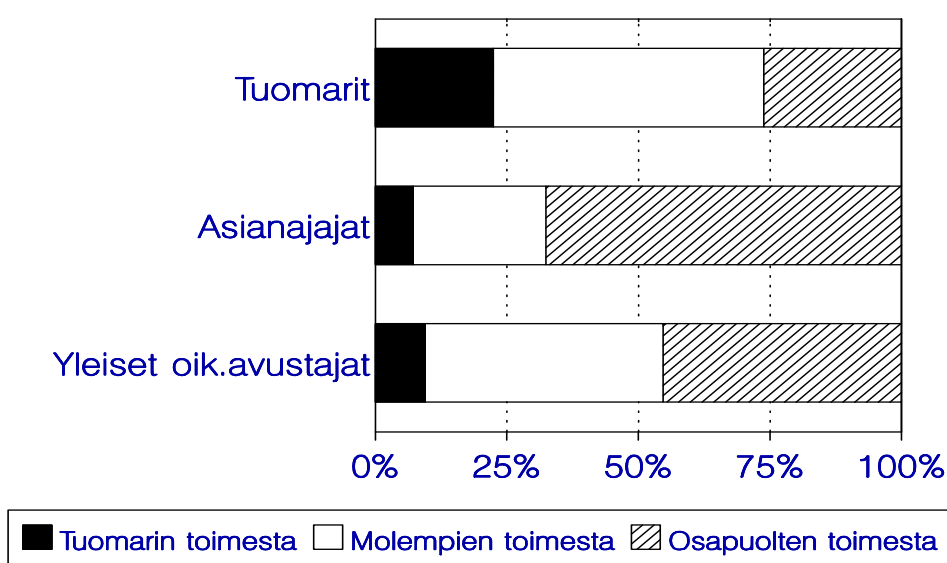
Eri lakimiesryhmiltä kysyttiin myös sitä, hyödynnetäänkö sovintomahdollisuuksia siinä laajuudessa kuin se olisi mahdollista. Tuomareista ja asianajajista lähes kaksi kolmasosaa ja yleisistä oikeusavustajista hieman yli puolet katsoi, että hyödynnetään. Näin ollen sovintomahdollisuuksia näytetään käytettävän varsin laajasti. (Ks. liitetaulukko 58.)

Tuomarin rooli sovintojen synnyttäjänä

Kuten edellä on käynyt ilmi, tuomioistuimen on OK 5 luvun 26 §:n 1 momentin mukaan dispositiivisissa asioissa pyrittävä saamaan asianosaiset sopimaan asia. Tuomioistuin voi 2 momentin mukaan ottaen huomioon asianosaisten tahdon, asian laadun ja muut seikat, myös tehdä asianosaisille ehdotuksensa asian sovinnolliseksi ratkaisuksi. Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimen tulee luopua yrityksestä saada sovinto aikaan, jos asianosainen ilmoittaa, että hän haluaa saada asian ratkaistuksi tuomiolla. Sovintoehdotuksen tekeminen taas tulee kyseeseen vain silloin, kun molemmat asianosaiset ilmoittavat tuomioistuimelle haluavansa sitä. Hallituksen esityksessä on korostettu myös sitä, että sovinnon edistämällä ja sovintoehdotuksen tekemisellä tuomioistuin ei saa pyrkiä siihen, että se tällä tavoin välttää ottamasta kantaa sen ratkaistavaksi kuuluvaan kysymykseen.⁷⁸

⁷⁸ HE 79/1993 vp.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, kenen toimesta sovinto yleensä saadaan syntymään – tuomarin vai asiamiesten ja asianosaisten toimesta. Kuten kuvio 4 näkyy *tuomarit painottivat omaa rooliaan sovinnon aikaansaamisessa* selvästi enemmän kuin asiamiehet. Tuomareista vain noin neljännes katsoi, että sovinto saadaan yleensä syntymään asiamiesten tai asianosaisten toimesta, kun asianajajista kaksi kolmasosaa ja yleisistä oikeusavustajista hieman alle puolet oli samaa mieltä. Taustalla on luultavasti osin se, että tilanne näyttäytyy erilaisena eri toimijoille. Tuomari ei esimerkiksi usein voi tietää, miten osapuolet mahdollisesti hierovat sovintoa keskenään tuomioistuimen ulkopuolella.⁷⁹

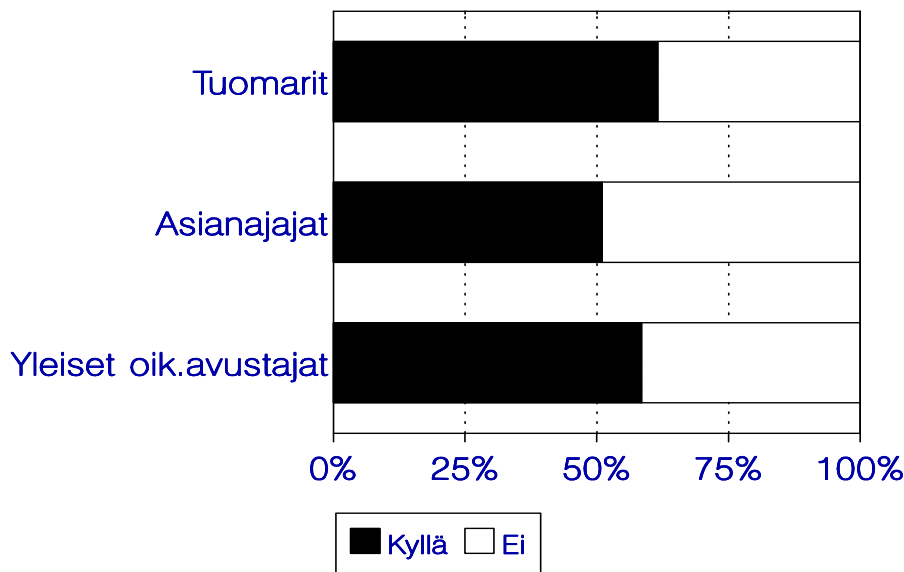
Kuvio 4 Kenen toimesta sovinto yleensä saadaan syntymään⁸⁰

Tuomarit tekevät konkreettisia sovintoehdotuksia ilmeisesti myös kohtalaisen usein, sillä kolme neljäsosaa tuomareista kertoi antavansa konkreettisen sovintoehdotuksen asiassa silloin tällöin, usein tai miltei aina (ks. liitetaulukko 53). Vastaajat ovat kuitenkin tuoneet esiin monissa kohdin, että tuomarin on syytä olla harkitsevainen ja varovainen pohtiessaan millaisissa tapauksissa ja minkäsisältöisen sovintoehdotuksen hän mahdollisesti tekee.

⁷⁹ Mm. Virolainen sekä Peltonen ovat katsoneet, että sovintojen lisääntymiseen ovat vaikuttaneet enemmän muut syyt kuin tuomarien toiminta. Virolainen 1995b, 353, Peltonen 1995, 383. Juutilaisen tuomareille tekemän kyselyn mukaan tuomarit suhtautuvat sovintomenettelyyn yleisesti hyvin myönteisesti. Juutilainen 1996, 111.

⁸⁰ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 57.

Eri osapuolilta kysyttiin myös sitä, *pitääkö tuomarin pyrkiä sovintoon asiassa, jossa kanne vaikuttaa kaikin puolin perustellulta ja oikealta*. Kaikista vastaajaryhmistä yli puolet oli sitä mieltä, että tuomarin pitää pyrkiä sovintoon tällaisissa asioissa. Tuomarit edustivat tätä kantaa hieman asianajajia ja yleisiä oikeusavustajia useammin. Kysymys jakaa selvästi lakimiehet kahteen eri ryhmään, joiden käsitys oikeasta toimintatavasta on selvästi erilainen. Vastakkain asettuvat perinteistä riidanratkaisua korostava legalistinen näkemys ja toisaalta asian mahdollisimman joutuisaa ja halpaa ratkaisemista korostava käytännöllinen näkökanta.

Kuvio 5 Pitääkö tuomarin pyrkiä sovintoon asiassa, joka vaikuttaa kaikin puolin perustellulta ja oikealta⁸¹

Sovinnon edistämisen puolesta puhuneet katsoivat usein, ettei ole järkevää pitkittää juttua ja lisätä kuluja, koska asia on selvä. Kysyttäessä syytä näkemukseen noin puolet sovintoon myönteisesti suhtautuvista tuomareista, asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista viittasi juuri säästöön oikeudenkäyntikuluissa. Lisäksi vastauksissa mainittiin seikkoja, joilla sovintojen edistämistä on yleisesti muutoinkin puollettu kuten se, että sovinto on osapuolten kannalta aina parempi vaihtoehto kuin riitely. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista, joissa on puollettu sovinnon edistämistä tapauksissa, joissa kanne vaikuttaa selvältä.

⁸¹ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukosta 52. Juutilaisen saama tulos tuomareille tekemässään kyselyssä on hyvin samansuuntainen. Juutilainen 1996, 112.

T24 - Säästetään aikaa ja kustannuksia. Säästyään pettymyksistä. Sovintohan on tällaisessa tapauksessa se, että vastaaja myöntää kanteen oikeaksi. Kuluista sovitaan tällaisissa tapauksissa niin, että ne kuitataan tai maksetaan vain jokin pienempi osa.

T34 - Miksi riidellä, jos lopputulos on ennakoitavissa.

T49 - En näe estettä sopia selvääkään asiaa. Suoritus voi olla varmempi, jos asian on sovittu. Muutoinhan voi käydä, että kantaja saa tuomion HO-käsittelyn jälkeen kahden vuoden kuluttua ja vastaaja todetaan varattomaksi.

A23 - Oikeudenkäyntikulujen pienentämiseksi.

A123 - Oikeassa olevan pitäisi joka tapauksessa tiedostaa asemansa. Sen jälkeen sovintoehdotus voitaneen esittää. Ratkaisu on silloin oikeassa olevan harkinnassa. Hän tietää saavansa vaatimansa, mutta voi harkitessaan joutaa esim. naapurirauhan saavuttamiseksi.

A137 - Usein päämies ei usko yksin avustajaansa; on sokea jutulleen. Tuomarin auktoriteetti on tällaisissa tilanteissa tarpeen.

Toiset olivat taas sitä mieltä, että oikeassa olevan osapuolen tulee päästä täysimittaisesti oikeuksiinsa, eikä sovintoa tule sen vuoksi edistää. Yli 70 prosenttia negatiivisesti selvien juttujen sovitteluun suhtautuvista vastaajista kaikissa ryhmissä toi tämän asian esiin. Painotus siis näissä vastauksissa oli selkeän legalistinen ja virallista oikeussuojajärjestelmää korostava. Toisaalta joissain vastauksissa on kyseenalaistettu se, että oikeudenkäynteihin tulisi "selviä" juttuja. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T6 - Asianosaisella on subjektiivinen oikeus saada perusteltu tuomio ja oikeussuojaa 100 %.

T29 - Tuomarin ei tule myötävaikuttaa siihen, että asianosaisen perusteltu oikeus ei sellaisenaan toteudu.

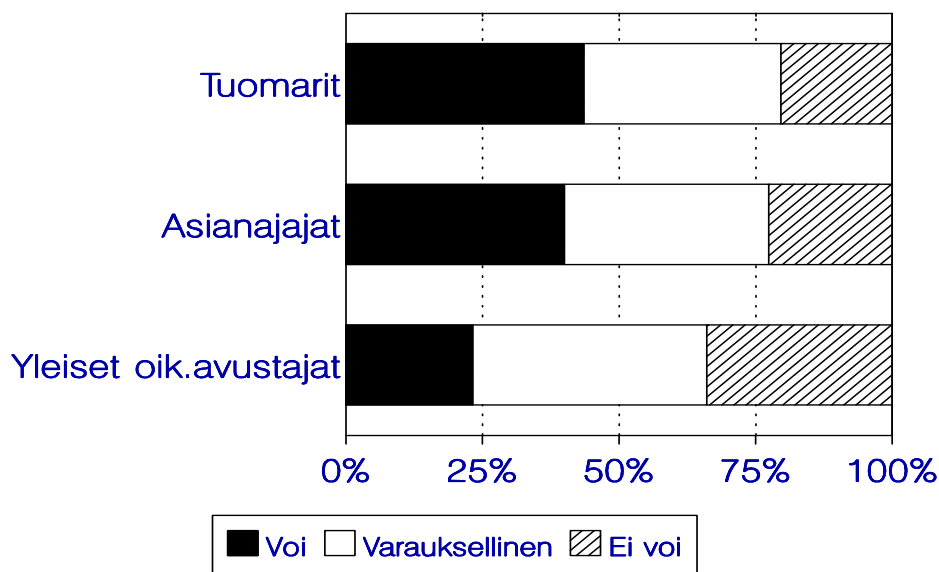
T52 - Mistä sovintoa pitäisi hieroa?

A22 - Tällaisessa tilanteessa sovinnosta hyötyisi ainoastaan vastaaja. Kantaja, jolla laillinen oikeus vaatimuksen tueksi, kärsisi sovintovaihtoehdossa oikeudenmenetyksen.

A90 - Sovinto ei saa olla itsetarkoitus. Asianajajan tehtävänä valvoa päämiehen etua, mikä tässä tapauksessa on jutun ajaminen, myös tuomarin pitäisi tämä mieltää. Vie turhaa aikaa.

A102 - Asia, joka tullut valmisteluun, on riittävä eikä selvä.

Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on käyty keskustelua siitä, *voiko tuomari käydä sovintoneuvotteluita toisen osapuolen olematta paikalla*. Prosessioikeuden tutkijat ovat lähteneet siitä, että oikeudenkäynti – siis myös valmisteluistunto – on aina julkinen tilaisuus, eivätkä yksityiset sovintoneuvottelut ole mahdollisia.⁸² Eri lakimiesryhmiltä kysyttiin, voiko tuomari heidän mielestään keskustella asianosaisen kanssa toisen osapuolen olematta paikalla. Tuomareista ja asianajajista yli puolet suhtautui vähintäänkin varauksellisesti tällaisiin neuvotteluihin ja yleisistä oikeusavustajista jopa kolme neljäsosaa.

Kuvio 6 Voiko tuomari keskustella asianosaisen kanssa sovinnosta toisen osapuolen olematta paikalla⁸³

Kun eri ryhmiltä kysyttiin, ovatko he itse käyneet sovintoneuvotteluita toisen osapuolen olematta paikalla, jakauma oli miltei identtinen yleisen näkemyksen kanssa asiasta (ks. liitetaulukko 55). Ne jotka katsoivat, että näin voi toimia, olivat myös niin menetelleet. Kielteisesti tai negatiivisesti suhtautuneet eivät yleensä olleet myöskään käyneet niitä. Negatiivisesti yksityisiin neuvotteluihin suhtautuvat kaikissa vastaajaryhmissä viittasivat yleisimmin siihen, että luottamus tuomarin puolueettomuuteen saattaa vaarantua tai siihen, että avoimuus lisää luottamusta tuomarin toimintaan. Tällaisia neuvotteluita kannattavista tuomareistakin huomattava osa korosti sitä, että asianosaisten on suostuttava tällaiseen menettelyyn tai että toista osapuolta on

⁸² Ks. Jokela 1996, 65, Lappalainen 1994, 85, Virolainen 1995a, 206. Käräjätuomari Jukka Peltonen puolestaan on korostanut, että keskustelu kummankin asianosaisen kanssa erikseen on mahdollista. Peltonen 1995, 423–424.

⁸³ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 54.

ainakin informoitava asiasta. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista. Monet korostivat myös sitä, että kyse on pitkälti myös tuomarin persoonallisuudesta, eikä tällainen menettely sovi kaikille.

T4 - Maallikon epäluulo toiminnasta selän takana (jos näin toimittaisiin, tulisi osapuolille mahdollisuus selkeästi sanoa, että tulen neuvottelemaan nyt sovinnosta erikseen kummankin osapuolen kanssa ja ilmoittaudun sen jälkeen esteelliseksi jutussa!).

T6 - Jotta asianosaiset saisivat samanlaisen käsityksen sanomastani, etten viesti erilailla osapuolille enkä "heikommilla" olevaa tiedostamattakaan painosta.

T27 - Asianosainen kertoo näkemyksensä vapautuneesti, kun vastapuoli ei paikalla. Ei saa olla sovinnon huutokauppamarkkinointia tai sukkulointia.

T51 - Asianosaiset voivat jutussa, jossa sovinto on sallittu, menetellä aivan kuten haluavat ja keskustella sovinnosta haluamallaan tavalla. Tässä tapauksessa he pyytävät tuomaria toimimaan välittäjänä. Kun menettelyn tarkoitus ja toteutustapa tehdään selväksi asianosaisille, ei menettelyyn ole olemassa mitään esteitä.

A22 - Asianosaisten luottamus tuomarin puolueettomuuteen kärsii.

- Keskustelujen tuomarin ja asianosaisten välillä tulee olla avoimia ja tapahtua siten, että molemmat asianosaiset ovat paikalla.

A80 - Jutuissa, joissa osapuolina on yksityishenkilöitä, voi jutun taustalla olla henkilökohtaisia kaunoja tms, eikä vastapuolen kuullen haluta kaikkea samaa sanoa kuin tuomarille yksin.

A103 - Tuomari voi asiakkaan silmissä helposti "jäävääntyä". Asiakkaat yleensä epäluuloisia, joten jos tuomari neuvottelee kahdestaan toisen osapuolen kanssa, asiakas luulee tuomarin juonivan vastapuolen kanssa.

A112 - Koska usein voi olla vaikeaa saada osapuolet samanaikaisesti paikalle, ja asian käsittely olisi näin nopeampi, mutta jos näin on tapahtunut pitäisi tuomarin viipymättä ilmoittaa toiselle osapuolelle keskustelun lopputuloksesta.

Eri toimijoilta kysyttiin myös sitä, onko *tuomarin puolueettomuus* heidän mielestään joskus vaarantunut sovintoneuvotteluiden aikana. Noin puolet asianajajista ja lähes kolmannes tuomareista ja yleisistä oikeusavustajista oli sitä mieltä, että tuomarin puolueettomuus oli ainakin joskus vaarantunut sovintoneuvottelujen aikana. Tällaista tapahtui kuitenkin vastaajien mielestä vain harvoin. Asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista noin puolet oli myös sitä mieltä, että tuomari oli joskus painostanut heitä tekemään sovinnon.

Taulukko 23 Onko tuomarin puolueettomuus vaarantunut joskus sovintoneuvotteluiden aikana ja onko tuomari painostanut asianosaisia tekemään sovinnon

	Tuomarin puolueettomuus vaarantunut			Tuomari painost. sovintoon	
	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl.oik.avust. %	Asianajajat %	Yl.oik.avust. %
Ei koskaan	70	50	68	43	57
Harvoin	21	25	28	30	30
Silloin tällöin	7	20	4	24	13
Usein	-	4	-	3	-
Aina/lähes aina	2	1	-	-	-
Yhteensä	100	100	100	100	100

Yksi tuomioistuimen toiminnan peruselementeistä on puolueettomuus. Vaikka kokemuksia puolueettomuuden vaarantumisesta ja painostuksesta ei ole kovin usein, on asiaan syytä suhtautua vakavasti. Kyse saattaa olla siirtymävaiheeseen liittyvästä ilmiöstä, jossa uusi toimintakulttuuri ja sen rajat eivät ole ehtineet vielä kunnolla hahmottua. Tulos vahvistaa joka tapauksessa aiemmin syntynyttä kuvaa siitä, että käsitykset sovinnosta, sovintomenettelystä sekä tuomarin roolista ja sen rajoista vaihtelevat niin asiamiesten kuin tuomarienkin keskuudessa.

6.4 Johtopäätöksiä

Sovintomenettelyä koskeva uudistus on lisännyt sovintojen määrää käräjäoikeuksissa. Toisaalta eri yhteyksissä on tuotu esille, että sovintojen määrä vaihtelee eri käräjäoikeuksissa ja samankin käräjäoikeuden sisällä, eikä käytäntö ole kaikilta osin yhtenäinen.⁸⁴ Eri lakimiesryhmille tehdyt kyselyt näyttävät vahvistavan jo aiemmin saatua kuvaa. Näyttää siltä, että niin tuomareilla kuin asiamiehilläkin on toisaalta erilaisia käsityksiä siitä, millä tavoin, millaisissa tapauksissa ja kuinka laajasti sovintoihin pitäisi pyrkiä. Eri lakimiesryhmiltä saatujen vastausten perusteella voidaan kirjata tiivistetysti seuraavia nykyisen sovintomenettelyn etuja ja haittoja:

⁸⁴ Ks. Ervasti 1997a, 87–88.

1) *Etuja*

- * Lopputulokseen päästään nopeammin kuin täysimittaisessa prosessissa.
- * Säästää prosessista asianosaisille aiheutuvia kuluja.
- * Säästää tuomioistuinten työtä ja resursseja.
- * Sovinto on lopullinen ratkaisu.
- * Asianosaisten välit säilyvät parempina.
- * Epäselvissä tapauksissa voidaan löytää kaikille osapuolille siedettävä ratkaisu.
- * Sopimuksen tai velvoitteen noudattaminen tehostuu.

2) *Haittoja tai ongelmia*

- * Tuomarit saattavat pyrkiä sovintoon väkisin.
- * Tuomarin rooli saattaa hämärtyä ja luottamus tuomarin puolueettomuuteen vaarantua.
- * Sovinto ei ole materiaalisesti "oikea" ratkaisu.
- * Etenkin heikompi osapuoli saattaa tehdä itselleen epäedullisen sovinnon tai luopua oikeuksistaan.
- * Kuluriski voi pakottaa heikomman osapuolen sovintoon.
- * Vakuutusyhtiöt eivät välttämättä suostu sovintoon oikeusturvavakuustapauksissa.
- * Kuinka ratkaistaan kulukysymys kun pääasia sovitaan.

Kustannusten ja ajan säästö lienevät keskeisimpiä selittäviä tekijöitä sovintojen suosiolle. Usein juuri näitä tekijöitä on pidetty hyvin keskeisinä prosessikynnystä koskevassa keskustelussa. Toisaalta eri lakimiesryhmien muuttuneella toimintakulttuurilla uusien säädösten myötä on myös olennainen merkitys sovintojen lisääntymisessä.

Kokonaisuudessaan voi todeta, että sovintoja koskevat säännökset ja niille esitetyt tavoitteet ovat jokseenkin niukat ja eri lakimiesryhmien arviot siitä, millaiseen sovintoon oikeudenkäynnissä tulisi pyrkiä ja millä tavoin, vaihtelevat monilta osin. Tietoa sovintojen syntymiseen vaikuttavista tekijöistä sekä sovintomenettelyn toimintamekanismeista ja lopputuloksista toisaalta tarvitaan lisää. Jatkossa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa onkin tarkoituksena tutkia tarkemmin sitä, mikä on sovintomenettelyn suhde perinteiseen riidanratkaisuun.

7 ERÄITÄ ERILLISKYSYMYKSIÄ

7.1 Prekluusio

Yksi paljon keskustelua herättänyt kysymys alioikeusuudistuksen yhteydessä on ollut prekluusio. Prosessioikeudellisella preklusiolla tarkoitetaan uuden

oikeudenkäyntiaineiston esittämiskieltoa.⁸⁵ Alioikeusuudistuksessa hyväksyttiin *dispositiivisia riita-asioita* koskevia preklusiosäännöksiä, joiden tarkoituksena on ollut varmistaa, että asianosaiset valmistelussa tuovat esiin kaikki heidän kannaltaan merkitykselliset seikat. Tällä tavoin on pyritty turvaamaan se, että pääkäsittely voidaan toimittaa keskitetysti.⁸⁶

Preklusiota koskevat säännökset

Dispositiivisen riita-asian valmistelussa tuomioistuin voi kehottaa asianosaista määrääjässä esittämään vaatimuksensa ja niiden perusteet sekä ilmoittamaan todisteet ja sen, mitä hän aikoo kullakin todisteella esittää. Tuomioistuimen asettaman määrääjän jälkeen asianosainen ei voi vedota uuteen vaatimukseen tai seikkaan tai ilmoittaa uusia todisteita, jollei hän saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä (OK 5:22). Tämä lainkohta koskee *preklusiota valmistelussa*. *Preklusiosta pääkäsittelyssä* on säädetty OK 6:9:ssä:

"Asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan tai todisteeseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa, ellei asianosainen saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä."

Oikeudenkäymiskaassa on myös erilliset preklusiosäännökset hovioikeuksia (OK 25:14,2) ja korkeinta oikeutta varten (OK 30:7), jotka koskevat myös indispositiivisia riita-asioita.⁸⁷ Tässä yhteydessä keskitytään kuitenkin alioikeusprosessiin ja preklusion merkitykseen sen kannalta sekä erityisesti OK 6:9 mukaiseen preklusioon pääkäsittelyssä.

Hallituksen esityksen mukaan mahdollisuutta vedota uuteen seikkaan tai todisteeseen pääkäsittelyssä ei voida kokonaan kieltää, vaikka asianosaisten tuleekin valmistelussa lähtökohtaisesti esittää seikat ja todisteet, joihin haluavat vedota. Ehdoton kieltäminen saattaisi johtaa siihen, että asianosaiset esittäisivät valmistelussa kaiken ajateltavissa olevan oikeudenkäyntiaineiston vain säilyttääkseen oikeuden vedota siihen myöhemmin pääkäsittelyssä. Hallituksen esityksessä on esitetty kaksi esimerkkiä tilanteissa, jolloin OK 6:9 mukainen preklusio olisi mahdollinen.

⁸⁵ ⁸⁵ Ks. Virolainen 1995a, 251, Jokela 1996, 119, Lappalainen 1994, 111–112. Ks. preklusiosta Leppänen 1998, 300–379.

⁸⁶ HE 15/1990 vp, 34.

⁸⁷ Ks. Liljenfeldt 1994, 165.

- 1) Jos asianosainen sen jälkeen, kun tuomioistuin on jo tehnyt yhteenvedon (ks. OK 5:24) vetoaa seikkaan tai todisteeseen, joka on ollut hänen tiedossaan jo hänen lausueessaan yhteenvedosta, mutta jonka merkityksen hän on laiminlyönyt selvittää.
- 2) Jos asianosaisen menettely on johtunut tarkoituksesta pitkittää oikeudenkäyntiä tai muusta sopimattomasta tarkoituksesta tai törkeästä huolimattomuudesta.⁸⁸

Hallituksen esityksessä on kuitenkin korostettu sitä, että epätietoisissa tapauksissa tuomioistuimen tulisi päätyä asianosaiselle myönteiseen ratkaisuun. Erityisesti silloin, kun seikka tai todiste on asian ratkaisemisen kannalta merkittävä, aineelliseen totuuteen pyrkiminen edellyttää, että niitä jätetään huomioimatta vain painavin perustein. Pätevinä syinä vedota uuteen seikkaan tai todisteeseen on pidetty muun muassa seuraavia tilanteita:

- 1) Asianosainen ei ole aikaisemmin tiennyt seikasta tai todisteesta.
- 2) Seikan esittäminen on voinut tulla tarpeelliseksi vastapuolen esityksen johdosta.
- 3) Asianosainen ei ole käsittänyt seikan tai selvityksen merkitystä.
- 4) Asianosainen on luullut jo esittämiensä seikkojen ja selvityksen riittävän ja jättänyt johonkin seikkaan vetoamatta tai selvityksen esittä-mättä huomattavien kustannusten vuoksi.⁸⁹

Preklusio kyselyiden valossa

Eri lakimiesryhmille suunnatussa kyselyssä oli useita kysymyksiä preklusiosta. Aluksi vastaajia pyydettiin avovastauksissa mainitsemaan, mitä keskeisiä etuja OK 6:9 preklusiosäännöksellä on ollut verrattuna aikaisempaan järjestelmään. Noin puolet kaikista tuomareista mainitsi etuna, ettei pääkäsittelyssä tule yllätyksiä. Noin puolet heistä toi etuna esiin myös sen, että säännös mahdollistaa keskitetyn pääkäsittelyn ja noin kolmannes painotti sitä, että säännös pakottaa asianosaiset perehtymään aikaisempaa paremmin asiaan. Asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista kaksi kolmasosaa mainitsi preklusiosäännöksen etuna, ettei tule yllätyksiä pääkäsittelyssä tai viittasi siihen, etteivät asianosaiset voi pitää "korttejaan salassa". Seuraavassa esimerkkejä vastauksista:

T7 - Ei yllätyksiä pääkäsittelyssä.

⁸⁸ HE 15/1990 vp, 82–83.

⁸⁹ HE 15/1990 vp, 68, Liljenfeldt 1994, 172–174, Hirvonen 1995, 432, Virolainen 1994, 238.

- Mahdollistaa keskitetyn pääkäsittelyn.
- Pakottaa asianosaiset perehtymään asiaan ennen suullista valmistelua.

T10 - Parempi valmentautuminen asiaan.

- Avoimempi oikeudenkäynti.
- Selvät pelisäännöt.

T57 - Alioikeusmenettelyssä ei juurikaan merkitystä; vain yhden kerran olen evännyt todisteen, jota ei ollut ilmoitettu valmistelussa. Asianosaiset ovat omaksuneet säännöksen ja vetoavat jo valmistelussa aikomiinsa seikkoihin.

A112 - Katson että sääntö on hyvä, aikaisemman systeemin mukaan katsottiin että taktisista syistä tuodaan esiin jotain myöhemmässä vaiheessa.

- Oikeudenkäynti keskittyy, koska käsittely koskee ainoastaan sitä asiaa mitä haasteessa on mainittu.

A130 - Yllätyksiä ei tule.

- Juttu pysyy aisoissa.
- Lykkäysten tarve ei tule esille.
- Todistusteemakeskeisyys ja po. asia nivoutuvat hallittavaksi kokonaisuudeksi.

Preklusion haittoina toivat kaikki ryhmät esiin mahdollisen oikeuksien menettämisen tai sen, ettei päästä aineellisesti oikeaan lopputulokseen. Näitä seikkoja mainitsi noin puolet tuomareista ja asianajajista sekä noin kolmannes yleisistä oikeusavustajista. Monet toivat esiin myös sen, että säännös estää maallikoita prosessaamasta ilman avustajaa. Etenkin useat asianajajat korostivat sitä, että säännöksestä aiheutuu haittoja silloin, kun heidän päämiehensä ei ole ymmärtänyt kertoa heille ajoissa kaikkia asiaan vaikuttavia seikkoja. Jotkut toivat esiin myös sen, että säännös pakottaa liialliseen varustautumiseen, mikä lisää kuluja. Seuraavassa esimerkkejä vastaajien esiin tuomista haitoista.

T3 - Osapuolet vetoavat "varmuuden vuoksi" seikkoihin, joilla ei ole asiassa ratkaisevaa merkitystä.

- Todistelua tarjotaan turhista seikoista.

T11 - Huonoa asianajoa ei voi paikata myöhemmin.

- Perusteiden ja todisteiden osalta "asia valettu tiukasti betoniin". Joustamattomuus myöhemmin ilmenevien käänteiden osalta.
- Esitetään tarpeettoman paljon perusteita ja todisteita preklusion pelossa.
- Saattaa johtaa aineellisesti väärään lopputulokseen.

T14 - Kaavamaisesti sovellettuna voi vaikeuttaa pääsyä aineellisesti oikeaan lopputulokseen.

- HO voi arvioida asian toisin, jolloin asia palautetaan.
- Asia selviää lopullisesti vasta pääkäsittelyssä usein henkilötodistelun avulla. Todistusteemoista huolimatta todistelu voi tuoda esiin aivan uusia seikkoja, joihin asianosaisen on pakko etunsa vuoksi vedota. Asiamiehet eivät voi tarkalleen tietää edeltäkäsintä, mitä todistaja valan nojalla kertoo.

A1 - Kun tuomioistuimen pöytäkirjamerkinnot ovat puutteelliset tai virheelliset, preklusioväitteen esittämisestä muodostuu vastapuolelle ylimääräinen, lakiinperustumaton muutoksenhakukeino.

A123 - Muotoseikalla liikaa itseisarvoa. Oikeusturva vaarantuu jos preklusioon suhtaudutaan liian tiukasti.

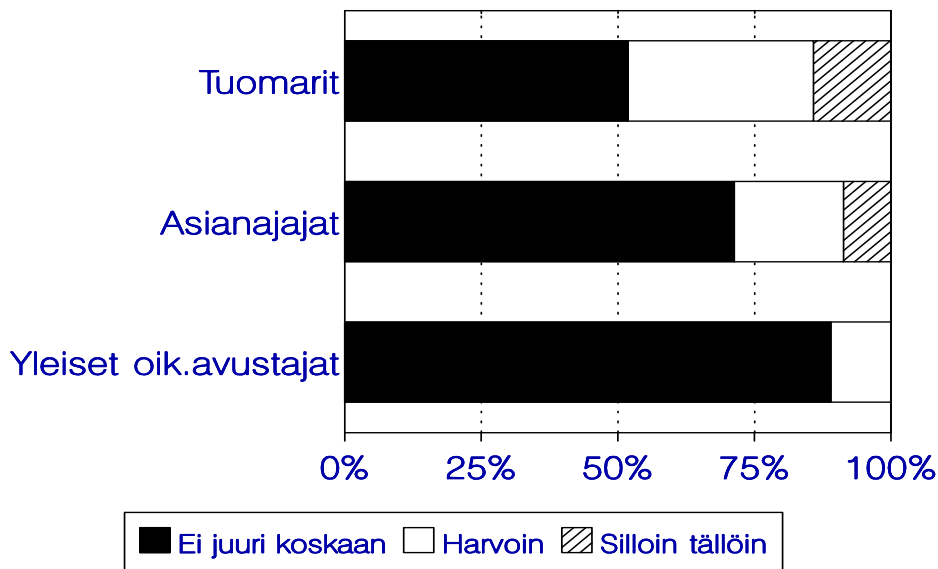
- Todisteita tulisi voida esittää, ellei niitä ole jätetty esittämättä spekulatiosyistä ja jos niillä erityinen merkitys asiassa. Oikea lopputulos, oikeudenmukaisuus, on kuitenkin tärkeämpää kuin juridinen muodollisuus.
- Asianomainen ei aina ymmärrä asiaan vaikuttavista seikoista eikä tule niitä asiamiehelle kertoneeksi jutun alkuvaiheessa ennen pääkäsittelyä, mutta sitten yhtäkkiä muistuu mieleen.

A75 - Säännösten tulkinnanvaraisuus; eri tuomareilla eri käsitys.

- Johtaa kohtuuttomuuksiin.
- Maallikoiden mahdotonta osata enää ajaa asiaansa.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, kuinka usein heidän käsittelemissään tapauksissa oli kielletty vetoamasta OK 6:9 mukaisesti johonkin seikkaan tai todisteeseen. Kuten kuviosta 7 näkyy, käytännössä preklusiota on sovellettu vain harvoin alioikeuskäytännössä. Sekä tuomareista että asianajajista neljä viidesosaa ja yleisistä oikeusavustajista kaikki katsoivat, että preklusiosäännöstä ei ollut sovellettu koskaan tai vain harvoin.⁹⁰

⁹⁰ Ala-Uotila on korostanut preklusion merkitystä hovioikeusprosessissa. Hänen laskelmansa mukaan touko-kesäkuussa 1996 annetuista hovioikeuspäätöksistä lähes 13 prosentissa tehtiin preklusiopäätös. Ala-Uotila 1997, 298.

Kuvio 7 Kuinka usein tuomari on kieltänyt asianosaisia vetoamaan OK 6:9 mukaisesti johonkin seikkaan tai todisteeseen⁹¹

Asiamiehiä pyydettiin myös kertomaan millaisissa tapauksissa preklusiota oli käytetty ja selostamaan esimerkiksi viimeisen tapauksen. Vastauksissa esitettiin lukuisia esimerkkejä paitsi alioikeudessa tapahtuneista myös hovioikeuksissa tapahtuneista preklusioista. Useat asiamiehet kertoivat, että pääkäsittelyssä oli esitetty kirjallinen todiste, johon ei ollut aikaisemmin vedottu ja tämä johti preklusioon. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

A40 - Molemmat asianosaisista nimettiin kuultavaksi todistelutarkoituksessa. Puheenjohtaja kieltäytyi tästä vedoten siihen, että valmistelussa ei olisi heitä nimetty. Pj:n ratkaisu ei kai ollut ainakaan lain hengen mukainen.

A48 - Hovioikeuden tuomiossa on todettu, että valituksessa on vedottu uuteen seikkaan ja todisteeseen; viimeksi vastapuoli oli esittänyt kuitenkin (vasta valituksessa) siitä, että vaadittu ja KO:n tuomitsema lomaraha oli maksettu jo ennen oikeudenkäyntiä.

A58 - Rakennustyömaan vastaava mestari laskutti käynneistä työmaalla. Valmistelussa hyväksyttiin laskutusperustelu ja käyntien määrä. Pääkäsittelyssä todistaja kertoi, että käynnejä oli vähemmän kuin oli laskutettu. Puheenjohtaja katsoi preklusion tapahtuneen.

A83 - Tyypillinen tilanne on uusien kannevaatimusten esittäminen. Esim. kantaja vaati perusteettoman edun palauttamista; pääkäsittelyssä hän esitti toissijaisen vahingonkorvausvaatimuksen; väitin tä-

⁹¹ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 62.

män olevan preklusiokiellon vastaista ja kantaja luopui vaatimuksesta; tuomioistuin ei selvästi ottanut kantaa mutta indikoi, että vaatimus oli preklusion perusteella liian myöhään esitetty.

A98 - Tosiseikkoja osoittavaa asiakirjaa ei voitu esittää, kun asiakirjan olemassaoloa ei päämies ymmärtänyt kertoa ennen kuin vasta pääkäsittelyssä.

A101 - Todistajaa ei saanut kuulla, kun kuuleminen olisi ollut pääkäsittelyssä vastapuolen esittämän valossa tarpeen, eikä todistajaa oltu etukäteen nimetty.

A150 - Kyse oli oikeustoimilain 3 luvun pykälän soveltamisesta. Pääkäsittelyssä vetosin myös saman luvun muuhun pykälään ja sain huomautuksen etten ollut vedonnut siihen valmistelussa.

A164 - Alioikeudessa ei oltu kuultu/nimetty avaintodistajaa. Jutussa vaihtui asiamies ja aikaisemman asiamiehen virhettä ei voinut enää korjata hovioikeuden suullisessa käsittelyssä.

A172 - Pääkäsittelyssä/huoneenvuokra-asia vetosin erääseen oikeustieteelliseen kirjoitukseen ja siitä ilmenevään tulkintaohjeeseen. Jätettiin huomiotta!

A196 - Nimierehdyksen vuoksi jäi todistaja mainitsematta.

A210 - En saanut kuulla todistajaa, josta olin saanut tietää valmistelun ja pääkäsittelyn välissä.

Kokonaisuudessaan voi todeta, että *preklusiota on sovellettu alioikeusprosessissa melko harvoin*. Näyttäisikin siltä, että preklusio hovioikeudessa näyttäisi olevan yleisempää kuin alioikeuksissa ja tuottavan myös enemmän ongelmallisia tilanteita. Kuitenkin näyttäisi siltä, että kaikilta osin preklusiosäännöksiä ei sovelleta alioikeuksissa yhdenmukaisella tavalla. Toisaalta näyttäisi siltä, että *yksittäistapauksissa preklusio johtaa oikeuden menetyksiin* eli aineellinen oikeus väistyy muodollisen oikeuden tieltä. Yksittäisissä tapauksissa OK 6:9 preklusiosäännöstä on myös sovellettu hyvin ankarasti. Joissain tapauksissa soveltaminen lienee ollut jopa virheellistä, sillä kahdessa edellä mainituista esimerkeistä tuomioistuin oli kieltänyt vetoamasta oikeusohjeeseen. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, etteivät oikeusohjeet voi prekludoitua.

Usein preklusiota koskevassa keskustelussa on korostettu tuomarin roolia ja hänen aktiivista prosessinjohtoaan, jotta asianosaiset eivät kärsisi preklusion vuoksi turhia oikeudenmenetyksiä. Onkin ilmeistä, että tuomarin toiminnalla on huomattava merkitys tältä kannalta. Toisaalta preklusio

konkretisoituu joissain tapauksissa asiamiesten huolimattomuuden tai taitamattomuuden vuoksi. Tällaisissa tapauksissa asianosaisen asema on hyvin ongelmallinen. Näyttäisi siltä, että valtaosa OK 6:9 mukaiseen preklusioon liittyvistä ongelmista olisi vältettävissä eri lakimiesryhmien koulutuksella ja tuomioistuinten käytäntöjen yhdenmukaistamisella.

Ongelmat eivät näyttäisi johtuvan ainoastaan lainsäädännöstä, vaan ennen kaikkea niihin liittyvistä tulkinnoista ja käytännöistä. Toisaalta olisi selkeämpi, jos keskeiset periaatteet siitä, millaisissa tapauksissa preklusiota pitäisi soveltaa, olisi ilmaistu laissa. Tällä hetkellä OK 6:9 säännös antaa melko paljon liikkumavaraa ja hallituksen esityksen perusteluilla on hyvin korostunut merkitys. On myös huomattava, että keskeiset periaatteet siitä, milloin on päteviä syitä vedota uuteen todisteeseen tai seikkaan on ilmaistu oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 22 §:n perusteluissa⁹², eikä 6 luvun 9 §:n perusteluissa, mikä on omiaan aiheuttamaan sekaannusta.

Vaikka preklusio sinänsä on harvinainen alioikeusprosessissa, etenkin asianajajat usein korostavat, että preklusiouhka on todellinen, vaikka se harvoin konkretisoituu. Heidän mukaansa preklusiouhka on osasyynä alioikeusprosessin keskeisiksi ongelmiksi nähtyihin "ylivarustautumiseen" ja sen myötä kohonneisiin oikeudenkäyntikuluihin. Preklusiouhkaan vaikuttavat tekijät ovat monilta osin samoja kuin itse preklusioonkin. Jotta kovin laajasta ylivarustautumisesta ja sen mukanaan tuomista lisäkuluista asianosaisille päästäisiin, olisi asiamiesten ja tuomareiden käytäntöjä muutettava joko koulutuksella tai tarpeen vaatiessa muuttamalla lainsäädäntöä.

7.2 Pöytäkirja ja tuomio

Yleiskuva pöytäkirjaa ja tuomiota koskevasta uudistuksesta

Alioikeusuudistuksessa pöytäkirja ja tuomio erotettiin erillisiksi asiakirjoiksi, kun tuomio aikaisemmin sisältyi pöytäkirjaan. Niin valmisteluistunnoista kuin pääkäsittelystäkin laaditaan erilliset pöytäkirjat. Aikaisemmin riita-asiaimenettely oli suullis-pöytäkirjallista. Koska uusi riita-asiaimenettely on suullinen, hallituksen esityksen mukaan pöytäkirjalla ei uudessa järjestelmässä ole yleensä merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Toisaalta on korostettu sitä, että tuomarin tulee voida keskittyä itse jutun ratkaisemiseen sen kirjaamisen sijasta. Tuomion osalta uudistuksessa on taas korostettu

⁹² Hallituksen esityksessä perustelut on ilmaistu 23 §:n kohdalla, sillä pykälänumerot ovat siirtyneet.

erityisesti sitä, että ratkaisun perustelevinen on tärkeää asianosaisten oikeusturvan kannalta.⁹³

Käytännössä pöytäkirjat ovat nykyisin suhteellisen lyhyitä ja niihin on kirjattu asianosaisten vaatimukset ja lausumat niukasti. Tuomiot ovat sen sijaan perusteellisemmin laadittuja ja tuomioistuimet näyttävät perustelevan ratkaisujaan melko seikkaperäisesti. Pöytäkirjaamista koskeva uudistus näyttäisikin monilta osin toteutuneen odotusten mukaisesti. Aikaisemmissa tutkimuksissa on toisaalta käynyt ilmi, että noin kolmanneksessa tuomioista ei ole viitattu pääasian osalta mihinkään lakiin. Myös tuomion rakenne ja tuomion eri osien otsikointi vaihtelee eri tuomioistuimissa.⁹⁴

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin avokysymyksellä, mitä etuja ja haittoja heidän mielestään sisältyy pöytäkirjaa ja tuomiota koskevaan uudistukseen. Kaikissa vastaajaryhmissä uudistuksen etuna pidettiin yleisimmin – noin kaksi kolmannesta vastaajista – sitä, että tuomiot ovat selkeämpiä tai perustelut parempia. Lähes puolet tuomareista korosti toisaalta sitä, että paljon turhaa työtä on jäänyt pois, kun pöytäkirjat ovat lyhyempiä. Monet tuomarit korostivat myös sitä, että nykyisin tuomari voi keskittyä itse asian ratkaisemiseen. Ylipäänsä vastaajat pitivät hyvänä sitä, että tuomio ja pöytäkirja on erotettu toisistaan, koska tällä tavoin asiakirjoista tulee selkeämpiä.

Seuraavassa esimerkkejä uudistuksen etuja koskevista vastauksista:

- T7 - Tuomari voi keskittyä käsittelyn johtamiseen ja tuomioon.
- Erillinen tuomio mahdollistaa lukijalle saada selvä tapauksesta kokonaisuudessaan yhdestä paperista.
 - Tuomiot tulleet selkeämmiksi ja paremmin perustelluiksi.
 - Päätös täydellisempi.
 - Päätös paremmin perusteltu.
 - Päätös osittain syntyy asian edetessä.
- T11 - Selkeys: vaatimukset, perusteet, riitakysymykset, riidattomat seikat, todisteet ja todistusteemat.
- Tuomiot varsinkin näytön osalta perustellumpia.
 - Päästy tarpeettomista ja pitkistä pöytäkirjoista, joista vaikea löytää ja päätellä perusteita, joihin todella vedotaan.
 - Aikaisemmin pöytäkirjan liitteinä läjä asiakirjoja. Ollut epäselvää, missä tarkoituksessa asiakirjat esitetty.
- T21 - Pöytäkirjan tuottamiseen tarvittava tuomarin työpanos on painotettu ja rytmitetty etupainotteiseksi, ensin tuotetaan tuomion resiitti.

⁹³ HE 154/1990 vp, 4–5, 19.

⁹⁴ Ks. Ervasti 1997a, 122–132. Vrt. Liljenfeldt 1995, 473.

- Riitakysymysten selvittäminen edistää aineellisen oikeuden toteutumista. Pääkäsittelyssä voidaan keskittyä asian ratkaisemiseen.
- Tuomion laatiminen erilliseksi asiakirjaksi pakottaa ottamaan kantaa entistä yksityiskohtaisemmin ja avaa perusteluja entistä ymmärrettävimmiksi.

A64 - Tuomion erillisuus on tietysti selvempää.

A112 - Tuomion perustelut nykyään paremmat.

- Osapuolille on tärkeää että saa hyvin perustellun tuomion, koska varsinkin jos hän häviää jutun, niin hänelle on tärkeää saada tietää miksi tuomio oli se mikä oli. Perustelut "on tullut näytetyiksi" "ei ole tullut näytetyiksi" melkein kokonaan hävinneet.

A118 - Tuomio on perusteellisempi ja perustellumpi.

- Eri todisteiden merkitys ratkaisulle tulee paremmin kerrottua.

Tuomarit ja asiamiehet kirjasivat myös lukuisia haittoja, joita pöytäkirjaa ja tuomiota koskevaan uudistukseen sisältyy. Osa tuomareista oli sitä mieltä, että on epäselvää, kuinka laajasti todistajien kertomuksia pitäisi referoida tuomiossa tai mitä asioita pöytäkirjassa pitäisi selostaa. Asiamiehet taas kritisoivat voimakkaasti sitä, ettei todistajien kertomuksia pureta ääninauhoilta. Heidän mukaansa tuomarit myös joissain tapauksissa selostavat sellaisia todistajien kertomuksia perusteellisemmin, jotka tukevat tuomiota kuin valittua lopputulosta vastaan puhuvia todistajien lausumia. Monet asiamiehet pitivät myös pöytäkirjoja liian puutteellisina tai niukkoina. Toisaalta jotkut toivat esille, että tuomiot ovat toisinaan liian pitkiä, kun niissä toistetaan haastehakemuksessa esitetyt vaatimukset sekä vastapuolen vastineet. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T21 - Nyt pääkäsittelyssä kaikki tuomarit ja järjestelmästä perillä olevat asiamiehet/avustajat kirjoittavat pää märkänä ja kynä sauhuten muistiinpanoja, kun tuomari ennen huolehti pöytäkirjasta.

- On epäselvää, millainen tuomion pitäisi olla perusteluiltaan. Kuinka laajasti selostetaan todistajien kertomuksia.

T30 - Vaara, että erityisesti suullisen valmistelun pöytäkirjasta tehdään liian pelkistetty, vaikka se kuitenkin on jutun ratkaisun kannalta hyvin ratkaiseva asiakirja.

- Vaara, että pöytäkirja osittain siirtyy tuomioon ja että tuomioista tulee pöytäkirjanomainen vastoin sen tarkoitusta.

T74 - Epäselvyys pöytäkirjaan otettavista asioista.

- Käräjäsihteeri pöytäkirjaajana on utopia, joka ei toteudu ainakaan huomattavassa osassa ... KO:lta.

- Todistajien kertomusten referointi ongelma; mitä otetaan, tuomion paisuminen.

A22 - Todistajankertomuksia ei kirjata.

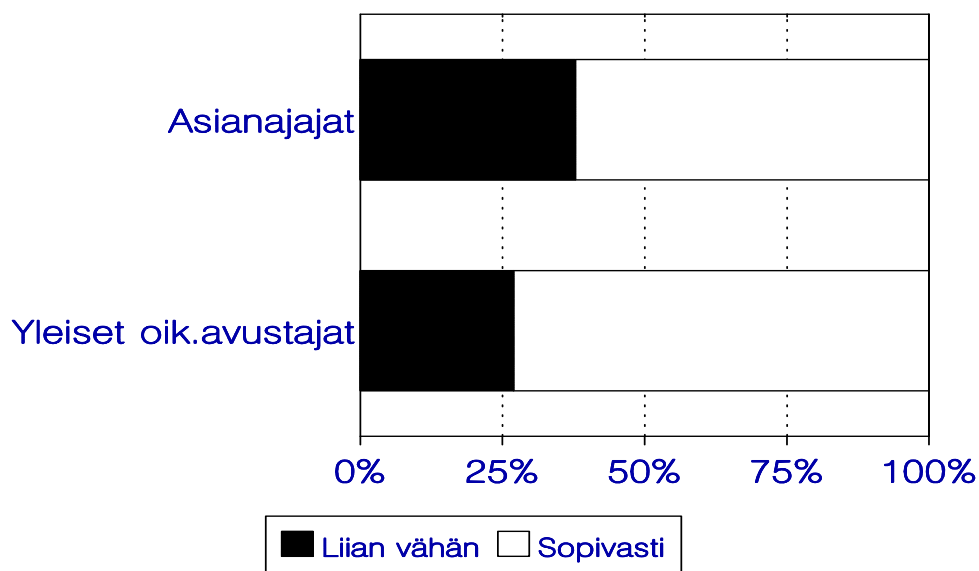
- Tuomioissa viitataan todistajien kertomuksiin ainoastaan siltä osin, kun kertomukset tukevat tuomiota.

A50 - Pitkät perustelut joskus tähtäävät tarkoituksenmukaisen tuntuiseksi ennalta päätettyyn lopputulokseen eli tosiasiallisesti aina ei analyysi ole lisääntynyt.

- Ratkaisua vastaan puhuvat seikat sysätään edelleenkin helposti syrjään ja tämä peittyi pitkien "myönteisten" perustelujen alle.

A72 - Systeemi haavoittuvainen, kun suuri osa tuomareista tekee kelvottoman perustelemattomia tuomioita. Tuomioissa ei edes merkintöjä tehdyistä väitteistä kuten laki edellyttää.

Asianajajat ovat joissain kannanotoissaan katsoneet, että heidän esiintuomiaan asioita tai lausumia kirjataan liian vähän pöytäkirjoihin. Asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta tiedusteltiin kyselyssä myös tätä asiaa. Suurin osa molempien ryhmien edustajista oli sitä mieltä, että asioita kirjataan sopivasti pöytäkirjoihin. Kuitenkin noin kolmannes asianajajista ja neljännes yleisistä oikeusavustajista oli sitä mieltä, että niitä kirjataan liian vähän. Kukaan ei ollut sitä mieltä, että nykyisin pöytäkirjaan kirjattaisiin liikaa asioita.

Kuvio 8 Asioiden ja lausumien kirjaaminen pöytäkirjoihin⁹⁵

⁹⁵ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 63.

Tuomion antaminen

Oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 4a §:n mukaan tuomio julistetaan käräjäoikeudessa heti käsittelyn päätyttyä. Kuitenkin saman luvun 19 §:n 2 momentin mukaan tuomio voidaan antaa 14 päivän kuluessa tuomioistuimen kansliassa, jos laajassa ja vaikeassa asiassa tuomioistuinten jäsenten neuvottelu tai tuomion laatiminen sitä vaatii. Poikkeuksellisesti tuomio voidaan antaa tätäkin myöhemmin. Hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäynnin välittömyyden ja suullisuuden kannalta on välttämätöntä, että tuomio julistetaan *pääsääntöisesti* heti käsittelyn päätyttyä.⁹⁶

Tuomareilta kysyttiin julistavatko he tuomion yleensä istunnossa vai antavatko he kansliatuomion jälkikäteen. Tuomareista neljä viidesosaa vastasi antavansa yleensä tai lähes aina kansliatuomion. Vain kuusi prosenttia tuomareista vastasi julistavansa tuomion yleensä tai lähes aina istuntokäsittelyssä.

Taulukko 24 Tuomion julistaminen tuomarien mukaan

	N	%
Lähes aina käsittelyssä	1	1
Yleensä käsittelyssä	5	5
Yhtä usein käsittelyssä ja kansliassa	17	16
Yleensä kansliassa	28	26
Lähes aina kansliassa	56	52
Yhteensä	107	100

Tuomareilta kysyttiin myös avokysymyksellä, miksi he antavat tuomion yleensä istunnossa tai kansliassa. Monet tuomarit viittasivat vastauksessaan siihen, että tuomion antaminen myöhemmin mahdollistaa paremman harkinnan sekä myös paremman tuomion ja perustelut. Joissain vastauksissa viitattiin myös siihen, ettei asianosaisten tarvitse odotella tai siihen, että toisinaan on tarvetta kuunnella vielä todistajien kertomuksia ääninauhoilta. Joidenkin mukaan asianosaiset saattavat ajatella, että juttu on ratkaistu jo etukäteen tai että tuomiota ei ole harkittu riittävästi, jos tuomio julistetaan heti loppulausuntojen päätteeksi. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T4 - Nykytuomiot vaativat perusteluineen niin paljon laatimisaikaa, että ei ole mieltä odotuttaa ihmisiä oikeudessa tuomion laatimisen vaatimaa aikaa. Yleensä myös todistajien nauhat joutuu kuuntelemaan vielä uudestaan tuomiota tehtäessä.

⁹⁶ HE 154/1990 vp, 25.

T14 - Laatu paranee. Erityisesti henkilötodistelua ristiriitaisen näytön tilanteessa on syytä punnita tarkkaan. Sama koskee näyttöperustelujen kirjoittamista. Tuomio on koko prosessin tärkein elementti, johon kannattaa keskittyä. Tämä auttaa myös HO:n työtä ja vähentää muutoksenhakuja ja suullisten käsittelyjen tarvetta HO:ssa.

T21 - On tarpeen tutkia ja pohtia kysymykset huolellisesti. Tieteellisenkin tarkastelun kohteeksi joutuvan perusteluosan kirjoittaminen ei ole niin helppoa kuin äkkinäinen luulisi. Huolellisesti tehdyssä tuomiossa on kaikki yksityiskohdatkin oltava oikein. Tuomion kirjoittaminen vie paljon enemmän aikaa kuin kokeilematta uskoisi. Julistetun tuomion perustelujen muuttumattomuuden / kehittymättömyyden perinne on vahva.

T29 - Istunnon jälkeen hahmottuu toki lopputulos, mutta perusteluiden huolellinen kirjoittaminen toimii kontrollina lopputuloksen oikeellisuudesta.

- Kansliassa on mahdollisuus vielä tarkistaa oikeuskysymyksiä kirjallisuudesta ja oikeuskäytännöstä.
- "Yön yli nukkuminen" voi tuoda mieleen uusia merkityksellisiä havaintoja. Vähentää vaaraa, että jostakin asiasta jää lausumatta.

T76 - Tulee rauhassa vielä kerran harkittua asia.

- Saattaa olla hävinneelle ei-uskottavaa tai jopa loukkaavaa, jos asia onkin "noin vain" ratkaistu.

T108 - Pääkäsittely päättyy usein iltapäivällä. Eivät asianosaisetkaan halua jäädä odottelemaan tämän jälkeen tuntikausiksi. Telefax oivallinen tapa lähettää kansliatuomio. Istuntopäivien raskaus ja siten halu jakaa kuormitusta useammalle päivälle.

Näin ollen käräjäoikeuksien käytäntö tuomion antamisessa näyttäisi poikkeavan siitä, mistä lainvalmistelussa on lähdetty. *Tuomion antaminen kansliassa näyttäisi olevan tuomion antamisen pääsääntö*, eikä sen julistaminen istunnossa, kuten lainvalmistelussa on ajateltu. Tällöin ratkaisu ei välttämättä perustu suoraan suulliseen ja välittömään oikeudenkäyntiin, vaan apuna joudutaan käyttämään muistiinpanoja, jotka ovat epätarkempia kuin aikaisemmin käytetyt tarkat todistajien lausumat. Toisaalta asian ratkaisemista istunnossa ei voitane pitää itsetarkoituksena. Etenkin laajoissa riita-asioissa lienee eduksi, jos tuomari voi rauhassa punnita päätöstään ja kirjoittaa tuomiota istunnon päätyttyä.

Vaikuttaakin siltä, että tuomarien käsitys tuomion antojankohdan ja prosessin tavoitteiden suhteesta eroaa lainvalmistelun lähtökohdista. Lainvalmistelussa on lähdetty siitä, että heti istunnossa annettu tuomio korostaa suullisuutta ja välittömyyttä ja siten parantaa päättymistä oikeaan aineelliso-

keudelliseen ratkaisuun. Monille tuomareille tilanne ilmeisestikin näyttäytyy siten, että mitä pikemmin tuomion antaa, sitä suurempi on vaara joidenkin näkökohtien sivuuttamisesta ja harkitsemattomista johtopäätöksistä. Toisaalta se saattaa antaa myös asianosaisille kuvan, ettei asiaa ole harkittu. Toisinaan myös on esitetty kannanottoja, joiden mukaan suullisuus ylipäänsä on uudessa prosessissa ylikorostunut.⁹⁷

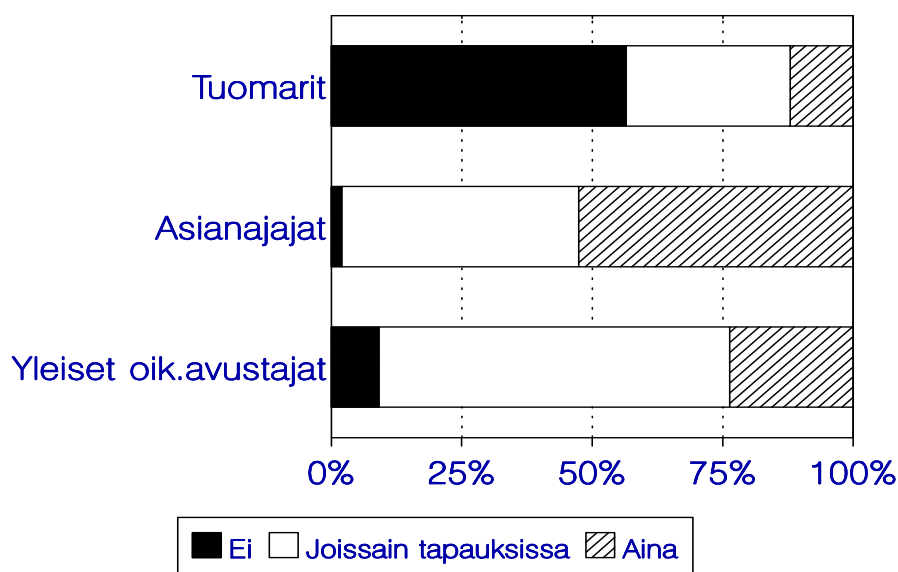
Todistajien kertomusten äänittäminen

Oikeustieteellisissä lehdissä on käyty paljon keskustelua todistajain kertomusten äänittämisestä ja siitä, pitäisikö todistajien kertomuksia purkaa ääninauhoilta.⁹⁸ Aikaisemmassa järjestelmässä todistajien lausumat kirjattiin pöytäkirjaan. Nykyisin todistajien kertomukset äänitetään nauhalle, eikä niitä pääsääntöisesti pureta. Todistajien kertomusten äänittämisestä on säädetty OK 22 luvussa. Luvun 6 §:n mukaan todistajan, asiantuntijan sekä todistelutarkoituksessa kuullun asianosaisen tai muun henkilön kuulustelu on äänitettävä. Jos äänittäminen ei ole mahdollista, lausuma on sanatarkasti merkittävä pöytäkirjaan. Luvun 9 §:n mukaan äänitetty lausuma on saatettava kirjalliseen muotoon, jos asian käsitelty tuomioistuimien tai muutoksenhakutuomioistuimien katsoo sen tarpeelliseksi. Äänitteestä voidaan valmistaa jäljennös tai se voidaan saattaa kirjalliseen muotoon myös asianosaisen tai muun tahon pyynnöstä.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, pitäisikö todistajien kertomukset riitaprosessissa purkaa ääninauhoilta. Hieman yli puolet tuomareista oli sitä mieltä, ettei nauhojen purkaminen ole tarpeellista. Yleisistä oikeusavustajista vain kymmenes oli samaa mieltä ja asianajajista vain jotkut yksittäiset vastaajat. Tuomareista hieman alle kolmannes, yleisistä oikeusavustajista kaksi kolmasosaa ja asianajajista hieman alle puolet oli sitä mieltä, että nauhoja pitäisi purkaa joissain tapauksissa. Asianajajista valtaosa – yli puolet – oli sitä mieltä, että nauhat pitäisi purkaa aina. Tuomareista vain reilu kymmenes ja yleisistä oikeusavustajista neljännes oli sitä mieltä. Eri tahojen näkemykset poikkeavat hyvin paljon toisistaan.

⁹⁷ Oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisen yhteydessä onkin käyty keskustelua siitä, onko suullisuus todella toteutettava niin perinpohjaisesti kuin moderni prosessidoktriini edellyttää. Ks. Nousiainen 1995, 63. Hän on kritisoinut suullisen prosessin suosimisen taustalla olevia tietoteoreettisia lähtökohtia.

⁹⁸ Ala-Uotila 1995, 482, Peltonen 1995, 380, 389, Nousiainen H. 1995, 406.

Kuvio 9 Pitäisikö todistajien kertomukset purkaa ääninauhoilta⁹⁹

Vastaajia pyydettiin avokysymyksellä perustelemaan kantaansa. Tuomarit, joiden mukaan nauhojen purkaminen ei ole tarpeellista, viittasivat usein vastauksissaan siihen, että näyttö kyllä ilmenee tuomiosta. Jotkut toivat esiin myös sen, että tuomion välittömyys kärsii, jos näyttöä arvioidaan kirjoitetun tekstin pohjalta. Jotkut epäilivät "purkamispaineen" johtuvan siitä, ettei osata uudistaa työtapoja. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T7 - Hyvin tehty tuomio kertoo olennaisen todistelusta. Miksi nauhoja yleensäkin tilataan esim. valituksen laatimista varten. Eikö avustaja ole ollut mukana pääkäsittelyssä kuulemassa todistajia?

T11 - Riittäisät seikat ja todistusteemat selvillä. Tuomarit ja asianosaiset pystyvät tältä pohjin tarpeellisiin muistiinpanoihin. Tarpeen vaatien nauhojen kuuntelumahdollisuus.

- Tuomiossa näyttö perustellaan.
- Hovioikeudessa tarvittaessa suullinen käsittely.
- Purkaminen "tuhoo" suullisuuden ja välittömyyden.

T24 - Todistajien kertomukset pitää tuomiossa selostaa niin, ettei jää epäselvyyttä siitä, miten ne on huomioitu tuomiossa. Mikäli jää epäselvyyttä, todistajat on kuultava uudelleen valitusinstanssissa. Prosessin välittömyys romuttuu, jos todistajien kertomuksia ruvetaan arvioimaan jonkun kirjoitetun tekstin pohjalta.

T56 - Oheismuistiinpanoja (todistajanlausumasta) tarvitaan vaikeammissa asioissa. Äänitystekniikkaan kuuluu hakumerkkien käyttö.

⁹⁹ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 64.

- "Purkamispaine" johtuu vanhasta tottumuksesta, josta ei useimpien haluta luopua.
- Videonauhoitus olisi nykyaikaa.
- Todistajankuulemisen yhteydessä pitäisi kysellä, mitä hän tarkoittaa, eikä jälkikäteen vaatia paperista luettavaksi, mitä on kirjattu.

Valtaosa niistä, jotka katsoivat että nauhat pitää purkaa aina tai ainakin joissain tapauksissa, oli sitä mieltä, että tuomarin on vaikea hallita näyttöä pelkäänsään muistinvaraisesti. Toisaalta monet korostivat sitä, että jollei nauhoja pureta, niin tuomari kuin asianosaisten asiamiehetkin joutuvat keskittymään muistiinpanojen tekemiseen ja itse juttuun keskittyminen häiriytyy. Asiamiehet taas epäilivät monissa tapauksissa, etteivät tuomarit vaikeissa ja monimutkaisissakaan tapauksissa kuuntele ääninauhoja, vaan tekevät ratkaisun muistinvaraisesti, jolloin ratkaisun laatu kärsii. Monet asiamiehet olivat myös sitä mieltä, että tuomarit joissain tapauksissa referoivat todistajanlausunnoista tuomioon vain tuomiossa tehtyä ratkaisua tukevia näkökohtia, eikä vastakkaiseen suuntaan osoittavaa todistelua.

T29 - Joissakin tapauksissa todistajien kertomukset koskevat niin vaikeita asioita, että kertomusten luotettava hallitseminen ja referoiminen on vaikeaa pelkän muistitiedon ja suppeiden muistiinpanojen perusteella. Purkaminen palvelisi sekä tuomaria että asianosaisia.

T41 - Näyttökysymys on tuomion vaikein osa.
- Nykyisin jouduttu palaamaan suuressa määrin jo muinaisuuteen jääneeseen memoriaalikirjanpitoon. Ihmisen muisti on rajallinen eikä näyttö saisi jäädä mielikuvien varaan, jotka saattavat olla vääriä.

T85 - Kärjäsihteerit eivät pidä memoa, koska he eivät voi tehdä kahta työtä yhtäaikaan: pitää memoa ja hoitaa nauhoitusta. Jenkkisysteemi on paras: pikakirjoittajat oikeuteen. Kun koko päivän kuuntelee todistajia, on turha kuvitellakaan, että niistä sanomisista illalla tai seuraavana päivänä mitään muistaa ilman memoa. Nauhoja ei työmäärän vuoksi ole mahdollista kuunnella.

T95 - Nopeuttaisi huomattavasti tuomion tekemistä ja antaisi tuomarille mahdollisuuden keskittyä prosessiin. Nyt tuomari kirjoittaa kynä sauhuten niin paljon kuin ehtii ja jälkikäteen kelaa tuntitolkulla nauhoja. Useat eivät viitsi nauhoilta tarkistaa kuulustelujen tarkkaa sisältöä, mikä vaarantaa asiakkaiden oikeusturvaa. On naurettavaa väittää, että tuomari voisi muistaa tuomiota tehdessään monen päivän todistajan kuulustelut.

A12 - Todistajien lausumien kirjaaminen jää nyt asianosaisten omatoimisuuden varaan.

- Nauhojen kuuntelu vie asiaosaiselta liikaa aikaa.
- Esittelijät eivät kuuntele nauhoja hovioikeudessa, vaan luottavat käräjäoikeuden niistä tekemiin yhteenvetoihin.

A50 - Perusteluihin yleensä jää kirjaamatta valittajan kannalta olennaisia seikkoja, olisi toki järkevää, että yksi taho pitää "kirjaa" kuin että partit yrittävät epätoivoisesti todistajankuulustelujen lomassa tehdä muistiinpanoja keskittymisensä kustannuksella. Lisäksi on todettu tieteellisesti, että vain kuullusta muistaa hyvin pienen osan kun aikaa on kulunut parikin tuntia; ennakkokäsityksestä poikkeavat lausunnot unohtuvat erityisen herkästi.

A52 - Kokemus on osoittanut, että nauhoja ei kuunnella sen enempää alioikeudessa kuin hovioikeudessakaan -> lukeminen pöytäkirjasta vaivattomampaa ja saattaisi ehkäistä tarpeettomia suullisia käsittelyjä hovioikeudessa.

Korkein oikeus on tuoreessa päätöksessään KKO:1998:58 katsonut, että maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla määrättyllä oikeudenkäyntiavustajalla ei ollut oikeutta saada valtion varoista palkkiota siitä, kun hän oli muutoksenhakua varten huolehtinut todistajankertomusten puhtaaksikirjoittamisesta. Avustajalla ei myöskään ole oikeutta saada korvausta kuluista, jotka olivat syntyneet todistajan kertomuksen sisältävän äänitteen lunastamisesta.

Päätöstä oli perusteltu sillä, ettei avustaja ollut osoittanut *erityistä syytä*, jonka johdosta nämä toimenpiteet olisivat olleet tarpeellisia. Korkeimman oikeuden mukaan "tällaisen äänitteen hankkimista tai käräjäoikeudessa kuullun todistajan kertomuksen puhtaaksikirjoittamista voidaan muutoksenhakua varten pitää tarpeellisena vain erityisestä syystä, esimerkiksi silloin, kun halutaan osoittaa, että käräjäoikeus on ymmärtänyt kysymyksessä olevan todistajan kertomuksen väärin, tai kun on aihetta olettaa, ettei käräjäoikeus ole ottanut huomioon asian ratkaisemisen kannalta oleellista kysymyksessä olevan henkilön kertomuksessa ilmenevää seikkaa."

Korkeimman oikeuden omaksumaa kantaa voi pitää jossain määrin ongelmallisena. Oikeudenkäyntiavustaja tai -asiamies joutuu monissa tapauksissa tekemään erilaisia tarkistuksia ja valmistautumistoimenpiteitä, joille ei välttämättä ole myöhemmässä oikeudenkäynnissä käyttöä. Silti tällaisille toimenpiteille voi olla hyväksyttävä syy ja niiden tarpeellisuus voi näyttäytyä eri valossa ennen oikeudenkäyntiä ja sen jälkeen. Lisäksi tuntuu jossain määrin erikoiselta se, että avustajalla pitäisi olla erityinen syy, jotta hän voisi tutustua todistajien kertomuksiin ja saada myös siitä palkkion. Pikemminkin voisi ajatella, että oikeudenkäyntiavustaja voisi pääsääntöisesti aina tarkistaa

todistajien kertomukset tehdessään valitusta hovioikeudelle ja saada myös siitä korvauksen, jollei ole erityisiä syitä evätä palkkiota.¹⁰⁰

Johtopäätöksiä

Tuomiota ja pöytäkirjaa koskevalla uudistuksella on nähty monia selkeitä etuja. Toisaalta tuomarit ja asiamiehet ovat tuoneet esiin joitakin käytännön toiminnassa ilmenneitä ongelmia, joista keskeisin on se, että todistajien lausumia ei pureta tuomioistuimissa. Monelta osin havaitut ongelmat näyttävät sellaisilta, että niiden korjaaminen edellyttäisi käräjäoikeuksien käytäntöjen muuttamista ja yhdenmukaistamista. Lainsäädännön muuttamista ne tuskin edellyttävät. Oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n mukaan esimerkiksi todistajien kertomuksia voidaan purkaa ääninauhoilta, jos tuomioistuin katsoo sen tarpeelliseksi tai asianosaiset sitä haluavat. Vaikka nauhoja ei ehkä ole tarkoituksenmukaista purkaa jokaisessa jutussa, antaa säännös mahdollisuuden toimia joustavasti ja purkaa nauhoja silloin, kun jutun hallinta muutoin voi olla vaikeaa. Pöytäkirjaa ja tuomiota koskevalla uudistuksella on tiivistetysti ainakin seuraavanlaisia etuja ja haittoja:

Edu

- * Ratkaisujen perustelut ovat aiempaa perusteellisempia.
- * Pöytäkirjan ja tuomion erottaminen tekee asiakirjoista selkeämpiä.
- * Pöytäkirjat ovat lyhyempiä, mikä helpottaa tuomarin työtä ja antaa mahdollisuuden keskittyä itse asian ratkaisemiseen.

Haitat

- * Tuomioiden rakenne vaihtelee.
- * Monissa tapauksissa tuomioissa ei ole lainkaan viittauksia lakeihin tai muihin oikeussäännöksiin.
- * Joiltain osin on epäselvää, mitä kaikkea pöytäkirjaan pitäisi kirjata.
- * On vaihtelevaa käytäntöä sen suhteen, mitä todistajien kertomuksista kirjataan tuomioon.
- * Todistajien kertomuksia ei aina pureta ääninauhoilta silloinkaan, kun se ilmeisesti olisi tarpeellista.

¹⁰⁰ Ala-Uotila on esimerkiksi ollut sitä mieltä, että "laadittaessa valitusta HO:een ei valituksen tai vastauksen laadinta kuitenkaan useinkaan onnistu ilman hyviä muistiinpanoja todistelusta tai äänitteiden kuuntelua tai äänitteiden kirjalliseen muotoon saattamista." Ala-Uotila 1995, 485. Tämä käsitys ei ole kuitenkaan kiistaton. Keskusteluissa jotkut asianajat ovat korostaneet, ettei nauhojen purkamisen ole tarpeellista, koska tarpeen vaatiessa todistajain kertomukset kuunnellaan uudelleen suullisessa menettelyssä hovioikeudessa.

Moniin ongelmiin voitaneen vaikuttaa koulutuksella. Pöytäkirjan ja tuomion laatimista olisi syytä myös yhdenmukaistaa laatimalla jonkinlaiset malliohjeet tuomion ja pöytäkirjan rakenteesta ja asioiden esittämistavasta. Tällä tavoin asiakirjat saataisiin aikaisempaa ymmärrettävämmiksi ja selkeämmiksi. Ratkaisujen perustelemisen tärkeyttä on myös syytä korostaa jatkuvasti, vaikka tilanne näyttääkin parantuneen tältä osin alioikeusuudistuksen myötä.¹⁰¹

7.3 Tuomioistuimen kokoonpano

Tuomioistuin sosiologisen tutkimuksen yksi keskeinen perushavainto viime vuosikymmeninä on ollut se, että vain harvat konfliktit etenevät tuomioistuimiin tai muihin viranomaisiin ja vain harvat tuomioistuimiin edenneistä riidoistakaan käsitellään täysmittaisessa oikeudenkäynnissä. Henkilö ei välttämättä edes huomaa joutuneensa väärin kohdelluksi tai hän ei välttämättä reagoi tilanteeseen, vaikka huomaisikin. Jos hän reagoi tilanteeseen, asia hoidetaan mitä todennäköisimmin ilman viranomaisten myötävaikutusta. Valtaosassa tuomioistuimiin menneissä tapauksissa juttu jää sillensä, se myönnetään tai sovitaan. Suurin osa tapauksista käsitellään erilaisissa summaarisissa prosesseissa ja täysimittainen oikeudenkäynti on hyvin harvinaista.¹⁰²

Myös Suomessa tuomioistuimissa käsitellyistä riita-asioista 95 prosenttia ratkaistaan kirjallisessa valmistelussa, 3 prosenttia suullisessa valmistelussa ja vain 2 prosenttia pääkäsittelyssä. Kirjallisessa valmistelussa ratkaistuja asioista pääosa on velkomuksia, joita velallinen ei ole lainkaan kiistänyt, ja ne on ratkaistu yksipuolisella tuomiolla. Pääkäsittelyssäkin ratkaistuja asioista yli 90 prosenttia on ratkaistu yhden tuomarin välittömässä pääkäsittelyssä.¹⁰³ Vuonna 1997 ratkaistiin pääkäsittelyssä 4 152 riita-asiaa. Erillisessä pääkäsittelyssä kolmen tuomarin kokoonpanossa näistä ratkaistiin 579 asiaa.¹⁰⁴ Vaikka asioita ratkaistaan suhteellisen harvoin erillisessä pääkäsittelyssä, on toisaalta huomattava, että niiden osuus on lisääntymässä. Lautamieskokoonpanoa käytettiin vain joissain kymmenissä tapauksissa. Näin

¹⁰¹ Oikeusministeriön oikeushallinnon koulutus suunnitelmassa vuodelle 1998 asiaan onkin kiinnitetty runsaasti huomiota.

¹⁰² Ks. esim. Galanter 1981, 149–150, Galanter 1983, Blankenburg 1988, 9–10, Nousiainen 1995, 64.

¹⁰³ Ervasti 1997a, 52–53.

¹⁰⁴ Ks. Riita-asiaiden käsitteet ja tilastointi, tilastoliitteet.

ollen tuomareilla, asianajajilla ja yleisillä oikeusavustajilla on nykyisin vain varsin vähän kokemusta täysimittaisesta riita-oikeudenkäynnistä.

Riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyn keskeisimpiä uudistuksia oli valmistelun käyttöönotto sekä valmistelun ja varsinaisen oikeudenkäynnin eriyttäminen toisistaan. Samalla pyrittiin siihen, että yksinkertaiset asiat voidaan ratkaista jo valmisteluvaiheessa mahdollisimman nopeasti ja edullisesti. Toisaalta sovintojen määrää myös pyrittiin edistämään. Hallituksen esityksessä riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyä koskevaksi lainsäädännöksi on arvioitu, että erillisessä pääkäsittelyssä riita-asioita tullaan ratkaisemaan vain verraten harvoin.¹⁰⁵ Näin ollen pääkäsittelyn ja etenkin erillisen pääkäsittelyn harvinaisuus ei ole kovin yllätyksellinen ilmiö.

Lain säännöksistä erillisen pääkäsittelyn poikkeuksellisuutta ei oikein osaa päätellä. Pikemminkin laki on systemaattisesti kirjoitettu niin, että erillinen pääkäsittely olisi ensisijainen ratkaisutapa. Oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 1 §:ssa on määritelty millaisissa asioissa ratkaisu tehdään lautamieskokoonpanossa ja 3 §:n mukaan muut asiat ratkaistaan kolmen tuomarin kokoonpanossa. Välittömästi pääkäsittelystä on säädetty oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 15 pykälässä ja se on kirjoitettu ikään kuin poikkeukseksi normaalimenettelystä:

"Jos asianosaiset suostuvat tai jos asia on selvä, pääkäsittely voidaan pitää välittömästi sen istunnon yhteydessä, jossa valmistelu on todettu päättyneeksi, tai, jollei tämä ole mahdollista, viimeistään 14 päivän kuluessa sanotun istunnon jälkeen."

Saman luvun 17 §:n mukaan valmistelun yhteydessä pidettävässä pääkäsittelyssä otetaan oikeudenkäyntiaineistona huomioon kaikki se, mitä on tapahtunut viimeisessä suullisen valmistelun istunnossa, jollei tuomioistuimien määrää toisin. Tämä on poikkeus peruslähtökohdasta, jonka mukaan pääkäsittelyssä on esitettävä kaikki aineisto, johon he haluavat nojautua.¹⁰⁶ Oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 13 §:ssa on erikseen säädetty, että tuomiossa saadaan ottaa huomioon vain se oikeudenkäyntiaineisto, joka on esitetty pääkäsittelyssä. Valmistelun yhteydessä pidetyssä pääkäsittelyssä voidaan saman pykälän mukaan ottaa kuitenkin huomioon viimeisessä suullisen valmistelun istunnossa tapahtunut.

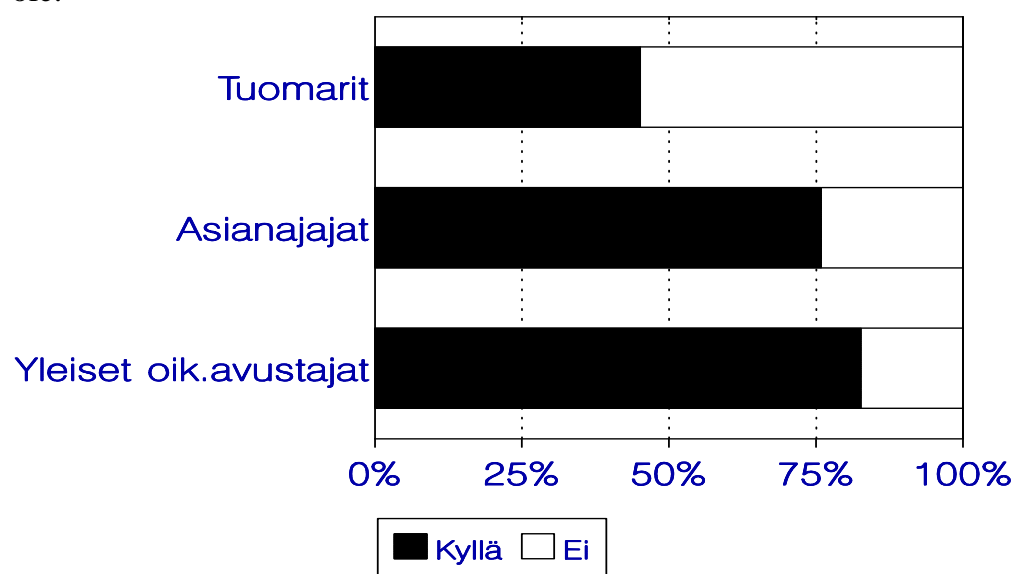
Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, käsitelläänkö heidän mielestään vaikeat riita-asiat riittävän usein erillisessä pääkäsittelyssä. Kysymyksen taustalla on havainto, että erillisiä pääkäsittelyitä pidetään vain harvoin ja tämä on puolestaan johtanut suullisen valmistelun

¹⁰⁵ HE 15/1990 vp, 39, 44–45.

¹⁰⁶ HE 15/1990 vp, 87.

erittäin korostuneeseen asemaan. Jotkut ovatkin kritisoineet sitä, että riitaprosessi on nykyisin "valunut" suulliseen valmisteluun, eivätkä uuden riitaprosessin keskeiset periaatteet sekä valmistelun ja pääkäsittelyn erottelu toteudu ajatellulla tavalla.¹⁰⁷

Tuomareista hieman yli puolet oli sitä mieltä, ettei vaikeita riita-asioita käsitellä riittävän usein erillisessä pääkäsittelyssä. Asianajajista vain neljännes ja yleisistä oikeusavustajista alle viidennes oli samaa mieltä. Tulos on jossain määrin yllättävä, koska voisi kuvitella, että nimenomaan asiamiehet luottaisivat enemmän usean tuomarin yhdessä tekemään päätökseen kuin yhden tuomarin yksin tekemään ratkaisuun. Näin ei kuitenkaan ole.¹⁰⁸

Kuvio 10 Käsitelläänkö oikeudellisesti vaikeat asiat riittävän usein erillisessä pääkäsittelyssä¹⁰⁹

On esitetty useita syitä sille, miksi kolmen tuomarin kokoonpanoa käytetään vain harvoin riita-asioiden ratkaisemisessa. Tuomarit ovat korostaneet välittömän pääkäsittelyn myötä tulevia resurssisäästöjä sekä oikeudenkäynnin nopeutta. Yhden tuomarin käyttöön on saattanut vaikuttaa myös se, että useat käräjäoikeudet ovat niin pieniä, ettei tuomioistuimessa ole omasta takaa riittävästi vakinaisia tuomareita, jotta kolmen tuomarin kokoonpano voitaisiin

¹⁰⁷ Tämän toivat esille mm. valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäki sekä professori Juha Lappalainen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, Suomen Asianajajaliiton ja Suomen Tuomariliiton järjestämässä seminaarissa "Oikeusturva uudistetussa riitaprosessissa" 30.10.1997. Ks. myös tuomioistuimet 2000-luvulle, 44.

¹⁰⁸ Ks. Ervasti & Tala 1998, 514–515.

¹⁰⁹ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 76.

koota.¹¹⁰ Kolmen tuomarin kokoonpanon merkitystä korostavat tuomarit taas ovat vedonneet oikeusturvaan, tuomioiden parempaan laatuun sekä kansalaisten luottamukseen. On myös viitattu siihen, että tuomarien koulutuksen kannalta kolmen tuomarin kokoonpanojen vähäinen käyttö on ongelmallista.¹¹¹

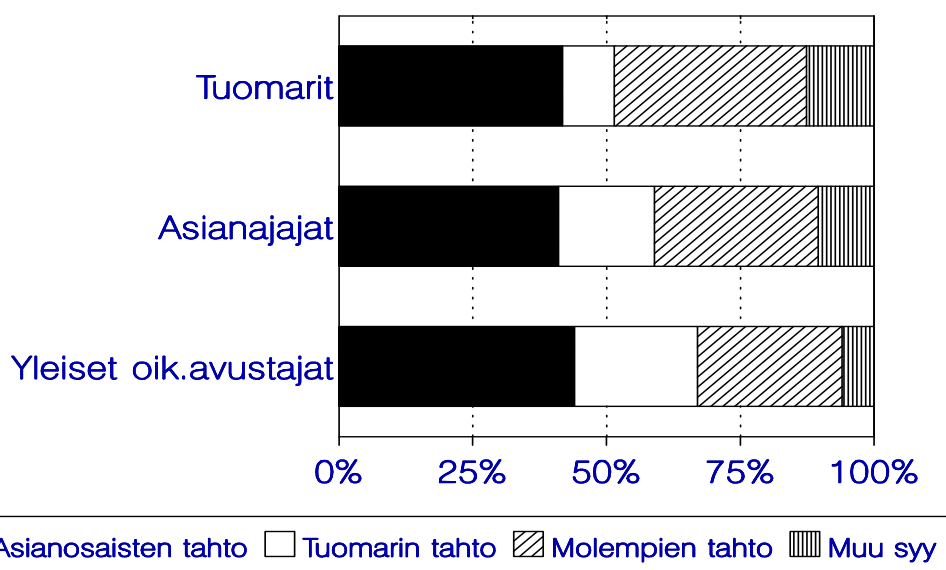
Ilmeisesti myös asianajajat arvostavat välittömän pääkäsittelyn nopeutta. Juridiska Föreningenin järjestämässä keskustelutilaisuudessa kärjätuomari Björn Hellman ihmetteli, miksi asianajajat vain harvoin haluavat kolmen tuomarin käsittelyä. Hän epäili, että syynä saattoivat olla mukavuussyyt tai pelko esiintyä suullisessa pääkäsittelyssä. Asianajaja Göran Wörlund taas toi esiin, ettei asianajajilla ole syytä vaatia uutta käsittelyä, mitä erillinen pääkäsittely merkitsee, jos kärjätuomari on toiminut valmistelussa asiallisesti.¹¹²

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin syytä siihen, miksi kolmen tuomarin kokoonpanoa käytetään vain harvoin, eli johtuuko se tuomareiden vai asianosaisten ja heidän avustajiensa tahdosta. Eri vastaajien käsitys asiasta on hyvin samansuuntainen. Hieman alle puolet kaikkien ryhmien edustajista oli sitä mieltä, että kolmen tuomarin kokoonpanon vähäinen käyttö johtuu asianosaisten tai heidän asiamiestensä tahdosta ja hieman alle kolmannes sitä mieltä, että asianosaisten ja tuomarin tahdosta yhtä usein. Kaikissa vastaajaryhmissä pidettiin suhteellisen harvinaisena sitä, että kokoonpanon vähäinen käyttö johtuisi ainoastaan tuomarin tahdosta. Näin ollen kolmen tuomarin kokoonpanon käyttö näyttäisi johtuvan erittäin suurelta osin asianosaisten ja ilmeisestikin etenkin heidän asiamiestensä tahdosta.

¹¹⁰ Ks. tästä Tuomioistuimet 2000-luvulle, 56–57.

¹¹¹ Ks. esim. Nousiainen H. 1995, 409–410.

¹¹² Stenbäck 1997, 202–212.

Kuvio 11 Mikä on syynä kolmen tuomarin kokoonpanon vähäiseen käyttöön¹¹³

Monet eri tahot ovat tuoneet esiin, että aiemmin alioikeuksia on pidetty jonkinlaisina hovioikeuden "postikonttoreina" ja varsinaista lopullista ratkaisua on monissa tapauksissa haettu hovioikeudesta. Uuden järjestelmän omaksumisen myötä alioikeuksien aseman ja merkityksen on katsottu vahvistuvan ja toivottu, että alioikeuden ratkaisu jäisi aikaisempaa useammin myös lopulliseksi ratkaisuksi asiassa.¹¹⁴ Asianajaja Stenbäck on korostanut, että tämän vuoksi alioikeuksien toiminnan on täytettävä erittäin korkeat vaatimukset. Hänen mukaansa kolmen tuomarin kokoonpanon käyttöä täytyy lisätä, jotta tällaiset laatuvaatimukset voitaisiin täyttää. Hänen mielestään kolmen tuomarin kokoonpanoa pitäisi käyttää ainakin seuraavissa tapauksissa:

- 1) Asia on monimutkainen ja siinä on laaja todistelu
- 2) Asiassa on vaikeita juridisia ongelmia
- 3) Asia koskee suurta intressiä
- 4) Käräjäoikeuden ammattitaito on saatettu kyseenalaiseksi

Jos yksikin näistä kriteereistä täyttyy, asianajajalla on Stenbäckin mukaan selvä syy olla hyväksymättä yhden tuomarin kokoonpanoa.¹¹⁵

Uuden siviiliprosessin ytimenä oli suullinen, välitön ja keskitetty pääkäsittely. Näiden periaatteiden avulla pääkäsittelyn oletettiin johtavan aikaisempaa varmemmin oikeaan aineellisoikeudelliseen lopputulokseen ja parantavan kansalaisten oikeusturvaa. Valmistelun yhteydessä – tai 14 päivän

¹¹³ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 77.

¹¹⁴ Ensimmäisen asteen merkityksen korostamisesta ks. Tuomioistuimet 2000-luvulle, 27–28.

¹¹⁵ Stenbäck 1997, 206–207.

kuluessa valmistelusta pidetty – pääkäsittely ei monissa tapauksissa ole välttämättä yhtä välitön eikä yhtä keskitetty kuin erillinen pääkäsittely.¹¹⁶ Näin ollen vaikuttaa siltä, että nykyinen käytäntö on ristiriidassa pääkäsittelyn välittömyyden ja keskityksen kanssa. Toisaalta on huomattava, ettei ole luotettavaa tietoa siitä, millaiset jutut ja minkäläisten mekanismien kautta valikoituvat tai jäävät valikoitumatta erilliseen pääkäsittelyyn. Eri lakimiesryhmien vastauksissa ei selvästi myöskään jaeta kaikilta osin hallituksen esityksen käsitystä siitä, että erittäin "puhdasoppinen" suullisuus, välittömyys ja keskitys aina johtaisivat aineellisoikeudellisesti parempaan lopputulokseen ja parempaan oikeusturvaan.

¹¹⁶ Leppänen 1998, 95–96.

8 OIKEUDENKÄYNTIKULUT JA NIIDEN KORVAAMINEN

Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännökset uudistettiin riita-asiain menettelyuudistuksen yhteydessä. Oikeudenkäyntikulujen kehitystä ja kulukorvausuudistuksen toteutumista sekä vaikutuksia on pyritty seuraamaan Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa uudistuksen alkuvaiheesta lähtien. Uudistusta hyväksyessään lakivaliokunta edellytti, että uudistuksen vaikutuksia seurataan.¹¹⁷ Kiinnostus oikeudenkäyntikuluihin on ollut suurta uudistuksen jälkeen eduskunnassa ja kansanedustajat ovat esittäneet lukuisia kirjallisia kysymyksiä asiasta.¹¹⁸

Vuonna 1994 tehtiin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa ensimmäinen tutkimus oikeudenkäyntikuluista uudessa alioikeusmenettelyssä. Siinä saatiin paljon tietoa kirjallisessa menettelyssä ratkaistujen riita-asioiden oikeudenkäyntikuluista sekä laajemminkin summaarisesta menettelystä ja siihen liittyvistä ongelmista. Sen sijaan pääkäsitteilyyn edenneiden riita-asioiden kulukorvauksista saatu kuva oli hajanainen.¹¹⁹ Pääkäsitteilyyn edenneiden riitajuttujen oikeudenkäyntikuluista tehtiinkin erillinen tutkimus, jota varten syksyllä 1995 kerättiin oikeudenkäyntiaineistoa käräjäoikeuksista tutkimusta varten. Tutkimus oikeudenkäyntikuluista pääkäsitteilyyn edenneissä riita-asioissa valmistui vuonna 1997.¹²⁰ Aikaisemmin saatuja tutkimustietoja oikeudenkäyntikulujen kehityksestä on päivitetty vielä vuonna 1997 käräjäoikeuksista kerätyllä aineistolla.¹²¹

8.1 Kulujen korvaamista koskevat säännökset

Keskeisenä tavoitteena kulukorvauksia koskevalla uudistuksella oli, että voittanut asianosainen saa aikaisempaa useammin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Lisäksi uudistuksella pyrittiin hallituksen esityksen mukaan siihen, että aiheettomat oikeudenkäynnit vähenevät. Kolmanneksi pyrittiin siihen, että oikeudenkäynntejä ei tarpeettomasti pitkitetä ja tämä

¹¹⁷ LaVM 22/1993 vp.

¹¹⁸ KK 763/1994 vp, KK 75/1996 vp, KK 144/1996 vp, KK 433/1996 vp, KK 146/1997 vp. Ks. myös KK 808/1994 vp, KK 799/1996 vp, TA 28/1995 vp sekä LA 7/1997 vp.

¹¹⁹ Ervasti 1994.

¹²⁰ Ervasti 1997b.

¹²¹ Jaakkola & Vuorinen 1997.

edistää suullisuuden, välittömyyden ja keskittämisen toteutumista. Tavoitteet ovat osin samoja, joita on asetettu koko alioikeusuudistukselle. Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevalla uudistuksella onkin tarkoitus tukea uutta oikeudenkäyntijärjestystä.¹²²

Hallituksen esityksessä oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamiseksi on katsottu, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudella on *käyttäytymistä ohjaava vaikutus* sekä *korjaava vaikutus*. Uusilla säännöksillä onkin pyritty muuttamaan asianosaisten käyttäytymistä ja tuomioistuinten käytäntöä niin, että uudistuksen tavoitteet toteutuisivat. Hallituksen esityksen mukaan käyttäytymistä ohjaavalla vaikutuksella tarkoitetaan sitä, että henkilö, joka on velvollinen vaadittaessa suoritukseen, täyttää velvoitteensa vapaaehtoisesti, ja toisaalta sitä, ettei nosteta perusteettomia kanteita. Korjaavalla vaikutuksella taas tarkoitetaan sitä, että asianosainen, joka päästäkseen oikeuksiinsa on joutunut nostamaan kanteen ja toisaalta sitä, että asianosainen, jota vastaan kanne on perusteettomasti nostettu, saa korvauksen kuluistaan.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä on ilmaistu kulujen korvaamisen pääsääntö: "Asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei muuta ole säädetty." Luvun 8 §:n mukaan "oikeudenkäyntikulujen korvauksen tulee täysimääräisesti vastata oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneita kustannuksia, mikäli ne kohtuuden mukaan ovat olleet aiheellisia asianosaisten oikeuden valvomiseksi".

Aikaisemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että alioikeusuudistuksen myötä niin vaadittujen kuin korvattavaksi tuomittujen kulukorvausten markkamäärä on kasvanut. Toisaalta järjestelmiä, joiden avulla on pyritty kattamaan oikeudenkäyntikuluja – kuten oikeusturvavakuutus ja maksuton oikeudenkäynti – on supistettu ja oikeudenkäyntikulut jäävät entistä useammin oikeudenkäynnin osapuolten katettavaksi. Kolmanneksi oikeudenkäynnin hävinnyt osapuoli on tuomittu aikaisempaa useammin maksamaan voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti ja tämä on lisännyt oikeudenkäyntiin osallistuvan kuluriskiä.

¹²² Ks. HE 191/1993 vp, 3–4.

8.2 Oikeudenkäyntikulut ja kulukorvausuudistus kyselyn valossa

Vaikka oikeudenkäyntikulujen kehityksestä on jo saatu suhteellisen monipuolisesti tietoa oikeudenkäyntiaineistoihin pohjautuvien tutkimusten perusteella, kuvaa on pyritty vielä tarkentamaan tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille tehdyillä kysymyksillä. Näiden kysymysten avulla on pyritty kartoittamaan syitä oikeudenkäyntikulujen kasvulle. Lisäksi on kartoitettu sitä, mitä etuja ja haittoja eri toimijat näkevät kulukorvauksia koskevalla uudistuksella olevan.

Ensiksi eri toimijaryhmiä pyydettiin kertomaan avovastauksissa, mitä etuja sisältyy oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun uudistukseen. Yleisimmin tuomarit, asianajajat ja yleiset oikeusavustajat korostivat uudistuksen etuna sitä, että voittaja tai oikeassa oleva saa kulunsa korvattua, eikä hän kärsi menetyksiä. Keskeisenä etuna nähtiin kaikissa ryhmissä myös se, että uusi järjestelmä karsii "turhia" oikeudenkäyntejä.

Taulukko 25 Mitä keskeisiä etuja on oikeudenkäyntikuluja koskevalla uudistuksella (avovastaus)

	Tuomarit %	Asianajajat %	Yl.oik.avustajat %
Ei mitään etuja	19	8	12
Karsii turhia oikeudenkäyntejä	36	23	35
Voittaja saa kulunsa korvattua/ ei kärsi menetyksiä	37	52	21
(N)	(111)	(158)	(57)

Tuomarit ja asiamiehet ovat siis korostaneet uudistuksen etuina pitkälti samoja seikkoja, joita hallituksen esityksessä on tuotu esiin kulukorvausuudistuksen tavoitteina. On kuitenkin huomattava, että suhteellisen monet vastaajat toivat etuja koskevassa kohdassa nimenomaisesti esiin, ettei uudistuksella ole mitään hyötyjä. Tämä on varsin poikkeuksellista, sillä muita asioita koskevien vastaavanlaisten avokysymysten kohdalla tällaista ei tapahtunut. Osaltaan se osoittaa, että kulukorvausuudistus herättää voimakkaita mielipiteitä ja että uudistuksella on aktiivista vastustusta. Seuraavassa esimerkkejä kulukorvausuudistuksen etuja koskevista vastauksista.

T7 - Kuluriski jäntevöittää prosessia.

- Kuluriski antaa asianosaiselle aiheen pohtia menestymisen mahdollisuuksia.
- Kuluriski edistää sovintojen syntymistä.

T11 - Se, jolla on ollut perusteltu aihe oikeudenkäyntiin (voittopuoli) saa korvauksen kuluistaan.

- Ohjaa asianosaiset täyttämään vapaaehtoisesti heille kuuluvat velvollisuudet.
- Karsii perusteettomia kanteita.
- Edistää sovintoja ja neuvottelukosketuksien ottamista myös vastapuoleen.

A49 - Osaltaan vähentänyt huonosti valmisteltujen juttujen vireilletuloa.

- Asettaa asiamiehellekin korvausvastuun "turhien" oikeudenkäyntien ajamisesta.
- Kulujen täysimääräinen korvaus kirjattu lakiin.

A50 - Sen, joka aiheuttaa oikeudenkäynnin, pitääkin maksaa sen aiheuttamat kulut; olisi väärin, jos "oikeassa" oleva tosiasia jaisi jutun voitettuaan tappiolle.

Keskeisimpänä ongelmana vastaajat pitivät sitä, että kuluja sovitellaan vain harvoin ja lopputulos voi siksi muodostua kohtuuttomaksi. Toisena keskeisenä haittatekijänä vastaajat pitivät sitä, että uudistus voi estää ihmisiä ajamasta asioitansa oikeusteitse ja prosessikynnys saattaa nousta.

Taulukko 26 Mitä keskeisiä haittoja on oikeudenkäyntikuluja koskevalla uudistuksella (avovastaus)

	Tuomarit	Asianajat	Yl.oik.avust.
	%	%	%
Kulut niin suuria, että saattaa johtaa kohtuutt. lopputulokseen/kuluja ei sovitella juuri lainkaan	58	47	67
Voi estää ihmisiä ajamasta asiaansa/prosessikynnys voi nousta	34	34	46
(N)	(111)	(158)	(57)

Monet tuomarit pitivät haittana myös sitä, etteivät asiamiehet kiistä toistensa kululaskuja, jolloin tuomioistuin ei voi puuttua kulukorvausten määrään. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T14 - Liian kaavamainen. Voi johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen esim. työsuuhdejutuissa.

- Tulkinnanvarainen tilanteissa, joissa partit osaksi voittavat ja osaksi häviävät.
 - Täyden korvauksen periaate on omiaan kasvattamaan kulut kohtuuttoman suuriksi.
 - Asianajajilla mahdollisuus käyttää systeemiä hyväkseen asianosaisten kustannuksella.

T21 - Summaariset asiat unohtuivat säännöksiä kirjoitettaessa. Perintätoimistojen liikeidea ei tiedostettu/osattu varoa.

T53 - Kulut nousseet; kierre: ihmisillä ei ole varaa oikeudenkäyntiin, oikeusturva heikkenee, asianajajilta loppuvat kunnon jutut, jäljelle jääviä paisutellaan, taksat nousevat, lopulta kulut suhteettomat pääasiaan verrattuna.

- Säännökset eivät anna oikein riittäviä mahdollisuuksia kulujen kohtuullistamiseen; usein hävinnyt toiminut melko vilpittömästi ja voittajassa moitittavaa, mutta säännökset soveltuvat huonosti.
- Kulukysymykset paisuvat suureksi ongelmaksi, josta ei paljon puhuta pääkäsittelyssä ja tuomiossa, sen sijaan niillä painostetaan sovintoneuvotteluissa ja niitä painotetaan kahvipöydissä.

A16 - Liian suuret exp. vaatimukset; ajatuksena on, että vastapuoli maksaa.

- Kohtuuttomat kulut hävinneelle.
- Myös tarpeettomat ja liialliset toimenpiteet korvataan.
- Keskiluokalla ei ole varaa oikeuden hakemiseen.

A114 - Kuluriski kasvanut kohtuuttomaksi.

- Estää aidosti epäselvien mutta arvoltaan vähäisten juttujen vireilepanon, juttujen joista kumpikaan parti ei tiedä mikä on oikein.
- Pelottavinta: mahdollistaa vakuutuslaitosten, valtion yms. yhteisöjen pelaamisen kuluilla jutuissa, joissa vastapuolena on yksityishenkilö esim. vakuutuskorvaus-, potilasvahinko-, tapaturma- yms. asiat. Yhtiö voi ottaa kuluriskejä, joita yksityishenkilö ei voi ottaa. Kansalaisen on pakko luopua etujensa ajamisesta, koska kulut tämän tyyppisissä asioissa ovat erittäin suuret, eikä lopputulos ole ennakoitavissa varmuudella koska voi riippua esimerkiksi lääketieteellisestä todistelusta.

A123 - Suuri kulu-uhka estää jutun nostamisen, vaikka ainoa taho, joka riidan voisi ratkaista olisi oikeus. Avustaja ei voi eikä hänen tule ratkaista riitaa, jos kyse esim. näytöstä, tulkinnasta tai kyseessä on ennakkotapaus. Se on tuomioistuimen tehtävä. Tavallisella kansalaisella ei varoja suorittaa jopa kymmenien tuhansien oikeudenkäyntikulua. Ongelma ei ole yksin keskituloisten. Yleistä oikeusapua tai maksuttoman saaja ei suoriudu kuluista vaan voi joutua vuosikausien taloudelliseen ahdinkoon. Kelan 2000 markan päivärahalta tai 5000 markan bruttotuloilla ei makseta 20 000–50 000 mk oikeu-

denkäyntikuluja. Siksi riskejä ei oteta, juttuja ei nosteta, kärsitään mieluummin intressi. Oikeusturva ei toteudu.

- Laskutusta ei kontrolloida. Lasku voi olla 25 000 tai 37 200. Sisältöön ei käytännössä pääse puuttumaan.

- Mikäli henkilöllä on oikeusturva ja vastapuolella maksuton tai yleinen oikeusavun etu, riskiä prosessata ei ole, koska yleisen oikeusavun tai maksuttoman laskutusta kontrolloidaan tiukasti. Laskutustaso hyvin matala.

- Laskutus alkaa jo ennen jutun vireilletuloa. Kulu-uhka toimii jo tuolloin. Tilanne on paradoksaalinen. Pitäisi neuvotella sovinnosta mutta samalla kuluriski kasvaa.

- Mikäli juttu sovitaan, mutta kuluja ei, ratkaisua ei voi tehdä kansliassa.

Kun asianajajilta kysyttiin, ovatko heidän päämiehiltään juttua kohden laskuttamat korvaukset tehdystä työstä ja kuluista muuttuneet uudistuksen myötä, neljä viidesosaa asianajajista katsoi laskutettujen korvausten määrän lisääntyneen ja valtaosa lopuistakin katsoi korvausten määrän pysyneen samana. Tuomareista peräti 97 prosenttia katsoi, että kuluvaatimukset ovat aikaisempaa suurempia (ks. liitetaulukot 65 ja 68). Tämä tulos vahvistaa jo aiemmin saatua kuvaa siitä, että oikeudenkäyntikulujen määrä on kasvanut.

Aikaisemmin tehdyn tutkimuksen perusteella kulumäärien kasvun on arvioitu olevan pääkäsittelyyn edenneissä asioissa noin 30 prosentin luokkaa.¹²³ Asianajajilta kysyttiin, kuinka paljon heidän laskutuksensa on keskimäärin kasvanut. Niistä asianajajista, jotka olivat katsoneet laskutettujen kulujen kasvaneen ja jotka vastasivat kyselyyn 55 prosenttia katsoi kulujen kasvaneen alle 30 prosenttia ja vastaavasti 45 prosenttia arvioi kulujen kasvaneen tätä enemmän (ks. liitetaulukko 66). Tällaisena tulos tuntuisi viittaavan samaan suuntaan kuin aikaisemmat arviot.

On käyty runsaasti keskustelua siitä, mitkä syyt ovat johtaneet oikeudenkäyntikulujen määrän kasvuun. Niistä asianajajista, jotka katsoivat kulujen kasvaneen, neljä viidesosaa katsoi sen johtuvan prosessin etupainotteisuudesta ja työmäärän lisääntymisestä avovastauksissa. Viidennes viittasi myös arvonlisäveroon ja hieman yli neljännes preklusiouhkaan. Niistä tuomareista, jotka katsoivat kulujen kasvaneen, neljännes viittasi arvonlisäveroon. Tuomareistakin 60 prosenttia viittasi vastauksissaan asiamiesten työn määrän lisääntymiseen. Useat tuomarit toisaalta olivat sitä mieltä, että asiamiehet laskuttavat enemmän, vaikkei työmäärä ole lisääntynyt. Seuraavassa esimerkkejä syistä, joita on esitetty kulujen nousulle.

¹²³ Kantajien kulujen (eli korvausvaatimusten) keskiarvo vuonna 1995 oli 21 355 markkaa ja mediaani 15 448 markkaa. Vastaajilla keskiarvo oli 19 741 markkaa ja mediaani 15 872 markkaa. *Ervasti 1997b*, 89.

A16 - ALV, etupainotteisuus ja perusteellisuus.

- Juttumäärän lasku, nyt on aikaa ja halua keskittyä asiaan.
- Vastapuolen laskutus; pitää olla linjassa.

A51 - Työmäärä. Lisääntynyt valmistelu on aiempaa työläämpää ja vaativampaa.

- Todisteiden hankinta lisääntynyt.
- Pääkäsittelyt ovat usein pitkiä.
- Lisäksi esim. pankkioikeudenkäynneissä Arsenalin käyttämät asianajajat laskuttavat viimeisen päälle.

A81 - Asioiden moninkertainen tutkiminen ja perusteellinen valmistautuminen jokaiseen käsittelyyn.

- Haastehakemuksen laatiminen tutkimisineen.
- Suulliseen valmisteluun valmistautuminen (haastehakemuksen laatimisen jälkeen monta kuukautta ja joskus 2 vuottakin).

A87 - Työmäärän lisääntyminen – asiat valmisteltava jo etukäteen hyvin perusteellisesti, mikä saattaa osoittautua turhaksi asian päättyessä esimerkiksi vastapuolen passiivisuuteen.

- Käsittelyajat pidentyneet ainakin paikallisessa alioikeudessa, mikä lisää työmäärää, kun juttu pääsee pitkän välivaiheen aikana unohdumaan.

T6 - ALV.

- Jutut vähentyneet, tulotason säilyttämiseksi markat hankittava vähemmästä juttukannasta.
- Etelän pankkijuttujen tuntitaksa: 700–1500 mk näyttänyt muille esimerkkiä.

T15 - Asianajopakko.

- Asianajajan hoidettava itse.

T24 - Turhan monen todistajan haaliminen ja "preppaus".

- Prosessin hitaus ja kankeus.
- Tuomioistuimissakin pelätään muodollisuuksia niin, ettei käytetä hyväksi lain suomaa joustomahdollisuuksia. Kaikki tämä aiheuttaa ajanhukkaa ja uudelleenjärjestelyjä, joka nostattaa asianajon kustannuksia.

T48 - Ei ainakaan etupainotteisuudesta. Miksi etupainotteinen työ on kalliimpaa kuin takapainotteinen (entisessä systeemissä).

- Asianajajat käyttivät tilaisuuden hyväkseen.

Tiivistetysti erilaisia uuden riitaprosessin oikeudenkäyntikuluihin ja kulkukorvaus uudistukseen liittyviä etuja ja haittoja ainakin jostain näkökulmasta voidaan listata seuraavasti.

Etuja

- 1) Voittaja saa aikaisempaa useammin täyden korvauksen kuluistaan.
- 2) "Aiheettomat" oikeudenkäynnit ovat ilmeisesti vähentyneet.
- 3) Kuluriskin korostuminen edistää sovintojen syntymistä

Haittoja

- 1) Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä kasvoi.
- 2) Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevat säännökset saattavat johtaa yksittäistapauksissa kohtuuttomiin lopputuloksiin.
- 3) Yhä useammin oikeudenkäyntikulut jäävät osapuolten maksettavaksi, eikä mikään ulkopuolinen taho korvaa niitä.
- 4) Yksityishenkilöiden mahdollisuudet ajaa riitaa oikeudessa vähenivät.
- 5) Alioikeuksien käytäntö on ollut joiltain osin epäyhtenäistä uudistuksen alkuvaiheessa.
- 6) Kuluriski saattaa pakottaa asianosaisia tekemään itselleen epäedullisen sovinnon.

Niin kansainvälisissä vertailututkimuksissa kuin historiallisissa tarkasteluisakin on käynyt ilmi, että oikeudenkäyntien hitaus ja kalleus näyttävät olevan kroonisia ongelmia riitaprosessissa ja lähes kaikissa oikeudenkäyntiä koskevissa uudistuksissa niitä on pyritty lieventämään.¹²⁴ Oikeuden saantimahdollisuuksien ja tuomioistuimeen pääsyn kannalta (Access to Justice) oikeudenkäytön kestolla ja kustannuksilla näyttäisi olevan hyvin keskeinen merkitys.

Toisaalta "hitaus" ja "kalleus" ovat sinänsä hyvin suhteellisia käsitteitä. Larivière on esimerkiksi korostanut, että ranskalainen siviiliprosessi on hyvin nopea ja halpa verrattuna englantilaiseen järjestelmään. Käsittely "pienien vaatimusten tuomioistuimissa" (Small Claims Courts) kestää keskimäärin 4–5 kuukautta samoin kuin kauppatuomioistuimissa (Commercial Courts). Isompien juttujen tuomioistuimissa juttujen käsittely kestää keskimäärin 10 kuukautta.¹²⁵ Suomessa taas "summaariset" asiat – jotka rinnastuvat "pienien vaatimusten tuomioistuinten" käsittelemiin asioihin – käsitellään keskimäärin hieman alle kahdessa kuukaudessa. "Laajat" riita-asiat taas käsitellään keskimäärin noin seitsemässä kuukaudessa.¹²⁶ Näin ollen suomalainen järjestelmä näyttäisi nopeammalta kuin ranskalainen – joka taas on monien muiden maiden järjestelmää joutuisampi. Kansainvälisesti vertaillen suomalaiset tuomioistuimet toimivatkin luultavasti melko nopeasti – luultavasti prosessi lisäksi näyttäytyisi suhteellisen halpana tuollaisessa vertailussa. On kuitenkin

¹²⁴ Ks. Nousiainen, K. 1993, 270 sekä artikkelit lehdessä *The American Journal of Comparative Law*. Vol XLV, 4/1997.

¹²⁵ Larivière 1997, 737–741.

¹²⁶ Torssonen 1998, 2.

huomattava, että tuomioistuinmenettelyn kestolla ja kustannuksilla on erilainen merkitys erilaisissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa suhde tuomioistuimiin ja ylipäänsä valtioon ja esivaltaan – samoin kuin se, millaisia juttuja tuomioistuimessa pitäisi käsitellä ja missä laajuudessa – poikkeaa ilmeisestikin monista muista Euroopan maista USA:sta puhumattakaan. Oikeudenkäytön kustannuksilla ja nopeudella ei ole siis mitään yleispätevää tai yleismaailmallista arvoa, vaan niiden merkitys on kulttuurisidonnainen.

8.3 Oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttaminen ja järjestelmän kehittäminen

Oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttavat tekijät

Kun pohditaan oikeudenkäyntikuluja ja niiden korvaamista, on keskeisenä näkökulmana oltava kansalaisten oikeusturva. Oikeudenkäynnin kuluriski näyttäisi tällä hetkellä kasvaneen niin suureksi, että se saattaa yksittäisissä tapauksissa estää kansalaisia pääsemästä oikeuksiinsa. Vaikka ei olekaan mielekästä, että jokainen pienikin riita tuodaan tuomioistuimen käsiteltäväksi, on koko oikeusjärjestelmän uskottavuuden ja legitimitetin kannalta tärkeää, että kansalaiset voivat turvautua oikeuslaitokseen kohtuuttoman kuluriskin estämättä sitä.

Oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttavat useat eri tekijät. Valta-osa oikeudenkäyntikuluista koostuu oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien palkkioista. Näin ollen on erityisesti tarkasteltava tekijöitä, jotka vaikuttavat näiden palkkioiden määrän muodostumiseen. Kaikkiaan voidaan luetella ainakin seuraavia tekijöitä, jotka vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen määrään.

1) *Oikeudenkäyntimenettely ja sitä koskevat säännökset.* Se kuinka perusteellinen prosessi on, millaisia prosessisäännökset ovat ja kuinka niitä tulkitaan, vaikuttavat myös oikeudenkäyntikulujen määrään. Tällä hetkellä kuluihin vaikuttavia tekijöitä itse prosessissa ovat ainakin:

- a) *Haastehakemusten* laajuus ja perusteellisuus. Haastehakemukset ovat aikaisempaa perusteellisempia, mikä sinänsä saattaa lisätä kuluja. Toisaalta asiamiehet katsovat joutuvansa tekemään paljon "turhaa työtä" prosessin etupainotteisuuden vuoksi. Vastaavasti tuomarit pitävät monissa tapauksissa haastehakemuksia tarpeettoman laajoina.

- b) *Todistelu.* Yksi keskeisimmistä oikeudenkäyntikulujen määrän suuruuteen vaikuttavista tekijöistä on se, kuinka paljon jutussa kuullaan todistajia. Mitä enemmän todistelua esiintyy, sitä korkeammaksi nousevat myös oikeudenkäyntikulut. Tämän vuoksi muun muassa työoikeudellisissa ja perintöoikeudellisissa jutuissa on usein tavallista korkeammat kulut.
- c) *Prosessin jäykkyys.* Uuden prosessin myötä oikeudenkäyntikulut näyttävät kasvaneen suhteellisesti eniten pienissä jutuissa. Jotkut ovat tuoneet esiin sen, että nykyinen prosessi saattaa olla liian raskas yksinkertaisten asioiden käsittelyyn.
- d) *Preklusion uhka.* Preklusiota sinänsä ilmiönä ei esiinny kovinkaan usein käräjäoikeuksissa. Asianajajat ovat kuitenkin korostaneet, että preklusiouhka on todellinen ja pakottaa tekemään "turhaa työtä".
- e) *Prosessin monimutkaisuus.* Uudet prosessisäännökset ilmeisestikin vaativat enemmän ammattimaista työtä asianosaisilta kuin aiemmat säännökset. Tämä luo paineita käyttää aikaisempaa useammin lainoppinutta avustajaa oikeudenkäynnissä. Se puolestaan lisää kuluja.

2) *Arvonlisävero.* Arvonlisäverouudistuksessa 1994 ulotettiin arvonlisävero koskemaan myös oikeudellisia palveluita. Näin ollen asiamiesten ja avustajien palkkioiden ja kulujen päälle tulee vielä 22 prosenttia veroa.

3) *Oikeudenkäyntimaksut.* Oikeudenkäyntimaksut osaltaan vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen määrään. Kirjallisessa valmistelussa päättyvissä tapauksissa niiden suhteellinen osuus voi olla melko suurikin. Keskimääräiset kulut kirjallisessa valmistelussa päättyneissä asioissa on tällä hetkellä noin 1 500 markkaa. Oikeudenkäyntimaksu tällaisissa jutuissa on 350 markkaa, mikä on 23 prosenttia keskimääräisistä kuluista.¹²⁷ Varsinaisesti riitaisissa asioissa niiden osuus on suhteellisesti pienempi.

4) *Tuomareiden ja asiamiesten prosessin hallinta.* Niin tuomareissa kuin asianajajissakin on vielä sellaisia, jotka eivät ole kyenneet kaikilta osin käyttämään hyväkseen uuden prosessin mahdollisuuksia kaikessa laajuudessaan (tuomareilla esim. prosessinjohto) ja tämä on johtanut joissain tapauksissa työskentelytapoihin, jotka synnyttävät lisää kuluja. Kyselyssä saadut vastaukset viittaavat hyvin paljon tähän suuntaan. Osin kyse saattaa olla siirtymävaiheeseen liittyvästä ongelmasta.

¹²⁷ Oikeudenkäyntimaksu ja arvonlisävero yhdessä siis kattavat lähes puolet kustannuksista.

5) *Asianajajien määrä ja keskinäinen kilpailu.* Samaan aikaan, kun juttumäärät ovat vähentyneet, asianajajien määrä on melko voimakkaasti lisääntynyt. Voisi ajatella kilpailun laskevan hintoja. Toisaalta oikeudellisia palveluita ei useinkaan valita samalla tavalla kuin muita hyödykkeitä tai palveluksia ja tällaiseen kehitykseen voi suhtautua epäillen. Pikemminkin voisi ajatella, että asianajajilla on paineita – säilyttääkseen tulotasonsa – pyrkiä laskuttamaan enemmän juttua kohden.

6) *Ulkopuoliset korvausjärjestelmät.* On jossain määrin epäselvää, millä tavoin ulkopuoliset korvausjärjestelmät vaikuttavat syntyvien kulumäärien kehitykseen. Niiden avulla voidaan kuitenkin tasata kuluriskiä.

Kulujen määrään ja kuluriskiin vaikuttaminen

Kun kyse on vähänkään monimutkaisemmasta riita-asiasta, kulujen määrä kasvaa helposti kymmeneen tuhansiin markkoihin. Tavalliset ihmiset eivät useinkaan pysty vaikeuksista selviämään niin suurista ylimääräisistä menoista. Oikeusturvan näkökulmasta on kuitenkin korostettu, että kansalaisten on voitava käydä oikeutta varallisuudesta riippumatta. Toisaalta on epäilty, että ihmiset turvautuvat liiankin helposti tuomioistuimiin, jollei heillä ole minäkäänlaista kuluriskiä. Tavoitteeksi voitaisiinkin asettaa tilanne, jossa asianosaisilla on tietyn määräinen kuluriski, mutta riski ei kuitenkaan saisi olla niin suuri, että se estäisi ihmisiä pääsemään oikeuksiinsa oikeudenkäynnin avulla.

Kuluriskiä voi ajatella pienennettäväksi lähinnä kahta kautta, joko pyrkimällä vaikuttamaan *syntyvien kulujen määrään* tai *jakamalla kuluriskiä*. Tehokkainta lienee vaikuttaminen molemmilla tavoilla. Syntyvien kulujen määrään voi kuitenkin olla käytännössä vaikeaa vaikuttaa muun muassa sen vuoksi, että asianosaiset ja asiamiehet voivat solmia keskenään sellaisia sopimuksia kuin haluavat. Ainakin seuraavia asioita olisi syytä pohtia pyrittäessä pienentämään oikeudenkäynnin aiheuttamaa kuluriskiä:

1) *Riitaprosessin kehittäminen.* Kaikilta osin uusi riitaprosessi ei toimi niin sujuvalla tavalla kuin ennen uudistusta odotettiin. Toisaalta kyse on vielä siirtymävaiheesta ja järjestelmä hakee muotojaan. Olisi kuitenkin pohdittava tarvitaanko joitain lainsäädännöllisiä muutoksia ongelmien korjaamiseksi. Monet ongelmat lienee kuitenkin hoidettavissa koulutuksella. Sinänsä uudella riitaprosessilla on pyritty parempaan oikeusturvaan ja asioiden perusteellisempaan valmisteluun ja käsittelyyn. Voi olla, että tämän tavoitteen saavuttaminen lisää väistämättä myös prosessin hintaa ja tulisi miettiä, kuinka nämä

kulut lopulta katetaan. Tällä hetkellä esimerkiksi erillistä pääkäsittelyä kolmen tuomarin kokoonpanossa käytetään ehkä liiankin harvoin, mutta jos sen käyttöä lisätään, myös kulut lisääntynevät. Joka tapauksessa näyttäisi siltä, että etenkin yksinkertaiset riita-asiat pitäisi saada käsiteltyä jollain tavoin nykyistä keveämmin.

2) *Oikeudenkäyntikulusäännösten kehittäminen*. Suomessa asianosainen voi tehdä asiamiehensä kanssa sellaisen sopimuksen kuin haluaa, eikä tästä suhteesta ole mitään erityistä sääntelyä. Luultavasti kovin kattavaan sääntelyyn siinä ei voidakaan mennä, jollei haluta luoda saksalaistyyppistä järjestelmää, jossa palkkiot on taksoitettu. Suomen Asianajajaliiton sisäisiä palkkiosääntöjä ei myöskään kilpailusyistä pidetä nykyisin sopivina.

Oikeusministeriö asetti syyskuussa 1997 oikeudenkäyntikulutoimikunnan, joka antoi välimietintönsä maaliskuussa 1998.¹²⁸ Välimietintö sisältää hallituksen esityksen muotoon laaditun ehdotuksen oikeudenkäymiskaaren 21 luvun oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten tarkistamiseksi. Oikeudenkäyntikulujen kohoamisen vuoksi toimikunta päätti ehdottaa, että kuluriskiä tasattaisiin aikaisempaa enemmän asianosaisten kesken. Näin toimikunnan ehdotus merkitsee toteutuessaan osittaista paluuta vuoden 1993 uudistusta edeltävään järjestelmään.

Ehdotuksessa on korostettu, että peruseriaate, jonka mukaan voittanut saa täyden korvauksen kuluistaan, säilyisi ennallaan. Korvaus koskisi ehdotuksen mukaan kuitenkin vain "tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuneita kuluja" (1 §). Tuomioistuimien voisi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, "jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä osapuolella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin" (8a §). Keskeinen uudistus, jolla on pyritty siihen, ettei oikeudenkäyntikulujen korvaaminen johda kohtuuttomuuksiin yksittäistapauksissa, on ehdotetun esityksen 8b §:ssä:

"Jos asianosaisten velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta, tuomioistuimien voi viran puolesta alentaa asianosaisten maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää."

Selvissä ja riidattomissa velkomus- ja häätöasioissa, jotka ratkaistaan kirjallisessa valmistelussa, tuomioistuimien arvioisi viran puolesta tuomittavien kulkorvausten määrän oikeusministeriön määräämän taksoituksen mukaisesti (8c §).

¹²⁸ Ks. Oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietintö.

Toimikunnan ehdottamat säännökset estäisivät toteutuessaan luultavasti kohtuuttomat oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevat ratkaisut yksittäistapauksissa. On kuitenkin huomattava, että kulujen korvaamista koskevilla säännöksillä voidaan tasata kuluvastuuta vain asianosaisten kesken ja vaikuttaa siten vain rajoitetusti asianosaisten kuluriskiin. Keskeisimpiin ongelmiin, itse kulujen määrään ja ulkopuolisten kulujärjestelmien vähentyneeseen merkitykseen ei kulukorvaussäännöksillä ole vaikutusta. Oikeudenkäyntikulutoimikunnan on määrä saada työnsä valmiiksi syyskuun 1998 loppuun mennessä. Sen tehtävänä onkin selvittää toisessa vaiheessa, "mitkä eri tekijät vaikuttavat oikeudenkäyntikulujen määrään, sekä ehdottaa lainsäädännöllisiä tai muita keinoja, joilla voidaan alentaa oikeudenkäynneistä asianosaisille aiheutuvia kustannuksia".

3) *Arvonlisävero*. Arvonlisäveroa alentamalla voidaan selvästi vaikuttaa syntyvien kulujen määrään. Se ei kuitenkaan muista syistä ole kenties mahdollista.

4) *Oikeudenkäyntimaksut*. Oikeudenkäyntimaksuja alentamalla voitaisiin vaikuttaa syntyvien kulujen määrään, mutta vaikutus ei olisi kovin suuri. Ainoastaan kirjallisessa valmistelussa päättyvissä asioissa oikeudenkäyntimaksuja alentamalla voidaan vaikuttaa kulujen suuruusluokkaan.

5) *Oikeusturvavakuutus*. Oikeusturvavakuutuksen kattosummia (yksityishenkilöillä 50 000 markkaa) voisi olla syytä korottaa. Toisaalta oikeusturvavakuutuksesta olisi syytä korvata myös vastapuolen kulut, jotka tuomitaan asianosaisen maksettavaksi – ainakin joissain tapauksissa. Luultavasti oikeusturvavakuutusta koskevat muutokset yhdessä uuden prosessin kanssa ovat eniten lisänneet yksittäisten kansalaisten kuluriskiä oikeudenkäynnissä. Vakuutusyhtiöitä edustavat tahot ovat kuitenkin tuoneet esiin, että oikeusturvavakuutuksen laajentaminen olisi ongelmallista, koska kotivakuutusten hintoja pitäisi korottaa. Yksi vaihtoehto olisi myös erillisen oikeusturvavakuutuksen laajempi käyttöönotto, mutta vakuutusyhtiöt ovat pitäneet sitä ongelmallisena muun muassa siitä syystä, että se saattaisi vetää puoleensa vain "riskiasiakkaita".

6) *Oikeusapujärjestelmä*. Oikeusapujärjestelmää tulisi tuntuvasti laajentaa, kuten Tuomioistuimet 2000-selvityksessäänkin on ehdotettu. Olisi harkittava Ruotsin mallin mukaista järjestelmää, jossa henkilön omavastuu kasvaa tulojen ja varallisuuden kasvaessa, mutta kuluriski on kuitenkin järkevässä suhteessa henkilön tulotasoon. Heinäkuussa 1998 oikeusministeriö asetti

toimikunnan oikeusapujärjestelmän jatkokehittämistä varten. Toimeksiannon mukaan toimikunnan on muun ohessa selvitettävä erityisesti, miten voidaan turvata, että yhteiskunnan tarjoama oikeusaputoiminta voisi olla myös keskituloisten käytettävissä.

7) *Asioiden ratkaiseminen kirjallisessa menettelyssä.* Asioiden ratkaiseminen kirjallisessa menettelyssä on pyritty luomaan hyvin yksinkertaiseksi. Käytännössä tällä hetkellä riidattoman velkomuksen kulut ovat keskimäärin noin 1 500 markkaa.¹²⁹ Riidattomien asioiden käsittelyyn on ehdotettu uusia kulusäännöksiä, jotka toteutuessaan alentanevat kulumääriä. Toisaalta ulosotto-toimikunnan mietinnössä ja Tuomioistuimet 2000-luvulle selvityksessä on ehdotettu riidattomien saatavien perintämenettelyn kehittämistä siten, että niitä voitaisiin aikaisempaa useammin periä suoraan ilman tuomiota. Nämä toimet saattaisivat alentaa myös kuluja. Oikeudenkäyntimaksut ovat melko suuri osa kuluja riidattomissa asioissa, joten niidenkin merkitystä on syytä pohtia.

¹²⁹ Jaakkola & Vuorinen 1997, 9.

9 OIKEUDEN SAANTIMAHDOLLISUUDET JA OIKEUSTURVA

9.1 Oikeuden saantimahdollisuuksia ja prosessitulvaa koskeva keskustelu

Yleistä

Keskeinen kysymys pohdittaessa tuomioistuinjärjestelmän ja riitaprosessin toimivuutta on se, millainen mahdollisuus eri toimijoilla on todellisuudessa "saada oikeutta" tai saattaa asiansa viralliskoneiston ratkaistavaksi. Ei ole sinänsä mitään yksiselitteistä mittaria tai kriteeriä sille, millaisissa tapauksissa ja kuinka helposti asia pitäisi saada tuomioistuimen käsiteltäväksi tai minkälainen kynnyks prosessin vireillepanolle pitäisi olla. Ei ole mielekäästä, että kaikki mahdolliset konfliktit käsitellään tuomioistuinlaitoksessa, mutta toisaalta usein on korostettu, että ihmisillä pitäisi olla mahdollisuus saattaa asiansa viranomaiskoneistoon ja tuomioistuihin tarpeen vaatiessa.

Oikeuden saantimahdollisuuksia on korostettu etenkin 1960-luvulta lähtien ns. *Access to Justice* -liikkeessä.¹³⁰ Taustalla on ollut ajatus siitä, etteivät pelkät muodolliset mahdollisuudet oikeuden saamisessa ole riittäviä, vaan on taattava, että ihmisillä on myös tosiasiasa mahdollisuus saada oikeutta. Ensivaiheessa suuntauksen piirissä pyrittiin USA:ssa oikeudellisten palvelujen saamiseen köyhille. Toisessa vaiheessa pyrittiin parantamaan erilaisten hajallaan olevien intressitahojen kuten kuluttajien ja ympäristöä edustavien tahojen mahdollisuutta ajaa asiaansa. Kolmannessa vaiheessa näkökulma laajeni käsittämään kaikki riitoja käsittelevät instituutiot ja menettelyt. Samalla ryhdyttiin pohtimaan erilaisia vaihtoehtoisia riidanratkaisutapoja.¹³¹

¹³⁰ Erilaiset Yhdysvaltalaiset liikkeet (movements) kuten "Access to Justice" ja "Alternative Disputation Resolution" ovat kietoutuneet toisiinsa monin tavoin osin tieteellisinä sekä osin yhteiskunnallisina ja poliittisina suuntauksina. Tällaiset "liikkeet" ovat toisiaan leikkaava verkosto, joiden sisällä on kuitenkin erilaisia lähtökohtia, tieteenaloja ja teoreettisia suuntauksia edustavia toimijoita.

¹³¹ Cappelletti & Garth 1981, 1–4. Access to Justice -keskustelua ovat hallinneet pitkälti angloamerikkalaiset tutkijat. Blankenburg ja Reifner ovat katsoneet, että mannereurooppalainen kehitys poikkeaa monin osin angloamerikkalaisesta ja esimerkiksi puhe "kolmesta aallosta" oikeuden saamista koskevassa kehityksessä ei sellaisenaan sovi moniin Euroopan maihin. Blankenburg & Reifner 1981, 217–219.

Access to Justice -liikkeen piirissä on keskusteltu siitä, millä tavoin oikeuksiin pitäisi päästä ja millaista oikeutta sen seurauksena pitäisi saada. Etenkin liikkeen alkuvaiheessa korostettiin tuomioistuimeen tai ylipäänsä viralliskoneistoon pääsyä. Galanter on taas sittemmin esimerkiksi katsonut, ettei oikeuteen pääsyn utopiana voida pitää tilaa, jossa kaikki riidat ratkaistaan kokonaisuudessaan viralliskoneistossa. Hän pitää sellaista tilannetta pikemminkin hirvittävänä ja korostaa, että käytännössä joka tapauksessa valtaosa konflikteista ratkaistaan samassa alkuperäisessä sosiaalisessa ympäristössä, jossa ne ovat syntyneetkin.¹³²

Prosessitulva

Oikeustieteellisessä ja oikeussosiologisessa tutkimuksessa on käyty paljon keskustelua myös oikeudellistumisesta, joilla on viitattu säädösten ja oikeudenkäyntien määrän lisääntymiseen sekä siihen, että oikeusjärjestys tunkeutuu yhä laajemmin sellaisille elämänalueille, jotka aiemmin ovat olleet sääntelemättömiä tai vain vähän säänneltyjä.¹³³ Kaganin mukaan oikeuden laajeneminen on esiintynyt monella eri tasolla:

- 1) Oikeusjärjestelmä yrittää säädellä tai jopa hävittää käyttäytymisen muotoja, jotka muutama vuosikymmen sitten jätettiin käytännössä lähes kokonaan huomiotta.
- 2) Kaikki ohjauksen tai sääntelyn alueet ovat tulleet aikaisempaa tiheämmiksi, monimutkaisemmiksi, poliittisesti painavammiksi ja ennen kaikkea aikaisempaa muuttuvaisemmiksi.
- 3) Oikeus on lisääntynyt vertikaalisesti. Ylikansalliset sääntelyn alueet ovat moninkertaistuneet.¹³⁴

Etenkin Yhdysvalloissa on puhuttu "prosessitulvasta" ja oikeudenkäyntien räjähdysmäisestä kasvusta ja samalla on kritisoitu liiallista tuomioistuimiin tukeutumista. Usein amerikkalaista yhteiskuntaa on pidetty tällaisissa näkemyksissä ylilegalisoituneena ja samalla on katsottu, että amerikkalaiset ovat erityisen riidanhaluista kansaa. Näiden näkemysten taustalla on usein oletus, että amerikkalaisen kulttuurin kehitys 1960- ja 1970-luvuilla lisäsi riidanhaluisuutta amerikkalaisten keskuudessa. Näissä kannanotoissa niin julkisen

¹³² Galanter 1981, 147–151.

¹³³ Ks. oikeudellistumisesta Tala 1986 ja Tala 1988.

¹³⁴ Hänen mukaansa oikeus kehittyy nykyisin voimakkaasti etenkin neljän tekijän kautta: 1) aikaisempaa voimakkaampi taloudellinen kilpailu, 2) nopea teknologinen kehitys, 3) lisääntyvä huoli ympäristöstä, 4) suurempi maantieteellinen liikkuvuus. Nämä muutostekijät taas nakertavat perinteisiä sosiaalisen kontrollin muotoja. Kagan 1995, 140–141.

kuin yksityisenkin elämän on katsottu muuttuneen agressiiviseksi, jyrkäksi ja oikeustietoiseksi.¹³⁵ Galanterin mukaan tällaista "hyperlexis-syndroomaa" tai ylilegalisoitumista on kuvattu yleensä seuraavilla tekijöillä:

- 1) Rekisteröityjen juttujen määrän kasvu (liittovaltion) tuomioistuimissa.
- 2) Oikeudellisen ammattikunnan määrän kasvu.
- 3) Selonteot jättimäisistä tapauksista ja valtavista resurssimääristä, joita on kulutettu sellaisiin oikeudenkäynteihin.
- 4) Kauhukertomukset, jotka sisältävät lainauksia groteskeilta ja mielettömiltä näyttävistä yksittäisistä oikeusjutuista. Kuvataan esimerkiksi naisen puolen miljoonan dollarin vaatimusta viranomaisia vastaan, koska he olivat kieltäneet häneltä rintaruokinnan julkisella paikalla.
- 5) Sotatarinat eli muun muassa yritysjohtajien henkilökohtaiset kokemukset siitä, kuinka oikeudenkäynnit loukkaavat heidän edustamiaan instituutioita, sitovat heidän kätensä, heikentävät heidän tehokkuuttaan, nostavat kustannuksia jne.¹³⁶

Galanterin mukaan oikeudenkäyntien räjähdyksestä puhuu etenkin juridinen eliitti, ylempien tuomioistuinten tuomarit, professorit ja isojen asiakkaiden isoja juttuja hoitavat asianajajat, joilla ei ole kokemusta oikeusjärjestelmän toimivuudesta arkipäiväisissä yhteyksissä.¹³⁷ Hänen mukaansa siitä, että riitojen määrä tuomioistuimissa mahdollisesti on lisääntynyt, ei voida vielä vetää johtopäätöstä, että niitä olisi liikaa. Usein riitojen määrää suhteutetaan esimerkiksi tuomioistuinten kapasiteettiin, vaikka ei voida tietää sitä, onko kapasiteetti oikealla tasolla. Galanter onkin korostanut sitä, että oikeussuojakeinot ovat tulleet nykyaikana käyttökelpoisiksi suurelle osalle kansaa, jolla aikaisemmin oli vain vähän mahdollisuuksia päästä oikeuksiinsa.

Sarat on ollut sitä mieltä, että argumentit riitojen räjähdyksestä sisältävät usein idealisoituja tai romantisoituja viitteitä aikaisempiin aikoihin, jolloin kansalaiset olivat vähemmän riidanhaluisia ja tuomioistuimet keskittyivät vain tärkeimpien riitojen ratkaisemiseen. Toisaalta näkemyksissä, joissa riitoja on korostettu olevan liikaa, ei ole yleensä myöskään esitetty kriteereitä, joiden perusteella näin on katsottu olevan. Sarat pitää "hyperlexis"-ongelmaa

¹³⁵ Sarat 1985, 320–324.

¹³⁶ Galanter 1983, 10–11.

¹³⁷ Galanterin mukaan ilmiössä on kyse myös professionaalisen identiteetin puolustamisesta. Jos oikeus on rajaton ja tuomioistuihin tulee suuri määrä juttuja, herää kysymys, kuinka erottaa tuomarin toiminnan tekniikat poliittisten päätöksentekijöiden käyttämistä tekniikoista ja mitä on tuomioistuimien erityinen ammattitaito ja erityisosaaminen. Galanter 1983, 61–69.

näkökulman ongelmana ja tuo esiin, että "kuinka paljon on liian paljon, on kysymys, johon on mahdotonta vastata".¹³⁸

Myös Friedmanin mukaan 1970-luvulla esitetyt näkemykset oikeudenkäyntien määrän räjähdysmäisestä kasvusta ovat olleet pääosin "tyhjää puhetta", sillä amerikkalaiset juridiset tilastot ovat hyvin puutteellisia. Enin, mitä tuonaikaisten yhdysvaltaisten tutkimusten perusteella voitiin hänen mukaansa sanoa, oli se, ettei ollut löydetty näyttöä oikeudenkäyntien lisääntymisestä. Friedmanin mukaan tuomioistuinten asema on kuitenkin mahdollisesti sittemmin muuttunut. Riitaoikeudenkäyntien määrä on kasvanut monissa Euroopan maissa ja ilmeisesti myös USA:ssa. Määrällisiä muutoksia merkittävämpiä hänen mukaansa ovat kuitenkin muutokset oikeudenkäyntien laadussa. Friedman viittaa siihen, että on tullut pieni määrä "megariitoja" eli isoja taloudellisia riita-asioita, joihin käytetään paljon rahaa ja asianajajien työtä – ja jotka samalla syövät myös tuomioistuinten resursseja. Tämän on epäilty johtuvan siitä, että taloudelliset markkinat olisivat muuttuneet epävakaisemmiksi, jolloin talouselämän suhteet eivät olisi yhtä pysyviä kuin aiemmin. Kokonaisuudessaan Friedman pitää kuitenkin modernia amerikkalaista yhteiskuntaa ylilegalisoituneena ja hän katsoo oikeuskulttuurin muuttuneen runsaasti viimeisen sadan vuoden aikana.¹³⁹

Kaganin mukaan amerikkalaiset menetelmät ratkaista riitoja ovat vihamielisempiä ja legalistisempia verrattuna muihin taloudellisesti kehittyneisiin maihin. Hänen mukaansa amerikkalainen riitelevä legalismi (Adversarial Legalism) juontaa juurensa Amerikan poliittiseen kulttuuriin, mutta lakimiehet ovat osaltaan olleet ylläpitämässä sitä – vaikka ei näekään lakimiesten toimintaa ensisijaisena syynä sille. Amerikkalaiselle riidanratkaisulle ja toimintapolitiikalle (policymaking) on Kaganin mukaan tyypillistä muihin maihin verrattuna:

- 1) Monimutkaisempi oikeudellinen säännöstö.
- 2) Enemmän muodollisia, riiteleviä menettelyitä ratkaista poliittisia ja tieteellisiä kiistoja.
- 3) Oikeudellisten riitojen kalliimpia ratkaisumuotoja.
- 4) Enemmän rankaisuvia oikeudellisia sanktioita.
- 5) Enemmän oikeudellisia väliintuloja hallinnolliseen päätöksentekoon.
- 6) Enemmän poliittista kiistaa oikeussäännöksistä ja oikeudellisista instituutioista.

¹³⁸ Sarat 1985, 329–335.

¹³⁹ Friedman 1990, 232–239.

Kaganin mukaan amerikkalaista riitojen ratkaisua leimaavatkin muodollinen oikeudellinen riitely, riitelijöiden aktivismi jutuissaan sekä olennainen epävarmuus jutun lopputuloksesta viranomaiskoneistossa.¹⁴⁰

Blankenburg on jäsentänyt oikeudenkäyntien määrää oikeudellisten palvelujen kysynnän ja tarjonnan kautta. Hänen mukaansa oikeusjuttujen määrä vaihtelee niin paljon Euroopan eri maiden välillä, ettei eroja voida selittää erilaisilla konfliktimäärillä eli kysynnällä, vaan pikemminkin oikeudellisten palvelujen tarjonnalla.¹⁴¹ Monissa Euroopan maissa oikeusjuttujen määrät näyttäisivät lisääntyneen jonkin verran 1970-luvulta eteenpäin, mutta pitkässä historiallisessa tarkastelussa riitojen määrä asukasmääriin nähden ei välttämättä ole dramaattisesti lisääntynyt.¹⁴² Blankenburgin ja Verwoerdin mukaan nykyistä kehitystä voidaan kuvata puhumalla "aaltojen liikkeistä" pikemmin kuin evolutionäärisestä prosessitulvasta. Heidän mukaansa jo 1800-luvulla, mutta myös 1900-luvun alun talouskriisin aikana oli ajoittain enemmän prosesseja asukasmäärään nähden kuin nykyisin.¹⁴³

Kevät Nousiainen on lisensointityössään kerännyt pitkän aikavälin tilastoja riita-asioista Suomessa ja tarkastelu ulottuu aina 1800-luvun puolivälistä 1960-luvun loppuun. Tällaisten tilastojen tulkinta on monin tavoin ongelmallista. Selvimmältä tulokselta näyttää se, että juttujen laadussa on tapahtunut viimeisen sadan vuoden aikana muutoksia. Esimerkiksi 1800-luvulla painottuivat kiinteistöasiat nykyistä enemmän. Toisen maailmansodan jälkeen taas alkoi avioliittoon liittyvien riitojen lisääntyminen. Nousiaisen tilastojen valossa riita-asioiden kehitys ei näytä myöskään evolutionääriseltä prosessilta, jossa asiat automaattisesti lisääntyvät vaan pikemminkin aaltoilulta, jossa osa riidoista lisääntyy toisten vähentyessä.¹⁴⁴ Tala ja Alander puolestaan ovat koonneet tietoa riita-asioiden kehityksestä 1960-luvulta 1990-luvulle ja heidän mukaansa riidat ovat lisääntyneet tänä aikana selvästi. Asioita on kanavoitunut myös aiempaa enemmän "vaihtoehtoihin" riidanratkaisuinstituutioihin kuten välimiesmenettelyyn ja kuluttajansuojavi-

¹⁴⁰ Kagan 1994, 1–4. Kaganin mukaan sosiaalisen ja taloudellisen elämän oikeudellinen kontrolli on muuttunut voimakkaammaksi kaikkialla modernissa maailmassa. Hänen mukaansa eurooppalaiset ovat oman mantereensa kehitystä kuvatessaan puhuneet oikeudellisen elämän "amerikkalaistumisesta".

¹⁴¹ Blankenburg 1988, 9–19.

¹⁴² Ks. riita-asioiden määrän kehityksestä esim. Ranskassa Ietswaart 1988, 226–228 ja Saksassa Rottleuthner 1987, 111–114. Rottleuthnerin mukaan Saksassa voitaisiin puhua prosessitulvasta 1920-luvun loppupuolella, jolloin prosesseja oli todella paljon, mutta 1970-luvun jälkeistä kehitystä voidaan pitää korkeintaan tulvanpoikasena.

¹⁴³ Blankenburg & Verwoerd 1988, 254.

¹⁴⁴ Nousiainen 1985, 133–146.

ranomaisiin.¹⁴⁵ Näin ollen suomalaiset tarkastelut riitojen kehityksestä näyttäisivät vastaavan monelta osin eurooppalaisia kokemuksia.

Riitapyramidi

Vaikka tuomioistuimissa käsiteltyjen juttujen määrää voidaan mitata, on riitojen tai konfliktien määrän mittaaminen yhteiskunnassa huomattavasti monimutkaisempaa. Riidat eivät ole mitään selkeitä tapahtumia kuten syntyvät ja kuolemat, vaan muistuttavat enemmänkin sellaisia sosiaalisia konstruktioita kuin sairaus tai ystävyys. Riidat kasvavat erilaisista inhimillisistä kokemuksista, jotka saatetaan mieltää vääryyksiksi. Galanterin mukaan "riidat tulevat esiin suunnattomasta tapahtumien, kohtaamisten, yhteentörmäysten, kilpailujen, pettymysten, epämukavuuksien ja vääryyksien merestä." Galanter käyttää tällaisista tilanteista nimeä "*riidan esiaste*" (proto-disputes).¹⁴⁶

Felstiner ym. puhuvat kokemuksista, joita ei havaita tai tajuta vääryyksiksi (unperceived injurious experiences). Kun vääryys havaitaan tai tajutaan, se muuttuu "*käsitetyksi vääryyskokemuksiksi*" (perceived injurious experiences). Osa näistä kokemuksista nähdään ehkä seurauksena itse otetusta riskistä tai kohtalon oikullisuudesta, mutta toinen osa taas mielletään oikeuksien loukkaukseksi jonkun inhimillisen toimijan (yksilö tai yhteisö) taholta. Tällaisia oikeuksien loukkauksia on kutsuttu "*valituksen aiheiksi*" (grievances). Kun tuollainen valituksen aihe on ilmaistu loukanneelle osapuolelle, ne muuttuvat "*vaatimuksiksi*" (claims). Vaatimukset, joita ei myönnetä, puolestaan muuttuvat "*riidoiksi*" (disputes).¹⁴⁷ Näistä riidoista vain osa viedään asianajajien tai muiden lakimiesten käsiteltäviksi ja muunnetaan juridisiin kategorioihin sopiviksi kysymyksiksi. Lopulta vain pieni osa riidoista viedään tuomioistuimiin ja vielä pienempi osa käy läpi täysimittaisen oikeusprosessin. Galanter onkin kuvannut tuomioistuimeen edenneitä riitoja "selviytyjinä pitkässä ja uuvuttavassa prosessissa".¹⁴⁸

¹⁴⁵ Tala & Alander 1990, 327–334.

¹⁴⁶ Galanter 1983, 11–18.

¹⁴⁷ Felstiner ym. 1980–1981, 635–637. Felstiner ym. mukaan niin "valituksen aiheet" kuin riidatkin ovat luonteeltaan subjektiivisia, miellettyjä asioita, eikä koetun vääryyden muuttuminen riidaksi edellytä mitään havaittavaa käyttäytymisen muutosta. He kuvaavat muutosprosessia vääryyden kokijan näkökulmasta termeillä nimeäminen (claiming), syyttäminen (blaming) ja väittäminen (claiming). Ks. myös Tala & Alander 1990, 338–340.

¹⁴⁸ Galanter 1983, 11–18. Blankenburgin mukaan jutun tulo oikeudelliseen instanssiin on pikemmin ymmärrettävä huonosti onnistuneena yrityksenä välttää oikeudenkäyntiä kuin päämääräsuuntautuneena pyrkimyksenä kohti tuomioistuinkäsittelyä. Blankenburg 1988, 19.

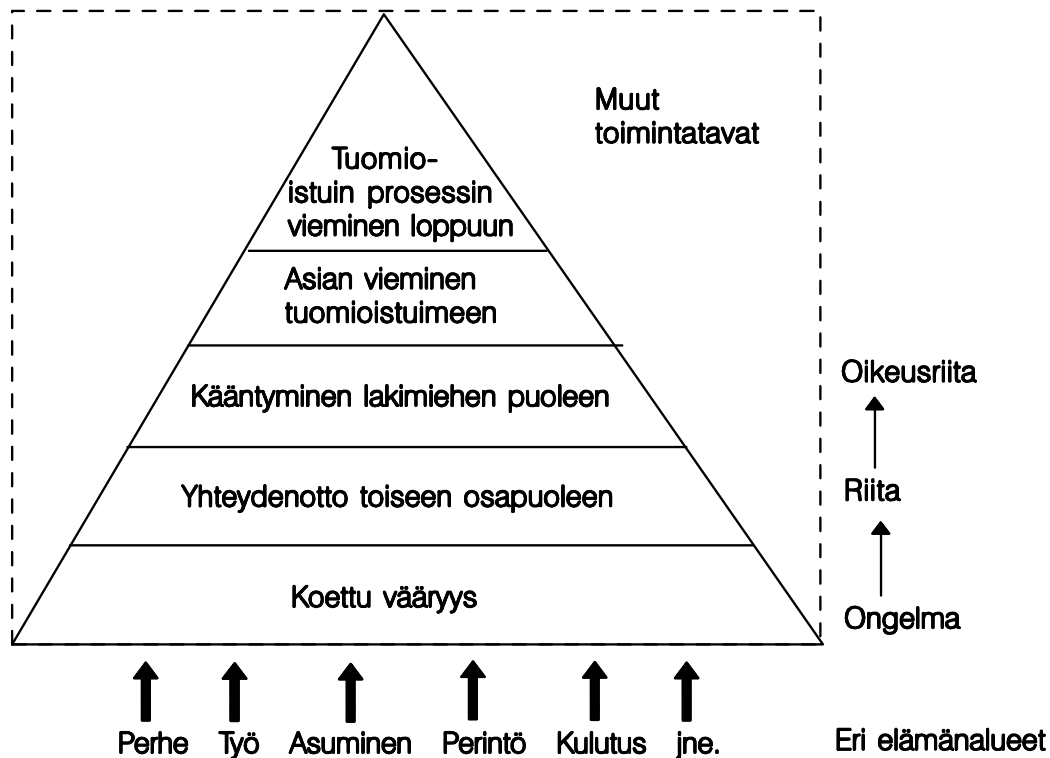
Tuomioistuinsosiologisessa tutkimuksessa on käytetty usein käsitettä "riitapyramidi" kuvaamaan erilaisten vääryyskokemusten muuttumista konflikteiksi ja edelleen oikeusriidoiksi. Pyramidin alapäässä ovat kaikki vääryyskokemukset ja pyramidin kärjessä täysimittaiseen oikeudenkäyntiin päätyneet riidat. Esimerkiksi amerikkalaisessa CLRP – hankkeessa (Civil Litigation Research Project) 1980-luvun taitteessa päädyttiin tulokseen, jonka mukaan kaikista "valituksen aiheista" 72 prosentissa tehtiin jonkinlainen vaatimus, 45 prosenttia muuttui riidaksi, 10 prosentissa käännyttiin lakimiehen puoleen ja 5 prosenttia vietiin tuomioistuinkäsittelyyn.¹⁴⁹ Belgialaiset kokemukset ovat hyvin samansuuntaisia. Siellä koetuista ongelmista tehtiin väite vastapuolelle 76 prosentissa tapauksista, riidaksi muuttui 49 prosenttia ja tuomioistuimeen eteni 11 prosenttia kaikista ongelmista.¹⁵⁰ Zanderin mukaan Britanniassa taas henkilövahinkojen vuoksi tehdyissä vaatimuksissa vain 18 prosentissa käynnistetään oikeudellisia toimia ja vain 2 prosenttia kaikista tapauksista etenee tuomioistuihin.¹⁵¹ Yhdysvaltalaisia tutkimuksia mukaillen voidaan piirtää seuraavanlainen riitapyramidi kuvaamaan asioiden muuttumista erilaisista ongelmista tai koetuista vääryyksistä riidoiksi ja edelleen oikeusjutuiksi.¹⁵²

¹⁴⁹ Miller & Sarat 1980–1981, 544.

¹⁵⁰ Wouters & van Loon 1991, 36. Kuluttajien ongelmista Belgiassa on edennyt tuomioistuimeen vain 2 prosenttia. Ks. Parmentier 1991, 35.

¹⁵¹ Zander 1988, 140–141.

¹⁵² Teittinen on tehnyt vastaavanlaisen riitapyramidin kuluttajariidoista. Ks. Teittinen 1998.

Kuvio 12 Riitapyramidi

Suomessa on vain vähän tietoja kansalaisten kokemista vääryyksistä. Vuonna 1991 kerättiin tietoa kansalaisten oikeusongelmista. Selvityksen kysymyksenasettelu on vertailun kannalta ongelmallinen, eikä tuloksia voi suoraan vertailla esim. Yhdysvaltalaisiin kokemuksiin – joiden kysymyksenasettelussa sinänsä lienee myös vertailun kannalta monia ongelmallisia piirteitä. Selvityksen avulla voidaan kuitenkin valaista tilannetta myös yleispiirteisesti Suomessa.¹⁵³ Tässä tarkasteltavaksi on otettu perintöön liittyvät oikeusongelmat, koska niissä tietojen vertailtavuus on parempi kuin monissa muissa oikeusongelmissa.¹⁵⁴

Selvityksen mukaan noin yhdellä prosentilla kyselyyn vastanneista (15–74-vuotiaista) oli ollut perintöön liittyvä ongelma viimeisen kahden

¹⁵³ Jaakkola 1993. Selvityksessä kysyttiin, onko vastaajalla ollut jokin ongelma "jonka vuoksi olette kääntynyt lakimiehen puoleen tai vakavasti harkinnut yhteydenottoa lakimieheen". Tämä kysymyksenasettelu rajaa jo sinänsä ongelmia, sillä on monia vääräyskokemuksia tai oikeudellisia ongelmia, joissa ei harkita lakimiehen puoleen kääntymistä. Toisaalta ihmisillä saattaa olla oikeudellisia ongelmia – kuten kuinka laatia testamentti – ilman, että asiaan liittyy minkäänlaisia riidanaiheita.

¹⁵⁴ Kansalaisten oikeusongelmia koskeva kysely on tarkoitus uusia Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuoden 1998 aikana.

vuoden aikana eli vuotta kohden ongelmia oli ollut puolella prosentilla vastanneista. Koko väestöön suhteutettuna se tarkoittaa, että kaikkiaan 18 886 kansalaisella (15–74-vuotiaalla) on yhden vuoden aikana ollut perintöoikeudellinen ongelma. Kun ottaa huomioon, että perintöön liittyvissä oikeusriidoissa on keskimäärin osallisena viisi henkilöä, potentiaalisia aiheita oikeudenkäyntiin olisi tämän mukaan ollut 3 777. Perintö- ja testamenttiriitoja käsiteltiin tuomioistuimissa vuonna 1991 kaikkiaan 295 kappaletta. Näin ollen noin 8 prosenttia tämän kyselyn mukaisista riidanaiheista eteni tuomioistuimiin. Suomalaiset kokemukset siis vahvistavat yleistä kuvaa, että vain harvat kansalaisten kokemat vääryydet muotoutuvat tuomioistuimissa käsiteltäviksi riidoiksi.¹⁵⁵

On monia syitä sille, miksi vain harvat koetuista vääryyksistä etenevät täysimittaiseen oikeusprosessiin. Amerikkalaisten kokemusten mukaan ensinnäkin suuri osa vääryyksistä jää huomaamatta. Vaikka vääryys huomattaisiinkin, ei ehkä tunnisteta, että on olemassa oikeus, jota on rikottu tai voi olla vaikeaa identifioida vastuullista tahoja. Erilaisten "valituksen aiheiden" tunnistaminen vaatiikin tietoa. Silloin, kun vääryys on tunnistettu, varsin yleinen toimintatapa on olla reagoimatta asiaan mitenkään. Varsinkin kuluttajansuojaa koskevissa tutkimuksissa tämä on tullut esille. Jos vääryyttä kärsinyt ottaa toiseen osapuoleen yhteyttä ja asia kehittyy riidaksi on silti usein vielä epätodennäköistä, että asia etenee tuomioistuimiin. Suurin osa riidoista ratkaistaan tuomioistuinten ulkopuolella joko erilaisissa virallisissa instituutioissa tai niiden ulkopuolella – esimerkiksi erilaisissa sovittelujärjestelmissä.¹⁵⁶

Suurin osa tuomioistuimiinkin viedyistä riidoista päättyy ilman täysimittaista oikeusprosessia, kun juttu esimerkiksi perutaan tai sovitaan. Niissäkin tapauksissa, joissa annetaan tuomioistuimen auktoritatiivinen määräys, ei useimmiten ole varsinaista riitaa, vaan kyse on esimerkiksi velan perinnästä summaarisessa menettelyssä. Näin ollen täysimittainen oikeudenkäynti on kaikkia riidanaiheita ja koko riitojenratkaisukenttää ajatellen varsin harvinaisen menettely.¹⁵⁷ Galanter on pyrkinyt jäsentämään tilanteita, joissa kaikesta huolimatta päädytään täyteen oikeudenkäyntiprosessiin.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Myös Tala on korostanut, että tuomioistuinten rooli riitojen ratkaisijana määrällisesti tarkasteltuna ei liene kovin merkittävä. Tala 1986, 294–295.

¹⁵⁶ Galanter 1983, 11–18.

¹⁵⁷ Felstiner ym. ovat tuoneet esiin, että määrällisesti erilaiset riidanaiheet, jotka eivät etene tuomioistuimiin ovat hallitsevia koko riitojen kentässä, mutta niistä on vain vähän tutkimustietoa. Heidän mukaansa tutkimukset ovat usein liian tuomioistuinkeksisiä. Erityisesti he ovat korostaneet sitä, että vääryyskokemusten muuttumisesta riidoiksi tarvittaisiin lisää tutkimuksia. Felstiner ym. 1980–1981, 649–652. On huomattava, että oikeuden ja yhteiskunnan välisiä suhteita koskevat tutkimukset ovat ylipäänsä marginaalisia niin

- 1) Osapuoli tarvitsee juridisen päätöksen kuten avioeroissa.
- 2) Tapaukset, joissa voidaan prosessoida halvasti ja rutiininomaisesti kuten monissa saatavien perintätapauksissa, joissa suuri osa vastaajista ei tule edes tuomioistuimeen.
- 3) Joissain tapauksissa vakuutusyhtiöiden toimihenkilöt vaativat oikeudenkäyntiä voidakseen välttää omaa vastuutaan suuresta korvauksesta.
- 4) Toimijan arvona voi olla näyttää ulkopuoliselle taholle (esim. velkoja tai suuri yleisö), että yhtään kiveä ei ole jätetty kääntämättä.
- 5) Ulkopuolista ratkaisua saatetaan etsiä, jos tapaus on niin monimutkainen tai tulos niin epävarma, että on liian hankalaa tai kallista järjestää sovinto.
- 6) Sopimukseen ei ole ehkä ryhdytty, koska "sopimisen arvo" on riittämätön. Tällä on viitattu esimerkiksi henkilövahinkotapauksiin, joissa vahingot ovat suuria, mutta vastuu riittävän epävarma ehkäistäkseen laajan sopimuksen.
- 7) Vaikka sopiminen itsessään olisi hyväksyttävissä, se saatetaan torjua sellaisten vaikutusten takia, joita sillä on kaupankäynnin uskottavuudelle tulevaisuuden transaktioissa.
- 8) Osapuoli haluaa ehkä tuomiota vaikuttaakseen lainsäädännön tai oikeusjärjestelmän tilaan.
- 9) Joissain tapauksissa osapuolet eivät tavoittele niinkään intressiensä edistämistä, vaan puolustavat arositoumuksiaan.
- 10) Julkinen valta saattaa hakea tuomioistuimen auktoritatiivista ratkaisua toimintalinjalleen (policy).

Myös Suomessa vain harvat riita-asiat käyvät läpi täysimittaisen oikeudenkäynnin alusta loppuun kuten aiemmin on käynyt ilmi. Riita-asioiden määrän vertailua Suomen ja muiden Euroopan maiden välillä ei ole tehty, mutta riita-asioiden määrä Suomessa ei liene mitenkään erityisen poikkeuksellinen. Toisinaan esitetään, että suomalaiset olisivat erityisen "käräjähaluista" kansaa ja toisivat "turhia" juttuja tuomioistuihin.

Samankaltaista keskustelua on käyty myös Yhdysvalloissa. Galanterin mukaan tutkimuksissa ei ole löydetty viitteitä siitä, että erot tuomioistuinten käsittelemien riitojen määrässä eri maissa johtuisivat erilaisista kulttuurisista taipumuksista riidellä. Pikemminkin kyse on erilaisista institutionaalisista väylistä käsitellä erilaisia riitoja. Muutokset tuomioistuinten käsittelemien riitojen määrässä saattavatkin heijastaa enemmän muutoksia riitojen jakautumisessa eri foorumeille kuin riitojen määrän tasoa yhteiskunnassa.¹⁵⁹ Blan-

oikeustieteen kuin yhteiskuntatieteidenkin kentässä. Ks. Friedman 1986, 779, Rottleuthner 1987, 5, Ervasti 1998, 383.

¹⁵⁸ Galanter 1983, 26–32.

¹⁵⁹ Galanter 1983, 36, 60–61. Galanterin käsityksiä on myös kritisoitu. Nelson on korostanut, että puuttuu historiallista vertailutietoa riitapyramidin eri tasoista sekä arvostel-

kenburg on esimerkiksi vertailevassa tarkastelussaan katsonut, ettei "kansan mentaliteetista" tai "asenteellisesta kulttuurista" ole löydettävissä selitystä sille, miksi Saksassa riitaoikeudenkäyntien määrä on Euroopan korkeimpia ja naapurimaassa Hollannissa taas Euroopan alhaisimpia. Kyse on pikemminkin erilaisten konfliktinratkaisuareenoiden houkuttelevuudesta, toimivuudesta ja edullisuudesta toisiinsa nähden.¹⁶⁰

Riita-asioiden määrästä Suomessakaan ei voi suoraan päätellä konfliktien määrää yhteiskunnassa. Toisaalta pohdittaessa prosessikynnystä ja tuomioistuimeen pääsyä olisi samalla mietittävä, mitä vaihtoehtoisia konfliktinratkaisufoorumeita on, missä määrin niitä käytetään sekä mitä hyötyjä ja haittoja niihin sisältyy suhteessa perinteiseen tuomioistuintoimintaan. Tällainen kokonaistarkastelu antaisi mahdollisuuden syvälliseen ja monipuoliseen analyysiin "oikeuteen pääsystä" tai ihmisten mahdollisuudesta saada oikeutta. Tulevaisuudessa olisikin syytä tutkia aikaisempaa laajemmin kansalaisten oikeusongelmia sekä sitä, millä tavoin niitä ratkotaan eri foorumeilla.

Sarat on luetellut kriteereitä, joita Yhdysvalloissa on useimmin esitetty tuomioistuinuudistusten yhteydessä, kun on yritetty tehdä valintoja, minkätyyppiset riidat pitäisi ratkaista minkäkinlaisissa riidanratkaisumenettelyissä. On huomattava, että tällaiset kriteerit ovat aina asiayhteydestä ja kulttuurista riippuvaisia. Esimerkiksi perusoikeusajattelu on hyvin erilaista Suomessa ja Yhdysvalloissa. Suomalainen suhtautuminen ja retoriikka poikkeaa ylipäänsä monin tavoin tässä esitetystä ja voisi kuvitella, että Suomessa käytettäisiin enemmän muun muassa oikeusturvaan viittaavaa puhetapaa.

- 1) *Perusoikeuksien merkitys riidassa.* Väitetyt loukkaukset perusoikeuksia vastaan pitäisi käsitellä muodollisessa juridisessa menettelyssä. Rahavaatimuksissa ei välttämättä aina ole näin.

lut myös puutteita kansainvälisessä vertailussa. Hänen mukaansa ei tiedetä, onko pyramidin koossa tai jyrkkyydessä tapahtunut aikojen myötä muutoksia. Nelsonin mukaan siitä, että suhteellisen pieni osa riidoista kohoaa pyramidin huipulle, ei voida tehdä johtopäätöstä, ettei riitelykäyttäytyminen olisi muuttunut. Nelson 1988, 681.

¹⁶⁰ Blankenburg 1994, 789–808. Hänen mukaansa saksalaiset tuomioistuimet ovat hollantilaisia tehokkaampia, jolloin osapuolilla ei ole syytä yrittää välttää niitä. Hollannissa taas on Saksaa enemmän erilaisia vaihtoehtoisia konfliktinratkaisuinstituutioita, joihin on helppo pääsy ja ne ilmeisesti imevät itseensä potentiaalisia tuomioistuinriitoja. Lisäksi Blankenburg on tuonut esiin mm. sen, että Saksassa häviöjä joutuu maksamaan kaikki oikeudenkäynnin kulut tuukan palkkiotaulukon mukaan, kun taas Hollannissa asiamiesten tuntipalkkiot ilmoitetaan, mikä tekee oikeudenkäynnin Hollannissa vähemmän houkuttelevaksi asioissa, joissa on pieni intressi sekä kulujen määräytymisen ennustamattommaksi. Sen vuoksi riittelijät ja lakimiehet Hollannissa myös etsivät saksalaisia huolellisemmin vaihtoehtoja ennen kuin aloittavat oikeudenkäynnin.

- 2) *Virheen todennäköisyys*. Tämän kriteerin mukaan esimerkiksi silloin, kun riidassa nousee esiin monimutkaisia tieteellisiä kysymyksiä, ne pitäisi kanavoida instituutioihin tai menettelyihin, joissa voidaan käyttää asiantuntijoita.
- 3) *Lopullisuus*. Tuomioistuimen antama tuomio ehkä lopettaa oikeudenkäynnin, mutta se ei välttämättä lopeta riitaa. Sosiaalinen ristiriita saattaa jatkua ja synnyttää myös uusia oikeudenkäyntejä.
- 4) *Hinta suhteessa voittoon*. Halvin vaihtoehto ei aina ole välttämättä paras, mutta uudistajat yrittävät kanavoida yleensä riitoja halvimpaan vaihtoehtoiseen menettelyyn.
- 5) *Yleisön vaatimukset*. Haetaan riidanratkaisutapoja, joita käyttäjät haluavat. Ei ole mielekästä luoda mekanismeja, joita kukaan ei halua tai kykene käyttämään.
- 6) *Käyttäjien tyytyväisyys*. Uudistajat toivovat, että uudet menettelyt tuottavat käyttäjien kannalta tyydyttäviä tuloksia. Kaikkien ei tarvitse olla onnellisia jokaisesta päätöksestä, mutta käyttäjien yleisen kokemuksen pitäisi olla, että oikeus on tapahtunut.¹⁶¹

9.2 Prosessikynnys

Hallitusmuodon 16 §:n mukaan "jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi."

¹⁶¹ Hän kutsuu näkökulmaa, jossa tuomioistuin nähdään yhtenä elementtinä yhteiskunnan riidanratkaisukoneistossa, nimellä "tuomioistuimet kontekstissa". Sarat 1985, 327–331.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että samaan aikaan, kun alioikeusuudistus toteutettiin, tuomioistuimissa käsiteltyjen riitojen määrä kääntyi laskuun ja juttumäärät ovat vähentyneet hyvin jyrkästi vuodesta 1993 lähtien.¹⁶² Juttumäärien vähentyminen johtuu suurelta osin siitä, että 1990-luvun alkupuolella juttumäärät lisääntyivät runsaasti laman johdosta ja kun nämä velkomusjutut oli käsitelty, myös juttumäärät palasivat 1980-luvun lopun tasolle. Näyttäisi kuitenkin siltä, että juttumäärät ovat viime vuosina vähentyneet enemmän kuin pelkästään taloudellisen kehityksen perusteella voisi odottaa. Vuonna 1993 toteutettu alioikeusuudistus näyttäisikin omalta osaltaan vaikuttaneen siihen, että riita-asioita tulee yhä harvemmin tuomioistuinten käsiteltäväksi.

Tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille tehdyssä kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin onko heidän arvionsa mukaan yritysten ja yksityishenkilöiden kynnys panna riita-asia vireille tuomioistuimessa muuttunut vuosina 1994–1997. Kysymyksen avulla pyrittiin täsmentämään kuvaa tuomioistuinten käsittelemien juttumäärien vähentymisen taustalla vaikuttavista tekijöistä eli onko riitajuttujen vähenemisessä kyse ainoastaan siitä, että taloudellisen tilanteen muuttuttua myös riidanaiheita on vähemmän vai onko juttumäärien vähenemiseen vaikuttanut myös se, että niitä laitetaan aiempaa harvemmin vireille.

Noin puolet kaikkien vastaajaryhmien edustajista oli sitä mieltä, että yritysten kynnys laittaa juttu vireille on noussut alioikeusuudistuksen voimaantulon jälkeen. Tältä osin vastaajilla näyttää siis olevan toisistaan poikkeavia käsityksiä ja kokemuksia. Huomattavaa on kuitenkin, että neljä viidesosaa asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista sekä tuomareista kolme neljäsosaa oli sitä mieltä, että yksityishenkilöiden *prosessikynnys on noussut*. Näkemykset tältä osin ovat hyvin yhdenmukaisia.

Taulukko 27 Onko kynnys panna riita-asia vireille tuomioistuimessa muuttunut vuosina 1994–1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl. oik.avustajat	
	% Yrit.	% Yksit.	% Yrit.	% Yksit.	% Yrit.	% Yksit.
Kynnys laskenut	10	11	5	15	7	7
Laskenut yhtäällä, noussut toisaalla	18	6	14	1	26	7
Kynnys noussut	46	76	58	81	41	80
Ei muutosta	26	7	23	3	26	6
Yhteensä	100	100	100	100	100	100

¹⁶² Ks. Ervasti 1997a, 37–45 sekä oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietintö, 15–16.

Havainto ei sinänsä ole yllättävä. Alioikeusuudistukseen liittyvän kulukorvausuudistuksen yhtenä tavoitteena oli vähentää "aiheettomia" oikeudenkäyntejä. Tapauksissa, joissa yksityishenkilö nostaa kanteen, riita saatetaan helpommin tulkita "aiheettomaksi" tai pitää sitä vähemmän tärkeänä kuin esimerkiksi yritysten välisiä monimutkaisia sopimusriitoja, joissa riidan kohteen intressi on hyvin suuri.

Tuomareilta kysyttiin myös, millaisissa tapauksissa prosessikynnys on muuttunut. Yleisimmin tuomarit avovastuksissaan katsoivat, että prosessikynnys oli noussut intressiltään pienissä jutuissa.¹⁶³ Jotkut katsoivat, että kynnys on noussut kaikenlaisissa jutuissa tai joissain tietyissä juttutyypeissä. Monet korostivat myös sitä, että prosessikynnys on noussut epäselvemmissä tai epävarmemmissä tapauksissa. Varsin suuri osa tuomareista oli vastauksessaan sitä mieltä, että prosessikynnyksen nousu johtuu suurelta osin oikeudenkäynnin kalleudesta ja oikeudenkäyntikulujen suuresta markkamäärästä. Jotkut taas korostivat sovinnollisuuden lisääntymistä riitaprosessiuudistuksen myötä. Yksittäisissä vastauksissa viitattiin myös siihen, että prosessaaminen ei onnistu ilman asiamiestä. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T11 - Asian lopputulos vaikea ennakoida.

- Asian menestyksekkäs ajaminen vaatii suuria kuluja.
- Vastapuoli on vähävarainen, riski: ei saada perityksi.
- Tiedetään, että juttu ilmeisesti hävitään. Aikaisemmin oikeusturvavakuutuksen nojalla korvattiin myös vastapuolen kulut "hävityssä" jutussa.
- Neuvottelu- ja sovintokulttuuri ilmeisesti kehittynyt positiiviseen suuntaan.

T22 - Intressiarvoltaan pieniä juttuja ei panna enää yhtä paljon vireille laajoina riita-asioina (oikeudenkäyntikulut).

- Oikeusturvavakuutusehtojen kiristyminen ja muutokset maksuttoman oikeudenkäynnin saamisessa näkyvät.

T54 - Yritykset ehkä helpommin kuin ennen panevat suurehkoja ja suhteellisen monimutkaisia juttuja vireille; uusi prosessi selkeämpi ja ennustettavampi ja kulukorvaus varmempi?

- Pienehköissä jutuissa oikeudenkäyntikulut hirtittävät kaikkia, erityisesti niitä yksityishenkilöitä, joilla ei maksutonta oikeudenkäyntiä.

¹⁶³ Myös oikeudenkäyntikulutoimikunnan mukaan juttujen vähentyminen on painottunut taloudelliselta merkitykseltään pienempiin riitoihin ja alle 10 000 markan etuutta koskevat haastehakemukset ovat selvästi vähentyneet. Oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietintö, 19.

- T63 - Joiltain osin "turhat riidat" ovat jääneet pois. Vastapainoksi "oikeat" riidat ovat vaikeutuneet ja monimutkaistuneet.
 - Yksityiset kansalaiset pelkäävät kulusanktiota silloinkin, kun oikeudenkäyntiin olisi aihetta.

Asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin myös sitä, ovatko heidän asiakkailleen antamat ohjeet riita-asiain vireillepanosta muuttuneet vuosina 1994–1997. Yksikään asianajaja tai yleinen oikeusavustaja ei vastannut kehottaneensa asiakkaitaan saattamaan aikaisempaa useammassa tapauksissa asian vireille. Sen sijaan molemmissa ryhmissä noin kolmasosa vastaajista kertoi, ettei ohjeissa ole tapahtunut muutoksia ja kaksi kolmasosaa ilmoitti kehottaneensa aikaisempaa useammassa tapauksissa olemaan saattamatta asiaa vireille (ks. liitetaulukko 78). Tämä vahvistaa aikaisemmin saatua kuvaa prosessikynnyksen noususta ja osoittaa samalla asiamiesten merkityksen oikeudellisen informaation välittäjänä ja valintojen ohjailijoina.

Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa asianajajat on usein kuvattu portinvartijoina, jotka valikoivat, mitä juttuja kannattaa viedä tuomioistuimeen.¹⁶⁴ Toisaalta on tuotu esiin, että lakimiehet luovat erilaisia tarpeita, jotka he sitten täyttävät.¹⁶⁵ Mnookin ja Kornhauser ovat analysoineet oikeudellisina avustajina toimivien lakimiesten funktioita avioeroja koskevassa tarkastelussaan. Heidän mukaansa näillä lakimiehillä on ainakin seuraavia funktioita:

- 1) *Informaatiolähde* (source of information). Lakimiehet hankkivat osapuolille perusinformaatiota muun muassa oikeusnormeista ja arvioivat esimerkiksi jutun mahdollista lopputulosta, jos se vietäisiin tuomioistuimeen sekä erilaisten riidanratkaisuvaihtoehtojen kustannuksia.
- 2) *Neuvonantaja* (cancelor). Lakimiehet auttavat osapuolia havaitsemaan, mitkä heidän todelliset intressinsä ovat.
- 3) *Kirjanpitäjä* (clerk). Vaikka tapauksessa ei olisi edes riitaa, avioeroissa on välttämätön noudattaa tiettyjä muodollisuuksia ja menettelyitä.

¹⁶⁴ Ks. esim. Galanter 1983, 19.

¹⁶⁵ Ks. Felstiner ym. 1980–1981, 645.

- 4) *Neuvottelija* (negotiator). Lakimiehet voivat toimia neuvottelijoina toisen osapuolen tai hänen lakimiehensä kanssa. Joillekin osapuolille on yksin vaikeaa neuvotella tai sopia asiaa.
- 5) *Käräjäoitsija* (ligitator). Jos riita viedään tuomioistuimeen, lakimiehellä on vastuu näytön keräämisestä ja esittämisestä ja oikeudellisten argumenttien esiintuomisesta.¹⁶⁶

Asianajajia ja yleisiä oikeusavustajia kehoitettiin kuvailemaan viimeisin tapaus, jossa he ovat kehottaneet asiakastaan tai potentiaalista asiakastaan olemaan saattamatta riita-asiaa vireille. Tämän jälkeen kysyttiin, miten he olisivat toimineet aikaisemmassa järjestelmässä. Asianajajista tasan puolet arvioi, että olisi samanlaisessa tapauksessa aikaisemmassa järjestelmässä kehottanut asiakastaan panemaan jutun vireille. Yleisistä oikeusavustajista taas vain 27 prosenttia olisi toiminut niin. Yleisimmin asiamiehet kuvauksissaan kertoivat, etteivät olleet kehottaneet panemaan juttua vireille, koska kuluriski on liian suuri.¹⁶⁷ Muina yleisinä syinä korostettiin jutun tai lopputuloksen epävarmuutta sekä intressin pienuutta, kuten taulukosta 28 näkyy:

Taulukko 28 Miksi ei ollut kehottanut asiakastaan panemaan juttua vireille¹⁶⁸

	Asianajajat %	Yl.oikeusavustajat %
Juttu tai lopputulos epävarma	59	60
Kuluriski liian suuri	66	62
Intressi pieni	49	44
(N)	(110)	(45)

Seuraavassa esimerkkejä asiamiesten selostuksista siitä, miksi heidän toimintatapansa poikkesi siitä, mitä se olisi ollut aikaisemmassa järjestelmässä.

¹⁶⁶ Jotkut ovat suhtautuneet hyvin kriittisesti lakimiesten käyttämiseen avioeroneuvotteluissa. Kriitikoiden mukaan lakimiehet tekevät neuvottelut vihamielisiksi ja piinallisiksi sekä samalla myös vaikeammaksi ja kalliimmaksi yksimielisyyden löytämiseksi. Toiset ovat taas korostaneet, että lakimiehet tekevät neuvottelut rationaalisemmiksi ja vähentävät samalla riitojen määrää. Mnookin & Kornhauser 1979, 985–988. Vrt. Tala 1988, 187.

¹⁶⁷ Myös Britanniassa tehdyissä tutkimuksissa on kulujen pelko havaittu keskeiseksi tekijäksi pohdittaessa oikeudenkäyntiin ryhtymistä. Ks. Zander 1988, 151–152.

¹⁶⁸ Mukana vain ne vastaajat, jotka olivat selostaneet viimeistä tapausta. Kuten taulukosta näkyy, yleensä vastaajat antoivat useita syitä sille, miksi eivät olleet kehottaneet panemaan juttua vireille.

A48 - Oikeusturvavakuutuksen ehtojen heikentyminen. Tapauksessa selkeä riitakysymys, mutta riidan ratkaisu paljolti näytön arviointia, jolloin kustannukset (asiantuntijalausunnot, katselmuksset ym.) olisivat olleet korkeat ja ratkaisua ei voi ennustaa.

- Ennen oikeusturvavakuutus olisi taannut, ettei missään tapauksessa voi joutua korvaamaan kuin omavastuun.

A121 - Jos vuokralainen olisi hävinnyt jutun, hän olisi ilmeisesti joutunut korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut. Niiden määrä olisi suurempi kuin vakuus, koska asiassa olisi tarvittu henkilötodistelua siitä, oliko huoneisto vahingoittunut vuokralaisen syystä.

Kokonaisuudessaan näyttää siis selvältä, että kynnyks nostaa riitajuttu vireille tuomioistuimessa on noussut ainakin yksityishenkilöiden osalta. Yksi keskeinen syy tähän on viimeaikaisten muutosten seurauksena korostunut taloudellinen riski oikeudenkäynnistä. Legalistisesta näkökulmasta voidaan esittää epäilyjä siitä, kuinka kansalaisten oikeusturva toteutuu nykyisin. Tämä näkökulma esiintyy esimerkiksi oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietinnössä: "Yleisen käsityksen mukaan riita-asioiden oikeudenkäynnit aiheuttavat nykyisin asianosaisille niin paljon kustannuksia, että tavallisen kansalaisen on vaikea ryhtyä oikeuksiensa toteutumisen kannalta välttämättömään oikeudenkäyntiin ilman kohtuuttomia taloudellisia riskejä."¹⁶⁹

Yhteisöllisyyttä ja erilaisia tuomioistuinmenettelyn vaihtoehtoja korostavasta näkökulmasta käsin taas voidaan painottaa sitä, että asioiden ratkaiseminen muulla tavoin kuin perinteisessä tuomioistuinmenettelyssä saattaa useissa tapauksissa olla osapuolten kannalta hedelmällisempää. Antropologisesti suuntautuneessa oikeustutkimuksessa – jossa on keskitytty erityisesti "alkuperäiskansojen" toimintaan – on usein korostettu yhteisöllistä oikeudenkäyttöä, jossa ei ole erillisiä "legaalaisia" normeja, jotka olisi erotettavissa yhteisön muista normeista tai säännöistä. Tällaisen oikeudenkäytön tarkoituksena on korjata repeämä sosiaalisessa harmoniassa. Nykyajan länsimaisissa yhteiskunnissa tuomioistuimet ovat enemmän kiinnostuneita siitä, kuka osapuolista on (oikeudellisesti) oikeassa kuin ratkaisusta, joka parhaiten palvelee "inhimillisten suhteiden harmoniaa". Samalla oikeudenkäyttö on usein hidasta, kallista ja "teknistä". Yhteisöllisen oikeudenkäytön on usein katsottu soveltuvan paremmin agraarikulttuuriseen paikallisyhteisöön kuin moderniini länsimaiseen yhteiskuntaan. "Legalistisen" oikeudenkäytön on katsottu taas olevan ominaista urbanisoituneelle teolliselle yhteiskunnalle.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Komiteamietintö 1998:3, 7.

¹⁷⁰ Friedman & Percival 1976, 268–271.

Tilanteen arvioimista vaikeuttaa se, ettei ole kattavaa tutkimustietoa siitä, kuinka nykyisin ratkaistaan riidat, jotka eivät tule tuomioistuinten käsiteltäviksi tai siitä, miten erilaisia vääryyden kokemuksia tai oikeudellisia ongelmia ylipäänsä ratkotaan yhteiskunnassa ja erilaisissa riitoja ratkaisevissa instituutioissa. Prosessikynnyksen nousuun on kuitenkin syytä suhtautua vakavasti ainakin seuraavista syistä:

- 1) Erilaiset *riidanratkaisuinstituutiot* ja niiden merkitys ja keskinäinen suhde muotoutuvat usein pitkän ajan kuluessa ja ovat *kulttuurisidonnaisia*. Tutkimuksissa onkin toisinaan korostettu, etteivät erilaiset oikeusjärjestelmän osat tai toimintatavat ole sellaisenaan monissa tapauksissa siirrettävissä kulttuurista toiseen.¹⁷¹ Prosessikynnyksen äkillisesti noustessa ei ehkä ole kaikilta osin käyttökelpoisia tai riittävän hyvin toimivia vaihtoehtoja, jotka voisivat luontevasti korvata tuomioistuimen riitojen ratkaisijana juuri niiden riitojen osalta, jotka uudessa tilanteessa jäävät tulematta tuomioistuimiin.
- 2) Kuinka turvataan jonkinlaisten oikeudenmukaisuuden vähimmäisehtojen tai *oikeudenmukaisuusperiaatteiden toteutuminen* vähemmän virallisissa riidanratkaisujärjestelmissä etenkin järjestelmän murrosvaiheissa. On huomattava, että riitojen ratkaisu tuomioistuinten ulkopuolella ei ole aina harmonista ja oikeudenmukaista toimintaa, vaan vahvempi osapuoli saattaa päästä määräämään asian lopputuloksen.¹⁷²
- 3) Suomen solmimat *kansainväliset sopimukset* – Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty sopimus – samoin kuin Suomen hallitusmuoto asettavat reunaehdot sille, milloin kansalaisen tulisi saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi.¹⁷³
- 4) Vaikka puhe *legitimiteetistä ja luottamuksesta oikeuslaitokseen* on usein jäsentymätöntä ja epämääräistä, olisi kuitenkin syytä pohtia myös sitä, miten prosessikynnyksen nousu vaikuttaa kansalaisten suhtautumiseen oikeuslaitokseen ja oikeusjärjestelmään ylipäänsä.

¹⁷¹ Lowenfeld on esimerkiksi ollut sitä mieltä, ettei siviiliprosessin yhtä elementtiä voida usein siirtää suoraan kulttuurista toiseen järjestelmien kokonaisuuksissa olevien erojen vuoksi. Hän onkin korostanut, että "kaikki on sidoksissa kaikkeen". Samalla hän on kuitenkin painottanut eri järjestelmistä saatujen kokemusten hyödyllisyyttä myös muiden järjestelmien kannalta. Lowenfeld 1997, 652.

¹⁷² Ks. Galanter 1981, 170.

¹⁷³ Oikeudenkäyntitoimikunnan välimietintö, 13–14.

5) Yksi kysymys on se, kuinka prosessikynnyksen nousu *vaikuttaa muiden viranomaisten työhön*. Jos aikaisemmin tuomioistuimissa käsitellyt asioita siirtyy muiden viranomaisten käsiteltäväksi, herää kysymys, jakautuvatko asiat tarkoituksenmukaisesti eri viranomaistahojen kesken. Tähän liittyy kysymys siitä, mitä *vaihtoehtokustannuksia* syntyy, jos tuomioistuinten juttumääriä pyritään vähentämään.¹⁷⁴

Prosessikynnyksen nousuun liittyy siis monia ongelmallisia piirteitä. Tuomioistuinjärjestelmän edelleen kehittämisessä kysymys lieneekin yksi keskeisimpiä, vaikkei yksiselitteisiä ja helppoja vastauksia prosessikynnyksen "oikealle tasolle" olekaan löydettävissä.¹⁷⁵ Myös tutkimustietoa riitojen syntymisestä, niiden tulosta tuomioistuihin ja tuomioistuimeen pääsyn esteistä tarvittaisiin lisää.

9.3 Toimijoiden arvioita työn määrästä ja laadusta

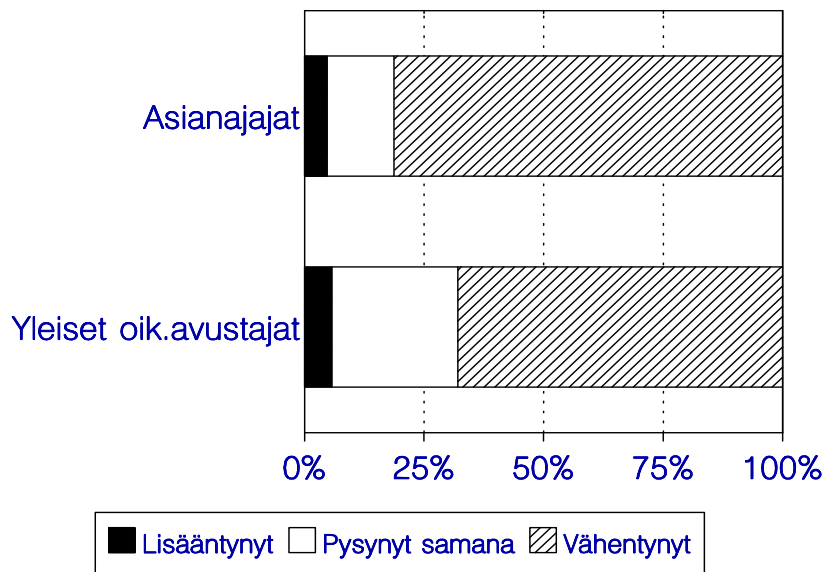
Avustajien ja asiamiesten käyttö ja työn määrä juttua kohden

Samaan aikaan, kun prosessikynnys on noussut, riita-asioiden määrä on yleisesti vähentynyt. Toisaalta usein on tuotu esiin se, että uudessa prosessissa tarvitaan lakimiesavustajaa aikaisempaa useammin. Näitä havaintoja pyrittiin todentamaan kysymällä 1) onko asiamiesten ajamissa juttumäärissä tapahtunut muutoksia, 2) onko uudistus muuttanut tarvetta käyttää asiamiestä tai avustajaa, 3) onko asiamiesten ja avustajien työmäärä juttua kohden muuttunut.

Asianajajilta kysyttiin, *onko heidän ajamiensa riita-asioiden määrässä tapahtunut muutoksia* vuosina 1994–1997. Asianajajista 81 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 68 prosenttia kertoi, että heidän ajamansa riita-asiat ovat vähentyneet. Tämä tulos on yhdenmukainen sen yleisen havainnon kanssa, että riita-asiat ovat ylipäänsä vähentyneet alioikeuksissa.

¹⁷⁴ Eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimaja toi esiin keväällä 1997 oikeudenkäyntien kallistumisen johtaneen siihen, että ihmiset hakevat vaihtoehtoisia oikeusturvakeinoja mm. eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta. Lehtimajan mukaan oikeus-suojajärjestelmän kokonaisuuden kannalta on kuitenkin ongelmallista, jos oikeusasiamiehen kansliasta tulee "köyhien käräjäpaikka". Ks. Salon Seudun Sanomat 30.5.1997.

¹⁷⁵ Jaakkola ja Vuorinen tosin ovat olleet sitä mieltä, että "sinänsä tuomioistuinriitojen väheneminen ei voi olla vakava ongelma". Jaakkola & Vuorinen 1997, 24.

Kuvio 13 Muutokset asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ajamien riita-asioiden määrässä vuosina 1993–1997¹⁷⁶

Asiamiehiltä kysyttiin myös sitä, kuinka heidän ajamiensa rikos- ja hakemusasioiden määrä on kehittynyt samalla aikavälillä (ks. liitetaulukot 72 ja 73). Lähes puolet asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista arvioi molempien jutturyhmien osalta, ettei muutosta ollut tapahtunut. Rikosasioden osalta näyttäisi siltä, että ajettujen juttujen määrä on useammilla vastaajilla lisääntynyt kuin vähentynyt. Hakemusasioissa taas kehitys on monensuuntaista.

Vastaajilta kysyttiin myös avokysymyksellä, minkälaiset jutturyhmät heidän ajamissaan riita-asioissa ovat vähentyneet ja mistä mahdolliset muutokset ovat johtuneet. Yleisimmin asiamiehet katsoivat avovastauksissaan, että "tavalliset" jutut olivat vähentyneet heidän toiminnassaan. Melko monet toivat myös esille, että kaikenlaiset jutut tai "pienet jutut" ovat vähentyneet. Jotkut yksittäiset asianajajat korostivat "isojen juttujen" vähentymistä, mutta tällaiset vastaukset olivat selvästi yksittäistapauksia. Vastaajat nostivat esiin myös yksittäisiä vähentyneitä asiaryhmiä kuten työoikeudelliset jutut tai velkomusjutut. Vastauksissa nousi esiin kaksi usein toistettua syytä, joiden vuoksi juttumäärien katsottiin vähentyneen: 1) oikeudenkäyntikuluriski ja oikeusturvavakuutuksessa ja maksuttomassa oikeudenkäynnissä tapahtuneet muutokset sekä 2) lama ja taloudellinen kehitys.

Yksittäisissä vastauksissa viitattiin myös asianajajien kilpailun kiristymiseen. Ajettujen riita-asioiden vähenemiselle annetut selitykset eivät ole mitenkään yllätyksellisiä, vaan samoja, joilla kehitystä on usein yleisessä keskustelussa kuvattu. Vastauksissa on viitattu niin yhteiskunnallisiin tekijöi-

¹⁷⁶ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 71.

hin kuin oikeusjärjestelmän muutoksiin liittyviin piirteisiin. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista kysymykseen "mistä juttumäärissä tapahtuneet muutokset ovat mielestänne johtuneet?".

A11 - Julkinen keskustelu isoista kuluista.

- Lama ja työttömyys yleisesti.
- ALV:n vaikutus.
- Täyden kulukorvauksen tuomitsemisriski.
- Oikeusturvavakuutuksen ehtojen muutos.

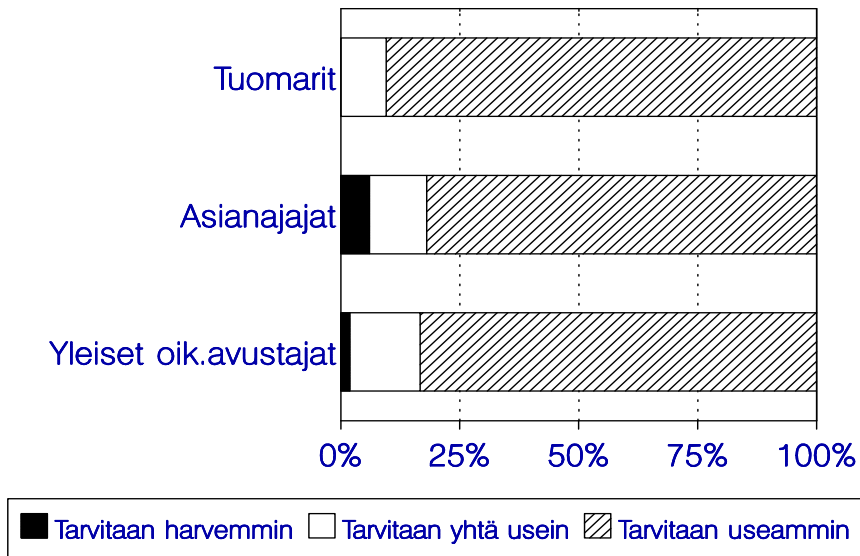
A94 - Ei rahaa -> ei toimintaa -> ei riitoja.

- Oikeusturvavakuutuksen huonontuminen.
- Kulut nousseet + ALV.
- Riitojen kalleus.
- Työsuhteista ei uskalleta riidellä (työttömyys).
- Perintätoimistoilta ei tule enää velkomusjuttuja (ennen noin 50–100 klp/v).
- MOK:n tulorajat tiukat eikä helppoihin juttuihin avustajaa.

A121 - Työsuhdeasioissa irtisanomiskynnys on oikeuskäytännössä ehkä alentunut ja toisaalta riski oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta on noussut.

- Huoneenvuokra-asioissa vuokralaisen oikeusasema on heikentynyt ja myös riski kulujen korvaamisesta noussut.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin, *onko avustajan tai asiamiehen tarve erilainen nykyprosessissa aikaisempaan verrattuna*. Vähintään neljä viidesosaa kaikista vastaajaryhmistä oli sitä mieltä, että nykyisin avustajaa tai asiamiestä tarvitaan aikaisempaa useammin. Tulos vahvistaa varsin selkeästi siis usein esitetyt epäilyt asiasta.

Kuvio 14 Eri toimijoiden käsitys siitä, miten alioikeusuudistus on vaikuttanut tarpeeseen käyttää avustajaa¹⁷⁷

Eri toimijoilta kysyttiin myös avokysymyksellä, minkä vuoksi avustajaa tai asiamiestä tarvitaan aikaisempaa useammin. Yleisimmin vastauksissa viitattiin siihen, etteivät maallikot kykene yksin selviytymään prosessista tai haastehakemuksen laatimisesta tai että uudessa prosessissa tarvitaan aikaisempaa enemmän laintuntemusta. Niistä tuomareista, jotka katsoivat, että avustajaa tarvitaan aikaisempaa useammin, 90 prosenttia viittasi vastauksessaan näihin seikkoihin, asianajajista 72 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 80 prosenttia.¹⁷⁸ Asianajajat viittasivat monissa tapauksissa myös preklusioon. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista:

T11 - Akkusatoorisuus (asianosaisvetoisuus).

- Preklusio.
- Tuomioistuimen puolueettomuus.
- Tosin tuomarin aktiivinen rooli valmistelussa vähentää avustajan tarvetta, mutta tarve kokonaisuutta ajatellen lisääntynyt.

T14 - Siviilijutun ajaminen on tullut vaikeammaksi uusien säännösten johdosta monellakin tavalla. Maallikko ei pysty yleensä selviämään prosessin asianosaisille säilyttämistä velvollisuuksista, jotka koskevat kaikkia käsittelyn vaiheita.

¹⁷⁷ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 75.

¹⁷⁸ Laskelmassa mukana myös sellaiset vastaajat, jotka jättivät perustelukohdan tyhjäksi. Koska asianajajat täyttivät harvemmin avovastauksia, heidän vastausprosenttinsa on yleisesti alhaisempi kuin muiden vastaajaryhmien.

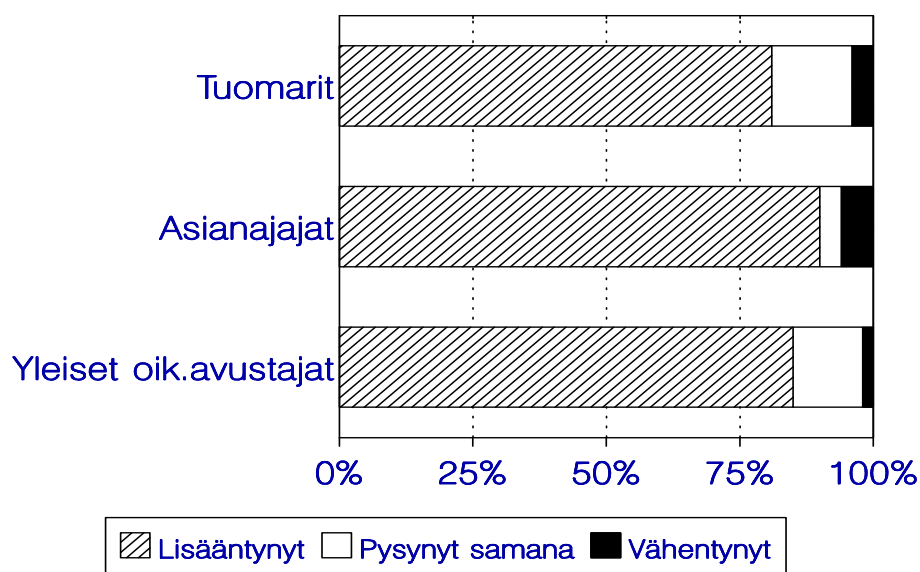
T64 - Prosessisääntöjen merkitys on korostunut, samoin asianomaisen oman asianajon merkitys, kun tuomioistuin ei enää oma-aloitteisesti huolehdi ratkaisun kaikinpuolisesta asianmukaisuudesta.

A37 - Maallikko ei kykene laatimaan lain vaatimaa haastehakemusta.
 - Maallikko ei kykene arvioimaan, mitä näyttöä asiassa tulisi hankkia.
 - Maallikko ei kykene esittämään asiaansa suullisesti valmistelussa ja pääkäsittelyssä.

A50 - Kun asianajajallakin on joskus vaikeaa saada sanomansa oikeudessa perille, voi vain kuvitella kuinka tavallinen ihminen voisi pärjätä ilman asiantuntevaa avustajaa.

A116 - Keskivertokansalainen (oikeusaputoimiston asiakas) ei osaa edes kirjoittaa häneltä pyydettyä kirjallista vastausta.
 - Yleensä hän ei edes ymmärrä oikeudelta tulleiden asiakirjojen (lausumapyynnöt ym.) sisältöä.
 - Avustaja tarvitaan jo selittämään, mitä asiassa ylipäätään tapahtuu, ja mitä pitää tehdä ts. prosessi tuntuu erittäin monimutkaiselta.

Toinen keskeinen kysymys, josta myös on käyty paljon keskustelua on se, *miten alioikeusuudistus on vaikuttanut avustajien tai asiamiesten työmäärään juttua kohden*. Kuten seuraavasta taulukosta näkyy kaikista toimijaryhmistä vähintään neljä viidesosaa oli sitä mieltä, että asiamiesten tai avustajien työmäärä on lisääntynyt uudistuksen myötä (ks. tarkemmin liitetaulukot 70 ja 74). Kaikkien toimijoiden antama kuva kehityksestä on hyvin samanlainen.

Kuvio 15 Miten avustajien tai asiamiesten työmäärä juttua kohden on muuttunut riitaprosessissa alioikeusuudistuksen myötä

Eri toimijaryhmiltä kysyttiin, mistä mahdollinen työmäärän muutos riita-asioissa johtuu. Yleensä vastauksissa oli viitattu siihen, että uudessa prosessissa asiaan joutuu valmistautumaan paremmin tai jutun joutuu valmistelemaan paremmin. Tuomareista, jotka ovat katsoneet työmäärän lisääntyneen 80 prosenttia toi tämän esiin, asianajajista 75 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 80 prosenttia. Toisaalta tuomarit, joiden mukaan työmäärä ei ole lisääntynyt, korostivat sitä, että työ vain painottuu eri vaiheeseen kuin aiemmin. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

T11 - Aikaisempaa perustellumpi käsittely.

- Valmistelun ja pääkäsittelyn erottaminen.
- Akkusatoorisuus.
- Tehdään myös paljon tarpeetonta työtä, koska uutta menettelyä ei vielä osata ja pelätään preklusiota.

T42 - Perusteellisuuden vaatimuksesta.

- Yhteydenottojen lisääntyminen tuomioistuimiin, asianosaisiin ja todistajiin.
- Valmistautuminen istuntoihin on lisääntynyt.
- Istuntojen piteneminen.

T57 - Asioiden perusteellisemmasta käsittelystä.

- Todisteiden ja todistusteemojen ilmoittamisvelvollisuudesta.
- Pääkäsittelyihin valikoituvat jutut ovat juuri riitaisimmat ja vaikeimmat.

A37 - Muun muassa kuluriskin takia vastuu asiakkaaseen päin on ratkaisevasti lisääntynyt. Juttua ei voi ajaa huolimattomasti, vaan taustat on selvitettävä yksityiskohtaisesti ja alusta lähtien.

A89 - Perusteellisempi haastehakemus.

- Laaja etukäteisselvittäminen.
- Näytön hankkiminen etukäteen (todistajan kuuleminen).
- Valmistelutoimenpiteet suulliseen valmistelun istuntoon.
- Valmistelutoimenpiteet pääkäsittelyyn.

A137 - Etupainotteisuudesta, perusteellisuudesta.

- Asian palauttamiseen uudelleen muistiin kun haastehakemuksen jättämisestä suulliseen valmisteluun on kulunut useita kuukausia; joskus jopa yli vuoden.

Kokonaisuudessaan eri toimijaryhmien vastaukset vahvistavat aiemmin esitettyjä näkemyksiä siitä, että *lainoppinutta avustajaa tai asiamiestä tarvitaan uudessa riitaprosessissa aikaisempaa menettelyä useammin sekä siitä, että avustajien tai asiamiesten työmäärä juttua kohden on lisääntynyt. Kes-*

keisenä syynä tälle – prosessin yleisen vaativuuden lisääntymisen lisäksi – on ollut etenkin perusteellisemman haastehakemuksen vaatimus ja prosessin etupainotteisuus.

Eri toimijoiden arvioita toistensa työn laadusta

Tuomareilta pyydettiin arviota asianajajien, yleisten oikeusavustajien sekä muiden lakimiesavustajien ammattitaidosta. Tällä tavoin on pyritty kartoittamaan, millaisena erilaisten avustajien ja asiamiesten työn laatu näyttäytyy tuomareiden näkökulmasta. Tuomarien arviot asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ammattitaidosta eivät poikkea kovin paljon toisistaan. Noin kaksi kolmasosaa tuomareista arvioi, että asianajajien ammattitaito on hyvä tai erittäin hyvä ja hieman pienempi määrä arvioi vastaavalla tavalla yleisten oikeusavustajien ammattitaidon. Huomattavaa on sen sijaan se, että vain alle neljännes tuomareista katsoi, että valtaosalla muista lakimiesavustajista on hyvä tai erittäin hyvä ammattitaito.

Taulukko 29 Tuomarien käsitys asiamiesten ja avustajien ammattitaidosta

	Asianajajat		Yl.oik.avustajat		Muut	
	N	%	N	%	N	%
Valtaosalla erittäin hyvä	6	6	-	-	1	1
Valtaosalla hyvä	67	62	61	60	22	22
Yhtä paljon hyviä/huonoja	31	29	30	29	52	51
Valtaosalla huono	3	3	10	10	24	23
Valtaosalla erittäin huono	-	-	1	1	3	3
Yhteensä	107	100	102	100	102	100

Myös asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta pyydettiin arviota tuomareiden ammattitaidosta. Neljä viidesosaa yleisistä oikeusavustajista ja kaksi kolmasosaa asianajajista piti tuomareiden ammattitaitoa riitaprosessissa hyvänä tai erittäin hyvänä. Asiamiesten arvio tuomareiden ammattitaidosta vastaa melko pitkälle jakaumaa, joka tuomareilla on asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ammattitaidosta.

Taulukko 30 Asianajajien ja yleisten oikeusavustajien käsitys tuomarien ammattitaidosta

	Asianajajat		Yl.oik.avustajat	
	N	%	N	%
Valtaosalla erittäin hyvä	8	5	7	13
Valtaosalla hyvä	91	60	37	68
Yhtä paljon hyviä/huonoja	45	30	10	19
Valtaosalla huono	7	5	-	-
Valtaosalla erittäin huono	1	-	-	-
Yhteensä	152	100	54	100

Kokonaisuudessaan asianajajien, yleisten oikeusavustajien ja tuomarien käsitys toistensa ammattitaidosta on varsin hyvä. Alituomarien antama kuva muiden lakimiesavustajien kuin asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ammattitaidosta on selvästi erilainen ja kielteisempi kuin esimerkiksi eduskunnan lakivaliokunnan käsitys oikeusapu-uudistuksen yhteydessä.¹⁷⁹

9.4 Oikeusturvan ja aineellisen oikeuden toteutuminen riitaprosessissa

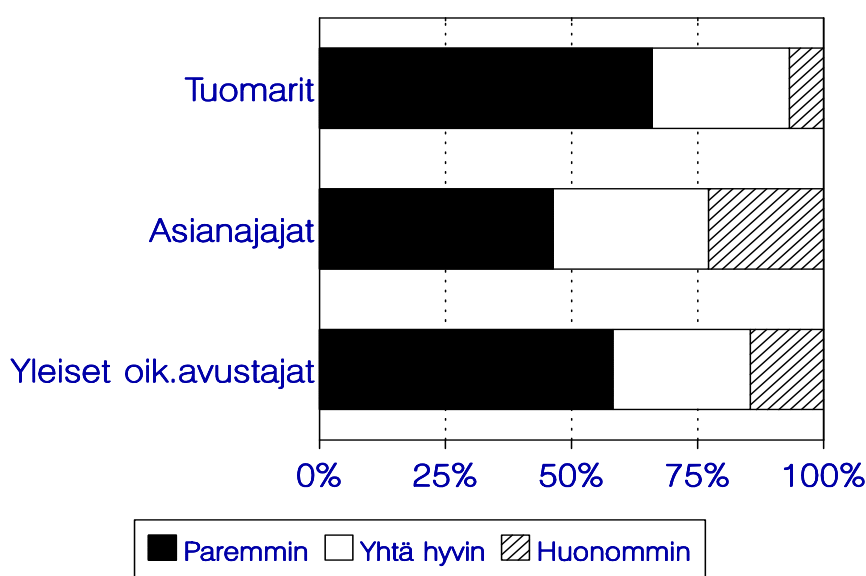
Riita-asiain menettelyuudistuksen keskeisenä tavoitteena on ollut oikeusturvan parantaminen. Hallituksen esityksessä on korostettu, että uudistuksen keskeiset lähtökohdat, suullisuus, välittömyys ja keskitys eivät ole itseisarvoja, vaan näin pyritään ainoastaan luomaan "mahdollisimman hyvät takeet aineellisesti oikean ratkaisun saavuttamiselle".¹⁸⁰ Lisäksi eri kohdin on korostettu alioikeuksien tehokkuuden turvaamista. Hallituksen esityksessä on oikeusturva on rinnastettu monilta osin oikeaan sisällölliseen ratkaisuun riita-asiassa. Sen sijaan hallituksen esityksessä ei ole pohdittu asiaa oikeuden saantimahdollisuuksien eikä prosessikynnyksen kannalta. Oikeusturvaa on tarpeen arvioida myös oikeuden saantimahdollisuuksien näkökulmasta.

Tuomareilta, asianajajilta ja yleisiltä oikeusavustajilta kysyttiin toimii-ko oikeusturva paremmin uudessa riitaprosessissa verrattuna aikaisempaan järjestelmään. Lisäksi kysyttiin erikseen toteutuuko aineellinen oikeus nykyprosessissa aikaisempaa paremmin. Nämä kaksi kysymystä haluttiin erottaa toisistaan, koska arveltiin, että eri toimijoiden käsitys oikeusturvasta ja aineellisen oikeuden toteutumisesta saattavat eriytyä voimakkaammin toisistaan kuin hallituksen esityksen valossa voisi olettaa.

¹⁷⁹ LaVM 17/1997 vp, Ervasti & Tala 1998, 322.

¹⁸⁰ HE 15/1990 vp, 5–6.

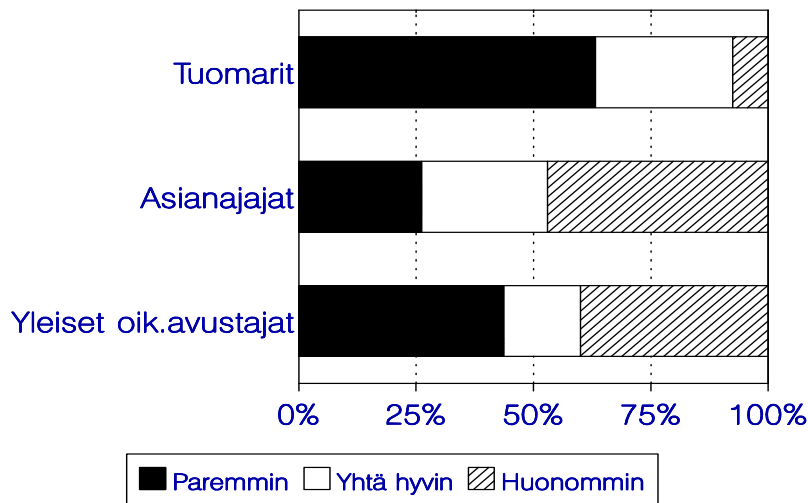
Tuomareiden ja yleisten oikeusavustajien käsitys aineellisen oikeuden toteutumisesta uudessa prosessissa on huomattavasti myönteisempi kuin asianajajien. Tuomareista 66 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 59 prosenttia katsoo, että aineellinen oikeus toteutuu nykyjärjestelmässä aiempaa paremmin. Asianajajista vain hieman alle puolet on tätä mieltä. Kuitenkin suhteellisen harvat ovat sitä mieltä, että aineellinen oikeus toteutuu nykyisin aikaisempaa huonommin. Toisaalta, kun riitaprosessiuudistuksen keskeisenä tavoitteena oli nimenomaan aineellisesti oikean ratkaisun saavuttaminen, yhdentekevää ei ole se, että kolmannes tuomareista ja yleisistä oikeusavustajista ja yli puolet asianajajista on sitä mieltä, että aineellinen oikeus *ei* toteudu aikaisempaa paremmin.

Kuvio 16 Toteutuuko aineellinen oikeus uudessa järjestelmässä paremmin kuin vanhassa¹⁸¹

Tuomareiden ja asiamiesten käsitykset siitä, paransiko riitaprosessiuudistus oikeusturvaa, hajoavat huomattavasti enemmän kuin aineellisesti oikean ratkaisun osalta. Tuomareista noin kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, että oikeusturva on parantunut uudistuksen myötä. Yleisistä oikeusavustajista tällä kannalla oli noin puolet mutta asianajajista vain neljännes. Huomattavaa on, että lähes *puolet asianajajista* ja liki *kolmannes yleisistä oikeusavustajista* oli sitä mieltä, että uudistus on *heikentänyt oikeusturvaa*.

¹⁸¹ Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 79.

Kuvio 17 Toteutuuko kansalaisten oikeusturva uudessa järjestelmässä paremmin kuin vanhassa¹⁸²

Eri toimijoilta kysyttiin avokysymyksellä sitä, miksi he katsovat oikeusturvan ja aineellisen oikeuden toteutuvan uudessa riitaprosessissa aikaisempaa paremmin tai huonommin. Näin pyrittiin saamaan kuva siitä, miltä osin he ovat katsoneet tilanteen muuttuneen ja miten he ovat ymmärtäneet oikeusturvan ja aineellisen oikeuden. Ne jotka ovat katsoneet uuden järjestelmän parantaneen oikeusturvaa ja aineellista oikeutta, ovat tavallisimmin viitanneet siihen, että asiaan perehdytään ja se tutkitaan aikaisempaa perusteellisemmin sekä viittaamalla valmisteluun sekä riitaisten ja riidattomien asioiden erotteiluun toisistaan. Etenkin asianajajat ovat monissa tapauksissa katsoneet kulu-riskin kasvun ja preklusion heikentäneen oikeusturvaa. Yksittäisissä vastauksissa on myös korostettu sitä, että uutta prosessia voidaan käydä hyvin tai huonosti ja riippuu paljon tuomareista ja asiamiehistä, kuinka prosessi toteutuu. Seuraavassa esimerkkejä vastauksista.

- T5 - Tiedetään mistä riidellään ja asianosaiset voivat kontrolloida, että myös tuomari on ymmärtänyt jutun.
- Kaikki ratkaisuun vaikuttavat seikat ja todisteet tulevat paljon selkeämmin keskustelun kohteeksi.
 - Rationaalinen menettely ja perusteltu tuomio johtavat syvemmälle asiaan kuin ennen.

- T25 - Painopiste HO:sta siirtynyt alioikeuskäsittelyihin. Aiemmin alioikeus oli vain HO:n "postikonttori". Jutut ratkaistiin valitusvaiheessa.
- Ongelmakohdat hahmottuvat paremmin.
 - Preklusio rajaa muutoksenhaun kohdetta.
 - Muutoksenhakijalle parempi mahdollisuus pohtia mahdollisuuksia jatkossa.

¹⁸² Ks. absoluuttiset luvut liitetaulukko 78.

- T59 - Huonommin: Nykysysteemi on luotu isoja juttuja varten. Valta-osa tavallisten kansalaisten riidoista taas on pieniä heille tärkeitä.
- Ei edes kärjätuomarin palkalla ole mahdollista lähteä riitelemään.
 - Ilman oikeusturvavakuutusta oikeudenkäyntiin ei voi ryhtyä.
- T85 - Aineellinen oikeus saattaa toteutua nykyisin huonommin kuin ennen, koska todistajankuulusteluja ei kirjoiteta näkyviin eikä kaikkea tärkeää voi muistaa, joten vaikuttavia todisteita saattaa mennä ohi huomaamatta. Nauhoja ei ole mitään mahdollisuutta työmäärän vuoksi enää kuunnella.
- A37 - Oikeusturva toteutuu huonommin, koska kuluriski pakottaa sopimaan asioista taloudellisesti vahvemman eduksi.
- Nykyjärjestelmässä sovintoa korostava elementti suosii parempaa neuvottelijaa.
 - Toisin sanoen paremmin koulutetut ja älykkäämmät ovat etulyöntiasemassa kun järjestelmä ei kontrolloi sopimusten tasapuolisuutta millään tavoin.
 - Nykyjärjestelmässä oikeuden hakeminen tulkinnanvaraisissa tapauksissa on uhkapeliä, johon kaikki eivät uskalla lähteä, vaikka aiheita olisi.
 - Oikeuden päätökset sinänsä ovat usein hyviä ja aineellisesti oikeita.
- A45 - Asiaan paneudutaan paremmin sekä asianosaisten että tuomioistuimen taholta.
- Johtaa parempiin tuomioihin.
 - Tuomiot myös paremmin perusteltuja.
- A84 - Aineellinen oikeus "hukkuu" muotoon ja määräysten noudattamiseen ja seuraamiseen.
- Aineellinen oikeus ei enää tunnu kiinnostavan jutun ratkaisijaa (toisin ei voi yleistää).
 - Kun todistajien kanssa pääsääntöisesti etukäteen "valmistellaan juttu", lopputulos on sen mukainen, vaikka totuus on toisenlainen.
- A114 - Tavallinen kansa joutuu entistä useammin nielemään riitansa. Riski liian suuri aidosti epätietoisissakin tilanteissa.
- Firmojen, vakuutuslaitosten yms. mahdollisuus pelata kuluriskillä.
 - Aineelliseen totuuteen pyrkiminen kärsii kaavamaisuudesta.
 - Oikeudenkäynnin hidastuminen tavallisissa asioissa.
 - Tavallaan asianajajat tuomitsevat nykyään tavallisen kansan jutut arvioidessaan kuluriskiä. Oikeudenmukaisuus ei näin toteudu.

Kun ottaa huomioon, että alioikeusuudistuksen keskeinen tavoite oli parantaa oikeusturvaa muun muassa aineellisoikeudellisesti parempien ratkaisujen myötä, saatu kuva nykytilanteesta ei ole kovin tyydyttävä. Vaikka eri toimijat pitävät pääsääntöisesti uutta järjestelmää kokonaisuudessaan aikaisempaa parempana, yksittäiset uudistuksen osa-alueet ja niiden soveltamiskäytännöt näyttävät heikentävän asetettujen keskeisten tavoitteiden saavuttamista – kuten kansalaisten oikeusturvan takaamista.

10 UUSI RIITAPROSESSI ERI TOIMIJOIDEN ARVIOISSA; JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tässä tutkimuksessa on pyritty kartoittamaan eri toimijoille – käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle, tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille – lähetettyjen kyselyiden valossa sitä, kuinka vuonna 1993 toteutettu riita-asioiden menettelyuudistus on käytännössä toiminut ja millaisia vaikutuksia uudistuksella on ollut. Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota uudistuksen eri osa-alueisiin kuten riita-asioiden delegointiin, haastehakemukseen, sovintomenettelyyn ja oikeudenkäyntikuluihin. Toisaalta on pyritty luomaan kokonaiskuva uudistuksen vaikutuksista tavoitteidensa valossa.

10.1 Keskeiset tutkimustulokset

Alioikeusuudistus eri toimijoiden arvioissa

Riita-asioiden delegointi. Alioikeusuudistuksen yhteydessä tehtiin mahdolliseksi tuomiovallan delegointi eräissä asioissa käräjäoikeuksien kansliahenkilökunnalle. Uusien säännösten mukaan käräjäoikeuksien kansliahenkilökunta voi itsenäisesti ratkaista selviä ja riidattomia saatavia kirjallisessa valmistelussa. Delegointimahdollisuutta on käytetty laajasti hyväksi ja tällä hetkellä kansliahenkilökunta ratkaisee 70 prosenttia kaikista siviiliasioista. Kansliahenkilökunnan vastauksista saatavan yleiskuvan mukaan riita-asioiden delegointi on sujunut hyvin ja kansliahenkilökunta katsoo selviävänsä hyvin tehtävästä. Keskeisimpinä ongelmina kansliahenkilökunta piti 1) koulutuksen tai tietojen riittämättömyyttä, 2) korkoihin ja korkolakiin liittyviä kysymyksiä, 3) epäselviä haastehakemuksia ja 4) oikeudenkäyntikuluihin liittyviä ongelmia. Lisäksi ongelmia liittyy muun muassa haasteiden tiedoksiantoon.

Joiltain osin käräjäoikeuksien käytäntö riidattomien saatavien ratkaisemisessa poikkeaa toisistaan. Esimerkiksi tapauksissa, joissa on vaadittu tavallista suurempia oikeudenkäyntikuluja, suurin osa kansliahenkilökunnasta siirtää asian notaarin tai tuomarin ratkaistavaksi. Joissain tapauksissa taas soitetaan kantajalle ja pyydetään tätä alentamaan kuluvaatimustaan, jotta kansliahenkilökuntaan kuuluva voisi ratkaista asian. Jälkimmäinen menettelytapa on jossain määrin ongelmallinen muun muassa tuomitsemistoiminnan julkisuuden kannalta, vaikka näin voidaan lisätä menettelyn joustavuutta.

Rakenteellisena ongelmana voidaan pitää sitä, että riidattomia asioita ratkaisevat henkilöt, joilla ei ole juridista koulutusta, mutta ratkaisutoiminnassa täytyy kuitenkin ottaa huomioon suhteellisen monimutkaisia korkoihin, oikeudenkäyntikuluihin ja prosessinedellytyksiin liittyviä säännöksiä. Tämä periaatteellinen ristiriita on yhtenä tekijänä käytännön ongelmien taustalla. Ei ole kuitenkaan mitään selkeitä viitteitä siitä, että nykyjärjestelmästä aiheutuisi käytännössä laajasti vaaraa oikeusturvalle.

Haastehakemus. Uudistuksessa pyrittiin siihen, että haastehakemus olisi aikaisempaa yksityiskohtaisempi. Käytännössä tämä tavoite on myös toteutunut, sillä tuomareista ja yleisistä oikeusavustajista yli 90 prosenttia piti nykyisiä haastehakemuksia aikaisempaa perusteellisempina ja asianajajistakin yli 80 prosenttia. Toisaalta yli puolet tuomareista oli sitä mieltä, että haastehakemuksissa on nykyisin liian laajat tapahtumainkuvaukset.

Kaikki toimijat pitivät haastehakemusta koskevan uudistuksen keskeisinä etuina seuraavia asioita: 1) vaatimukset haastehakemuksissa ovat paremmin yksilöityjä tai jäsenneltyjä, 2) todistelu tai näyttö tulee jo aikaisemmin esille, 3) juttuun on helppo päästä jo alusta asti "sisään". Asianajajat ja yleiset oikeusavustajat korostivat lisäksi, että asia on selvitettävä tai valmisteltava paremmin jo ennen vireillepanoa. Tuomarit taas toivat etuna esiin sen, että haastetta voidaan täydentää sekä sen, että juttu voidaan ratkaista haastetta antamatta.

Tuomarit pitivät uuden järjestelmän keskeisenä haittana sitä, että haastehakemukset ovat liian laajoja. Asianajajat puolestaan katsoivat, että he joutuvat tekemään paljon "turhaa" työtä ja varustautumaan kaikkeen, kun eivät tiedä vastapuolen reaktiota. Jotkut korostivat samassa yhteydessä preklusiouhan merkitystä. Useat tuomarit painottivat sitä, ettei uudenmallisen haastehakemuksen laatiminen onnistu maallikoilta. Eri toimijoiden vastauksissa tuotiin myös esille se, että aikaisempaa perusteellisempien haastehakemusten laatiminen on lisännyt oikeudenkäyntikulujen määrää. Lisäksi riittäisiä asioita pannaan liian usein vireille OK 5:3 mukaisella haastehakemuksella – jota pitäisi käyttää vain riidattomissa asioissa.

Sovinnot. Sovintomenettelystä tuomioistuimessa annettiin alioikeusuudistuksen yhteydessä uudet säännökset, joiden tarkoituksen on edistää sovintojen syntymistä aikaisempaa useammin. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 19 §:n mukaan valmistelussa on selvitettävä muun ohessa se, onko asiassa edellytyksiä sovinnolle. Saman luvun 26 §:n 1 momentissa on nimenomaisesti säädetty, että "asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomioistuimen on pyrittävä

saamaan asianosaiset sopimaan asia". Toisen momentin mukaan tuomioistuimien voi tehdä asianosaisille myös ehdotuksen asian sovinnolliseksi ratkaisuksi. Vaikka aiemminkin tuomioistuimen tuli lain mukaan kehottaa osapuolia sovintoon riita-asioissa, joissa sovinto on sallittu, käytännössä näin meneteltiin harvoin.

Sovintojen määrä tuomioistuimissa on lisääntynyt jatkuvasti uudistuksen jälkeen ja tällä hetkellä noin neljännes suulliseen käsittelyyn edenneistä riita-asioista päättyy sovintoihin. Tuomarien, asianajajien ja yleisten oikeusavustajien antaman varsin yhdenmukaisen kuvan mukaan sekä sovintoneuvotteluiden sovintojen syntymisen painopiste oikeudenkäynnissä on suullisen valmistelun loppuvaiheessa. Selkeimmin sovintoja edistävinä tekijöinä pidettiin sitä, että osapuolilla on lakimiesavustajat. Riidan kohteen arvon ollessa pieni ja silloin, kun jutussa on vähän asianosaisia, sovinnon aikaansaaminen on myös helpompaa. Noin puolet asianajajista sekä lähes kolmannes tuomareista ja yleisistä oikeusavustajista oli sitä mieltä, että tuomarin puolueettomuus oli ainakin joskus vaarantunut sovintoneuvotteluiden aikana. Asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista noin puolet oli myös sitä mieltä, että tuomari oli joskus painostanut heitä tekemään sovinnon.

Tuomioistuimissa tehtävillä sovinnolla nähtiin monia keskeisiä etuja: 1) asianosaisten välit säilyvät parempina, 2) säästetään niin tuomioistuimen kuin asianosaistenkin kustannuksia, työtä ja resursseja, 4) ajansäästö tai nopeus, 5) sovinto on lopullinen ratkaisu. Keskeisinä haittoina uudessa sovintomenettelyssä taas nähtiin seuraavat tekijät: 1) sovinto ei ole "materiaalisesti" oikea ratkaisu ja asianosaiset saattavat luopua oikeuksistaan, 2) tuomarit saattavat pyrkiä sovintoon väkisin, 3) luottamus tuomarin puolueettomuuteen saattaa vaarantua.

Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että tuomioistuinten ja tuomareiden käytännöt vaihtelevat sovintomenettelyssä. Sovintoa koskevat säännökset ovat suhteellisen niukat ja eri toimijoilla on erilaisia käsityksiä siitä, millaista sovintoa pitäisi edistää ja millaisilla keinoilla.

Preklusio. Alioikeusuudistuksen yhteydessä otettiin käyttöön ns. preklusio, jolla tarkoitetaan uuden oikeudenkäyntiaineiston esittämiskieltoa. Sen mukaan asianosainen ei saa pääsääntöisesti dispositiivisessa riita-asiaa vedota pääkäsittelyssä sellaiseen seikkaan tai todisteseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa. Vastausten perusteella voidaan päätellä, että preklusiota käytetään suhteellisen harvoin käräjäoikeuksissa. Yli 80 prosenttia niin tuomareista, asianajajista kuin yleisistä oikeusavustajistakin katsoi, että preklusiota käytetään vain harvoin tai ei juuri lainkaan.

Preklusion keskeisinä etuina pidettiin seuraavia seikkoja: 1) ei tule yllätyksiä pääkäsittelyssä, 2) se mahdollistaa keskitetyn pääkäsittelyn, 3) asianosaiset eivät voi pitää "korttejaan salassa". Keskeisinä haittoina taas tuotiin esiin seuraavia seikkoja: 1) oikeuksien menetys tai se, ettei päästä aineellisesti oikeaan lopputulokseen, 2) säännös estää maallikoita prosessamasta ilman avustajaa, 3) säännös aiheuttaa liiallista varustautumista oikeudenkäyntiin, mikä lisää kuluja.

Näyttäisi siltä, että tuomarien käytännöt ja käsitykset preklusiosta vaihtelevat. Asiamiesten vastauksissa tuli esiin esimerkiksi tapauksia, joissa oikeusohjeita oli prekludoitu, mitä yleensä ei ole pidetty mahdollisena. Yksittäistapauksissa preklusio on toisaalta johtanut oikeuden menetyksiin eli aineellinen oikeus on väistynyt muodollisen oikeuden tieltä.

Pöytäkirja ja tuomio. Alioikeusuudistuksessa pöytäkirja ja tuomio erotettiin erillisiksi asiakirjoiksi. Samalla siirryttiin järjestelmään, jossa todistajien kertomukset siirretään ääninauhalle, eikä niitä pääsääntöisesti pureta. Kaikki vastaajaryhmät pitivät uudistuksen keskeisimpänä etuna sitä, että tuomiot ovat selkeämpiä tai perustelut parempia. Tuomion ja pöytäkirjan erottamista toisistaan pidettiin myös hyvänä. Tuomarit ja asiamiehet kirjasivat myös lukuisia haittoja, joita pöytäkirjaa ja tuomiota koskevaan uudistukseen sisältyy. Osa tuomareista oli sitä mieltä, että on epäselvää, kuinka laajasti todistajien kertomuksia pitäisi referoida tuomiossa tai mitä asioita pöytäkirjassa pitäisi selostaa. Asiamiehet taas kritisoivat voimakkaasti sitä, ettei todistajien kertomuksia pureta ääninauhoilta. Heidän mukaansa tuomarit myös joissain tapauksissa selostavat sellaisia todistajien kertomuksia perusteellisemmin, jotka tukevat tuomiota kuin valittua lopputulosta vastaan puhuvia todistajien lausumia. Monet asiamiehet pitivät myös pöytäkirjoja liian puutteellisina tai niukkoina.

Tuomareista hieman alle puolet, yleisistä oikeusavustajista kaksi kolmasosaa ja lähes kaikki asianajajat olivat sitä mieltä, että todistajien kertomuksia pitäisi purkaa ainakin joissakin tapauksissa ääninauhoilta. Ne tuomarit, joiden mukaan nauhojen purkamisen ei ole tarpeellista, viittasivat usein vastauksissaan siihen, että näyttö kyllä ilmenee tuomiosta. Jotkut toivat esiin myös sen, että tuomion välittömyys kärsii, jos näyttöä arvioidaan kirjoitetun tekstin pohjalta. Valtaosa niistä, jotka katsoivat että nauhat pitää purkaa aina tai ainakin joissain tapauksissa, olivat sitä mieltä, että tuomarin on vaikea hallita näyttöä pelkästään muistinvaraisesti. Toisaalta monet korostivat sitä, että niin tuomari kuin asianosaisten asiamiehetkin joutuvat keskittymään muistiinpanojen tekemiseen ja itse juttuun keskittyminen häiriytyy, jollei nauhoja pureta. Asiamiehet taas epäilivät monissa tapauksissa, etteivät tuoma-

rit vaikeissa ja monimutkaisissakaan tapauksissa kuuntele ääninauhoja, vaan tekevät ratkaisun muistinvaraisesti, jolloin ratkaisun laatu kärsii.

Erillinen pääkäsittely. Pääkäsittelyyn edenneistä riidoista noin 13 prosenttia ratkaistaan nykyisin kolmen tuomarin erillisessä pääkäsittelyssä. Pääosa riidoista ratkaistaan yhden tuomarin välittömässä pääkäsittelyssä. Tuomareista hieman yli puolet oli sitä mieltä, ettei vaikeita riita-asioita käsitellä riittävän usein erillisessä pääkäsittelyssä. Asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista vain viidennes oli tätä mieltä. Vastausten perusteella näyttäisi siltä, että kolmen tuomarin kokoonpanon ja erillisen pääkäsittelyn vähäinen käyttö näyttäisi johtuvan suurelta osin asianosaisten ja etenkin heidän asiamiestensä tahdosta. On kuitenkin huomattava, että erillisten pääkäsittelyiden osuus on lisääntymässä.

Oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevia säännöksiä uudistettiin riita-asioiden menettelyuudistuksen yhteydessä. Keskeisenä tavoitteena oli, että voittanut osapuoli saisi aikaisempaa useammin täyden korvauksen kuluistaan.

Kysely vahvistaa selvästi sen jo aiemmissa tutkimuksissa todennetun havainnon, että oikeudenkäyntikulujen määrä on kasvanut. Tuomareista 97 prosenttia katsoi, että oikeudenkäyntikuluvaatimukset ovat kasvaneet. Asianajajista neljä viidesosaa kertoi laskutuksen kasvaneen riitajutuissa. Eri toimijoiden vastauksissa annettiin seuraavia keskeisiä syitä oikeudenkäyntikulujen kasvulle: 1) prosessi etupainotteisuus ja siitä johtuva työmäärän lisäys, 2) arvonlisävero, 3) preklusiouhka, 4) asianajajien juttumäärien lasku.

Kulukorvausuudistuksen hyvinä puolina tuotiin esiin, että se 1) karsii turhia oikeudenkäyntejä ja 2) voittaja saa kulunsa korvattua eikä kärsi menetyksiä. Toisaalta hyvin monet vastaajat nimenomaisesti mainitsivat, ettei uudistuksella ole mitään etuja. Uudistuksen haittoina tuotiin esiin seuraavat seikat: 1) kulukorvaukset ovat niin suuria, että se saattaa johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen eikä kuluja sovitella juuri lainkaan, 2) nykykäytäntö voi estää ihmisiä ajamasta asiaansa eli prosessikynnys voi nousta. Monet tuomarit pitivät haittana myös sitä, etteivät asiamiehet kiistä toistensa laskuja.

Prosessikynnys. Riita-asioiden määrät ovat laskeneet Suomessa jyrkästi vuodesta 1993 lähtien. Juttumäärien väheneminen johtunee suurelta osin siitä, että 1990-luvun alkupuolella juttumäärät lisääntyivät laman myötä ja kun nämä jutut oli käsitelty, asiamäärät laskivat jälleen. On epäilty kuitenkin, että myös alioikeusuudistus on vähentänyt juttumääriä.

Asianajajista 81 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 68 prosenttia kertoi, että heidän ajamiensa riita-asioiden määrä oli vähentynyt vuosina 1994–1997. Juttumäärien vähentymiselle nähtiin kaksi syytä: 1) oikeudenkäyntikulturiski sekä oikeusturvavakuutuksessa ja maksuttomassa oikeudenkäynnissä tapahtuneet muutokset, 2) laman helpottumiseen liittyvä kehitys.

Noin puolet kaikkien vastaajaryhmien edustajista oli sitä mieltä, että yritysten kynnys panna juttu vireille on noussut alioikeusuudistuksen voimaantulon jälkeen. Tältä osin vastaajilla näyttää siis olevan vaihtelevia käsityksiä ja kokemuksia. Huomattavaa on kuitenkin, että neljä viidesosaa asianajajista ja yleisistä oikeusavustajista sekä tuomareista kolme neljäsosaa oli sitä mieltä, että yksityishenkilöiden prosessikynnys on noussut. Näkemykset tältä osin ovat hyvin yhdenmukaisia. Sekä asianajajista että yleisistä oikeusavustajista noin kaksi kolmasosaa ilmoitti kehottaneensa vuosina 1994–1997 asiakkaitaan aikaisempaa useammin olemaan saattamatta riita-asiaa vireille. Syyksi ilmoitettiin tavallisimmin seuraavat seikat: 1) juttu tai lopputulos liian epävarma, 2) kulturiski liian suuri, 3) intressi liian pieni.

Toisaalta vähintään neljä viidesosaa niin tuomareista, asianajajista kuin yleisistä oikeusavustajistakin oli sitä mieltä, että alioikeusuudistus on lisännyt asianosaisten tarvetta käyttää lainoppinutta avustajaa. Vastauksissa katsottiin, etteivät maallikot kykene yksin selviytymään uusimuotoisesta prosessista ja haastehakemuksen laatimisesta.

Toimijoiden työn määrä ja laatu. Neljä viidesosaa kaikista vastaajaryhmistä oli sitä mieltä, että asianosaisten avustajien tai asiamiesten työmäärä juttua kohden on lisääntynyt riitaprosessissa. Syynä tälle pidettiin yleensä sitä, että uudessa prosessissa juttuun joutuu perehtymään paremmin tai siihen joutuu valmistautumaan perusteellisemmin.

Noin kaksi kolmasosaa tuomareista piti sekä asianajajien että yleisten oikeusavustajien ammattitaitoa hyvänä tai erittäin hyvänä. Muiden lakimiesavustajien ammattitaitoa hyvänä piti vain noin viidennes tuomareista. Asianajajista taas 65 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 81 prosenttia piti tuomarien ammattitaitoa hyvänä tai erittäin hyvänä.

Oikeusturvan ja aineellisen oikeuden toteutuminen. Tuomareista 66 prosenttia ja yleisistä oikeusavustajista 59 prosenttia katsoi, että aineellinen oikeus toteutuu nykyjärjestelmässä aiempaa paremmin. Asianajajista vain hieman alle puolet on tätä mieltä. Tuomareiden ja asiamiesten käsitykset siitä, paransiko riitaprosessi uudistus oikeusturvaa, hajaantuvat huomattavasti enemmän kuin aineellisesti oikean ratkaisun osalta. Tuomareista noin kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, että oikeusturva on parantunut uudistuksen myötä. Yleisistä

oikeusavustajista tällä kannalla oli noin puolet ja asianajajista vain neljännes. Huomattavaa on, että lähes puolet asianajajista ja liki kolmannes yleisistä oikeusavustajista arvioi uudistuksen heikentäneen oikeusturvaa. Yksi tärkeä syy siihen, että asiamiehet näkivät kehityksen oikeusturvan kannalta näin kielteisenä liittyy oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeviin säännöksiin ja kuluriskin kasvuun oikeudenkäynneissä.

Yleiskuva. Tuomarit ja yleiset oikeusavustajat pitivät uutta riitaprosessia kokonaisuudessaan selkeästi parempana kuin aikaisempaa, vaikka yksittäisiä uudistuksen osa-alueita kritisoitiin. Yli 80 prosenttia molemmista ryhmistä katsoi, että uusi menettely on parempi tai selvästi parempi kuin vanha menettely. Asianajajistakin reilusti yli puolet piti uutta menettelyä parempana. Kuitenkin yli neljännes asianajajista oli sitä mieltä, että uusi menettely on aikaisempaa huonompi. Näin ollen asianajajat näyttäisivät suhtautuvan selvästi kriittisemmin uuteen menettelyyn kuin tuomarit tai yleiset oikeusavustajat. Toisaalta vaikuttaa siltä, että vastaajaryhmät arvioidessaan uudistuksen eri osa-alueita eivät kaikilta osin jaa uudistuksen taustalla olevaa käsitystä, että pitkälle viety "puhdasoppisen doktriinin" mukainen suullisuus, välittömyys ja keskitys aina johtaisivat aineellisoikeudellisesti oikeaan lopputulokseen ja sitä kautta parempaan oikeusturvaan.

Uudistus tavoitteidensa valossa

Lakien vaikutusten tutkimuksessa on yhtenä perushavaintona ollut, että laeilla saavutetaan vain puutteellisesti tavoitteet, joihin niillä on pyritty. Lisäksi laeilla on usein erilaisia odottamattomia sivu- tai haittavaikutuksia.

Alioikeusuudistuksella oli lukuisia tavoitteita, jotka eivät kaikilta osin osoita yksiselitteisesti samaan suuntaan. Etenkin uudistushankkeen pitkä aikajänne – lakiesityksiin johtanut yhtäjaksoinen valmistelu vei noin 25 vuotta – ja sinä aikana tapahtunut yhteiskunnallisen ilmapiirin ja ajattelutapojen muutos luovat jännitteitä uudistuksen eri tavoitteiden kesken. Uudistuksen alkuvaiheessa 1970-luvulla korostettiin paljon kansalaisten oikeusturvaa ja demokraattista kontrollia, kun taas 1980- ja 1990-luvuilla korostui enemmän taloudelliseen tehokkuuteen pyrkivä ajattelu. Eräitä keskeisiä alioikeusuudistuksen tavoitteita voidaan listata seuraavasti:

Alioikeuksien yhtenäistäminen:

- 1) Kahdelle rinnakkaiselle järjestelmälle ei ole perusteita.
- 2) Kansalaisten osallistuminen lainkäyttöön tulisi taata.

Alioikeusmenettelyn uudistaminen:

- 1) Oikeusturvaa tulisi parantaa (suullisuus, välittömyys ja keskitys, jotka johtavat parempaan aineellisoikeudelliseen lopputulokseen).
- 2) Oikeudenkäyttöä olisi nopeutettava.
- 3) Oikeudenkäynnistä ei saisi syntyä suhteettoman suuria kustannuksia.
- 4) Sovintoja olisi pyrittävä lisäämään.
- 5) Pienet asiat tulisi ratkaista jo valmistelussa ja kansliahenkilökuntaa hyväksikäyttäen.

Oikeudenkäyntikuluja koskeva uudistus:

- 1) Voittaneen osapuolen tulisi saada aikaisempaa useammin täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan.
- 2) Oikeudenkäyntejä ei saisi pitkittää tarpeettomasti.
- 3) Aiheettomat oikeudenkäynnit vähenevät.

Tarkasteltaessa alioikeusuudistuksen vaikutuksia näiden tavoitteiden valossa havaitaan, että myös tässä tapauksessa uudistuksen tavoitteet ovat toteutuneet vain osittain. Lisäksi uudistuksella on ollut sivu- ja haittavaikutuksia, joita ei kaikilta osin ole kyetty ennakoimaan. Näin tämän tutkimuksen havainnot täsmäävät vastaavanlaisten tutkimusten havaintoihin muuallakin.

Uudistuksen vaikutuksia voidaan tarkastella jäsentämällä vaikutukset tavoitteiden mukaisiin "myönteisiin" vaikutuksiin sekä ainakin jostain näkökulmasta kielteisiin vaikutuksiin. Keskeisiä vaikutuksia voi havainnollistaa seuraavasti:

Tavoitteen mukaiset "myönteiset" vaikutukset

- 1) Yhtenäinen alioikeusjärjestelmä on aikaisempaa järjestelmää selkeämpi kansalaisten ja hallinnon kannalta.
- 2) Asioiden valmistelu johtaa parempaan valmistautumiseen ja asioiden perusteellisempaan käsittelyyn.
- 3) Sovinnot ovat lisääntyneet tuomioistuimissa ja niiden ulkopuolella.
- 4) Voittaja saa aikaisempaa useammin täyden korvauksen kuluistaan.
- 5) "Aiheettomat" oikeudenkäynnit ovat ilmeisesti vähentyneet.
- 6) Tuomioiden perustelut ovat aikaisempaa parempia.

Jostain näkökulmasta kielteiset vaikutukset

- 1) Maallikoiden merkitys riita-asioiden käsittelyssä väheni.
- 2) Erillisessä pääkäsittelyssä, kolmen tuomarin kokoonpanossa riita-asioita ratkaistaan vain erittäin harvoin ja prosessi on "valunut" valmisteluun.
- 3) Haastehakemukset ovat paisuneet liian laajoiksi ja prosessi muodostunut liian etupainotteiseksi.
- 4) Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä kasvoi.

- 5) Yksityishenkilöiden mahdollisuudet ajaa riitaa oikeudessa vähenivät.
- 6) Käsittelyajat pitenivät monissa tapauksissa.
- 7) Alioikeuksien käytäntö on ollut joiltain osin epäyhtenäistä uudistuksen alkuvaiheessa (esimerkiksi sovinnot, oikeudenkäyntikulut).

Kuten havaitaan, riippuu usein näkökulmasta pidetäänkö joitain vaikutuksia myönteisinä vai kielteisinä. Tuomioistuimen työn kannalta voi olla joiltain osin positiivista, ettei kaikkia mahdollisia juttuja tuoda tuomioistuihin. Tällöin juttujen vähenemistä voidaan tarkastella tavoiteltuna myönteisenä vaikutuksena. Toisaalta asiaa voidaan tarkastella kansalaisten ja erityisesti oikeuden saantimahdollisuuksien eli "Access to Justice"-näkökulmasta. Tällöin prosessikynnyksen nousu ja tuomioistuihin pääsyn vaikeutuminen näyttäytyvät kielteisessä valossa. Samalla tavoin sovintojen lisääntyminen voidaan nähdä joistain konfliktiteoreettisista näkökulmista positiivisena vaikutuksena. Legalistisista lähtökohdista voi taas esittää epäilyjä siitä, kuinka tasapuolisesti oikeusturva toteutuu vähemmän virallisessa menettelyssä.

Kun ottaa huomioon, että alioikeusuudistuksen keskeinen tavoite oli parantaa oikeusturvaa muun muassa aineellisoikeudellisesti parempien ratkaisujen myötä, kyselyjen perusteella saatu kuva nykytilanteesta ei ole kovin tyydyttävä. Vaikka eri toimijat pitävät pääsääntöisesti uutta järjestelmää kokonaisuudessaan aikaisempaa parempana, yksittäiset uudistuksen osat alueet ja niiden soveltamiskäytännöt näyttävät heikentävän asetettujen tavoitteiden saavuttamista. Joiltain osin kyse tosin saattaa olla vielä siirtävävaiheeseen liittyvistä ongelmista. Oikeuden saantimahdollisuuksien näkökulmasta vakavin uudistuksen ongelma on ehdottomasti prosessikynnyksen nousu.

10.2 Järjestelmän kehittämismahdollisuudet

Edellä johdantojaksossa listattiin alioikeusuudistuksen vaikutuksia määrittäviä tekijöitä. Tuon jaottelun mukaisesti voidaan listata toimia, joilla uudistuksessa havaittuihin epäkohtiin ja ongelmiin voidaan vaikuttaa:

- 1) Muuttamalla lainsäädäntöä.
- 2) Vaikuttamalla tuomioistuinten soveltamiskäytäntöihin ja tuomareiden ammattikäytäntöihin.
- 3) Vaikuttamalla asianajajien, yleisten oikeusavustajien ja muiden riita-prosessiin osallistuvien toimintaan.
- 4) Vaikuttamalla tuomioistuimen toimintaympäristöön ja niiden yleisiin toimintaedellytyksiin.

Nämä toimintatavat eivät ole toisilleen vaihtoehtoisia, vaan täydentävät monissa tapauksissa toisiaan. Näyttäisi siltä, että alioikeusuudistukseen liittyy ongelmia, jotka edellyttävät lainsäädännön korjaamista. Toisaalta *suurin osa* ongelmista näyttäisi olevan riippuvainen enemmän eri toimijoiden ammattikäytännöistä kuin suoranaisesti lainsäädännöstä. Näiltä osin olisi harkittava ensisijaisesti muita keinoja – kuten koulutusta, tiedotusta ja niiden myötä toimintatapojen muutosta – ongelmien ratkaisemiseksi. Tuomioistuimen toimintaympäristön muokkautuminen taas on monilta osin kiinni yleisestä yhteiskuntapolitiikasta, johon ei tässä yhteydessä voi syventyä.

Riita-asioiden delegointi. Tällä hetkellä velkomusasioiden perintäjärjestelmä kokonaisuudessaan on pohdittavana ja on keskusteltu muun muassa järjestelmästä, jossa osa saatavista olisi suoraan perintäkelpoisia ilman tuomioistuimen päätöstä. Toisaalta on pohdittu, pitäisikö riidattomien saatavien käsittely siirtää kokonaan pois tuomioistuimista, mistä näyttää olevan erilaisia näkemyksiä. Jos säilytetään nykymuotoinen järjestelmä, jossa kansliahenkilökunta ratkaisee riidattomia asioita, olisi järjestelmää kehitettävä. Tällöin olisi syytä harkita ainakin seuraavia kehittämistoimia:

- 1) Kansliahenkilökunnan koulutuksen lisääminen on ilmeisen tarpeellista.
- 2) Aineellista lainsäädäntöä – kuten korkoja koskevia säännöksiä – on syytä kehittää selkeämmiksi ja yksinkertaisemmiksi.
- 3) Olisi harkittava, pitäisikö yksinkertaistaa prosessisäännöksiä, joita kansliahenkilökunta joutuu noudattamaan ja tulkitsemaan.
- 4) Oikeudenkäyntikuluja koskevia säännöksiä kirjallisessa valmistelussa ratkaistavissa asioissa pitäisi uudistaa. Oikeudenkäyntikulutoimikunta onkin ehdottanut siirtymistä taksoitusjärjestelmään. Tällainen järjestelmä poistaisi monia käytännön ongelmia, joita oikeudenkäyntikulujen tuomitsemiseen delegoiduissa asioissa nykyään sisältyy.

Haastehakemus ja kirjallinen valmistelu. Näyttää ilmeiseltä, että haastehakemukset ovat paisuneet liian laajoiksi etenkin tapahtumainkuvauksen osalta. Ilmeisestikään haastehakemukset eivät ole aina myöskään riittävän hyvin jäsenneiltyjä. Asiamiehet eivät myöskään selvitä riittävän kattavasti ennen oikeudenkäyntiä, onko kyse riidattomasta vai riitaisesta asiasta, vaan asioita pannaan vireille vääränlaisilla haastehakemuksilla. Toisaalta tuomioistuintuimien kirjalliset lausumapyynnöt eivät ilmeisestikään ole aina riittävän yksilöityjä ja selkeitä. Joissain tapauksissa kirjallista valmistelua ilmeisesti jatketaan tarpeettomasti ja rutiininomaisesti mieltämättä, mitä jatkoval-

mistelu palvelee ja mitä tietoa halutaan. Haastehakemusten laadun ja laajuuden muuttaminen edellyttäisi vaikuttamista asiamiesten ammattikäytäntöihin. Toisaalta tuomarien toiminta ja lainsäädäntö saattaa sisältää aineksia, jotka estävät jossain määrin esimerkiksi haastehakemusten lyhentämistä. Tuomareiden prosessinjohtotaidot ja tapa käyttää preklusiota muun muassa vaihtelevat ja haastehakemusta laatiessaan asiamiehet joutuvat varautumaan huonoimman mahdollisen vaihtoehdon mukaan.

Sovinnot. Sovintoja koskevat säännökset eivät ole kovin yksityiskohtaiset ja tällä hetkellä eri toimijoilla on erilaisia käsityksiä siitä, millaista sovintoa tuomarin tulisi pyrkiä edistämään ja millaisilla keinoilla. Samoin tuomareiden ja tuomioistuinten sovintomenettelyä koskevat käytännöt ovat vaihtelevia. On esimerkiksi eri käsityksiä siitä, voiko tuomari käydä osapuolten kanssa keskusteluja toisen osapuolen olematta paikalla. Osan tuomareista on koettu myös painostaneen sovintoon ja heidän puolueettomuutensa on katsottu vaarantuneen. Sovintoja ja sovintoneuvotteluja koskevia säännöksiä saattaa olla syytä tarkistaa. Ensisijaisesti olisi ilmeisesti kuitenkin pyrittävä vaikuttamaan tuomareiden ammattikäytäntöihin ja yhtenäistämään niitä muilla tavoin kuten koulutuksella. Sovintoratkaisujen merkityksestä ja niiden suhteesta perinteiseen tuomioistuintoimintaan samoin kuin sovintojen syntymiseen vaikuttavista tekijöistä tarvitaan myös lisää tutkimustietoa.

Preklusio. Preklusion käyttö käräjäoikeuksien käsittelemissä riita-asioissa on sinänsä harvinaista, mutta käräjäoikeuksilla on vaihtelevia käytäntöjä preklusion soveltamisessa yksittäistapauksissa. Käräjäoikeuksien käytäntöjä olisi syytä yhdenmukaistaa. Toisaalta on harkittava, ovatko tämänhetkiset preklusiosäännöt tai niiden tulkinta liian ankaraa. Etenkin asiamiesten kokeman "preklusiouhan" merkitystä pitäisi pystyä pienentämään. Preklusion ja preklusiouhan merkityksestä todellisuudessa ei kuitenkaan ole yksiselitteistä ja tarkkaa kuvaa, joten ilmiöstä tarvittaisiinkin lisää tutkimustietoa ja analyysia.

Pöytäkirja ja tuomio. Pöytäkirjojen ja tuomioiden laatimistavat vaihtelevat eri käräjäoikeuksissa. Oikeusministeriön olisikin syytä harkita jonkinlaisten pöytäkirja- ja tuomiomallien laatimista asiakirjojen rakenteen yhdenmukaistamiseksi ja selkeyttämiseksi. Toisaalta melkoinen joukko eri toimijoista oli sitä mieltä, että todistajien kertomuksia pitäisi purkaa aikaisempaa useammin ääninauhoilta. Lainsäädäntö sinänsä ei aseta esteitä sille, etteikö kertomuksia voisi purkaa tarpeen vaatiessa. Asiasta on kuitenkin hyvin erilaisia näkemyksiä, minkä vuoksi se vaatisi periaatteellista ja käytännöllistä lisäselvittelyä.

Vaikka tuomioiden perustelut ovat ilmeisestikin parantuneet alioikeusuudistuksen myötä, joissain tapauksissa niissä on ilmeisesti vieläkin parantamisen varaa.

Erillinen pääkäsittely. Kolmen tuomarin erillistä pääkäsittelyä käytetään melko harvoin, vaikka sen käyttö on lisääntynyt viime vuosina. Ottaen huomioon sen, että uuden prosessin keskeisten periaatteiden (suullisuus, välittömyys, keskitys) on tarkoitus toteutua juuri erillisessä pääkäsittelyssä, jossa koko oikeudenkäyntiaineisto pitäisi esittää, tilanne on jossain määrin ongelmallinen. Pääkäsittelyn "valuminen" valmisteluun on ongelmallista myös prosessin vaiheistuksen kannalta. Se saattaa johtaa juttujen lykkäämiseen – jota uudella prosessilla on pyritty välttämään – valmisteluvaiheessa ja siitä asian ratkaisemiseen välittömässä pääkäsittelyssä. Ei ole kuitenkaan selkeää kuvaa, millaiset asiat valikoituvat erilliseen ja millaiset asiat välittömään pääkäsittelyyn ja millä perusteilla. Siksi myös puuttuu tietoa siitä, millaisia konkreettisia ongelmia nykytilanteeseen mahdollisesti sisältyy.

Oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntikulujen markkamäärä on alioikeusuudistuksen myötä kasvanut. Toisaalta järjestelmiä, joiden avulla on pyritty kattamaan oikeudenkäyntikuluja, on supistettu ja oikeudenkäynnin kustannukset jäävät aikaisempaa useammin osapuolten katettavaksi. Lisäksi oikeudenkäynnin hävinnyt osapuoli on tuomittu aikaisempaa useammin maksamaan voittaneen osapuolen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti. Nämä tekijät yhdessä ovat lisänneet oikeudenkäyntiin osallistuvan kuluriskiä ja johtaneet yksityishenkilöiden prosessikynnyksen nousuun. Kuluriskin pienentämiseksi olisi harkittava seuraavia kehittämistoimia:

- 1) Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten lieventäminen siten, että ne estäisivät kohtuuttoman lopputuloksen yksittäistapauksessa. Oikeudenkäyntikulutoimikunta onkin ehdottanut säännöksiä muutettavan tähän suuntaan.
- 2) Oikeudenkäyntikulujen kattamista ulkopuolisten järjestelmien avulla nykyistä laajemmin on harkittava. Tällöin pohdittavaksi tulevat lähinnä julkisen oikeusapujärjestelmän ja oikeusturvavakuutuksen kehittäminen. Oikeusapujärjestelmän kehittämistä varten asetettu toimikunta tullee harkitsemaan asiaa työssään.
- 3) Riitaprosessia kehittämällä – kuten vaikuttamalla haastehakemusten laajuuteen – voitaneen alentaa jossain määrin myös syntyviä kuluja. Toisaalta uudella riitaprosessilla on pyritty parempaan oikeusturvaan ja asioiden perusteellisempaan valmisteluun ja käsittelyyn. Voi olla, että nämä tavoitteet väistämättä lisäävät myös prosessin hintaa. Toi-

saalta prosessia saattaa muista syistä olla tarpeen kehittää tavoilla, jotka jopa lisäävät kuluja. Esimerkiksi erillisen pääkäsitelyn lisääntyvä käyttö luultavasti lisääisi jonkin verran kuluja.

- 4) On syytä pohtia tuomioistuimen ulkopuolisia konfliktiratkaisukeinoja – jotka voisivat olla edullisia – ja niiden kehittämismahdollisuuksia. On huomattava, että valtaosa erilaisista riidoista ja konflikteista joka tapauksessa käsitellään tuomioistuinlaitoksen ulkopuolella. Suomen Asianajajaliitto onkin luomassa epävirallista sovintojärjestelmää.

Prosessikynnys. Etenkin yksityishenkilöiden kannalta prosessikynnys on ajankohtaisten muutosten myötä noussut. Kehitykseen on keskeisesti vaikuttanut kuluriskin kasvu oikeudenkäynneissä. Tämä kehitys on huolestuttava, vaikka ei olekaan mitään yksiselitteistä mittaria sille, kuinka helposti kansalaisten pitäisi saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Joka tapauksessa kuluriski näyttää kasvaneen niin suureksi, että se estää monissa tapauksissa tavallisia kansalaisia turvautumaan oikeudenkäyntiin. Prosessikynnystä olisikin syytä alentaa. Lähiajan ensisijainen keino on oikeudenkäynnin kuluriskin pienentäminen. Samalla on kuitenkin pohdittava erilaisten vaihtoehtoisten riidanratkaisutapojen kehittämistä niin viralliskoneistossa kuin sen ulkopuolellakin.

Toisaalta on huomattava, että tällä erää on vain suhteellisen vähän tietoa siitä, kuinka riidat syntyvät, millä tavoin niitä ratkaistaan tuomioistuinten ulkopuolella sekä millä perusteilla ja minkälaisen vaikutusmekanismien kautta riidat valikoituvat tuomioistuihin. Myöskään asiamiesten tai avustajien merkityksestä riidanratkaisussa ei ole selkeää kuvaa. Siksi tarvitaan lisää tutkimustietoa riidoista, erilaisista ratkaisumenetelmistä ja niiden toimivuudesta sekä tuomioistuinjärjestelmän merkityksestä riitojen ratkaisukentässä. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa onkin tarkoituksena tutkia muun muassa tuomioistuinten sovintomenettelyä ja sen suhdetta perinteiseen riidanratkaisuun. Kuluttajaneuvojien toimintaa riitojen sovittelijoina on vastikään tutkittu ja sitä koskeva tutkimusraportti julkaistaan lähiaikoina samoin kuin asianajajien järjestämää maksutonta neuvontapalvelua koskeva selvitys. Lisäksi laitoksessa on laadittavana oikeusoloja ja niiden tilaa kuvaava katsaus, jonka avulla voitaneen valottaa yleistä oikeusjärjestyksen toimintaa ja kansalaisten oikeusongelmia.¹⁸³

¹⁸³ Myös esimerkiksi Suomen Asianajajaliiton kehittämä sovintomenettely käynnistyessään antanee arvokasta tietoa kansalaisten oikeusongelmista ja niiden ratkaisemisesta tuomioistuinten ulkopuolella edellyttäen, että toimintaa seurataan jonkinlaisten lomakkeiden avulla.

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Aulis. Laintulkinnan teoria. Juva 1989.
- Alander, Helena. Havaintoja välimiesmenettelyssä käsiteltävistä asioista. Defensor Legis 1991, 161–180.
- Alasuutari, Pertti. Laadullinen tutkimus. Tampere 1993.
- Ala-Uotila, Mika. Asianajosta hovioikeudessa riitajutussa. Defensor Legis 1995, 480–509.
- Ala-Uotila, Mika. Euroopan ihmisoikeussopimuksesta hovioikeusprosessissa. Defensor Legis 1997, 291–305.
- Annola, Vesa & Huhtamäki, Ari & Saarnilehto, Ari & Ämmälä, Tuula. Omavelkaisuudesta takauksesta. Helsinki 1993.
- Asianajajatutkimus, asianajotoimistojen kulututkimus, palkkiotilastointi 1997. Suomen asianajajaliiton julkaisuja 2/1997. Helsinki 1997.
- Aurejärvi, Erkki. Velvoiteoikeuden oppikirja. Jyväskylä 1988.
- Blankenburg, Erhard. Prozessflut und Prozessebbe – über die Fähigkeit der gerichte, mit Rechtsstreitigkeiten fertig zu werden. Teoksessa Prozessflut? Studien zur Prozesstätigkeit europäischer Gerichte in historischen Zeitreihen und im Rechtsvergleich (Hrsg. Erhard Blankenburg). Köln 1988, 9–20.
- Blankenburg, Erhard. The Infrastructure for Avoiding Civil Litigation: Comparing Cultures of Legal Behavior in The Netherlands and West Germany. Law and Society Review. Vol 28 (1994), 789–808.
- Blankenburg, Erhard & Reifner, Udo. Conditions of Legal and Political Culture Limiting the Transferability of Access-to-Law Innovations. Teoksessa Access to Justice and the Welfare State (Ed. Mauro Cappelletti). European University Institute 1981, 217–248.
- Blankenburg, Erhard & Verwoerd, J.A.R. Prozesshäufigkeiten in den Niederlanden und in Nordrhein-Westfalen 1970–1984. Teoksessa Prozessflut? Studien zur Prozesstätigkeit europäischer Gerichte in historischen Zeitreihen und im Rechtsvergleich (Hrsg. Erhard Blankenburg). Köln 1988, 257–333.
- Cappelletti, Mauro & Garth, Bryant. Access to Justice and the Welfare State. An Introduction. Teoksessa Access to Justice and the Welfare State (Ed. Mauro Cappelletti). European University Institute 1981, 1–24.
- Ellilä, Tauno. Äskettäisistä oikeudenkäymiskaaren muutoksista (OK 10–12, 14–17 ja 25 luvut). Defensor Legis 1972, 297–321.
- Ervasti, Kaijus. Oikeudenkäyntikulut uudessa alioikeusmenettelyssä. Tutkimus alioikeuksien käytännöstä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 126. Helsinki 1994.
- Ervasti, Kaijus. Alioikeusuudistuksen seuranta. Riita-asiat tilastojen ja oikeudenkäyntipöytäkirjojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 140. Helsinki 1997a.
- Ervasti Kaijus. Oikeudenkäyntikulut pääkäsitteeseen edenneissä riita-asioissa. Oike-

- uspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Helsinki 1997b.
- Ervasti, Kaijus. Eräitä näkökohtia empiirisen tiedon hyväksikäytöstä oikeustieteessä. *Lakimies* 1998, 364–388.
- Ervasti, Kaijus & Tala, Jyrki. Lainvalmistelu ja vaikutusten ennakointi. Valtiovarainministeriö, hallinnon kehittämisosasto. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 1996.
- Ervasti Kaijus & Tala, Jyrki. Alioikeusuudistus eri lakimiesryhmien arvioissa. *Defensor Legis* 1998, 310–323.
- Fanebust, Arne. Om forliksforhandlingar i praksis. Noen synpunkter fra dommerbordet. *Lov og Rett* 1998, 116–124.
- Felstiner, William L.F. & Abel, Richard L. & Austin, Sarat. The Emergence and Transformation of Disputes. Naming, Blaming, Claming... *Law and Society Review*. Vol 15 (1980–81), 631–654.
- Friedman, Lawrence M. The Law and Society Movement. *Stanford Law Review*. Vol 38 (1986), 763–780.
- Friedman, Lawrence M. Opening the Time Capsule. A Progress Report on Studies of Court over Time. *Law and Society Review*. Vol 24 (1990), 229–240.
- Friedman Lawrence M. & Percival, Robert V. A Tale of Courts. Litigation in Alameda and San Benito Counties. *Law and Society Review*. Vol 10 (1976), 267–301.
- Galanter, Marc. Justice in Many Rooms. Teoksessa *Access to Justice and the Welfare State* (Ed. Mauro Cappelletti). European University Institute 1981, 147–181.
- Galanter, Marc. Reading the Landscape of Disputes. What We Know (and Think We Know) About Our Allegedly Contentious and Litigious Society. *Ucla Law Review*. Vol 31 (1983), 4–71.
- Galanter, Marc. Adjudication, Litigation, and Related Phenomena. Teoksessa *Law and the Social Sciences* (edited by Leon Lipson and Stanton Wheeler). New York 1986.
- Halila, Jouko & Ylöstalo, Matti. Saamisen lakkaamisesta. Helsinki 1971.
- HE 28/1986 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle yleisten alioikeuksien yhtenäistämistä koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 154/1990 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren pöytäkirjaa ja tuomiota koskevien säännösten uudistamisesta riita-asioissa.
- HE 252/1992 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle käräjäoikeuslaiksi.
- HE 191/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Hirvonen, Juhani. Teema-preklusio. *Defensor Legis* 5–6/1997, 429–450.
- Ietswaart, Heleen, F.B. Die Entwicklung des Geschäftsanfalls an Amtsgerichten in

- Frankreich. Teoksessa *Prozessflut? Studien zur Prozesstätigkeit europäischer Gerichte in historischen Zeitreihen und im Rechtsvergleich* (Hrsg. Erhard Blankenburg). Köln 1988, 159–230.
- Jaakkola, Risto. Kansalaisten kokemat oikeusongelmat ja niistä selviäminen. Haastattelututkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 6. Helsinki 1993.
- Jaakkola, Risto. Suomen tuomarien virkaura. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 14. Helsinki 1995.
- Jaakkola, Risto & Vuorinen, Sami. Mitä riitelemine maksaa. Tietoa ja tulkintaa riita-asioiden oikeudenkäyntikuluista keväällä 1997. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 32. Helsinki 1997.
- Jokela, Antti. Oikeudenkäynti I. Helsinki 1996.
- Juutilainen, Gisela. Tuomarin toiminta sovinnon aikaansaamiseksi. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Lisensiaattitutkimus 7.5.1996.
- Kagan, Robert A. Do Lawyers Cause Adversarial Legalism? A Preliminary Inquiry. *Law & Social Inquiry*. Vol 19 (1994), 1–61.
- Kagan, Robert A. What Socio-Legal Scholar Do When There Is Too Much Law to Study. *Journal of Law & Society*. Vol 22 (1995), 140–148.
- van Koppen, Peter J. & Malsch Marijike. Defendants and One-Shotters Win after All. Compliance with Court Decisions in Civil Cases. *Law and Society Review*. Vol 25 (1991), 803–820.
- Koulu, Risto. Hukkuuko riidanratkaisu sovintoon? *Oikeus* 1/1995, 24–35.
- Koulu, Risto. Sovinto riita-asioiden oikeudenkäynnissä. Teoksessa *Näkökulmia oikeustaloustieteeseen 2* (toim. Vesa Kanninen & Kalle Määttä). Helsinki 1998, 185–198.
- Kritzer, Herbert M. *The Lawyers as Negotiator. Working in the Shadows* (1985). Julkaisussa *Civil Litigation Research Project. Final Report. Part C* (1987).
- Lager, Irma. Suppeatutkintaisista lainkäyttölajeista erityisesti saamisen velallisperinnässä. Helsinki 1988.
- LaVM 22/1993 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 22 hallituksen esityksestä oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta
- Lappalainen, Juha. Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. *Vammala* 1986.
- Lappalainen, Juha. "Ilmeisen perusteeton" ja "näyttämättä jäänyt". *Lakimies* 1990, 669–673.
- Lappalainen, Juha. *Alioikeusuudistus 1987–1993*. Helsinki 1994.
- Lappalainen, Juha. *Siviiliprosessioikeus I*. Helsinki 1995.
- Larivière, Daniel Soulez. Overview of the Problems of French Civil Procedure. *The American Journal of Comparative Law*. Vol XLV (1997), 737–746.
- Lempert, Richard. More Tales of Two Courts. Exploring Changes in the "Dispute Settlement Function" of Trial Courts. *Law and Society Review*. Vol 13 (1978), 91–138.
- Leppänen, Tatu. Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. *Prosessioikeudellinen tutkimus*. Helsinki 1998.

- Letto-Vanamo, Pia. Kärjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Helsinki 1995.
- Liljenfeldt, Robert. Preklusiosta sekä oikeustositseikkojen ja todisteiden kartoittamisesta etukäteen. Defensor Legis 5–6/1994, 163–178.
- Liljenfeldt, Raija & Liljenfeldt, Robert. Sovinnosta riita-asioissa. Defensor Legis 5–6/1993, 294–307.
- Liljenfeldt, Robert. Riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen hovioikeustuomarin näkökulmasta. Defensor Legis 1995, 464–479.
- Lowenfeld, Andreas F. Introduction. The Elements of Procedure. Are they Separately Portable? The American Journal of Comparative Law. Vol XLV (1997), 649–656.
- Mielityinen, Ida. Rikosten sovittelu. Teoksessa Rikollisuustilanne 1997. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 153. Helsinki 1998, 217–221.
- Miller, Richard E. & Sarat, Austin. Grievances, Claims and Disputes. Assessing the Adversary Culture. Law and Society Review. Vol 15 (1980–1981), 525–566.
- Mnookin, Robert H. & Kornhauser, Lewis. Bargaining in the Shadow of Law. The Case of Divorce. The Yale Law Journal. Vol 88 (1979), 950–997.
- Nelson, Robert L. Ideology, Scholarship, and Sociolegal Change. Lessons from Galanter and the "Litigation Crisis". Law and Society Review. Vol 21 (1988), 677–693.
- Nousiainen, Heikki. Kärjäoikeusuudistus ja käytäntö. Defensor Legis 1995, 396–412.
- Nousiainen, Kevät. Tuomio ja sovittelu. Alioikeuksien riidanratkaisun historiallista tarkastelua. Oikeushistorian lisensiaattityö Helsingin yliopisto. 1985.
- Nousiainen, Kevät. Oikeudenkäynnin poliittisista rakenteista. Oikeus ja politiikka. Toim. Klaus Viitanen. Helsinki 1986.
- Nousiainen, Kevät. Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön "modernille" ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua. Helsinki 1993.
- Nousiainen, Kevät. Tuomioistuimet ja oikeusturva. Lakimies 1995, 55–68.
- Oikeudenkäyntikulutoimikunnan välimietintö. Komiteamietintö 1998:3. Oikeusministeriö.
- Ovaskainen, Seppo. Vanhentumissäännösten huomioonottamisesta tuomioistuinmenettelyssä. Vakain tuumin. Suomen hovioikeustuomarit r.y. 50 vuotta. Jyväskylä 1993.
- Parmentier, Stephan. Pyramids in the Sand. Present and Future of Dispute Processing in Belgium. Teoksessa Beyond Disputing. Exploring Legal Culture in Five European Countries. (eds. Konstanze Plett & Catherine S. Meschievitz). Baden-Baden 1991.
- Peltonen, Jukka. Asianajajan valmiuksista pääkäsittelyyn ja loppulausuntoon. Defensor Legis 5–6/1995, 379–395.
- Peltonen, Jukka. Valmisteluistunnon käytännön toteutuksesta. Defensor Legis

- 5–6/1995, 413–428.
- Reinikainen, Veikko. Prosessinedellytyksen puuttumisen oikeusseuraamuksista. Vammala 1958.
- Riita-asiain käsitteet ja tilastointi. Tilastotyöryhmän väliraportti. 4.6.1998 Oikeusministeriö.
- Rottleuthner, Hubert. Alternativen im gerichtlichen Verfahren. Teoksessa Alternativen in der Ziviljustiz – Berichte, Analysen, Perspektiven (Hrsg. Erhard Blankenburg & Walter Gottwald & Dieter Stempel). Köln 1982, 145–152.
- Rottleuthner, Hubert. Einführung in die Rechtssoziologie. Darmstadt 1987.
- Sarat, Austin. The Litigation Explosion, Access to Justice and Court Reform. Examining the Critical Assumptions. Rutgers Law Review. Vol 37 (1985), 319–336.
- Stenbäck, Kenneth. Endomarsammansättning i tvistemål; regel eller undantag? Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1997, 202–212.
- Takala, Jukka-Pekka. Moraalitunteet rikosten sovittelussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 151. Helsinki 1998.
- Tala, Jyrki. Oikeudellistuminen – Lähtökohtia keskustelulle. Oikeus 1986, 289–301.
- Tala, Jyrki. Keskustelua oikeudellistumisesta. Teorioita oikeuden kehityksestä. Esittelyjä ja erittelyjä (toim. Kaarlo Tuori). Helsinki 1988, 167–194.
- Tala Jyrki & Alander Helena. Riita-asiat tuomioistuimissa. Oikeus 1990, 327–344.
- Teittinen, Sampo. Kuluttajaneuvonta ja kuluttajien valitukset (Käsikirjoitus, joka julkaistaan Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusarjassa syksyllä 1998).
- Tervo, Juha. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 §:n mukaiset haastehakemukset uudistetussa riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyssä. Defensor Legis 1995, 451–463.
- Tirkkonen, Tauno. Suomen siviiliprosessioikeus I. Porvoo 1961.
- Tirkkonen, Tauno. Suomen siviiliprosessioikeus II. Toinen painos. Porvoo 1977.
- Torssonen, Kyllikki. Käräjäoikeuksien toiminta 1997. Oikeusministeriö, oikeushallinto-osasto 23.3.1998.
- Trubek, David M. & Kritzer, Herbert & Holst, Karen & Felstiner, William. Costs, Processes and Outcomes. Lawyers' Attitudes to Courts and Other Dispute Processing Options (1984). Julkaisussa Civil Litigation Research Project. Final Report. Part C (1987).
- Tuomioistuimet 2000-luvulle. Ajatuksia ja ideoita kehittämisvaihtoehdoista. Perusselvitys. 3.3.1998. Oikeusministeriö, kehitysyksikkö.
- Tyler, Tom R. Citizen Discontent with Legal Procedures. A Social Science Perspective on Civil Procedure Reform. The American Journal of Comparative Law 1997, 871–904.
- Ulosotto 2000-toimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1998:2. Oikeusministeriö.
- Virolainen, Jyrki. Väittämistaakasta vähäsen. Lakimies 1985, 973–1006.
- Virolainen, Jyrki. Alioikeusuudistus I. Käräjäoikeus ja siviiliprosessin muutokset. Rovaniemi 1994.

Violainen, Jyrki. Lainkäyttö. Helsinki 1995a.

Violainen, Jyrki. Uusi alioikeusprosessi riita-asioissa – ongelmakohtia käytännön valossa. *Defensor Legis* 5–6/1995b, 329–378.

Wouters, Y. & van Loon, F. Civil Litigation in Belgium. The Reconstruction of the Pyramid of Legal Disputes. Teoksessa *Disputes and Litigation*. (ed. Erhard Blankenburg & Jacques Commaille & Marc Galanter) *Oñati Proceedings* 12. Oñati 1991.

Zander, Michael. *A Matter of Justice. The Legal System in Ferment*. London 1988.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

**ALIOIKEUSUUDISTUKSEN TOTEUTUMISTA KOSKEVA KYSELY
KÄRÄJÄOIKEUKSIEN SUMMAARISIA ASIOITA RATKAISEVALLE
KANSLIAHENKILÖKUNNALLE 1997**

Taustatietoja

1. Virka-asema Virka _____

2. Sukupuoli 1) mies 2) nainen

3. Missä kärjäoikeudessa työskentelette? _____ kärjäoikeudessa

4. Työskentelittekö välittömästi ennen alioikeuksien yhtenäistämistä

1) raastuvanoikeudessa 2) kihlakunnanoikeudessa
3) muussa tuomioistuimessa 4) muualla kuin tuomioistuimessa

5. Kuinka monta vuotta olette toimineet tuomioistuinlaitoksen palveluksessa?
_____ vuotta

6. Kuinka pitkän ajan olette ratkaissut OK 5:3 mukaisia riita-asioita? _____

7. Kuinka paljon olette ratkaissut toukokuun 1997 aikana summaarisia riita-asioita ja hakemusasioita?

Riita-asioita _____ kappaletta

Hakemusasioita _____ kappaletta

Yleistä

8. Mitkä ovat mielestänne keskeisimmät ongelmat, kun kansliahenkilökunta käsittelee ratkaisee OK 5:3 mukaisia summaarisia asioita kirjallisessa menettelyssä?

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

9. Millaisena koette OK 5:3 mukaisten summaaristen asioiden ratkaisemisen verrattuna muihin työtehtäviin?

1) erittäin vaikeana 2) vaikeana 3) ei erityisen vaikeana tai helppona 4) helppona 5) erittäin helppona

10. Kuinka kauan kestää normaalitapauksessa riidattoman asian ratkaiseminen keskimäärin haastehakemuksen saapumisesta ratkaisupäivään?

_____ kk _____ pv

13. Mitä seuraavista asioista yleensä tarkistatte haastehakemuksesta sen tullessa käsittelyynne (ympyröi tarvittavat kohdat)?

- 1) Kantajan ikä
- 2) Vastaajan ikä
- 3) Kantajan asuinpaikka
- 4) Vastaajan asuinpaikka
- 5) Sopimuksen tekopaikka
- 6) Onko asiamiehellä valtakirjaa
- 7) Kenellä oikeus edustaa yhtiötä
- 8) Ovatko haastehakemuksessa esitetyt tosiasiat tavallisuudesta poikkeavan tai järjettömän tuntuisia
- 9) Onko haastehakemuksessa esitetyt oikeudelliset argumentit epätavallisia tai poikkeuksellisia
- 10) Koska saatava vanhenee
- 11) Onko takaukseen perustuva saatava vanhentunut erityisen vanhentumisajan kuluessa
- 12) Velotun pääoman suuruus
- 13) Kulukorvausvaatimuksen suuruus
- 14) Koska saatava on erääntynyt
- 15) Onko kantaja ilmoittanut asian olevan riidaton
- 16) Onko haastehakemuksessa allekirjoitus

14. Kuinka usein käsittelemänne haastehakemukset osoittautuvat puutteellisiksi?

- 1) ei miltei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

15. Mitkä ovat yleisimmät puutteellisuudet haastehakemuksissa?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

16. Kuinka usein haastehakemuksia pyydetään täydentämään?

- 1) ei miltei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

Monessako tapauksessa olette toukokuussa 1997 pyytäneet täydennystä _____ tapauksessa

17. Kuka yleensä pyytää kantajaa täydentämään haastehakemusta, jos siinä ilmenee puute?

- 1) Kansliahenkilökunta itsenäisesti
- 2) Kansliahenkilökunta tuomarin pyynnöstä
- 3) Tuomari

18. Mitkä ovat olleet yleisimmät syyt sille, että olette siirtänyt asian tuomarille?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

19. Oletteko vuoden 1996 aikana haastehakemuksen saapumisen jälkeen kehottanut kantajaa muuttamaan tai korjaamaan haastehakemuksessa esitettyjä vaatimuksia tai luopumaan niistä (ympyröi tarvittavat kohdat)?

- 1) olen kehottanut muuttamaan hakemuksen vaatimuksia
- 2) olen kehottanut korjaamaan esitettyjä vaatimuksia
- 3) olen kehottanut luopumaan joistain vaatimuksista
- 4) en ole kehottanut muuttamaan, korjaamaan tai luopumaan vaatimuksista

20. Millaisissa tapauksissa olette kehottaneet kantajaa muuttamaan tai korjaamaan vaatimuksia tai luopumaan niistä?

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

- 4) _____

Asian ratkaiseminen

21. Kun asiaa ratkaistaessa huomaatte, että oikeudenkäyntikulut ovat poikkeuksellisen suuret, miten toimitte?

22. Onko käytössänne oikeudenkäyntikulujen osalta jokin markkamääräinen raja, jonka ylittävissä vaatimuksissa siirrätte asian lainoppineen tuomarin ratkaistavaksi ja jos on, minkä suuruinen?

- 1) käytössä raja _____ markkaa 2) ei käytössä markkamääräistä rajaa

23. Oletteko vuoden 1996 aikana antanut yksipuolisia tuomioita, jossa oikeudenkäyntikuluja on tuomittu vaadittua vähemmän tai korkoa eri päivästä tai eri korkokannan mukaan tai muutoin poikennut vaatimuksesta (ympyröi tarvittavat kohdat)?

- 1) oikeudenkäyntikuluja vaadittua vähemmän
- 2) korkoa eri päivästä tai eri korkokannan mukaan
- 3) muutoin poikennut

vaatimuksesta: _____

- 4) en ole

Koulutus ja neuvonta

24. Oletteko saanut mielestänne riittävästi koulutusta summaaristen asioiden ratkaisua varten?

- 1) olen saanut riittävästi
- 2) en ole saanut riittävästi

25. Millaista koulutusta olette saanut ratkaisutoimintaa varten ja mitä mahdollisia puutteita koulutuksessa on mielestänne?

26. Ovatko esimiehiltänne ratkaisutoimintaa varten saamanne ohjeet ja neuvot olleet riittäviä?

Yleiset ohjeet ja neuvot ratkaistaessa

- 1) ohjeet ja neuvot riittäviä
- 2) ohjeet ja neuvot eivät riittäviä

Ohjeet ja neuvot yksittäisiä tapauksia

- 1) ohjeet ja neuvot riittäviä
- 2) ohjeet ja neuvot eivät riittäviä

27. Millaisia ohjeita olette saaneet ratkaisutoimintaa varten a) yleisesti ja b) yksittäistapauksissa ja mitä mahdollisia puutteita ohjeistuksessa on mielestänne?

a) _____

b) _____

28. Minkälaista positiivista tai negatiivista palautetta olette saanut ratkaisutoiminnastanne

a) esimiehiltä ja

b) asiakkailta?

a) _____

b) _____

Muuta

29. Kuinka suuren osan työajastanne summaaristen asioiden ratkaiseminen kattaa ja kuinka suuren osa muut mahdolliset työt (arvio prosentteina)?

1) OK 5:3 mukaisten asioiden käsittely ja ratkaiseminen	_____ prosenttia
2) kärkeäsihteerinä toimiminen	_____ prosenttia
3) _____	_____ prosenttia
4) _____	_____ prosenttia
5) _____	_____ prosenttia

30. Millä tavoin kansliahenkilökunnan ratkaisutoimintaa koskevaa järjestelmää tulisi muuttaa tai kehittää?

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (PL 1200, 00101 Helsinki)

**ALIOIKEUSUUDISTUKSEN TOTEUTUMISTA KOSKEVA KYSELY
TUOMAREILLE 1997**

Vastaajan nimi

Taustatietoja

1. Virka-asema 1) laamanni 2) kärjätuomari
2. Sukupuoli 1) mies 2) nainen
3. Missä kärjäoikeudessa työskentelette? _____ kärjäoikeudessa
4. Montako vuotta olette toiminnut tuomarintehtävässä (poislukien auskultointiaika)?
alioikeudessa _____ vuotta muussa tuomioistuimessa _____ vuotta
5. Työskentelittekö välittömästi ennen alioikeuksien yhtenäistämistä (ennen 1.12.1993)
- 1) raastuvanoikeudessa 2) kihlakunnanoikeudessa
3) muussa tuomioistuimessa 4) muualla kuin tuomioistuimessa

6. Millaisten asioiden ratkaisuun olette osallistunut vuosina 1994-1997?

<i>Riita-asiat</i>	<i>Rikosasiat</i>	<i>Hakemusasiat</i>
1) osallistunut	1) osallistunut	1) osallistunut
2) en ole osallistunut	2) en ole osallistunut	2) en ole osallistunut

7. Kuinka monta rikos- ja riita-asiaa olette ratkaissut maalisi-, huhti- ja toukokuussa 1997

- Riita-asioita
- kirjallisessa valmistelussa _____ kappaletta
- suullisessa valmistelussa _____ kappaletta
- pääkäsittelyssä _____ kappaletta
- Rikosasioita _____ kappaletta

Yleistä

8. Millainen uusi riita-asioiden oikeudenkäyntimenettely kokonaisuudessaan on mielestänne käytännössä verrattuna aikaisempaan menettelyyn?

- 1) selvästi parempi 2) parempi 3) yhtä hyvä 4) huonompi 5) selvästi huonompi

9. Mitkä ovat mielestänne nykyisen riita-asioiden menettelyn keskeisimmät edut ja haitat käytännössä verrattuna aikaisempaan järjestelmään?

a) edut

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

Haastehakemus

10. Mitä etuja tai haittoja haastehakemusta koskevaan uudistukseen mielestänne sisältyy?

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

11. Ovatko OK 5:2 mukaiset haastehakemukset mielestänne perusteellisempia ja paremmin jäsenneltyjä nykyisin kuin haastehakemukset aikaisemmassa menettelyssä?

- 1) huomattavasti perusteellisempia 2) perusteellisempia 3) yhtä hyviä
 4) vähemmän perusteellisia 5) huomattavasti vähemmän perusteellisia

12. Ovatko haastehakemukset mielestänne sisällöltään sopivan laajuisia OK 5:2 mukaisissa asioissa?

Oikeustositseikkojen osalta

- 1) liian suppeita
 2) sopivan laajuisia
 3) liian laajoja

Tapahtumainkuvauksen osalta

- 1) liian suppeita
 2) sopivan laajuisia
 3) liian laajoja

13. Kuinka usein joudutte pyytämään täydennystä haastehakemukseen OK 5:2 mukaisissa asioissa?

- 1) ei miltei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

14. Mitkä ovat yleisimmät syyt haastehakemuksen täydentämiselle?

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

- 4) _____

15. Kuinka usein pyydätte OK 5:15:n 2 momentissa tarkoitettua kirjallista lausumaa OK 5:2 mukaisissa asioissa?

- 1) en miltei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

16. Mitkä ovat olleet yleisimmät syyt kirjallisille lausumapyynnöille?

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

- 4) _____

Sovinnot

17. Mitä keskeisiä etuja tai haittoja näette nykyisessä sovintomenettelyssä?

a) edut

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

- 4) _____

b) haitat

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

- 4) _____

25. Voiko tuomari mielestänne keskustella sovinnosta erikseen osapuolten kanssa niin, ettei toinen osapuoli ole läsnä?

- 1) mielestäni voi 2) suhtaudun varauksellisesti 3) mielestäni ei voi

Perustelu:

26. Oletteko itse käynyt sovintoneuvotteluja osapuolten kanssa erikseen, toisen osapuolen olematta paikalla?

- 1) kyllä 2) en

27. Oletteko kokenut, että puolueettomuutenne on vaarantunut sovintoneuvottelujen aikana?

- 1) en koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

28. Kenen toiminnan tuloksena sovinto yleensä saadaan riita-asioissa syntymään?

- 1) tuomarin toimesta lähes aina 2) tuomarin toimesta yleensä
3) tuomarin ja asianosaisten/asiamiesten toimesta yhtä usein
4) asianosaisten/asiamiesten toimesta yleensä 5) asianosaisten/asiamiesten toimesta lähes aina

29. Hyödynnetäänkö mielestänne kylliksi sovintomahdollisuuksia riita-asioissa siinä laajuudessa kuin se olisi mahdollista?

- 1) kyllä 2) ei

30. Onko käsittelemissänne riita-asioissa riidattomat seikat erotettu riitaisista suullisen valmistelun päättyessä?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

31. Kuinka usein selvitätte todistelun sisältöä käsittelemienne riita-asioiden valmistelussa?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

32. Kuinka usein valmistelua lykätään uuteen valmisteluistuntoon käsittelemissänne riita-asioissa asianosaisten puutteellisen valmistautumisen takia?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

Preklusio

33. Kuinka usein olette pääkäsittelyssä OK 6:9:n mukaisesti kieltänyt asianosaista vetoamasta johonkin seikkaan tai todisteeseen?

- 1) en juuri koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

34. Oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 9 §:n mukaan "asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan tai todisteeseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa...". Mitä etuja ja haittoja tällä preklusiosäännöksellä on ollut verrattuna aikaisempaan järjestelmään?

a) edut

- 1) _____
2) _____
3) _____
4) _____

b) haitat

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

Tuomio ja pöytäkirjat

35. Mitä etuja tai haittoja mielestänne sisältyy pöytäkirjaa ja tuomiota koskevaan uudistukseen?

a) edut

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

b) haitat

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

36. Pitäisikö todistajien kertomukset riitaprosessissa mielestänne purkaa ääninauhoilta?

- 1) purkaminen ei tarpeellista 2) pitäisi aina purkaa 3) pitäisi joissain tapauksissa purkaa

Perustelu: _____

37. Julistatteko tuomion yleensä istunnossa vai annatteko sen kansliatuomiona jälkikäteen?

- 1) lähes aina käsittelyssä 2) yleensä käsittelyssä 3) yhtä usein käsittelyssä ja kansliassa
4) yleensä kansliassa 5) lähes aina kansliassa

Perustelu, miksi annatte tuomion yleensä istunnossa/kansliassa:

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen

38. Mitä etuja tai haittoja riitaprosessin kannalta sisältyy oikeudenkäyntikulujen korvaamista (kulukorvauksia) koskevaan OK 21 luvun uudistukseen?

a) edut

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

b) haitat

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

39. Ovatko asianosaisten kulujen korvaamista koskevat vaatimukset OK 5:2 mukaisissa asioissa keskimäärin suurempia vai pienempiä kuin aikaisemmassa järjestelmässä vastaavanlaisissa jutuissa teidän käsittelemissänne asioissa?

- 1) paljon suurempia 2) jonkin verran suurempia 3) suunnilleen samansuuruisia
 4) jonkin verran pienempiä 5) paljon pienempiä

40. Mistä mahdolliset muutokset vaadittujen ja tuomittujen kulukorvausten määrässä nykyjärjestelmässä verrattuna aikaisempaan ovat mielestänne johtuneet?

41. Kuinka suuret kulukorvaukset on kahdessa viimeksi ratkaisemassanne OK 5:2 mukaisessa riita-asiassa on tuomittu maksettavaksi ja kuinka suuria kulut olisivat arvionne mukaan olleet, jos asia olisi käsitelty ja ratkaistu vanhassa menettelyssä?

- 1) riitatyypin _____
 vaaditut kulukorvaukset _____ markkaa
 tuomitut kulukorvaukset _____ markkaa
 arvio kulukorvauksesta vanhassa järjestelmässä _____ markkaa
- 2) riitatyypin _____
 vaaditut kulukorvaukset _____ markkaa
 tuomitut kulukorvaukset _____ markkaa
 arvio kulukorvauksesta vanhassa järjestelmässä _____ markkaa

Lautamiehet

42. Mitä etuja tai haittoja on mielestänne riita- ja hakemus- sekä rikosasioissa siinä, että lautamiehet osallistuvat ratkaisutoimintaan?

Riita- ja hakemusasiat

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

Rikosasiat

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

43. *Lautamieskokoontapano ja kolmen tuomarin kokoonpano käytetään vain harvoin riita-asioissa. Onko tähän syynä mielestänne etupäässä*

Lautamieskokoontapano

- 1) asianosaisten tahto
- 2) tuomarin tahto
- 3) tuomarin ja asianosaisten halu yhtä usein
- 4) muut syyt: _____

Kolmen tuomarin kokoonpano

- 1) asianosaisten tahto
- 2) tuomarin tahto
- 3) tuomarin ja asianosaisten halu yhtä usein
- 4) muut syyt: _____

44. *Kuinka monta kertaa johtamassanne lautamieskokoontapanossa on äänestetty vuonna 1996?*

Riita-asioissa

- 1) 0 kertaa
- 2) 1 kerran
- 3) 2 kertaa
- 4) 3 kertaa
- 5) useammin _____ kertaa
- 6) en ole käsitellyt lautamieskokoontapanossa

Rikosasioissa

- 1) 0 kertaa
- 2) 1 kerran
- 3) 2 kertaa
- 4) 3 kertaa
- 5) useammin _____ kertaa
- 6) en ole käsitellyt lautamieskokoontapanossa

45. *Mitä rikos- tai riita-asioita äänestykset ovat koskeneet, mistä asiasta on äänestetty (esim. rangaistuksen laji tai mittaaminen) ja keiden kanta on voittanut?*

Asia	Mistä äänestetty	Miten äänet jakautuneet	Mikä kanta voitti
1)	_____	_____	_____
2)	_____	_____	_____
3)	_____	_____	_____
4)	_____	_____	_____
5)	_____	_____	_____
6)	_____	_____	_____
7)	_____	_____	_____

46. *Ovatko lautamiehet kannattaneet rikoksista yleensä ankarampia vai lievempiä rangaistuksia kuin lakimiestuomarit kokemuksenne mukaan?*

- 1) keskimäärin lievempää
- 2) sekä lievempiä että ankarampia kantoja suunnilleen yhtä paljon
- 3) keskimäärin ankarampaa

47. *Millaisissa asiaryhmissä lautamiehet ovat edustaneet ankarampaa tai lievempää rangaistuslinjaa kuin tuomari kokemuksenne mukaan?*

48. *Mikä vaikutus lautamiehillä on käsittelemissänne jutuissa yleensä ollut jutun lopputulokseen?*

- 1) ei juuri koskaan vaikutusta
- 2) vaikutusta harvoin
- 3) vaikutusta silloin tällöin
- 4) vaikutusta usein
- 5) vaikutusta miltei aina

49. *Oletteko viimeisen vuoden aikana jossain tapauksessa muuttanut lautamiesten kanssa käydyin keskustelun johdosta alustavaa käsitystänne asian ratkaisun kannalta merkittävällä tavalla?*

- 1) kyllä
- 2) ei

50. Haluaisitteko laajentaa tai supistaa lautamiesten käyttöä a) riita- ja hakemusasioissa b) rikosasioissa?

a) riita- ja hakemusasiat

- 1) supistaa
- 2) säilyttää nykyisellään
- 3) laajentaa

b) rikosasiat

- 1) supistaa
- 2) säilyttää nykyisellään
- 3) laajentaa

51. Lisääkö/vähentääkö lautamiesten osallistuminen mielestänne kansalaisten luottamusta oikeuslaitokseen?

- 1) lisää
- 2) ei lisää eikä vähennä
- 3) vähentää

52. Joutuuko tuomari miettimään ratkaisun ja sen perusteet perusteellisemmin silloin, kun ratkaisemiseen osallistuu lautamiehiä, joille hän joutuu selittämään kantansa?

- 1) kyllä
- 2) ei

53. Onko lautamiesjärjestelmä mielestänne tarpeellinen sen vuoksi, että kansalaiset voivat kontrolloida tuomioistuinten toimintaa?

- 1) on tarpeellinen kontrollin vuoksi
- 2) on tarpeellinen, mutta ei kontrollin vuoksi
- 3) lautamiesjärjestelmä ei tarpeellinen

54. Oletteko sitä mieltä, että tuomitsemistoimintaan tulee osallistua maallikoita?

- 1) tulee osallistua
- 2) ei tule osallistua

55. Oletteko sitä mieltä, että lautamiehillä tulisi olla yksilöllinen vai kollektiivinen äänioikeus?

- 1) yksilöllinen
- 2) kollektiivinen

Muuta

56. Miten alioikeusuudistus on vaikuttanut asianosaisten tarpeisiin käyttää riita-asioissa avustajaa tai asiamiestä?

- 1) avustajaa tarvitaan aikais. harvemmin
- 2) avustajaa tarvitaan yhtä usein kuin aiemmin
- 3) avustajaa tarvitaan aikaisempaa useammin

Mistä tämä johtuu:

57. Käsitelläänkö oikeudellisesti vaikeat riita-asiat mielestänne riittävän usein erillisessä pääkäsitelyssä?

- 1) kyllä
- 2) ei

58. Millainen on kokemuksenne mukaan asiamiesten ja avustajien ammattitaito riita-asioissa?

<i>asianajajat</i>	<i>yleiset oikeusavustajat</i>	<i>muut lakimiesavustajat</i>
1) valtaosalla erittäin hyvä	1) valtaosalla erittäin hyvä	1) valtaosalla erittäin hyvä
2) valtaosalla hyvä	2) valtaosalla hyvä	2) valtaosalla hyvä
3) yhtä paljon hyviä ja huonoja	3) yhtä paljon hyviä ja huonoja	3) yhtä paljon hyviä ja huonoja
4) valtaosalla huono	4) valtaosalla huono	4) valtaosalla huono
5) valtaosalla erittäin huono	5) valtaosalla erittäin huono	5) valtaosalla erittäin huono

59. Onko asianajajien tai muiden asiamiesten työmäärä juttua kohden mielestänne muuttunut alioikeusuudistuksen myötä?

- 1) lisääntynyt 2) pysynyt samana 3) vähentynyt

Mistä mahdollinen työmäärän muutos on johtunut?

60. Toteutuuko kansalaisten oikeusturva mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin kuin aikaisemmassa järjestelmässä?

- 1) paljon paremmin 2) jonkin verran paremmin 3) yhtä hyvin
4) jonkin verran huonommin 5) paljon huonommin

61. Toteutuuko aineellinen oikeus paremmin mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin kuin aikaisemmassa järjestelmässä?

- 1) paljon paremmin 2) jonkin verran paremmin 3) yhtä hyvin
4) jonkin verran huonommin 5) paljon huonommin

62. Minkä vuoksi oikeusturva tai aineellinen oikeus toteutuu mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin/huonommin?

63. Onko yritysten ja yksityishenkilöiden kynnys panna riita-asia vireille tuomioistuimessa arvionne mukaan muuttunut vuosina 1994-1997?

Yritykset

- 1) kynnys panna asia vireille on laskenut
2) kynnys panna asia vireille on joissain asioissa laskenut ja joissain noussut
3) kynnys panna asia vireille on noussut
4) muutoksia ei ole tapahtunut

Yksityishenkilöt

- 1) kynnys panna asia vireille on laskenut
2) kynnys panna asia vireille on joissain asioissa laskenut ja joissain noussut
3) kynnys panna asia vireille on noussut
4) muutoksia ei ole tapahtunut

9. Mitkä ovat mielestänne nykyisen riita-asioiden menettelyn keskeisimmät edut tai haitat käytännössä verrattuna aikaisempaan järjestelmään?

a) edut

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

b) haitat

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

Haastehakemus

10. Mitä etuja tai haittoja haastehakemusta koskevaan uudistukseen mielestänne sisältyy?

a) edut

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

b) haitat

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

11. Ovatko OK 5:2 mukaiset haastehakemuksenne mielestänne perusteellisempia ja paremmin jäsenneiltyjä nykyisin kuin haastehakemuksenne aikaisemmassa menettelyssä?

1) huomattavasti perusteellisempia	2) perusteellisempia	3) yhtä hyviä
4) vähemmän perusteellisia	5) huomattavasti vähemmän perusteellisia	

12. Kuinka usein teiltä on pyydetty täydennystä haastehakemukseen OK 5:2 mukaisissa asioissa?

- 1) ei miltei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

13. Mitkä ovat yleisimmät syyt haastehakemuksen täydentämiselle?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

14. Kuinka usein teiltä on pyydetty OK 5:15:n 2 momentissa tarkoitettua kirjallista lausumaa OK 5:2 mukaisissa asioissa?

1) ei juuri koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) lähes aina

15. Mitkä ovat olleet yleisimmät syyt kirjallisille lausumapyyntöille?

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

16. Ovatko käräjäoikeuksien lausumapyyntöt olleet riittävän yksilöityjä?

1. useimmiten riittävän yksilöityjä 2. yhtä usein riittävän yksilöityjä ja liian yksilöimättömiä
 3. useimmiten liian yksilöimättömiä

Valmistelu ja sovinnot

17. Mitä keskeisiä etuja tai haittoja näette nykyisessä sovintomenettelyssä?

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

18. Missä oikeudenkäynnin vaiheessa tuomari keskustelee asianosaisten kanssa sovinnosta?

<i>kirjallinen valmistelu</i>	<i>suullisen valmistelun alkuvaihe</i>	<i>suullisen valmistelun loppuvaihe</i>	<i>pääkäsittely</i>
1) ei juuri koskaan	1) ei juuri koskaan	1) ei juuri koskaan	1) ei koskaan
2) harvoin	2) harvoin	2) harvoin	2) harvoin
3) silloin tällöin	3) silloin tällöin	3) silloin tällöin	3) silloin tällöin
4) usein	4) usein	4) usein	4) usein
5) miltei aina	5) miltei aina	5) miltei aina	5) miltei aina

19. Missä oikeudenkäynnin vaiheissa tuomari keskusteli asianosaisten kanssa sovinnosta viimeksi ajamanne ja jo päättyneen riitajutun yhteydessä (ympyröi tarvittavat kohdat)?

1) kirjallinen valmistelu 2) suullisen valmistelun alkuvaihe
 3) suullisen valmistelun loppuvaihe 4) pääkäsittely 5) ei missään vaiheessa

20. *Syntyikö asiassa sovinto ja missä vaiheessa?*

- 1) kirjallinen valmistelu 2) suullisen valmistelun alkuvaihe
3) suullisen valmistelun loppuvaihe 4) pääkäsittely 5) ei missään vaiheessa

21. *Kuinka usein tuomari on antanut oma-aloitteisesti konkreettisen sovintoehdotuksen ajamissanne riita-asioissa?*

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

Montako kertaa maaliskuu-, huhti- ja toukokuun 1997 aikana ajamissanne jutuihin: ___ kappaletta

22. *Mitkä tekijät helpottavat sovinnon aikaansaamista (ympyröi tarvittavat vaihtoehdot)?*

- 1) kun vastapuolella on avustaja 2) kun vastapuolella ei ole avustajaa
3) kun riidan kohteen arvo on pieni 4) kun riidan kohteen arvo on suuri
5) kun kyseessä on selvä ja yksinkertainen asia 6) kun kyseessä on mutkikas ja vaikea asia
7) kun jutussa on vähän asianosaisia 8) kun jutussa on paljon asianosaisia
9) kun asianosaiset ovat yksityishenkilöitä 10) kun asianosaiset ovat yhteisöjä
11) tuomarin sovintomyönteisyys 12) Muu syy:

23. *Pitäisikö tuomarin mielestänne pyrkiä saamaan aikaan sovinto asiassa, jossa kanne vaikuttaa kauttaaltaan perustellulta ja oikealta?*

- 1) kyllä 2) ei

Perustelu: _____

24. *Voiko tuomari mielestänne keskustella sovinnosta erikseen osapuolten kanssa niin, ettei toinen osapuoli ole läsnä?*

- 1) mielestäni voi 2) suhtaudun varauksellisesti 3) mielestäni ei voi

Perustelu: _____

25. *Onko joku tuomari käynyt sovintoneuvotteluja teidän kanssanne erikseen, toisen osapuolen olematta paikalla?*

- 1) kyllä 2) ei

26. Oletteko kokenut, että tuomarin puolueettomuus on vaarantunut sovintoneuvottelujen aikana?

- 1) en koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

27. Koetteko, että tuomari on joissain tapauksissa painostanut teitä tekemään sovinnon, vaikka ette itse ole sitä halunnut?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

28. Kenen toiminnan tuloksena sovinto yleensä saadaan riita-asioissa syntymään?

- 1) tuomarin toimesta lähes aina 2) tuomarin toimesta yleensä
3) tuomarin ja asianosaisten/asiamiesten toimesta yhtä usein
4) asianosaisten/asiamiesten toimesta yleensä 5) asianosaisten/asiamiesten toimesta lähes aina

29. Hyödynnetäänkö mielestänne kylliksi sovintomahdollisuuksia riita-asioissa siinä laajuudessa kuin se olisi mahdollista?

- 1) kyllä 2) ei

30. Onko ajamissanne riita-asioissa riidattomat seikat erotettu riitaisista suullisen valmistelun päättyessä?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

31. Kuinka usein tuomari selvittää todistelun sisältöä ajamienne riita-asioiden valmistelussa?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

32. Kuinka usein valmistelua lykätään uuteen valmisteluistuntoon ajamissanne riita-asioissa asianosaisten puutteellisen valmistautumisen takia?

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

Preklusio

33. Oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 9 §:n mukaan "asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan tai todisteeseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa...". Mitä etuja ja haittoja tällä preklusiosäännöksellä on ollut verrattuna aikaisempaan järjestelmään?

a) edut

- 1) _____
2) _____
3) _____
4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

34. *Kuinka usein tuomari on pääkäsittelyssä OK 6:9:n mukaisesti kieltänyt teitä vetoamasta johonkin seikkaan tai todisteeseen?*

- 1) ei koskaan 2) harvoin 3) silloin tällöin 4) usein 5) aina

35. *Millaisissa tapauksissa preklusiota on käytetty (selostus esim. viimeisestä tapauksesta)?*

Tuomio ja pöytäkirja

36. *Mitä etuja tai haittoja mielestänne sisältyy pöytäkirjaa ja tuomiota koskevaan uudistukseen?*

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

37. *Pitäisikö todistajien kertomukset riitaprosessissa mielestänne purkaa ääninauhoilta?*

- 1) purkaminen ei tarpeellista 2) pitäisi aina purkaa 3) pitäisi joissain tapauksissa purkaa

Perustelu: _____

38. Onko esittämiänne asioita tai lausumianne kirjattu mielestänne sopivasti pöytäkirjaan?

- 1) liian vähän 2) sopivasti 3) liikaa

Oikeudenkäyntikulut

39. Mitä etuja tai haittoja sisältyy riitaprosessin kannalta oikeudenkäyntikulujen korvaamista (kulukorvauksia) koskevaan OK 21 luvun uudistukseen?

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____
 4) _____

40. Ovatko teidän päämiehiltänne juttua kohden laskuttamat korvaukset tehdystä työstä ja kuluista kasvaneet/pienentyneet keskimäärin uudistuksen myötä?

- 1) pienentyneet paljon 2) pienentyneet jonkin verran 3) pysyneet samana
 4) kasvaneet jonkin verran 5) kasvaneet paljon

41. Jos arvioitte keskimääräisten juttua kohden laskuttamienne korvausten määrän muuttuneen, kuinka suuri markkamääräinen muutos on (arvio prosentteina)?

_____ prosenttia

Lautamiehet

46. Mitä etuja tai haittoja on mielestänne riita- ja hakemus- sekä rikosasioissa siinä, että lautamiehet osallistuvat ratkaisutoimintaan?

Riita- ja hakemusasiat

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

Rikosasiat

a) edut

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

b) haitat

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

47. Lautamieskokoontapano ja kolmen tuomarin kokoonpano käytetään vain harvoin riita-asioissa. Onko tähän syynä mielestänne etupäässä

Lautamieskokoontapano

- 1) asianosaisten tahto
 2) tuomarin tahto
 3) tuomarin ja asianosaisten halu yhtä usein
 usein
 4) muut syyt: _____

Kolmen tuomarin kokoonpano

- 1) asianosaisten tahto
 2) tuomarin tahto
 3) tuomarin ja asianosaisten halu yhtä
 usein
 4) muut syyt: _____

48. Kuinka monta kertaa ajamassanne jutussa vuonna 1996 on äänestetty lautamieskokoontapanossa?

Riita-asioissa

- 1) 0 kertaa
 2) 1 kerran
 3) 2 kertaa
 4) 3 kertaa
 5) useammin _____ kertaa
 6) ei käsitelty lautamieskokoontapanossa

Rikosasioissa

- 1) 0 kertaa
 2) 1 kerran
 3) 2 kertaa
 4) 3 kertaa
 5) useammin _____ kertaa
 6) ei käsitelty lautamieskokoontapanossa

49. Haluaisitteko laajentaa tai supistaa lautamiesten käyttöä a) riita- ja hakemusasioissa b) rikosasioissa?

- a) riita- ja hakemusasiat
 1) supistaa
 2) säilyttää nykyisellään
 3) laajentaa

- b) rikosasiat
 1) supistaa
 2) säilyttää nykyisellään
 3) laajentaa

50. Lisääkö/vähentääkö lautamiesten osallistuminen mielestänne kansalaisten luottamusta oikeuslaitokseen?

- 1) lisää 2) ei lisää eikä vähennä 3) vähentää

51. Lisääkö/vähentääkö lautamiesten osallistuminen teidän omaa luottamustanne oikeuslaitokseen?

- 1) lisää 2) ei lisää eikä vähennä 3) vähentää

52. Uskotteko, että tuomari joutuu miettimään ratkaisun ja sen perusteet perusteellisemmin silloin, kun ratkaisemiseen osallistuu lautamiehiä, joille hän joutuu selittämään kantansa?

- 1) kyllä 2) ei

53. Onko lautamiesjärjestelmä mielestänne tarpeellinen sen vuoksi, että kansalaiset voivat kontrolloida tuomioistuinten toimintaa?

- 1) on tarpeellinen kontrollin vuoksi 2) on tarpeellinen, mutta ei kontrollin vuoksi
 3) lautamiesjärjestelmä ei tarpeellinen

54. Oletteko sitä mieltä, että tuomitsemistoimintaan tulee osallistua maallikoita?

- 1) kyllä 2) ei

55. Oletteko sitä mieltä, että lautamiehillä tulisi olla yksilöllinen vai kollektiivinen äänioikeus?

- 1) yksilöllinen 2) kollektiivinen

Muuta

56. Onko työmääränne juttua kohden mielestänne muuttunut alioikeusuudistuksen myötä?

- 1) lisääntynyt paljon 2) lisääntynyt jonkin verran 3) pysynyt samana
 4) vähentynyt jonkin verran 5) vähentynyt paljon

Mistä mahdollinen työmäärän muutos on johtunut?

57. Miten alioikeusuudistus on vaikuttanut asianosaisten tarpeisiin käyttää avustajaa tai asiamiestä riitaprosessissa?

- 1) avustajaa tarvitaan aikaisempaa harvemmin 2) avustajaa tarvitaan yhtä usein kuin aiemmin
 3) avustajaa tarvitaan aikaisempaa useammin

Mistä tämä johtuu:

58. Millainen on kokemuksenne mukaan tuomarien ammattitaito riitaprosessissa?

- 1) valtaosalla erittäin hyvä 2) valtaosalla hyvä 3) yhtä paljon hyviä ja huonoja
4) valtaosalla huono 5) valtaosalla erittäin huono

59. Käsitelläänkö oikeudellisesti vaikeat riita-asiat mielestänne riittävän usein erillisessä pääkäsitelyssä?

- 1) kyllä 2) ei

60. Onko ajamienne riita-, hakemus-, ja rikosjuttujen määrässä, joita olette hoitanut, tapahtunut vuosina 1993-1997 muutoksia ja minkäsuuntaisia muutokset ovat olleet?

<i>Riita-asiat</i>	<i>Hakemusasiat</i>	<i>Rikosasiat</i>
1) vähentyneet paljon	1) vähentyneet paljon	1) vähentyneet paljon
2) vähentyneet jonkin verran	2) vähentyneet jonkin verran	2) vähentyneet jonkin verran
3) pysyneet samana	3) pysyneet samana	3) pysyneet samana
4) lisääntyneet jonkin verran	4) lisääntyneet jonkin verran	4) lisääntyneet jonkin verran
5) lisääntyneet paljon	5) lisääntyneet paljon	5) lisääntyneet paljon

61. Minkälaiset asiaryhmät ajamissanne riita-asioissa ovat vähentyneet/lisääntyneet?

62. Mistä juttumäärissä tapahtuneet muutokset ovat mielestänne johtuneet?

63. Onko yritysten ja yksityishenkilöiden kynnys panna riita-asia vireille tuomioistuimessa arvionne mukaan muuttunut vuosina 1994-1997?

Yritykset

- 1) kynnys panna asia vireille on laskenut
2) kynnys panna asia vireille on joissain asioissa laskenut ja joissain noussut
3) kynnys panna asia vireille on noussut
4) muutoksia ei ole tapahtunut

Yksityishenkilöt

- 1) kynnys panna asia vireille on laskenut
2) kynnys panna asia vireille on joissain asioissa laskenut ja joissain noussut
3) kynnys panna asia vireille on noussut
4) muutoksia ei ole tapahtunut

64. Ovatko asiakkaille antamanne ohjeet riita-asian vireillepanosta muuttuneet vuosina 1994-1997?

- 1) olen kehottanut aikaisempaa useammissa tapauksissa saattamaan riita-asian vireille
2) antamissani ohjeissa ei ole tapahtunut muutoksia
3) olen kehottanut aikaisempaa useammissa tapauksissa olemaan saattamaan riita-asiaa vireille

65. Kuvailkaa viimeisin tapaus, jossa olette kehottaneet asiakastanne/potentiaalista asiakastanne olemaan saattamatta riita-asiaa vireille:

Miten olisitte toimineet aikaisemmassa järjestelmässä (ennen 1.12.1993)?

1) olisin kehottanut panemaan jutun vireille 2) en olisi kehottanut panemaan juttua vireille

Jos toimintatapanne olisi erilainen, mistä se johtuu?

66. Toteutuuko kansalaisten oikeusturva mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin kuin aikaisemmassa järjestelmässä?

1) paljon paremmin 2) jonkin verran paremmin 3) yhtä hyvin
4) jonkin verran huonommin 5) paljon huonommin

67. Toteutuuko aineellinen oikeus paremmin mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin kuin aikaisemmassa järjestelmässä?

1) paljon paremmin 2) jonkin verran paremmin 3) yhtä hyvin
4) jonkin verran huonommin 5) paljon huonommin

68. Minkä vuoksi oikeusturva tai aineellinen oikeus toteutuu mielestänne uudessa riitaprosessissa paremmin/huonommin?

69. Millä tavoin käräjäoikeuden tuomitsemistoimintaa koskevia säännöksiä tulisi kehittää?

ERI TOIMIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ JÄRJESTELMÄN KEHITTÄMISESTÄ

*Ratkaisuvallan delegointi ja summaariset asiat*¹⁸⁴

- K3** - Neuvojen kannalta olisi parasta, jos olisi yksi tuomari vain jolta saisi neuvot toiminnalle ja vaikeimmissa ongelmissa. Siten jäisi epävarmuuden olo pois.
- K10** - Huoneenvuokra-asioissa tulee olla "painavat syyt" oikeudenkäyntikulujen korvaamiselle, mikä harkinta ei kuulu kansliahenkilökunnalle. Lain-säädäntöä tulisi muuttaa niin, että kansliahenkilökunta voi ratkaista myös huoneenvuokra-asioita. (Näin joissakin käräjäoikeuksissa jo tapahtuu.)
- Oikeudenkäyntikuluille tulisi olla esimerkiksi oikeusministeriön ohjeet.
- K13** - Toivomus olisi, että esim. oikeusministeriö laatisi tavallisesta haastehakemuksista lomakkeen, joka kantajan olisi helppo täyttää.
- K32** - Kaikille joko koulutusta tai ohjekirja siitä, mitä haastehakemuksen tulee sisältää, jotta se on kunnossa ja missä yleisimmät virheet ilmenevät. Tämä olisi saatava *ennen* kuin joutuu tekemisiin summaaristen asioiden kanssa.
- K35** - Enemmän koulutusta, joka voisi olla sekä teoriapitoista että viraston sisällä käytävää keskustelua asioiden käsittelyssä ja ratkaisussa esiin tulleista kysymyksistä.
- Tiedonkulkua tulisi parantaa, niin että ainakin viraston sisällä toimittaisiin saman käytännön mukaan. Lain- ym. muutoksista tulisi tiedottaa ja tarvittaessa selventää muutosten vaikutuksia. Esimerkkinä kerrottakoon, kun Suomen Pankin viitekorko vuoden 1997 alussa muuttui 6 prosentista 4 prosenttiin, niin sain siitä tiedon Helsingin Sanomista, mutta mitään paperia ei asiasta tullut ainakaan summaarisia asioita käsitelleille toimistosihtereille jakeluun työpaikallani.
- K36** - Jonkinlaisia "neuvottelupäiviä" kerran vuodessa, jossa voisi 1) keskustella muiden samoja asioita käsittelevien kanssa, 2) saisi kuulla muutoksista, mitä on tullut, 3) aina tulee jotain uusia ongelmatilanteita, joihin voisi tällaisessa tilaisuudessa pyytää "asiantuntija-apua".
- Asiat elävät ja muuttuvat, pitäisi pystyä olemaan ajantasalla.
- Mielestäni käräjäoikeuksissa pitäisi olla yhtenäinen käytäntö siitä, mitä haastehakemukselta vaaditaan, milloin täydennetään, mistä peritään ja mitä maksuja (nämä vain esimerkkejä) jne.

¹⁸⁴ K=kansliahenkilökunta, A=asiamiehet (asianajajat ja yleiset oikeusavustajat), T=tuomarit (laamannit ja käräjätuomarit).

- K60** - Koska summaaristen asioiden ratkaisutoimista on prosentuaalisesti niinkin suuri osa kuin 50 % (tai yli) koko käräjäoikeuden ratkaisuksista, tulisi luoda varma ja turvallinen menetelmä näitten ratkaisemiseen. Juridinen tietotaito ja tietämys yhdessä käytännön kokemuksen kanssa on tässä toiminnassa välttämätöntä ja kaiken A ja O. Kansliahenkilökunnalta tulisi vaatia juridista tietämystä koulutuksen osalta, niinkuin esim. Saksassa on tehty. Käytännössä tämä tarkoittaa varanotaari- tai oikeusnotaarin tutkintoa Suomessa. Muita vastaavia ja yhtä laajoja samalla käytäntöön suuntautuvia tutkintoja ei ole. Vaihtoehtona lakimieskoulutukselle olisi jonkin tyyppinen käräjäsihteerin tutkinto työpaikalla, eli osallistuminen käytännön kokeeseen, joka arvosteltaisiin ja joko hyväksyttäisiin tai hylättäisiin. Hylätyt saisivat osallistua uudelleen esim. ½ vuoden välein. Tämä takaisi osapuolten oikeusturvan asioissaan ja vaatisi ratkaisijan opiskelemaan työtään eli avaamaan sen lakikirjan, ja näin ollen saataisiin se pohja ratkaisutoimintaan jota tarvitaan. Vaikkakin koko ajan puhutaan summaaristen asioiden ratkaisemisesta, se ei tarkoita summittaista, "vähän sinnepäin" ratkaisutoimintaa. Kyse on oikeuslaitoksen arvovallasta.
- K86** - Koulutusta lisää, sekä ulkoista että talon sisällä järjestettävää.
 - Yhteistoimintaa muiden virastojen kanssa.
 - Ehdottomasti pitäisi olla vastuutuomari, joka kouluttaa ja pitää ajan tasalla, ja jonka puoleen voi kääntyä ongelmatilanteissa.
 - Lisäksi: Ei pitäisi laittaa ratkaisutoimintaan henkilöitä aivan "pystymisestä". Asioiden käsitteleminen ja ratkaiseminen vaatii kyllä ehdottomasti myös kokemusta kouluttamisen ohella.
- T3** - Summaarisessa menettelyssä käsiteltävät riita-asiat tulisi siirtää ulosottovirastojen ja -osastojen ratkaistaviksi;
 - Käräjäoikeuteen vasta, jos osoittautuu riitaiseksi.
 - Asianosaisten kustannussäästö olisi merkittävä.
 - Viranomaisten kustannussäästö olisi kokonaisuudessaan erittäin huomattava, koska päällekkäiset toiminnot jäisivät pois.
 - Käräjäoikeudet voisivat keskittyä todellisten riitojen ratkaisemistoimintaan.

Haastehakemus

- T1** - Haastehakemusta ja sen liitettä, haastetta ja asian käsittelyyn tulemista koskevia näkökohtia: Säännösten mukaan on mahdollista, että kantajan haastehakemuksen mukana antamat liitteet ovat nähtävänä käräjäoikeuden kansliassa, eikä liitteitä anneta haasteen mukana välittömästi vastaajien haltuun jäljennöksinä. Käytännössä menettely on kuitenkin pääsääntöisesti muodostunut sellaiseksi, että kantaja toimittaa jo haastehakemuksen mukana riittävän monta nippua asiakirjojen jäljennöksiä, jotka sitten annetaan automaattisesti vastaajille haasteen mukana. Tällainen menettelytapa pää-

sääntöiseksi käytännöksi muodostuneena on omiaan lisäämään oikeudenkäyntikuluja mm. sellaisissa tapauksissa, jotka päättyvät nopeasti asian sopimiseen taikka joissa vastaaja muutoin tuntee asian tarkalleen, vaikka ei saakaan kaikkia liitteitä heti haltuunsa. Liitteiden monistaminen asianajotoimistojen toimesta aiheuttaa kulujen merkittävää lisääntymistä, koska sivutaksat asianajotoimistoilla ovat korkeat.

- A79** - Aloitetaan suppeammalla haastehakemuksella, jota täydennetään, mikäli vastaus sitä edellyttää.

Lausumapyynnöt

- A77** - Kirjallinen esivalmistelu vietävä mahdollisimman pitkälle, jotta suullisessa valmistelussa voidaan keskittyä riittäisiin seikkoihin (tapahtuu usein käytännössä ainakin ... KO:ssa, koska pyydetään kirjallisia lisälausumia.

Suullinen valmistelu

- T5** - Sallittava riita-asian ratkaisu tuomiolla myös valmistelussa, jos osapuolet suostuvat.
- T23** - Pitäisi kehittää jonkinlainen supistettu valmistelumuoto riita-asioissa.
- A40** - Puheenjohtajan velvollisuudeksi tulisi säätää kirjallisen yhteenvedon laatiminen valmistelusta ennen pääkäsittelyä.
- A75** - Jutun tultava määräajassa suulliseen valmisteluun.

Sovinnot

- T54** - Epätietoisuus tuomarın ajatuksista voi häiritä mm. sovintoon pääsyä ja saada asianosaiset kiinnittämään huomiota väärin seikkoihin. Voisi olla hyvä säännös, että tuomari saa eri vaiheessa esittää asianosaisille yhdessä tai erikseen alustavia käsityksiään mm. näyttö- ja oikeuskysymyksistä tulematta esteelliseksi.

Prekluusio

- A19** - Prekluusio silloin kun asiakirjan/uuden todistajan esittämistarve johtuu todistajan kertomuksesta tulisi poistaa tai sitten pitäisi mahdollistaa vastaapuolen todistajien valahtoinen lausunto etukäteen kuten USA:ssa.

- A37** - Preklusiota on lievennettävä.
- A121** - Preklusio-sääntöä tulee lieventää, jotta tarpeettoman laaja valmistautuminen varman päälle juttuihin vähenisi: preklusion sijasta myöhäinen vetoaminen seikkaan tai todisteeseen tulisi ottaa huomioon kuluissa.

Pöytäkirja ja tuomio

- T1** - Pääkäsittelyn pahimmat ongelmat liittyvät käsittelyssä vastaanotetun tiedon hallintaan ja siten pöytäkirjaan. Järjestelmä lähtee siitä virheellisestä ajatuksesta, että puhutun tekstin vastaanottaminen kuuloaistin avulla on se menettelytapa, jolla ihminen yleisesti ottaen pystyy ottamaan vastaan ja tallentamaan laajaa ja yksityiskohtaista informaatiota. Todellisuus ei vastaa tätä menettelysäännösten pohjalla olevaa ajattelutapaa. Käytännössä vähänkin laajemmassa ja monimutkaisemmassa jutussa ei tietoa voida suuremmassa määrin vastaanottaa ja täsmällisesti tallentaa pelkän kuuloaistin ja muistin avulla, vaan tuomari joutuu pakostakin turvautumaan jonkinlaiseen tiedonhallintajärjestelmään. Ruotsalaisissa tuomioistuimissa se näyttää laajalti olevan lyijykynä ja ruutuvihko, ja jokin vastaavanlainen järjestelmä tietenkin on jokaisella tuomarina oltava. Asetelma on jotenkin nurinkurinen nykyisenä aikana, jolloin äänitystekniikan ja äänitetyn tekstin purkamisen keinoin on tieto ensinnäkin istunnossa vastaanotettavissa nopeasti ja tekstin tultua puretuksi todennettavissa ja käytettävissä hyödyksi täsmällisessä muodossa. Jostakin syystä on olemassa sellainen ajattelutapa, että ei riitä se, että käsittely on keskitetty, suullinen ja välitön, vaan että olisi lisäksi jotenkin virheellistä se, että keskitetyn suullisen käsittelyn sisältö saatetaan kirjalliseen muotoon purkamalla ne nauhat, jotka käsittelyn äänittämisestä ovat muodostuneet. Todellisuudelle sangen vieras on sellainen ajatus, että tuomarit kelaisivat ja kuuntelisivat ääninauhoja ja sieltä sitten käsin kirjoittelisivat kuulemaansa tekstejä paperille voidakseen niistä muokata päätöksen perustelut. Ajattelutavan mukaan samanlaista nauhojen kuuntelua harrastettaisiin asianajotoimistoissa, hovioikeudessa ja mahdollisesti jopa korkeimmassakin oikeudessa. Käytännössä tilanne lieenee usein se, että samat äänitykset joudutaan todellisuudessa purkamaan nauhoilta monissa eri paikoissa, eli käräjäoikeuden lisäksi asianajotoimistoissa ja sitten taas erikseen hovioikeudessa, joka katsoo, että se ei voi luottaa siihen pöytäkirjatekstiin, joka vaikkakin olisi olemassakin, on tullut puretuksi esimerkiksi käräjäoikeudessa. Tähän nurinkuriseen käytäntöön olisi selkeästi tehtävä muutos siten, että todistajankuulemisesta ja asianosaisten asian selvittämistarkoituksessa antamista kertomuksista syntyvät äänitykset aina purettaisiin, ja täten muodostuva pöytäkirjateksti olisi myös laillista oikeudenkäyntiaineistoa. Menettely helpottaisi merkittävästi myös asianosaisten ja heidän käyttämiensä asianajotoimistojen työtä ja olisi omiaan vähentämään oikeudenkäyntikulua.

- T55** - Tulisi avoimesti todeta, onko missään muualla kuin Suomessa ja Ruotsissa voimassa oikeusturvaa vaarantava järjestelmä, jossa todistelulausuntojen sisältö ei ole vaikeuksitta kirjoitettuna saatavissa, vaikka on tarve tarkistaa, mitä nuo lausunnot sisältävät.
- Ihmisoikeusperiaatteetkin edellyttävät, että asianomaiset voivat tehokkaasti perehtyä oikeudenkäynnissään esiintyneisiin lausumiin; ja tähän kysymykseen törmättäneen aikana myös ihmisoikeusprosessissa.
 - Siis: todistelulausunnot on saatava esim. pikakirjoitusjärjestelyin välittömästi kuulemistilaisuuden jälkeen kirjallisina. Nimenomaisesti on estettävä tuomion perustaminen suullisessa käsittelyssä kynällä tehtyihin "memoriaaleihin", joista piti alioikeusudistuksen kautta päästä irti; nehen eivät ole merkityt "sanatarkasti" eivätkä "tarkoin", kuten OK 23:6:kin jo edellyttäisi.
- T71** - Todistelu tulisi voida purkaa äänitteiltä tarvittaessa ja tehdä päätös sen perusteella.
- T80** - Henkilötodistelusta pöytäkirjan laatiminen pakolliseksi ja tämä asiakirja tuomion liitteeksi.
- T95** - Pöytäkirjan laatimissäännöt mietittävä uudestaan.
- A66** - Ankaroiittaa perusteluvollisuutta.
- Täsmentää perusteluvollisuutta.
- A69** - Todistelun nauhat purettava, koska nykyinen tilanne on farssi.
- A80** - Pöytäkirjaamisen yhtenäiset ohjeet/säädökset.

Oikeudenkäyntikulut

- T9** - Riita-asioihin takuumaksu oikeudenkäyntikuluista, (harkinnanvarainen) koska on tapauksia jatkuvasti että eräs yrittäjä... jatkuvasti nostaa erilaisia (usein shikaani-luonteisia) kanteita eikä itsellä tai yrityksellä ole maksukykyä (vastapuoli voittaa, mutta useiden kymmenientuhansien markkojen oikeudenkäyntikulut jäävät omaksi vahingoksi. Tällaisissa tapauksissa voisi vastaajalta vaatia vakuuden asettamista! (Oikeusturva ei korvanne).
- T11** - Summaaristen asioiden perinnästä ja oikeudenkäyntikuluista säännökset, jotka estävät vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevien ihmisten "rahasituksen". Selvät taksat tai kulujen kohtuullistamispäätökset. Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevat ihmiset eivät jaksa tai eivät osaa vastustaa oikeudenkäyntikuluja. Kun maksamismääräyslaki kumottiin, ei osattu riittävästi kiinnittää huomiota oikeudenkäyntikuluihin, jotka säädetty lähinnä riitaista asiaa varten.

- T28** - Kulusäännöksiä muutettava, muutoin tuomioistuin delegoi itsensä ulos riita-asioiden käsittelemisestä.
- T57** - Oikeudenkäyntikuluriskiä tulisi korostaa; osassa jutuista on vieläkin kyse muusta kuin oikeusturvan hakemisesta.
- T71** - Kulut tulisi voida kuitata tai tuomita pienempinä, jos hävinneellä on ollut objektiivisesti perusteltuja syitä kannalleen.
- T74** - OK 21 lukua muutettava vastaamaan jossain määrin aikaisempaa käytäntöä.
- T80** - Oikeudenkäyntikulujen kuittausmahdollisuus heti takaisin.
- T95** - Kulusäännöksiä korjattava siten, että kohtuullistamiseen ja kuittamiseen oltava laajempi mahdollisuus.
- A23** - oikeudenkäyntikulujen määrää ja tuomitsemisen perusteita tulisi muuttaa siten, että kulujen määrä laskisi ja että entiseen tapaan epäselvissä tapauksissa molemmat saisivat kärsiä kulunsa. Nykykäytäntö kohtuuton.
- A37** - Kuluriski on saatettava kohtuulliseksi. Oikeudenkäyttökulujen kuittausmahdollisuus on pelastettava.
- A71** - Kulujen jakaantuminen oikeudenmukaisemmaksi.
- A114** - Vanha säännös kulujen kuittamisesta takaisin. Edistäisi sopimisen tavoittelua epäselvissä tilanteissa, ja samalla antaa mahdollisuuden riidellä kuluriskittä epätietoisissa tapauksissa. Jollain tavalla tulisi ottaa huomioon tosiasiallinen erilaisuus esim. jutuissa joissa vastapuolina ovat vakuutuslaitos ja kansalainen. Ei voida hakea oikeutta yhtiötä vastaan asiassa, jossa esim. on paljon lääketieteellistä selvitystä ja eväävät korvauksia laskien tämän varaan.
- A116** - Oikeudenkäyntikuluille tulee tehdä jotain, jotta järjestelmästä tulisi kohtuullinen ja oikeudenmukainen. Kulujen tuomitsemisessa täytyy olla myös tuomarilla harkintavaltaa kohtuuttomien lopputulosten estämiseksi.
- A130** - Käräjäoikeuksilla tulisi olla valta kohtuullistuttaa kuluja, riippumatta asiassa tapahtuneesta voitosta tai häviöstä.
- Kokonaisuutena tulisi arvioida sitä, mitkä seikat vaikuttivat käräjille tulemisen tarpeellisuuteen verrattuna muihin mahdollisiin keinoihin asian hoitamiseksi.
 - Voittajankin kuluja tulisi voida alentaa, jos havaitaan esim. näytön yllivarmisteluja suurin kustannuksin.

Todistelu

- T10** - Henkilötodistajia mahdollisimman vähän. Oikeudella tulisi olla mahdollisuus määrätä asiantuntija selvittämään asiaa.
- T21** - Menettelysäännöksiä pitäisi kehittää sellaisiksi, että niistä selvästi ilmenisi kehotus välttää tarpeetonta henkilötodistelua ja tarpeettoman laajaa henkilötodistelua.
- Säännöksillä pitäisi nykyistä paljon selvemmin ohjata asianosaisia pidättymään omien asiaa tuntevien todistajien käyttäytymisestä ja omien asiantuntijalausuntojen hankkimisesta. Asiantuntemusta edellyttävät kysymykset pitäisi ratkaista tuomioistuimen määräämien asiantuntijoiden antamien lausuntojen pohjalta.
- T41** - Todistajien kertomusten tallentamisen säännöksiä tulisi selventää siten, että tuomioistuimille tulisi pääsääntöiseksi mahdollisuus purkaa nauhat harkintansa mukaan; edellyttää tietysti, että työvoimaa on siihen käytössä.
- T54** - Pöytäkirjaamista olisi ohjeistettava suuntaan, joka vastaisi paremmin istunnossa tapahtunutta ja asianosaisten käsitystä. Nykyisellään tuomarin etukäteen laatima yhteenveto (OK 5:24) muokkautuu valmiiksi pöytäkirjaksi, joskus pääkäsittelyn pöytäkirjan osaksi ja lopulta tuomion kertoelmaksi siten, että helpon tekstinkäsittelyn ansiosta usein pitkä teksti toistetaan valtaosaltaan sellaisenaan, jolloin suhteellisen vähäiset muutokset jäävät salakavalasti lähes huomaamatta. Parempi olisi, että kirjallisesta valmistelusta laaditaan yhteenveto istuntopöytäkirjassa viitataan siihen toistamatta vaatimuksia ja perusteluita; oikaisut, lisäykset, poistot yms. merkitään pöytäkirjaan. Tuomion kertoelmaksi muokataan kernaasti entistä lyhyempi yhteenveto.
- Tuomiota rasittaa entistä suurempi tarve selostaa todistajainkertomuksia, kun se on jätetty pöytäkirjasta pois eikä lainkaan viitsi kuunnella tai purkaa nauhoja. Tuomio muodostuu raskassoutuiseksi ja epäselväksi, kun vähemmän tärkeitä seikkoja vatvotaan suuntaan ja toiseen. OK 22:6 voitaisiin lisätä ohje, että tarvittaessa pääkäsittelyn pöytäkirjaan voidaan liittää tai sisällyttää yhteenveto (ei läheskään sanatarkka) todistajien ym. kertomuksista tai niiden pääkohdista. Tuomiota koskevaa OK 24:18/5 voisi täydentää, että myös näytön harkinta on perusteltava ja todistajien kertomuksia selostettava tarpeellisessa laajuudessa, paitsi jos niistä on tehty erillinen yhteenveto. Tuomiossa voitaisiin keskittyä johtopäätöksiin, pöytäkirjassa olisi mm. muutoksenhakua varten tarpeellista informaatiota ja todistajankuulusteluihin liittyvä toissijainen puhe ja tietosaasta saisi jäädä nauhalle.
- T54** - OK 17:23/3 ja 11:2/1 vastaavat huonosti vallitsevaa todellisuutta. Pääsäännöksi, että asianomainen kutsuu todistajat harkitsemallaan tavalla omalla vastuullaan. Tarvittaessa asianosaisen pyynnöstä tuomio-istuin voi kutsua esim. vastahakoiseksi epäillyn todistajan.

- T58** - Todistajan nimenneen asianosaisen vastapuolenkin velvollisuudeksi olisi säädettävä pysyä nimeäjän todistusteemassa tai nimetä myös itse todistaja ja ilmoittaa omat teemansa.
- A48** - Todistajien kertomuksia tulisi tuomiossa selostaa laajemmin.

Pääkäsittely ja tuomioistuimen kokoonpano

- T9** - Isoissa asioissa 3 tuomarin kokoonpanon edellytyksiä parannettava (...KO on liian pieni yksikkö).
- T11** - Yhden tuomarin erillinen pääkäsittely mahdolliseksi.
 - Käytännössä vaikeat riita-asiat 3-tuomarin kokoonpanossa. Vaikeissa ja laajoissa rikosasioissa kokoonpanoon myös käytännössä 2 tuomaria lautamiesten lisäksi.
 - Alioikeuden näytön vastaanottaminen tulisi siis tapahtua vahvemmassa kokoonpanossa. Samalla tulisi pohtia, onko tuolloin tarpeen sallia kaikissa asioissa muutoksenhakua näyttökysymyksistä hovioikeuteen.
- T13** - Välittömän käsittelyn 2 viikon määräajan poistaminen.
 - Erillisen pääkäsittelyn toimittamisen mahdollistaminen kokoonpanossa 1+0.
 - Asiaesittelyn vaatiminen aina pääkäsittelyssä; näin toteutuu aina suullisuus ja välittömyys.
 - Toisaalta nykyistä useammin vaikeiden ja laajojen asioiden tulisi ohjautua täysilukuisen käräjäoikeuden kokoonpanoon (3+0 tai 1+3).
- T16** - Notaareille enemmän ratkaisovaltaa.
- T31** - Kolmen tuomarin kokoonpanon lisääminen resursseja lisäämällä ja ehkä lakia muuttamalla.
- T54** - OK 6:15 säännös olisi muutettava vastaamaan vallitsevaa käytäntöä: välitön pääkäsittely pääsäännöksi (kuten käytännössä yli 95 % jutuista). Erillinen pääkäsittely poikkeuksellisen vaativissa tai periaatteellisissa jutuissa; asianomaisten mielipidettä kuultava, mutta suostumukset tai vaatimukset eivät saisi ratkaista vaan asian luonne pääperuste. Vähättelevä sanonta "Ja asia on selvä" aika huono. Selvä kenelle? Selvä ennen todistajien kuulemistä? Selvä oikeudellisesti? Yksinkertainen? Tuomari ennakkoluuloinen jos sanoo selväksi?
- T71** - Riita-asioissa maallikot ja 3 tuomarin kokoonpano tulisi poistaa.
- T74** - Kolmen tuomarin kokoonpanoja lisättävä säännösteitse, säännös virkaiältään vanhimmasta puheenjohtajana poistettava.

- 14 päivän määräaika välittömälle pääkäsittelylle pidennettävä.
- T80** - Yhden tuomarin kokoonpano ei mielestäni ole oikeus tai tuomioistuin: saattaa ajan mittaan vaarantaa oikeusturvallisuutta lahjonnan, uhkailun tms. muodossa. Tätä päivää on, että tuomareita uhkaillaan. On turha luullakaan, että maailma tässä paranee. Kollegiaalinen tuomioistuin antaa kansalaisille paremman käsityksen tuomioistuintoiminnan luotettavuudesta ja oikeellisuudesta. Kolmen tuomarin kokoonpanot vain edellyttävät oikeusministeriöltä enemmän satsausta alioikeustoimintaan kuin mihin oikeusministeriö on tottunut tai mihin se on valmis.
- T95** - Kolmen kokoonpanon erillinen pääkäsittely liian raskas. Se on jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi. Suurin ongelma on se, että jutun olennaisimman vaiheen eli valmistelun vetää 1 tuomari eivätkä 2 muuta voi vaikuttaa siihen. Tällöin jutun ratkaiseminen toisen valmistelemin eväin voi osoitautua hankalaksi.
- A37** - Pääkäsittelyn lykkääminen uuden näytön hankkimiseksi on tehtävä mahdolliseksi perustelluista syistä.
 - Asianosaisille on varattava mahdollisuus kirjallisen loppulausunnon laatimiseen.
- A40** - Kahden viikon määräaika pääkäsittely – suullinen pääkäsittely tulisi poistaa tai lieventää.
 - Pääsääntöisesti mahdollisuus suullisen valmistelun istunnon ja pääkäsittelyn pitämisestä samana päivänä tulisi kieltää.
- A48** - Nykyisin pääsääntönä oleva yhden tuomarin kokoonpano tulisi muuttaa esim. kolmen tuomarin kokoonpanoksi (tähän ei tosin tarvita lainmuutosta).
- A71** - Todistajien kuulemisen jälkeen mahdollisuus esittää asiakirjoja ja täydentää vaatimuksia, jos johtuvat samasta perusteesta.
- A121** - Valmisteluistunnon yhteydessä pidetään pääkäsittelyjä liian usein. Menettelyn tulisi olla sallittua vain, jos asia on ilmeisen selvä. Sen sijaan 14 päivän kuluessa pääkäsittely voidaan pitää jo siten välittömästi.

Muutoksenhaku

- T14** - Runsaasti yli 90 % kaikista jutuista jää käräjäoikeuksien päätösten varaan. Oikeusturvan kannalta KO:ien merkitys on siten ylivoimaisesti suurin. Asianosaisten kannalta KO on tärkein instanssi, koska sieltä on pakko aloittaa ja käräjäoikeus antaa nopeinta oikeusturvaa.
 - Alioikeuksia tulisikin vahvistaa niin, että alioikeuden tuomiot voisivat olla mahdollisimman usein myös lopullisia tuomioita.

- Näyttöjen sisällön arvioinnit pitäisi jättää kaikissa asioissa ainoastaan käräjäoikeuden tehtäväksi.
- Muutosta voisi hakea vain oikeudellisella perusteella.
- Näyttökysymykset tulisi riittaisen näytön tilanteessa ratkaista muussa kuin yhden tuomarin kokoonpanossa.
- Suullisten käsittelyjen järjestäminen uudelleen HO:ssa ja näytön sisällön uudelleen arviointi pitkän ajan päästä KO:n pääkäsittelystä on jyrkässä riskitilassa yleisesti hyväksytyjen prosessiperiaatteiden kanssa (suullisuus, välittömyys ja keskittäminen).
- Yksi oikeudenmukainen oikeudenkäynti takaa parhaiten oikeusturvan toteutumisen, jos käsittely on riittävän perusteellinen. Tästä syystä painopisteen tulisi olla alioikeuksien vahvistamisessa.

T31 - KO:n tuomio lopulliseksi näyttökysymyksen osalta.
 - KO:resursseja lisättävä vähentämällä HO:n resursseja. Painopisteen oltava KO:ssa. HO:n pitää olla enemmän kontrollituomioistuin.

T80 - Muutoksenhakurajoitukset: velkajärjestelyasiat, lasten huollot ja elatukset. Rovaniemen hovioikeuden työmäärästä jo 30 % vuoden 1996 tilaston mukaan on velkajärjestelyasioita. Täysin tarpeetonta. Näiden asioiden käsitte-
 lyyn uhratut resurssit voitaisiin kohdentaa tarpeellisempiin asioihin kuten riittävän perusteelliseen työhön juttujen käsittelyssä ja ratkaisussa alioikeuksissa = resurssien lisäys alioikeuksiin.

Toimintatapojen muutos

T24 - En minä mitään uusia sääntöjä kaipaa, kun käyttää lain sallimia joustoja hyväksi. Prosessin kulkua ja pelisääntöjä ja kaikkia muita käytännön toimia pitäisi kehittää paljon. Alioikeusprosessin uudistamista kaupattiin niin mullistavana, että ruvettiin kuvittelemaan, että vanha systeemi oli pelkääntään pahasta. Uuden systeemin innostuksessa on kiinnitetty enemmän huomiota muodollisuuksiin ja teatraalisuuksiin ja käytännön joustomahdollisuudet on jätetty vähemmälle huomiolle. Uudesta prosessista on tullut hirveän kankea ja niin vaikea, että ihmiset ovat ruvenneet pelkäämään tuomioistuinta sen sijaan että luottaisivat siihen. On esim. varsin typerää passittaa todistajia edestakaisin peruuntuneiden pääkäsittelyiden vuoksi sen sijaan että niitä kuullaan eri tilaisuuksissa lain sallimissa puitteissa. Kirjallista valmistelua sahataan jossain paikoin niin kauan, ettei suullista käsittelyä tarvittaisi ollenkaan. Välittömyysperiaatteesta pidetään tiukasti kiinni, vaikka se johtaisi typeryksiinkin.

T25 - Ei millään tavoin ennen kuin tuomarit ovat sisäistäneet muutoksen. HO:n prosessi uudistus pitäisi ottaa kokonaisuudessaan huomioon. Kauanko Ruotsissa meni aikaa ennen kuin hallitus uusi siviiliprosessin. Jatkuvat muutokset heikentävät tehoja. Prosessiteknisistä määräyksistä tai niiden

soveltamisesta pitäisi päästä eroon. Kansa ei ymmärrä niitä. HO:een se ehkä sopii sen jälkeen kun asia on riittävästi KO:ssa rajattu.

- T54** - Yleisesti hyväksi havaittujen käytännön menettelytapojen suuntaan; säännökset vastaamaan ja vahvistamaan hyviä käytäntöjä; ei hyvä, jos dogmaattiset ja teoreettiset säännökset kahlitsevat tai jäävät kuolleiksi kirjaimiksi.
- T95** - OK:n soveltamista tulisi pyrkiä yhtenäistämään koulutuksella ym. Suurin ongelma on soveltamisen kirjavuus. Kuulopuheiden perusteella monin paikoin vanhaa järjestelmää jatketaan uusissa vaatteissa.

Tuomioistuinten organisaatio ja koko

- T32** - Tuomioistuinten tulisi aina vaan tulla lähemmäksi kansaa. Tämä myös maantieteellisessä mielessä. Kansalaisten pitäisi saada tietää, että oikeuslaitos toimii hyvin ja oikeudenmukaisesti ja on jokaisen kansalaisen hyödyksi ja intresseissä.
- Ei ole hyvä että “tehokkuuden” ja “säästöjen” varjolla perustetaan tehdasmaisia tuomioistuimia kuten Helsingin ja Tampereen käräjäoikeudet. Näissä kansainvälisiä lentoasemia muistuttavissa oikeusistuimissa yksityisen kansalaisen ei aina välttämättä tarvitse saada sellaista vaikutelmaa, että tuomarilla on tilaisuus, aikaa ja kiinnostusta riittävässä määrin paneutua juuri tämän kansalaisen ongelmiin, kun samana päivänä käsitellään satoja muita. Tuomioistuimia ei siis pidä luoda tehdasmaisiksi, missä ihminen pakostakin tuntee itsensä vain muurahaiseksi. Yhtä vähän on syytä keskittää oikeuslaitosta suuriin kaupunkeihin ja yhdyskuntiin. Myös ihmiset maaseudulla tarvitsevat oikeuslaitosta lähiympäristössään. Etnisten vähemmistöjen oikeuksista itsenäisiin tuomioistuimiin pidettävä kiinni (ruotsinkieliset ja saamelaiset), eikä EU:n varjolla “säästettävä” niitä pois. Kansakunnan kehittyneisyys on yleensä nähtävissä siitä, miten kansakunta huolehtii vähemmistöjensä oikeuksista.
 - Oikeusministeriö on yhdistänyt tuomioistuimia alioikeusuudistusta myöten niin että niiden lukumäärä nyt on 68 kun se ennen oli 97, eli noin 30 % on lakkautettu. Uusin ehdotus tulee olemaan että lukumäärä olisi 40–45. Tämä johtaisi ylisuuriin yksikköihin, joissa yksilön merkitys vähenee. On myöskin varma, että samalla halutaan “säästää” pois kaikki ruotsinkieliset yksiköt, jolloin rikotaan perustuslain säännöksiä vastaan. Toivon että suunnittelijat olisivat EU:n aikana riittävän avarakatseisia.
- T34** - Käräjäviskaalin toimenkuvaa tarkistettava – enemmän toimivaltaa.
- Yksiköitten kokoa on suurennettava – liian paljon pieniä yksiköitä.
- T51** - Olennaista: - tuomarien taso ja sitä kautta tuomioiden taso ei koskaan parane eikä kehitystä tapahdu, ellei tuomareiden valintasysteemiä muuteta. Virkavuosisperiaatteella tapahtuva valinta on mennyttä maailmaa ja kaikkia

hyvien muutosten ja uudistusten tuho (vrt. riita-asiain uuden prosessin kohtalo Helsingin KO:ssa, jossa virkavuosituomarit kuluttavat aikansa virkavuosilaskelmia tehden ja virkoja hakien valittaen resurssien puutetta, vaikka kysymyksessähän ei ole resurssipula vaan tahtopula).

- T58** - Poistamalla “tulos”johtaminen. Juttulukumäärä ei osoita oikeudenmukaisuutta eli työn laatua.
- Kieltämällä “tulos”johtaminen. Tuomarin työmääräänkin sopisi mittariksi työaika. Oikeusturvaa käräjätuomareillekin, jotka eivät voi delegoida töitään kenellekään. Ennen OK:ssa kiellettiin jatkamasta KO-istuntoa klo 19 jälkeen – klo 16 olisi kohtuullinen aika.
- T60** - Organisaatio- ja resurssikysymyksiin olisi vihdoin kiinnitettävä huomiota: siviili (ja rikosprosessi-) uudistus ei toimi pikkuyksikössä.
- Ongelmia ovat: taitamaton johto, resurssien puutteet, vähäisessä henkilökunnassa ei ole yhtään kärjäsihteeriksi kykenevää/sopivaa.
- Yksi iso juttu tukkii kaiken muun toiminnan: työnteko on pelkkää ruuhkan purkamista.
- On turhaa hienostelua suunnitella moderneja prosessiuudistuksia, jos niitä ei olla valmiita ottamaan käyttöön asianmukaisesti järjestetyissä organisaatioissa, jollaisiin ne on luotu. Organisaatiokysymykset liittyvät välttämättömästi yhteen prosessikysymyksen kanssa.
- T71** - Käräjätuomareiden osallistumista käräjäoikeuden hallinnollisten kysymysten ratkaisemiseen tulisi lisätä. KäräjäoikeusL:n 1 § 3 momentti saattaa olla ongelmallinen tuomareiden rakenteellista riippumattomuutta ajatellen. Päällikkövirasto ei kitkattomasti sovellu oikeuslaitokseen.
- T85** - Tuomarit pitäisi nimittää siten, että toimialue olisi koko maa. Ei siten kuin nykyisin tiettyyn tuomioistuimeen. Etuna olisi esteellisyyskysymysten sujuvampi hoitaminen: pienissä käräjäoikeuksissa tulee ongelmia, kun OK:ta muutetaan. Ruuhkien purkuun on saatavissa joustavasti tuomarityövoimaa, joten käsittelyajat saattaisivat jopa laskea. Tuomareiden jyrkkä jako hovioikeus, korkein oikeus ja alituomareihin pitäisi poistaa siten, että tuomarit joutuisivat toimimaan joka sektorilla riippumatta siitä mihin on nimitetty. Tämä toisi joustavuutta tuomitsemistoimintaan ja auttaisi ruuhkanpurussa. Hovioikeuksissa tällä hetkellä työpulaa, kun alioikeudet, ainakin ..., painivat ruuhkien kanssa.
- A81** - Juristikoulutuksen saaneet henkilöt tuomitsemistoimintaan.
- Käräjätuomarin virkaan nimitettävälle olisi asetettava ensin harjoittelukokemus esim. asianajotehtävistä edellytykseksi nimitykselle.
- A105** - Tuomareina saisi toimia vain hyvin ansioituneet ja elämäkokemusta omaavat henkilöt. Tuomarikunnan palkkojen tulisi nousta huomattavasti, jotta jatkossa saataisiin pätevää henkilöstöä.

- Nuoret tuomarit harjoittelisivat ensin vuosia tuomioistuimissa vähäisillä asioilla ja olisivat jäseninä useamman tuomarin istunnoissa ja vasta 50-vuotiaina päästettäisiin itsenäisiin tehtäviin.

Muita huomioita

- T43** - Hakemus- ja riitaprosessin eroja tulisi tarkentaa. Esim. lapsen elatusasia on dispositiivinen riita-asia erikseen ajettuna, mutta se "muuttuu" hakemusasiaksi, jos käsitellään huoltoa koskevan asian yhteydessä.
- Asunto-oikeudet tulisi lakkauttaa.
- T71** - OPTULA:n (tai muun pätevän elimen) tulisi suorittaa oikeusempiirinen (ts. kyselyihin ja valittajien syvähaastatteluun perustuva) tutkimus, mistä syystä alioikeuden ratkaisuihin haetaan muutosta. Jos syy perustuu rationaalisiin syihin, alioikeuden menettelyä tuolta osin tulisi kehittää. Jos taas – kuten pelkään – syynä on suomalais-kansallinen piirre, että ei kyetä uskomaan oltavan väärässä, siitäkkin tulisi vetää johtopäätökset (alioikeuspros. tekeminen nopeaksi ja halvaksi).
- T74** - Yhtiösuullisuus pois vaikeista jutuista.
- Kaikki sihteerit eivät sovi pöytäkirjaan, sihteerien tehtävät eriytettävä ja koulutusta pöytäkirjanpitäjille.
- T80** - Velkajärjestelyasioiden, lasten huoltoa ja elatusta koskevien asioiden ja kiinteistöasioiden (lainhuudot ja kiinnitykset) siirtäminen pois tuomioistuineläytökseltä. Avioeroasioiden siirtäminen tuomioistuimilta.
- Kärjäsihteerijärjestelmällä on varmasti tarkoitettu pelkkää hyvää ja jos sitä sovellettaisiin ja jos se toimisi kuten on tarkoitettu se olisikin erinomainen työnjakokäytäntö. Meillä kuitenkin, ainakin minun kärjäsihteerilläni, on niin paljon muuta kuin kärjäsihteerin työtä, esim. summaarisia, avioeroja, hakemusasioita, kirjanpitoa, kassassaoloa, lautamiesten palkkiolistojen lähettämistä ja laskemista, lautamiesten kutsumista, diaarien ylläpitoa ja kaikkea muuta, josta en edes ole tarkoin selvillä kuten kahvinkeittoa, että hän ei ehdi riittävästi perehtyä varsinaiseen kärjäsihteerin työsarkaan. Se jää minulle. Mutta kukapas minun työni tekee, kun teen osan kärjäsihteerin töistä. Ei kukaan muu kuin minä.
 - Minulle on siirtynyt osa kärjäsihteerin työstä. Teen usein pöytäkirjat, varsinkin vaikeimmat, samoin usein kirjoitan tuomiot ja melkein aina korjaan ne. Tämä ei ole vähäinen osa kärjäsihteerin työstä. Järjestelmä ei ainakaan minun kohdallani ole vastannut sille asetettuja toiveita. Vaikuttaa lähinnä tuomarityövoiman väärinkäytöltä.
 - Alioikeuksissa tuomitsemistoimintaa voitaisiin kehittää kehittämällä auskultointijärjestelmää useampivuotiseksi. Tuomarille tulisi eräänlainen "omanotaari"-järjestelmä. Tuomarilla olisi henkilökohtaisessa ohjauksessa notaari, jonka hän on itse valinnut (tällöin ei voisi valittaa, että tulipa huono otettua). Tällöin tuomariohjaus notaarin töihin olisi tehokkaampaa.

Tuomari voisi hyödyntää notaaria myös nykyistä paremmin riita- ja rikosasioiden valmistelussa hovioikeuksien esittelijätyövoiman tapaan. Notaarit ovat usein melko vastavalmistuneita ja innokkaita tarttumaan tutkimustehtäviin. Heidän aikansa vaan ei tahdo riittää vaikeiden oikeuskysymysten pohdintaan. Jos auskultanttien määrää lisätään ja auskultointia kehitetään useampivuotiseksi, voisi auskultantityövoimasta tulla todellinen apu tuomitsemistyössä. Monet auskultantit ovat itse sanoneet, että vuosi on liian lyhyt aika, se on vain pintaraapaisu.

- Tuomarin kannalta olisi ihanteellista, jos voisi keskittyä juttujen tutkimiseen hutkimisen sijasta eli vähentää rutiinityötä ja keskittyä olennaiseen. Uuden riitaprosessin hyvä puoli on siinä, että se on karsinut pikkujuttu tuomarityövoiman ulkopuolelle. Tuomarit voivat keskittyä vaativampiin asioihin. Hyvää uudessa järjestelmässä on myös se, että tuomareiden ei tarvitse käyttää olennaisintaan työajastaan kiinteistö-asioiden ratkaisemiseen, kuten ennen tehtiin. Toivottavasti uusi maakaari ei tuota tässä suhteessa pettymystä.

- T95** - Huom! Huom! OK:n soveltamisesta hakemusasioihin olisi oltava erityinen säännös, jotta oikeuskäytäntö tässä suhteessa yhtenäistyisi. Soveltaminen on jäänyt täysin oikeuskäytännön varaan. ... KO:ssa on luotu toimiva systeemi, mutta monin paikoin hakemusasioiden käsittely ei ole muuttunut lainkaan. Myös OK 21 luvun soveltamista hakemusasioihin on muutettava, selvennettävä. 21 luku on tältä osin täysin epäonnistunut. 12:7 §:n mukainen uhka dispositiivisessa asiassa saapua tuomioistuimeen aina sakon uhalla tulisi muuttaa. Joustoa pitäisi olla, koska esim. isyysasioissa joudutaan paljon haastamaan ulkomailta.

- A38** - Jutut eivät saa "maata" pitkään KO:ssa.
 - KO:lle pitää antaa riittävästi voimavaroja saada vireille tulleet jutut käsittelyyn heti.

- A52** - Pitäisi selvästi nopeuttaa, tässä suhteessa uudistus ei ole ainakaan toistaiseksi toteutunut toivotulla tavalla.

- A64** - Tuomioistuinjuristien palkkoja on nostettava.

- A91** - Palataan vanhaan järjestelmään.
 - Mitä ihmettä tekevät tuomioistuimessa "työskentelevät" henkilöt, kun juttujen määrä on romahtanut ja edelleen laskee? Virkkaa pitsiä?

- A112** - Olisi hyvää, jos oikeudelle annettaisiin määräaika, jolloin juttu pitäisi tulla oikeuskäsittelyyn sen jälkeen kun haastehakemus on jätetty sisään. On tapauksia jolloin on kestänyt yli vuoden ennenkuin asia käsitellään vaikka osapuolet asuvat paikkakunnalla. (Olisi toivottavaa että tuomioistuin lähettäisi oma-aloitteisesti vastapuolen kirjelmät (kopioidina) toiselle osapuolelle.)

- A116** - Järjenkäytön salliminen ylipäättään on hyvä. Ammattilaisille tulee suoda mahdollisuus vastuun vastineeksi käyttää myös harkintaa, jotta voi tehdä ratkaisuja, joista haluaa vastata.
- A147** - Materiaalista prosessinjohtoa tulisi vahvistaa.
- Oikeudenmukaisuus ei vaadi tuomarin olevan passiivinen.
 - Dispositiivisissa asioissa tuomarikin voisi laajemmin molemmille osapuolille selvittää jutun ratkaisun edellytyksiä puolueettomuuden siitä vaarantumatta.
 - Vaatimus ja sen perustelu voi perustua yksilön autonomiaan vain silloin, jos yksilö tietää mitä vaatimuksia hän voi esittää ja minkälaista perustelua häneltä kulloinkin kaivataan. Ilman avustajaa oleva asianosainen ei yleensä osaa esittää kaikkia vaatimuksiaan ja niiden perusteluita. Sama ongelma voi koskea myös asiantuntijoita.
 - Asiamies ja päätöksentekijä voivat olla eri mieltä oikeusongelman ratkaisun edellytyksistä, jolloin näyttö ja argumentointi voi kohdistua tuomarin kannalta epäoleellisiin seikkoihin.

LIITETAULUKOT

Kansliahenkilökunta

Liitetaulukko 1 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden virka-asema

	N	%
Toimistosihtööri	81	85
Osastosihtööri	11	12
Haastemies	2	2
Muu	1	1
Yhteensä	95	100

Liitetaulukko 2 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden sukupuoli

	N	%
Nainen	92	98
Mies	2	2
Yhteensä	94	100

Liitetaulukko 3 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden työskentelypaikka ennen alioikeusuudistusta (1.12.1993)

	N	%
Raastuvanoikeus	29	33
Kihlakunnanoikeus	39	44
Muu tuomioistuin	3	3
Muu kuin tuomioistuin	18	20
Yhteensä	89	100

Liitetaulukko 4 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden työskentelyaika tuomioistuinlaitoksen palveluksessa

	N	%
4 vuotta tai vähemmän	27	29
5-10 vuotta	17	18
11-20 vuotta	26	27
21 vuotta tai enemmän	25	26
Yhteensä	95	100
Keskiarvo 13, Mediaani 13		

Liitetaulukko 5 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden työskentelyaika OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaisijoina

	N	%
Alle vuoden	4	4
Alle 2 vuotta	21	23
Alle 3 vuotta	20	21
3 vuotta tai enemmän	49	52
Yhteensä	94	100

Liitetaulukko 6 Kansliahenkilökuntaan kuuluvien ratkaisijoiden ratkaisemat riita-asiat toukokuussa 1997

	N	%
Alle 20	25	27
20-29	19	20
30-59	23	24
60 tai enemmän	27	29
Yhteensä	94	100

Liitetaulukko 7 Millaisena kansliahenkilökuntaan kuuluvat kokevat OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaisemisen verrattuna muihin työtehtäviin

	N	%
Erittäin vaikeana	-	-
Vaikeana	12	13
Ei erityisen vaikeana tai helppona	67	71
Helppona	14	15
Erittäin helppona	1	1
Yhteensä	94	100

Liitetaulukko 8 Mitä asioita kansliahenkilökuntaan kuuluvat tarkistavat haastehakemuksesta käsitellessään asiaa

	Kyllä		Ei		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Kantajen ikä	3	3	90	97	93	100
Vastaajan ikä	49	53	44	47	93	100
Kantajen asuinpaikka	14	15	79	85	93	100
Vastaajan asuinpaikka	91	98	2	2	93	100
Sopimuksen tekopaikka	27	29	66	71	93	100
Asiamiehen valtakirja	80	86	13	14	93	100
Kenellä oikeus edustaa yhtiötä	69	74	24	26	93	100
Ovatko esitetyt tosiasiat tavallisuudesta poikkeavia	59	63	34	37	93	100
Ovatko esitetyt oikeudelliset argumentit tavallisuudesta poikkeavia	46	50	47	50	93	100
Koska saatava vanhenee	68	73	25	27	93	100
Onko takaukseen perustuva saatava vanhentunut erityisen vanhentumisajan kuluessa	65	70	28	30	93	100
Velotun pääoman suuruus	41	44	52	56	93	100
Kulukorvausvaatimuksen suuruus	81	87	12	13	93	100
Koska saatava erääntynyt	74	80	19	20	93	100
Onko kantaja ilmoittanut asian olevan riidaton	90	97	3	3	93	100
Onko haastehakemuksessa allekirjoitus	88	95	5	5	93	100

Liitetaulukko 9 Mitä asioita kansliahenkilökuntaan kuuluvat ovat maininneet (avovastauksessa) yleisimpinä syinä sille, että asioita siirretään notaarin tai tuomarin ratkaistavaksi (N=95)

	%
Vastaajan vastaus tai kiistäminen	85
Tapaus vaikea tai sekava	42
Oikeudenkäyntikuluvaa vaatimus suuri	26
Juoksevaa velkakirjaa koskeva asia	19
Huoneenvuokra-asia	17

Liitetaulukko 10 Onko kehottanut kantajaa korjaamaan tai muuttamaan hakemustaan tai luopumaan vaatimuksista korkovaatimukseen, oikeudenkäyntikuluihin tai saatavan vanhentumiseen liittyen

	Kyllä		Ei		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Korkovaatimukseen liittyen	62	65	33	35	95	100
Oikeudenkäyntikuluihin liittyen	20	21	75	79	95	100
Saatavan vanhentumiseen liittyen	6	6	89	94	95	100

Liitetaulukko 11 Miten kansliahenkilökunta kertoo toimivansa (avovastaus) oikeudenkäyntikulujen ollessa poikkeuksellisen suuret

	N	%
Siirtää asian notaarille tai tuomarille	54	59
Käy kysymässä notaarilta tai tuomarilta asiaa	12	13
Muu vastaus	25	28
Yhteensä	91	100

Liitetaulukko 12 Onko ilmoittanut, että kulujen ollessa poikkeuksellisen suuret (avovastaus) kantajalta on pyydetty kuluerittelyä tai kantajaa on pyydetty alentamaan kuluvaatimustaan

	N	%
Pyytänyt alentamaan	4	4
Pyytänyt kuluerittelyä	48	51
Ei kertonut tällaisesta toiminnasta	43	45
Yhteensä	95	100

Liitetaulukko 13 Onko kansliahenkilökunnan käytössä jokin markkamääräinen raja, jonka ylittävissä vaatimuksissa asia siirretään lainoppineen tuomarin/notaarin ratkaistavaksi

	N	%
Kiinteä raja	27	29
Raja tietyllä välillä	14	15
Ei rajaa	51	56
Yhteensä	92	100

Liitetaulukko 14 Onko saanut riittävästi koulutusta

	N	%
Kyllä	53	60
Ei	36	40
Yhteensä	89	100

Liitetaulukko 15 Onko kertonut saaneensa koulutusta tuomioistuimen sisällä (avovastaus)

	N	%
Kyllä	49	53
Ei	43	47
Yhteensä	92	100

Liitetaulukko 16 Onko kertonut osallistuneensa tuomioistuimen ulkopuoliseen koulutukseen (avovastaus)

	N	%
Oikeusministeriön koulutus	53	56
Muu ulkopuolinen koulutus	5	5
Ei ulkopuolista koulutusta	14	15
Ei mainintaa ulkopuolisesta koulutuksesta	23	24
Yhteensä	95	100

Liitetaulukko 17 Onko esimiehiltä saadut yleiset ohjeet ja neuvot sekä ohjeet ja neuvot yksittäisiä tapauksia ratkaistaessa olleet riittäviä

	Kyllä		Ei		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Yleiset ohjeet riittäviä	61	68	29	32	90	100
Ohjeet yksittäistapauksissa riittäviä	80	88	11	12	91	100

Liitetaulukko 18 Millaista palautetta kansliahenkilökunta saanut esimiehiltään

	N	%
Positiivista	33	41
Negatiivista	4	5
Sekä positiivista että negatiivista	3	4
Ei ole saanut lainkaan palautetta	41	50
Yhteensä	81	100

Liitetaulukko 19 Millaista palautetta kansliahenkilökunta saanut asiakkailta

	N	%
Positiivista	24	32
Negatiivista	8	10
Sekä positiivista että negatiivista	10	13
Ei ole saanut lainkaan palautetta	34	45
Yhteensä	76	100

Liitetaulukko 20 Kuinka suuren osan työajasta OK 5:3 mukaisten asioiden ratkaiseminen vie kansliahenkilöiden työajasta¹⁸⁵

	N	%
0-25 %	22	24
26-50 %	24	27
51-75 %	17	19
75-100 %	27	30
Yhteensä	90	100

Tuomarit, asianajajat ja yleiset oikeusavustajat

Taustatietoja

Liitetaulukko 21 Onko vastaaja ratkaissut/ajanut riita-asioita vuosina 1994-1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	107	97	155	100	56	100
Ei	3	3	-	-	-	-
Yhteensä	110	100	155	100	56	100

Liitetaulukko 22 Onko vastaaja ratkaissut/ajanut rikosasioita vuosina 1994-1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	94	89	138	91	55	100
Ei	12	11	14	9	-	-
Yhteensä	106	100	152	100	55	100

Liitetaulukko 23 Onko vastaaja ratkaissut/ajanut hakemusasioita vuosina 1994-1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	90	87	145	94	55	100
Ei	13	13	9	6	-	-
Yhteensä	103	100	154	100	55	100

¹ On huomattava, että käräjäoikeuksista vastaajina ovat kansliahenkilöt, jotka ovat maaliskuussa 1997 ratkaisseet eniten OK 5:3 mukaisia asioita, joten taulukko ei kuvasta työn jakautumista koko kansliahenkilökunnan piirissä.

Liitetaulukko 24 Kuinka monta vastaajan käsittelemää/ajamaa riita-asiaa on ratkaistu kirjallisessa valmistelussa maaliskokuussa 1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
0	13	12	87	58	19	34
1	9	9	28	19	8	14
2	19	18	15	10	9	16
3	13	12	7	5	7	12
4	9	9	4	3	2	4
5	9	9	3	2	1	2
6 tai enemmän	32	31	5	3	10	18
Yhteensä	104	100	149	100	56	100

Liitetaulukko 25 Kuinka monta vastaajan käsittelemää/ajamaa riita-asiaa on ratkaistu suullisessa valmistelussa maaliskokuussa 1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
0	24	23	89	60	29	52
1	23	22	28	19	11	19
2	17	17	14	10	5	9
3	10	10	8	5	6	11
4	10	10	5	3	1	2
5 tai enemmän	18	18	5	3	4	7
Yhteensä	102	100	149	100	56	100

Liitetaulukko 26 Kuinka monta vastaajan käsittelemää/ajamaa riita-asiaa on ratkaistu pääkäsitelyssä maaliskokuussa 1997

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
0	18	17	36	24	21	38
1	12	12	39	26	13	23
2	22	21	23	16	9	16
3	16	15	20	13	4	7
4	14	13	12	8	4	7
5	9	9	9	6	4	7
6 tai enemmän	13	13	10	7	1	2
Yhteensä	104	100	149	100	56	100

Yleistä

Liitetaulukko 27 Millainen uusi riita-asianmenettely on aikaisempaan verrattuna

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	43	40	16	11	9	16
Parempi	50	46	75	50	35	64
Yhtä hyvä	10	9	16	11	4	7
Huonompi	4	4	29	19	5	9
Selvästi huonompi	1	1	13	9	2	4
Yhteensä	108	100	149	100	55	100

Liitetaulukko 28 Asianajajien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän pääasiallisena asiointipaikkanaan olevan käräjäoikeuden kokoon (asukaspohjan mukaan)

	alle 80 000		80 000-500 000		yli 500 000	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	7	18	5	10	3	5
Parempi	15	39	26	50	34	61
Yhtä hyvä	4	10	3	5	9	16
Huonompi	6	15	13	25	9	16
Selvästi huonompi	7	18	5	10	1	2
Yhteensä	39	100	52	100	56	100

Liitetaulukko 29 Asianajajien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän asianajajana olo aikaansa

	0-5 vuotta		6-12 vuotta		13 vuotta tai yli	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	7	13	6	14	3	5
Parempi	29	56	21	50	25	46
Yhtä hyvä	7	13	7	17	2	4
Huonompi	6	12	6	14	17	31
Selvästi huonompi	3	6	2	5	8	14
Yhteensä	52	100	42	100	55	100

Liitetaulukko 30 Asianajajien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna juristien määrään heidän edustamassaan asianajotoimistossa

	1		2-3		4 tai enemmän	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	9	17	1	2	6	14
Parempi	21	40	29	57	25	56
Yhtä hyvä	3	5	7	14	6	14
Huonompi	13	25	10	19	6	14
Selvästi huonompi	7	13	4	8	1	2
Yhteensä	53	100	51	100	44	100

Liitetaulukko 31 Tuomarien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän edustamansa käräjäoikeuden kokoon (asukaspohjan mukaan)

	alle 50 000		50 000-80 000		80 000-500 000		yli 500 000	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	11	37	7	26	19	51	6	46
Parempi	15	50	16	60	14	38	5	39
Yhtä hyvä	4	13	2	7	1	3	2	15
Huonompi	-	-	2	7	2	5	-	-
Selvästi huonompi	-	-	-	-	1	3	-	-
Yhteensä	30	100	27	100	37	100	13	100

Liitetaulukko 32 Tuomarien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän virka-asemaansa

	Laamannit		Käräjätuomarit		Kaikki	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	18	36	25	46	43	41
Parempi	25	50	24	43	49	47
Yhtä hyvä	4	8	4	7	8	7
Huonompi	2	4	2	4	4	4
Selvästi huonompi	1	2	-	-	1	1
Yhteensä	50	100	55	100	105	100

Liitetaulukko 33 Tuomarien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän alioikeustuomarina olo aikaansa

	0-14 vuotta		15-20 vuotta		21 vuotta tai yli	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	17	48	14	39	11	32
Parempi	15	43	19	53	15	44
Yhtä hyvä	1	3	2	5	6	18
Huonompi	2	6	-	-	2	6
Selvästi huonompi	-	-	1	3	-	-
Yhteensä	35	100	36	100	34	100

Liitetaulukko 34 Tuomarien näkemys siitä, onko uusi riitaprosessi aikaisempaa parempi suhteutettuna heidän aikaisempaan työskentely-ympäristöönsä

	Raastuvanoikeus		Kihlakunnanoikeus		Muu	
	N	%	N	%	N	%
Selvästi parempi	17	44	19	33	7	70
Parempi	18	46	28	49	3	30
Yhtä hyvä	2	5	7	12	-	-
Huonompi	2	5	2	4	-	-
Selvästi huonompi	-	-	1	2	-	-
Yhteensä	39	100	57	100	10	100

*Haastehakemus***Liitetaulukko 35** Mitä keskeisiä etuja haastehakemusta koskevassa uudistuksessa tuomarit ovat (avovastaus) maininneet (prosentteina, N=111)

	%
Vaatimukset haastehakemuksissa paremmin yksilöityjä tai jäsenneltyjä	76
Todistelu tai näyttö tulee jo aikaisemmin esille	37
Juttuun on helppo päästä jo alusta asti "sisään"	31
Haastetta voidaan täydentää	14
Juttu voidaan ratkaista haastetta antamatta	12

Liitetaulukko 36 Mitä keskeisiä etuja haastehakemusta koskevassa uudistuksessa asianajajat ja yleiset oikeusavustajat ovat (avovastaus) maininneet (prosentteina, asianajajat N=158, yleiset oikeusavustajat N=57)

	Asianajajat Yl.oikeusavust.	
	%	%
Vaatimukset haastehakemuksissa paremmin yksilöityjä tai jäsenneltyjä	47	33
Asia selvitettävä tai valmisteltava perusteellisesti jo ennen vireillepanoa	44	35
Todistelu tai näyttö tulee jo aikaisemmin esille	33	39
Juttuun on helppo päästä jo alusta asti "sisään"	31	28

Liitetaulukko 37 Ovatko OK 5:2 mukaiset haastehakemukset tuomareiden mukaan sopivan laajuisia oikeustositseikkojen ja tapahtumainkuvauksen osalta

	Oikeustositseikat		Tapahtumainkuvaus	
	N	%	N	%
Liian suppeita	35	34	1	1
Sopivan laajuisia	42	40	41	41
Liian laajoja	27	26	57	58
Yhteensä	104	100	99	100

Liitetaulukko 38 Mitä tuomarit ovat maininneet (avovastauksissa) yleisimpinä syinä pyynnöille täydentää haastehakemuksia (N=111)

	%
Vaatimusten yksilöimättömyys, epätasällisyys tai ristiriitaisuus	44
Kanneperusteiden tai oikeustositseikkojen puutteellisuus	44
Puutteet todisteiden tai todistustositseikkojen ilmoittamisessa	31
Puutteet forumin suhteen	7
Epäselvyydet asianosaisia koskevissa tiedoissa	16
Oikeudenkäyntikulujen määrän puuttuminen	7
Maallikko tehnyt haastehakemuksen	14

Liitetaulukko 39 Mitä tuomarit ovat maininneet (avovastauksissa) yleisimpinä syinä lausuman pyytämiselle (N=111)

	%
Vastaajan esiintuomat seikat, perusteet tai väitteet	63
Esitettyjen vaatimusten tai jonkin yksityiskohdan tai lausuman täsmentäminen	46
Asian selvittäminen jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa/jutun hallinta	47

Liitetaulukko 40 Mitä asiamiehet ovat maininneet (avovastauksissa) yleisimpinä syinä lausuman pyytämiselle (asianajajat N=158, yleiset oikeusavustajat N=57)

	Asianajajat %	Yl.oikeusavust. %
Vastaajan esiintuomat seikat, perusteet tai väitteet	53	28
Esitettyjen vaatimusten tai jonkin yksityiskohdan tai lausuman täsmentäminen	16	5
Ei syytä tai viitattu "haastehakemuksen johdosta"	8	1

Liitetaulukko 41 Ovatko lausumapyynnot riittävän yksilöityjä

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Useimmiten riittävän yksilöityjä	93	64	39	75
Yhtä usein yksilöityjä ja yksilöimättömiä	23	16	5	10
Useimmiten liian yksilöimättömiä	29	20	8	15
Yhteensä	145	100	52	100

*Sovinnot***Liitetaulukko 42** Keskusteleeko tuomari yleensä asianosaisten kanssa sovinnosta kirjallisessa valmistelussa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	32	31	110	77	31	62
Harvoin	17	16	18	13	11	22
Silloin tällöin	35	34	13	9	5	10
Usein	13	13	1	1	2	4
Lähes aina	6	6	-	-	1	2
Yhteensä	103	100	142	100	50	100

Liitetaulukko 43 Keskusteleeko tuomari yleensä asianosaisten kanssa sovinnosta suullisessa valmistelun alkuvaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	19	18	22	15	9	17
Harvoin	20	19	29	20	8	15
Silloin tällöin	24	22	41	28	14	27
Usein	19	18	37	25	17	32
Lähes aina	25	23	18	12	5	9
Yhteensä	107	100	147	100	53	100

Liitetaulukko 44 Keskusteleeko tuomari yleensä asianosaisten kanssa sovinnosta suullisessa valmistelun loppuvaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	-	-	4	3	-	-
Harvoin	-	-	6	4	3	6
Silloin tällöin	2	2	21	14	8	15
Usein	22	20	62	41	26	49
Lähes aina	84	78	58	38	16	30
Yhteensä	108	100	151	100	53	100

Liitetaulukko 45 Keskusteleeko tuomari yleensä asianosaisten kanssa sovinnosta pääkäsitelyssä

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei miltei koskaan	31	29	46	31	19	37
Harvoin	29	27	68	47	20	39
Silloin tällöin	24	23	17	12	3	6
Usein	11	10	8	5	4	8
Lähes aina	12	11	7	5	5	10
Yhteensä	107	100	146	100	51	100

Liitetaulukko 46 Keskusteliko tuomari viimeksi ratkaistun jutun yhteydessä asianosaisten kanssa sovinnosta kirjallisessa valmistelussa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	21	20	10	7	4	7
Ei	86	80	144	93	50	93
Yhteensä	107	100	154	100	54	100

Liitetaulukko 47 Keskusteliko tuomari viimeksi ratkaistun jutun yhteydessä asianosaisten kanssa sovinnosta suullisen valmistelun alkuvaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	40	37	60	39	25	46
Ei	67	63	94	61	29	54
Yhteensä	107	100	154	100	54	100

Liitetaulukko 48 Keskusteliko tuomari viimeksi ratkaistun jutun yhteydessä asianosaisten kanssa sovinnosta suullisen valmistelun loppuvaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	88	82	110	71	38	70
Ei	19	18	44	29	16	30
Yhteensä	107	100	154	100	54	100

Liitetaulukko 49 Keskusteliko tuomari viimeksi ratkaistun jutun yhteydessä asianosaisten kanssa sovinnosta pääkäsittelyssä

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	17	16	21	14	5	9
Ei	90	84	133	86	49	91
Yhteensä	107	100	154	100	54	100

Liitetaulukko 50 Keskusteliko tuomari viimeksi ratkaistun jutun yhteydessä asianosaisten kanssa sovinnosta missään vaiheessa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	105	98	143	93	52	96
Ei	2	2	11	7	2	4
Yhteensä	107	100	154	100	54	100

Liitetaulukko 51 Miten vaikuttaa tuomarin sovitteluaktiivisuuteen (prosentteina)

	Lisää		Vähentää		Ei vaikuta		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Asianosaisella on avustaja	39	36	1	1	68	63	108	100
Asianosaisella ei ole avustajaa	14	13	17	16	76	71	107	100
Riidan kohteen arvo pieni	79	73	1	1	28	26	108	100
Riidan kohteen arvo suuri	8	8	22	21	75	71	105	100
Selvä ja yksinkertainen asia	81	77	6	6	18	17	105	100
Vaikea ja mutkikas asia	17	16	33	32	54	52	104	100
Vähän asianosaisia	34	31	1	1	73	68	108	100
Paljon asianosaisia	4	4	34	32	69	64	107	100
Asianosaiset yksityishenkilöitä	36	34	4	4	67	62	107	100
Asianosaiset yhteisöjä	13	12	13	12	79	76	105	100
Kanne kaikin puolin perusteltu	45	49	47	51	-	-	92	100

Liitetaulukko 52 Pitääkö tuomarin pyrkiä sovintoon asiassa, joka vaikuttaa kaikin puolin perustellulta ja oikealta

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	64	62	77	51	31	58
Ei	40	38	74	49	22	42
Yhteensä	104	100	151	100	53	100

Liitetaulukko 53 Kuinka usein tuomari kertoo itse antaneensa konkreettisen sovintoehdotuksen asiassa

	N	%
Ei koskaan	1	1
Harvoin	25	23
Silloin tällöin	43	40
Usein	32	30
Aina	7	6
Yhteensä	108	100

Liitetaulukko 54 Voiko tuomari keskustella asianosaisen kanssa sovinnosta toisen osapuolen olematta paikalla

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Voi	47	44	62	40	13	23
Varauksellinen	39	36	58	37	24	43
Ei voi	22	20	35	23	19	34
Yhteensä	108	100	155	100	56	100

Liitetaulukko 55 Onko tuomari keskustellut asianosaisen kanssa sovinnosta toisen osapuolen olematta paikalla

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	48	45	63	41	13	24
Ei	59	55	92	59	41	76
Yhteensä	107	100	155	100	54	100

Liitetaulukko 56 Onko tuomari painostanut joskus tekemään sovinnon

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Ei koskaan	67	43	31	57
Harvoin	46	30	16	30
Silloin tällöin	38	24	7	13
Usein	4	3	-	-
Aina	-	-	-	-
Yhteensä	155	100	54	100

Liitetaulukko 57 Kenen toimesta sovinto yleensä saadaan syntymään

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Tuomarin toimesta lähes aina	9	8	4	3	1	2
Tuomarin toimesta yleensä	15	14	7	4	4	8
Tuomarin ja asianos. toimesta yhtä usein	55	52	39	25	24	45
Asianos./asiamiesten toimesta yleensä	19	18	55	36	14	26
Asianos./asiamiesten toimesta lähes aina	9	8	49	32	10	19
Yhteensä	107	100	154	100	53	100

Liitetaulukko 58 Hyödynnetäänkö sovintomahdollisuuksia siinä laajuudessa kuin se olisi mahdollista

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	64	63	97	64	28	53
Ei	38	37	54	36	25	47
Yhteensä	102	100	151	100	53	100

Liitetaulukko 59 Onko vastaajan käsittelemissä asioissa riidattomat seikat erotettu riitaisista suullisen valmistelun päättyessä

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei koskaan	-	-	1	1	2	4
Harvoin	1	1	6	4	2	4
Silloin tällöin	5	5	22	14	1	2
Usein	31	29	88	57	28	51
Aina	69	65	38	24	21	39
Yhteensä	106	100	155	100	54	100

Liitetaulukko 60 Kuinka usein on selvitetty todistelua riita-asioiden valmistelussa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei koskaan	7	7	8	5	1	2
Harvoin	19	19	40	26	14	26
Silloin tällöin	19	19	48	31	11	20
Usein	20	20	45	29	22	41
Aina	34	35	14	9	6	11
Yhteensä	99	100	155	100	54	100

Liitetaulukko 61 Kuinka usein valmistelua lykätään puutteellisen valmistautumisen vuoksi

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei koskaan	6	6	20	13	18	33
Harvoin	41	39	64	41	28	52
Silloin tällöin	46	43	41	27	7	13
Usein	12	11	28	18	1	2
Aina	5	1	1	1	-	-
Yhteensä	110	100	154	100	54	100

*Preklusio***Liitetaulukko 62** Kuinka usein tuomari on kieltänyt asianosaisia vetoamaan OK 6:9 mukaisesti johonkin seikkaan tai todisteeseen

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei koskaan	55	52	107	71	47	89
Harvoin	36	34	30	20	6	11
Silloin tällöin	15	14	13	9	-	-
Usein	-	-	-	-	-	-
Lähes aina	-	-	1	-	-	-
Yhteensä	106	100	151	100	53	100

*Tuomio ja pöytäkirja***Liitetaulukko 63** Esiin tuotujen asioiden ja lausumien kirjaaminen pöytäkirjoihin

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Liian vähän	56	38	14	27
Sopivasti	92	58	38	73
Liikaa	-	-	-	-
Yhteensä	148	96	52	100

Liitetaulukko 64 Pitäisikö todistajien kertomukset purkaa ääninauhoilta

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Ei	61	56	3	2	5	9
Kyllä, aina	13	12	81	53	13	24
Joissain tapauksissa	34	32	70	45	37	67
Yhteensä	108	100	154	100	55	100

Oikeudenkäyntikulut

Liitetaulukko 65 Ovatko asianajajien päämiehiltä laskuttamat korvaukset tehdystä työstä kasvaneet/pienentyneet keskimäärin alioikeusuudistuksen myötä

	N	%
Pienentyneet paljon	2	1
Pienentyneet jonkin verran	3	2
Pysyneet samana	15	10
Kasvaneet jonkin verran	84	57
Kasvaneet paljon	45	30
Yhteensä	149	100

Liitetaulukko 66 Asianajajien arvio laskutettujen kulumäärien kasvusta (mukana ne asianajajat, jotka katsoivat kulujen kasvaneen) prosentteina

	N	%
alle 20 %	24	17
21-24 %	33	24
25-29 %	20	14
30-34 %	29	21
yli 34 %	34	24
Yhteensä	140	100

Liitetaulukko 67 Asianajajien avovastauksissa ilmoittamat syyt laskutettujen päämiehiltä korvausten kasvuun (mukana ne asianajajat, jotka katsovat korvausten kasvaneen, N=129)

	%
Arvonlisävero	20
Työmäärä lisääntynyt/etupainotteisuus	86
Preklusiouhka	29

Liitetaulukko 68 Minkälaisia asianosaisten kuluvaatimukset ovat tuomarien mukaan nykyään verrattuna aikaisempaan järjestelmään

	N	%
Paljon suurempia	81	76
Jonkin verran suurempia	22	21
Suunnilleen saman suuruisia	3	3
Jonkin verran pienempiä	-	-
Paljon pienempiä	-	-
Yhteensä	106	100

Liitetaulukko 69 Tuomarien avovastauksissa ilmoittamat syyt oikeudenkäyntikulujen kasvuun (mukana ne tuomarit, jotka katsoneet korvausten kasvaneen, N=103)

	%
Arvonlisävero	25
Työmäärä lisääntynyt/etupainotteisuus	61
Asiamiehet laskuttavat enemmän/työ ei lisääntynyt	41

Muuta

Liitetaulukko 70 Asianajajien ja yleisten oikeusavustajien käsitys työmääränsä muuttumisesta juttua kohden riita-asioissa vuosina 1993-1997

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Lisääntynyt paljon	65	43	9	17
Lisääntynyt jonkin verran	70	47	36	68
Pysynyt samana	6	4	7	13
Vähentynyt jonkin verran	6	4	1	2
Vähentynyt paljon	3	2	-	-
Yhteensä	150	100	53	100

Liitetaulukko 71 Muutokset asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ajamien riita-asioiden määrässä vuosina 1993-1997

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Lisääntynyt paljon	1	1	1	2
Lisääntynyt jonkin verran	6	4	2	4
Pysynyt samana	21	14	14	26
Vähentynyt jonkin verran	66	44	17	32
Vähentynyt paljon	56	37	19	36
Yhteensä	150	100	53	100

Liitetaulukko 72 Muutokset asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ajamien hakemusasioiden määrässä vuosina 1993-1997

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Lisääntynyt paljon	32	22	2	4
Lisääntynyt jonkin verran	44	31	10	19
Pysynyt samana	61	42	22	41
Vähentynyt jonkin verran	6	4	13	25
Vähentynyt paljon	1	1	6	11
Yhteensä	144	100	53	100

Liitetaulukko 73 Muutokset asianajajien ja yleisten oikeusavustajien ajamien rikosasioiden määrässä vuosina 1993-1997

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Lisääntynyt paljon	30	22	4	8
Lisääntynyt jonkin verran	31	23	16	30
Pysynyt samana	65	47	25	47
Vähentynyt jonkin verran	10	7	8	15
Vähentynyt paljon	1	1	-	-
Yhteensä	137	100	53	100

Liitetaulukko 74 Tuomarien käsitys siitä, onko asiamiesten työmäärä lisääntynyt alioikeusuudistuksen myötä

	N	%
Lisääntynyt	84	81
Pysynyt samana	16	15
Vähentynyt	4	4
Yhteensä	104	100

Liitetaulukko 75 Eri toimijoiden käsitys siitä, miten alioikeusuudistus on vaikuttanut tarpeeseen käyttää avustajaa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Tarvitaan aikaisempaa harvemmin	-	-	9	6	1	2
Tarvitaan yhtä usein	10	10	18	12	8	15
Tarvitaan aikaisempaa useammin	95	90	123	82	45	83
Yhteensä	105	100	150	100	54	100

Liitetaulukko 76 Käsitelläänkö oikeudellisesti vaikeat asiat riittävän usein erillisessä pääkäsittelyssä

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Kyllä	46	45	113	76	38	83
Ei	56	55	36	24	8	17
Yhteensä	102	100	149	100	46	100

Liitetaulukko 77 Mikä on syynä kolmen tuomarin kokoonpanon vähäiseen käyttöön

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Asianosaisten tahto	43	42	55	41	21	44
Tuomarin tahto	10	10	24	18	11	23
Molempien tahto yhtä usein	37	36	41	31	13	27
Muu syy	13	12	14	10	3	6
Yhteensä	103	100	134	100	48	100

Liitetaulukko 78 Toteutuuko kansalaisten oikeusturva uudessa järjestelmässä pa-

remmin kuin vanhassa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Paljon paremmin	25	24	5	3	1	2
Jonkin verran paremmin	42	39	34	23	23	42
Yhtä hyvin	31	29	40	27	9	1
Jonkin verran huonommin	6	6	45	30	14	25
Paljon huonommin	2	2	25	17	8	15
Yhteensä	106	100	149	100	55	85

Liitetaulukko 79 Toteutuuko aineellinen oikeus uudessa järjestelmässä paremmin kuin vanhassa

	Tuomarit		Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%	N	%
Paljon paremmin	24	23	16	11	3	5
Jonkin verran paremmin	44	43	53	35	29	53
Yhtä hyvin	28	27	46	31	15	27
Jonkin verran huonommin	6	6	24	16	2	4
Paljon huonommin	1	1	10	7	6	11
Yhteensä	103	100	149	100	55	100

Liitetaulukko 80 Ovatko asiamiesten asiakkaille antamat ohjeet riita-asiain vireillepanosta muuttuneet 1994-1997

	Asianajajat		Yl.oikeusavustajat	
	N	%	N	%
Kehottanut aikaisempaa useammin saattamaan asian vireille	-	-	-	-
Ohjeissa ei muutoksia	51	35	17	33
Kehottanut aikaisempaa useammin olemaan saattamatta asiaa vireille	97	65	35	67
Yhteensä	148	100	52	100

Kaijus ErvastiNational Research Institute
of Legal Policy**SUMMARY**Publication no. 154
Helsinki 1998**AN ASSESSMENT OF THE REFORM OF CIVIL
PROCEDURE IN FINLAND****Opinions and experiences of lawyers and court officials
with the new civil procedure***General comments*

In December 1993, civil procedure in Finland was reformed. At the same time, the system of lower courts was unified. Previously, rural areas and cities had had different court structures. The main reason for the reform of civil procedure was that this procedure had become excessively based on an exchange of written pleadings (as opposed to direct oral argument), and the consideration of cases had been postponed from one session to the next. Indeed, the problem was that the trials proceeded slowly. In addition, at the time a trial began it had not in all respects been clear on what issues the parties disagreed and on what they agreed, nor had it in all respects been clear how the parties would respond to each other's claims. Furthermore, the provisions on legal expenses were reformed.

Along with the reform, civil procedure was divided into a preparatory stage and the main hearing. The purpose of the preparatory stage is to clarify what was at issue in the trial, and to assemble the material that was to be presented during the trial. Uncontested claims could be decided already during the preparatory proceedings. At the same time, the power to decide uncontested claims was delegated to court office personnel.

If a case cannot be decided in written preparatory proceedings, the consideration is continued in oral preparatory proceedings, in which the judge seeks to mediate a settlement between the parties. If no settlement can be reached in the oral preparatory proceedings, the case is transferred to the main hearing before a panel of three judges. This hearing is oral, direct and concentrated. It is also possible for the main hearing to be held immediately in

connection with the preparatory session if the case is clear and the parties agree to this. If this is done, the case is decided by the single judge who presided over the preparatory proceedings.

The goal of the reform of legal expenses was that the winning party should, more often than had previously been the case, be compensated in full for his or her trial costs. According to the new provisions, the losing party is obliged to pay the legal expenses of the winning party. The law provides only a few exceptions to this main principle.

Previously, the National Research Institute of Legal Policy has carried out several studies of civil procedure and legal expense reforms, in the light of court records. This study, in turn, was based on a survey sent out to judges, lawyers, public legal aides and court office personnel during the summer of 1997. The survey dealt with the implementation of the reform of procedure in the lower courts, and civil procedure. The survey instrument was sent to every third district court judge, all senior lower court judges, 106 court officials, every fifth lawyer and every second public legal aide. The response rate among judges was 61 % (N=111). About one half of the lawyers (N=158) and the public legal aides (N=57), and 90 % of the court officials (N=95) responded.

The main findings

The "procedural threshold". There has been a steep drop in the number of civil cases in Finland since 1993. The decrease in the number of cases is presumably primarily due to the fact that at the beginning of the 1990s, the economic recession contributed to an increase in the number of cases; once these cases had been dealt with, the number of cases decreased. However, it has been suggested that also the reform of civil procedure has cut the number of cases. 81 % of the lawyers and 68 % of the public legal aides stated that the number of civil cases that they were dealing with had decreased from 1994 to 1997. Two reasons were suggested for this development: 1) the risk that if the party loses, he or she would have to pay for the legal expenses, combined with a reduction of the scope of insurance for legal expenses as well as of the scope of cost-free proceedings; and 2) the development brought on by the economic recession.

About one half of each group of respondents was of the opinion that, from the point of view of corporate bodies, the reform of procedure in the lower courts had raised the threshold of taking legal action. In this respect, there appears to be a difference in the opinions and the experiences of the respondents. However, it is notable that four-fifths of the lawyers and the

public legal aides, and three-fourths of the judges were of the opinion that the threshold for private individuals to take legal action had increased. In this respect the opinions were quite uniform. About two-thirds of both the lawyers and the public legal aides stated that from 1994 to 1997, they had more often than previously advised their clients not to take legal action. The most common reasons cited for this were the following: 1) the case or its outcome was uncertain, 2) the risk of having to pay the legal expenses was too great under the new system, and 3) the interest of the party in the case was too small.

On the other hand, at least four-fifths of the judges, lawyers and public legal aides were of the opinion that the reform of procedure in the lower courts had increased the need of the parties to retain legal counsel. According to the responses, lay persons could not, by themselves, deal with the new procedure and were unable to prepare an application for a summons.

Ensuring due process and applying substantive law. 66 % of the judges and 59 % of the public legal aides were of the opinion that the new system improved the possibility of implementing substantive law, i.e. the substantive outcome of the cases improved. Only somewhat less than half of the lawyers agreed with this opinion. In comparison to the responses to this question, there was considerably more variation in the responses of the judges, the lawyers and the public legal aides to the question whether or not the reform of civil procedure improved due process. About two third of the judges were of the opinion that the reform had indeed improved due process. About one half of the public legal aides, but only one fourth of the lawyers shared this opinion. It is notable that almost one half of the judges and almost one third of the public legal aides were, on the contrary, of the view that the reform has weakened due process. One important reason why the lawyers and public legal aides were of this opinion can be found in the provisions on legal expenses and in the increased risk of having to pay the legal expenses.

The overview. The judges and the public legal aides regarded the new civil procedure as a whole as an improvement over the earlier system, even though criticism was levelled at many individual aspects of the reform. Over 80 % of both groups were of the opinion that the new procedure was somewhat or clearly better than the old procedure. Although more than half of the lawyers regarded the new procedure as an improvement, another one fourth of this same group of respondents were, on the contrary, of the opinion that the new procedure was in fact worse than the earlier one. It appears that the lawyers are more critical than the judges or the public legal aides of the new

procedure. On the other hand, it would seem as if the different groups of respondents, when assessing the different aspects of the reform, did not share in all respects the view that was behind the reform, that a much greater emphasis on the oral and direct nature of the proceedings and on concentration of the proceedings would always lead to a more satisfactory result from the point of view of substantive law, and thus would improve due process.

Assessing the reform in the light of its goals

In studies of the impact of legislation, one fundamental observation has been that laws can only partly succeed in achieving their goals. Furthermore, laws often have various unexpected side effects and negative effects.

The reform of procedure in the lower court had a number of goals which were not entirely consistent. In particular the long time span of the reform (the continuous preparation of the drafts took about 25 years) and the change that had taken place during this period in the general atmosphere and way of thinking in society, resulted in tensions between the different goals of the reform. When the reform work began during the 1970s, considerable emphasis was placed on due process for citizens and democratic control, while during the 1980s and the 1990s more emphasis has been placed on economic efficiency. The main goals of the reform of procedure in the lower courts can be formulated as follows:

Unifying the lower courts:

- 1) There is no reason to maintain two parallel systems.
- 2) Citizens should be guaranteed the right to participate in the administration of justice.

Reforming the procedure in the lower courts:

- 1) Due process should be improved (oral proceedings, and the direct and concentrated nature of the proceedings), which leads to improved results from the point of view of substantive law.
- 2) The administration of justice should be speeded up.
- 3) The court proceedings should not result in unreasonably large expenses.
- 4) An attempt should be made to increase the number of mediated settlements.
- 5) Petty cases should be decided already during the preparatory stage with the assistance of court officials.

The reform of legal expenses:

- 1) The winning party should, more often than has previously been the case, be compensated in full for his or her legal expenses.
- 2) The length of trials should not be drawn out unnecessarily.
- 3) The number of unjustified trials should be decreased.

In examining the effects of the reform of procedure in the lower courts in the light of the goals of this reform, we can see that also here, the goals of the reform have been fulfilled only in part. In addition, the reform has had side effects and negative effects that the reformers could not anticipate. Thus, the observations made in the course of the study are in line with the observations made also elsewhere in connection with studies of the impact of legislation.

The effects of the reform can be examined by dividing them into "positive" effects in line with the goals, and effects that are negative from some point of view. The principle effects can be formulated as follows:

"Positive" effects in line with the goals

- 1) From the point of view of the public and the administration of justice, a uniform lower court system is more straightforward than the earlier system.
- 2) Preparation of the case in advance of the trial leads to improved readiness and to fuller consideration of the issues.
- 3) The number of mediated settlements in and outside of court has increased.
- 4) The winning party receives, more often than had previously been the case, full compensation for his or her legal expenses.
- 5) The number of "unjustified" trials has decreased.
- 6) The reasoning given by courts for their decisions has improved.

Effects that are negative from some point of view

- 1) The role of lay persons in the consideration of civil cases has decreased.
- 2) Civil cases are very rarely decided in a separate main hearing with a panel of three judges, and the focus of the procedure has "moved up" to the preparatory stage.
- 3) The applications for summons have expanded, and the procedure in general focuses too much on the first stages.
- 4) The costs of individual trials have increased.
- 5) The possibilities of private persons to present their cases in court have decreased.
- 6) In many cases, the length of the trial has increased.
- 7) In some respects (for example in respect of mediated settlements and legal expenses), the practice adopted by lower courts during the first stages of the reform has not been uniform.

Often, whether one deems an effect of the procedural reform to be positive or negative depends in part on one's point of view and on the grounds for assessment used. From the point of view of the work of the courts, it may be somewhat positive that not all possible cases are brought to court. From this point of view, the decrease in the number of cases coming to court can be regarded as one of the positive effects that had been sought. From the point of view of access to justice, the decrease in the number of cases appears to be a negative effect of the reform. Similarly, from some points of view (such as the point of view of conflict theory) the increase in mediated settlements can be deemed a positive effect, while from the point of view of legality doubts can be cast on the extent to which equality in due process can be secured in less formal procedures.

When we take into consideration the fact that one of the central goals in the reform has been to improve due process (for example so that judgments are "better" from the point of view of substantive law), the picture that the survey provides us of the present situation is not very satisfactory. Even though as a rule the different persons and entities concerned consider the system in general to be an improvement over the earlier system, individual aspects of the reform and the way in which they are applied in practice appear to lessen the extent to which the goals can be reached. From the point of view of access to justice, the most serious problem with the reform is, without a doubt, the higher procedural threshold.